KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2006/2

Könyvtári Intézet

A TARTALOMBÓL:

A SZÖVEGDIGITALIZÁLÁS DÖNTÉSI FOLYAMATA ▯ VAKOK KÖNYVTÁRI SZÁMÍTÓGÉP-HASZNÁLATA ▯ A NEMZETI BIBLIOGRÁFIÁK GYŰJTŐKÖRE, AVAGY ELÉRHETŐ-E A TELJESSÉG? ▯ ELŐDEINK ÜZENIK (SZINNYEI JÓZSEF: ALAPÍTSUNK HÍRLAP-KÖNYVTÁRAKAT!) ▯ KOVÁCS MÁTÉ, AZ ÁLLAMTITKÁR ▯ KÍSÉRLET AZ INTERNETES KERESŐK NYELVI LEHETŐSÉGEINEK FELMÉRÉSÉRE ▯ MI VAN A MEGAADATBÁZISOK KERESŐMASZKJA MÖGÖTT? ▯

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

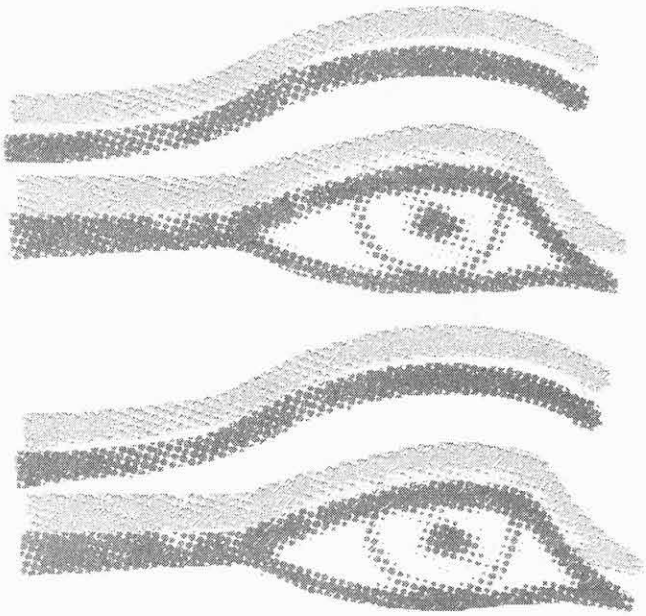
FROM THE CONTENTS

- DECISION MAKING IN TEXT DIGITISATION
- THE COLLECTION SCOPE OF NATIONAL BIBLIOGRAPHIES: CAN COMPLETENESS BE ACHIEVED?
- COMPUTER USE BY BLIND PEOPLE AT LIBRARIES
- LET'S CREATE NEWSPAPER LIBRARIES! (REPUBLISHING OF THE ORIGINAL ARTICLE)
- MÁTÉ KOVÁCS, THE STATE SECRETARY
- LANGUAGE OPTIONS OF INTERNET SEARCH TOOLS
- CONTENT EVALUATION OF TEXTUAL CD-ROM AND WEB DATABASES

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2006/2

17. (53.) ÉVFOLYAM, 2006. 2. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin
SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Bényei Miklós, dr. Hangodi Ágnes, Haraszti Pálné, Hegyközi Ilona, dr. Jacsó Péter, Káldos János, dr. Mader Béla, dr. Murányi Lajos, dr. Murányi Péter, Pallósiné dr. Toldi Márta, Rácz Ágnes. ⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva, grafikus ⌘ **Műszaki szerkesztő:** Gerő Éva. ⌘ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, 1827 Budapest, Budavári Palota F épület, **Telefon:** 224-3795, 224-3796, **Fax:** 224-3795, 3759–984, **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu. ⌘ **Megjelenik:** negyedévenként. **Egy szám ára:** 1000.-Ft +5% áfa + postaköltség. **Éves előfizetés:** 4000.-Ft + 5% áfa + postaköltség. **Külföldi előfizetési ára:** 100 euró. ⌘ **Terjeszti:** Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető: a szerkesztőség címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. Nyomda: AKAPRINT Nyomdaipari Kft. Budapest; Felelős kiadóvezető: Freier László HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott, HU ISSN 1586-5193 (Online)

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

Bibliografia analityczna bibliotekoznawstwa informacji naukowej
(a Przegląd Biblioteczny c. folyóirat melléklete)

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)

Library Literature and Information Science adatbázis (The Wilson Co.)

LISA (Library and Information Science Abstracts)

LISTA (Library, Information Science & Technology Abstracts, Ebsco)

MANCI (Magyar és Nemzetközi cikkek adatbázisa)

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA

A folyóirat megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatja.

www.kultura.hu www.nka.hu

nka Nemzeti Kulturális Alap

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat

E számunk szerzői, közreműködői:

BÉNYEI Miklós (Debreceni Egyetem, Matematikai és Informatikai Intézet), BOGNÁRNÉ LOVÁSZ Katalin (BDF Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), DANCS Szabolcs (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.), DIPPOLD Péter (OSZK), DUDÁS Anikó (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, BTK Központi Könyvtár, Piliscsaba), ÉGER Veronika (könyvtáros, tanár, Bp.) FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), GYURIS György (a Somogyi-könyvtár ny. igazgatója, Szeged), HANGODI Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.) HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), KÁPOLNAI Iván (a KSH ny. tud. munkatársa), KATSÁNYI Sándor (a FSZEK ny. főosztályvezetője, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, Jászberényi Főiskolai Kar, Informatikai és Könyvtártudományi Tanszék, BDF Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), KRÁNITZ Lászlóné (a Néprajzi Múzeum Könyvtárának ny. munkatársa), M. MÁTRAI Györgyi (OSZK), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtár ny. főigazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Bp.), NAGY Gábor (egyetemi hallgató, ELTE, Bp.), ORBÁN Éva (Szent István Egyetem, Állatorvos-tudományi Kar Központi Könyvtára, Bp.), PAPP István (A FSZEK ny. főigazgató-helyettese, Bp.), PIROSNÉ PETŐ Tímea (Országos Idegennyelvű Könyvtár, Bp.), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), SONNEVEND Péter (Kaposvári Egyetem, Egyetemi Könyvtár), TÓSZEGI Zsuzsanna (Magyar Szabadalmi Hivatal, Bp.), TÓTH Erzsébet (Nyíregyházi Főiskola, Matematikai és Informatikai Intézet, Könyvtár és Alkalmazott Informatikai Csoport), VÁRHEGYI Ágnes (Országos Idegennyelvű Könyvtár, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (BME OMIKK, Bp.).

2006/2

TARTALOM

ABSTRACTS 241

TANULMÁNYOK

TÓSZEGI Zsuzsanna: A szövegdigitalizálás döntési folyamata 245

DIPPOLD Péter: A nemzeti bibliográfiák gyűjtőköre, avagy elérhető-e a teljesség? 261

A vakok könyvtári számítógép-használata
(Katsányi Sándor, Pirosné Pető Tímea, Piller Antalné, Várhegyi Ágnes, Nagy Gábor) 269

BÉNYEI Miklós: Kovács Máté, az államtitkár 277

SONNEVEND Péter: Szinnyei József alapítása, a hírlapkönyvtár
idősb SZINNYEI József: Alapítsunk hírlapkönyvtárakat! 285

M. MÁTRAI Györgyi: „A magyar könyvtárügy úttörő mestere"
Fitz József reformtörekvései az 1930-as évek Széchényi Könyvtárában 293

VIDA Zoltán (1906–2006)
(Kápolnai Iván) 300

KITEKINTÉS

TÓTH Erzsébet: Kísérlet az internetes keresők nyelvi lehetőségeinek felmérésére 303

Ismét egy technikai újdonság: *a rádiófrekvenciás azonosító rendszerek könyvtári alkalmazása* (Töm.: Mohor Jenő) 312

HAYES, Emma – MORRIS Anne: A közkönyvtárak szabadidős szerepe. *Történeti áttekintés és olvasói vélemények* (Töm.: Mohor Jenő) 322

GÓRNY Miroslaw – NIKISCH, Jan Andrzej: A lengyel könyvtárak múltja és jelene
(Töm.: Mohor Jenő) 333

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TARTALOM

KÖNYVSZEMLE

Mi van a megaadatbázisok keresőmaszkja mögött?
JACSÓ Péter: Content evaluation of textual CD-ROM and Web databases – Szöveges CD-ROM és webes adatbázisok tartalmának elemzése (Ism.: Dudás Anikó) 339

A könyvtári szolgáltatások értékelése a használók szempontjából
HERNON, Peter – WHITMAN, John: Delivering satisfaction and service quality. A customer-based approach for libraries (Ism.: Bognárné Lovász Katalin) 350

Életrajzi források a helyismereti kutatás számára
KÉGLI Ferenc: Életrajzi források a helyismereti tájékoztatáshoz. Regionális és lokális életrajzgyűjtemények válogatott, annotált bibliográfiája (Ism.: Gyuris György) 355

Esélyteremtés könyvtári eszközökkel
Európai elvek és tapasztalatok (Ism.: Éger Veronika) 358

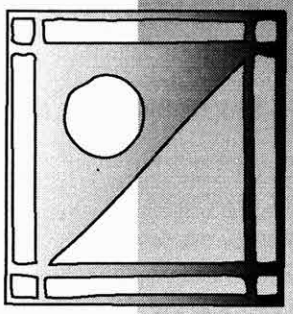
Kalauz a történeti múltú szlovákiai könyvtárakhoz
Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku (Ism.: Dancs Szabolcs) 363

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ
(REFERÁTUMOK)

Könyvtár és információtudomány 367
Könyvtár és tájékoztatásügy 370
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 389
Munkafolyamatok és szolgáltatások 401
Tájékoztatási rendszerek 419
Vezetés , irányítás 424
Felhasználók és használat 433
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés 437
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 439
Kapcsolódó területek 444

A számot szerkesztette: Kovács Katalin és Feimer Ágnes

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS

STUDIES

Decision making in text digitisation

TÓSZEGI Zsuzsanna

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 2. pp. 245–260.

Librarians involved in digitisation projects need to make many important decisions during the digitisation process. This study aims to support the decision making with presenting the most important aspects that need to be considered in the digitisation of printed texts. Digital texts can be digitally born or digitised, and the digitisation of texts can be carried out at three different levels: reproductive, representative or interpretative. At the reproductive level, the digitised version of the text does not offer extended features compared to the original text. At the representative level, the digitised version offers additional functions, e.g. can be searched. At the interpretative level, a higher quality hypertext is produced, generally enhanced with cross-references.

When planning a digitisation project, a number of questions need to be clarified. For what purpose (preservation, archiving or accessibility)? For which user group (private use, institutional access, or for the wide public)? In the context of intellectual property rights, digitisation means reproduction, thus digitisation needs to be authorised by the author or the copyright holder. The project can only start after the clarification of these issues.

The study presents the most frequently applied scanning solutions. If the original document is available in multiple copies, scanning of separated pages can be chosen. Contact scanning represents a rapid, cost-effective solution for achieving reasonable quality. When the original document needs a high degree of protection, special and more costly scanners must be used. The typographical, structural and semantic features of the work need to be examined thoroughly in order to decide upon the format to be used (HTML, SGML or XML). As digitisation technologies develop rapidly, it needs to be thought through if the digitised material will be used in the short or long term. The advantages, disadvantages and costs of the above technical options are summarised in table format.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

The collection scope of national bibliographies: can completeness be achieved?

DIPPOLD Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 2. pp. 261–268.

The idea of a universal bibliography has been haunting librarianship since the work by Conrad Gesner called „Bibligraphia Universalis". The IFLA UBC program of 1973 stated that the universal bibliography needs to be established through the national bibliographies. In order to achieve this goal, national bibliographies must strive for completeness, while applying international standards and methods. However, it has since become obvious that this program cannot be accomplished.

National bibliographies are based on legal deposit systems. In order to bring electronic publications under bibliographic control, a number of countries have had to modify their legal deposit rules. The recommendations of the International Conference on National Bibliographical Services held in Copenhagen in 1998 also talk about the registration of the complete national publishing output, but the IFLA survey of 2000 based on 50 national bibliographies show that this objective has not been achieved in any of the countries. It is therefore necessary to rethink the collection scope of national bibliographies based on geographic, linguistic, subject and formal approaches. Currently the collection interest of national bibliographies is generally limited to books, meaning that other types of documents only have a sporadic representation. Retrospective cataloguing, as well as the cataloguing of web-based documents and making them accessible to users represent other important challenges. As for the cataloguing of web-based documents, a successful model is provided by the Pandora project of the National Library of Australia that has been collecting online publications since 1996.

Computer use by blind people at libraries

KATSÁNYI Sándor – PIROSNÉ PETŐ Tímea – PILLER Antalné – VÁRHEGYI Ágnes – NAGY Gábor

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 2. pp. 269–276.

The study offers an overview of the assistive technologies (screen reading software, refreshable Braille displays, screen magnification software and others) available at libraries that help blind users with computer accessibility. The application of these devices is illustrated through related services of three Hungarian libraries. Assisting people with disabilities has become one of the strategic objectives of the Metropolitan Ervin Szabo Library in Budapest. The Library of the Eötvös Loránd University has created a studio for visually impaired users. The Hungarian Electronic Library has introduced a web accessibility service for the blind, which enables users to access more than 1,000 items of the virtual library. The observations of a blind user concerning computer accessibility complete the article.

Máté Kovács, the state secretary

BÉNYEI Miklós

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 2. pp. 277–283.

On the occasion of the 100th anniversary of the birth of Máté Kovács, professor of library sciences and a leading figure of Hungarian library policy, a commemoration was held at the Department of Library and Information Sciences of the Eötvös Loránd University. The current paper, focusing on the professional activities of Máté Kovács between 1943 and 1949 was presented at this event. Máté Kovács was the head of the National Council of Public Education, then after the termination of the council, he started to work for the Ministry of Education and Religion in 1945. He elaborated the draft programme of the modernisation of the Hungarian public educational system. The organisation of primary schools at a national scale was implemented under his direction. As a political state secretary, he was confronted with all the issues that emerged within the scope of the ministry, but his approach to developments was far more than administrative. In the field of higher education, he supported the idea of training young people to become highly educated intellectuals rather than one-sided professionals. His endeavours in library policy were directed at the re-organisation of public libraries and the setting up of district libraries. He raised the possibility of libraries with twofold function, serving as the school library and the local public library for the same population. He later became the Director of the Library of the University of Debrecen.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Hungarian „newspaper library", created by József Szinnyei

SONNEVEND Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 2. pp. 285–292.

This paper is an introduction to the republishing of „Let's create newspaper libraries", an article by József Szinnyei first published in the Hungarian journal „Homeland" (A Hon) in 1880. The concept of public libraries started to spread widely in Hungary in the 1880s. This was the time when the first library journals were launched and the need for journal and newspaper reading rooms emerged. In 1884, a special collection devoted to journals was created within the National Museum and this is where József Szinnyei started journal and newspaper cataloguing.

"Let's create newspaper libraries!"

SZINNYEI József

Republishing of the original article published in „Homeland", 16 October 1880.

József Fitz, a reformer of the Hungarian library field

M. MÁTRAI Györgyi

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 2. pp. 293–298.

The first large-scale modernisation process of the services of the National Széchényi Library was initiated by József *Fitz*, director general of the library in the 1930s and 1940s. Under his direction, changes were made to both the collection / acquisition activities and the cataloguing / reference services. The special collections were enhanced further. Mimeograph machines were installed for the duplication of catalogue records and the old-fashioned catalogue was replaced by a decimal classification system. Readers' services were given special attention, rooms for readers and researchers were made more comfortable and standard lending rules were introduced. The program of Fitz was supported by the ministry of culture of the time. His knowledge, professionalism and human qualities were recognised by the staff of the National Library too.

Zoltán VIDA (1906-2006)

(KÁPOLNAI Iván)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 2. pp. 300–302.

FROM ABROAD

Language options of Internet search tools

TÓTH Erzsébet

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 2. pp. 303–311.

Following international examples (survey of Judit Bar Ilan and Tatyana Gutman, 2002), the author tested the language options of English and Hungarian search engines in 2005 in order to see the capability of these tools (e.g. Altavista, Google, AlltheWeb) to achieve a more accurate linguistic interpretation of searches. The results show that the Hungarian tools only deal with the peculiarities of the Hungarian language to some extent, while the English language search engines show serious deficiencies when dealing with Hungarian search terms. English language search engines work better with English terms, including the options of truncation and searching for synonyms, but they are less efficient in dealing with accents which is an important feature of Hungarian language texts.

Application of radio frequency identification systems at libraries

(Rev. by: *Mohor*, Jenő)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 2. pp. 312–321.

Radio frequency identification systems might substitute barcode systems at libraries in the near future, which might lead to a major change in library services. The article summarises the advantages and challenges brought by the new technology.

HAYES, Emma–MORRIS, Anne: Leisure role of public libraries: a historical perspective.

(Rev. by *Mohor*, Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 2. pp. 322–332.

GÓRNY, Miroslaw–NIKISCH, Jan: Polish libraries in the past and today.
(Rev. by *Mohor, Jenő*)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 2. pp. 333–338.

BOOK REVIEWS

JACSÓ Péter: Content evaluation of textual CD-ROM and Web databases
(Rev. by *Dudás, Anikó*)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 2. pp. 339–349.

HERNON, Peter – WHITMAN, John: Delivering satisfaction and service quality. A customer-based approach for libraries
(Rev. by *Bognárné Lovász,* Katalin.)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 2. pp. 350–354.

KÉGLI Ferenc: The role of biographical sources in local information reference services
(Rev. by *Gyuris,* György)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 2. pp. 355–358.

Equal opportunities and library services. European policies and practices.
(Rev. by *Éger,* Veronika)

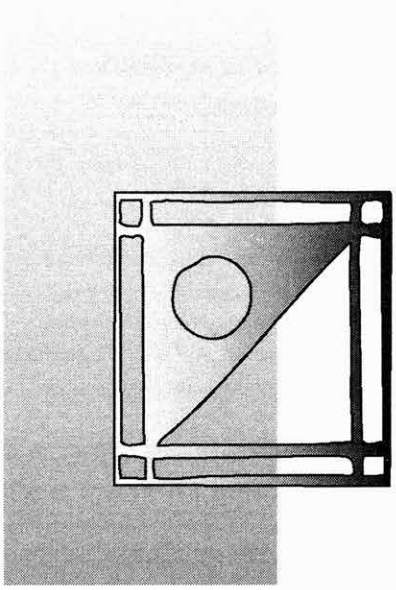
Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 2. pp. 358–362.

Guide to historic libraries in Slovakia
(Rev. by *Dancs,* Szabolcs)

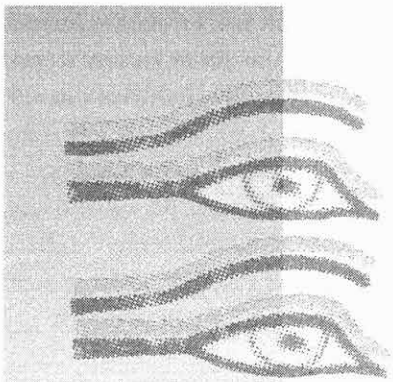
Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 2. pp. 363–366.

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 16. (52.) 2006. no. 2. pp. 367–446.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

TANULMÁNYOK

A szövegdigitalizálás döntési folyamata

TÓSZEGI Zsuzsanna

Az utóbbi évtizedben gyakran találkozhattunk a hazai könyvtári szaksajtóban a digitalizálás módszereivel, eszközeivel, eredményeivel, de kevés olyan publikáció jelent meg, amely a napi gyakorlat, és azon belül is az eldöntendő kérdések felől közelíti meg ezt a sok összetevőből álló folyamatot. Az alábbiakban a nyomtatott művek digitalizálása során számba veendő és mérlegelendő szempontokat vesszük sorra – azt remélve, hogy a döntési folyamat bemutatásával a könyvtáros kollégák segítségére lehetünk a digitalizálási feladatok ellátásában.

A fogalmi keretek

Bár az eredmény mindkét esetben egy *digitális állomány*, a feldolgozási folyamat eltérő sajátosságai, illetve a szerzői jogi előírások miatt meg kell különböztetnünk egymástól a *digitális formában létrejövő (born digital)*, illetve a *digitalizált (digitized)* dokumentumokat. A digitális dokumentumok egyre nagyobb hányada eleve valamilyen számítógépes eljárás-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sal készül, tehát *digitális formában jön létre*. A digitalizálás során viszont a *korábban más hordozón megjelent műveket* valamilyen *digitalizáló eszközzel kódoljuk át* a számítógép nyelvére, illetve *rögzítjük* számítógéppel olvasható adattároló eszközre. Az eredeti mű hordozója lehet papír, bakelit lemez, celluloid szalag stb., a rögzített információ lehet szöveg, hang, állóvagy mozgókép, illetve ezek együttese.

A cikkünk tárgyát képező *szövegdigitalizálás* azoknak az eszközöknek, módszereknek, eljárásoknak az összességét jelenti, amelyek segítségével az analóg eljárással nyomtatott dokumentumról a számítógép által kezelhető, digitális jelek sorozata jön létre.[1] A digitalizálás során az analóg jeleket valamilyen digitalizáló eszközzel alakítják át a számítógép által olvasható jelekké (kódokká). Más szavakkal azt is mondhatjuk, hogy *a digitalizálás eredményeként az analóg nyomat számítógépes reprezentációja jön létre.*

A digitalizálási folyamat bemeneti (input) oldalán az *eredeti* mű *(a forrásmű)* – kimeneti (output) oldalán pedig a *számítógépes reprezentáció (a digitalizált állomány)* áll.

A szövegek digitalizálására használatos eszköztár igen szűkös – gyakorlatilag a számítógépbillentyűzetre és a szkennerre korlátozódik. A digitalizáló eszközök azonban a digitalizálás tárgyát képező forrásművek információtartalmának csak egy részét képesek bináris kódokra áttenni, így bizonyos értelemben a digitalizált állomány információtartalma az eredeti forrásénál kevesebb. Más vonatkozásban viszont – a forrásmű információtartalmán túl – a digitális változathoz olyan további funkciókat is rendelhetünk, amelyek az analóg változathoz képest értéktöbbletet eredményeznek.

Ha a digitális változat tulajdonságait az eredeti műhöz viszonyítjuk, három szintet különböztethetünk meg:

- A *reproduktív szint* a forrásmű formai és tartalmi jegyeit egyaránt tükrözteti (az esetleges hibákkal, eltérésekkel együtt). A digitalizált változat az eredeti művel gyakorlatilag egyenértékű, azzal egyező hatást vált ki. Ebbe a csoportba elsősorban a fakszimile állományok (képfájlok) tartoznak. A bibliográfiai feldolgozás során a digitalizált változat azonosítói között mindenképpen meg kell adni a forrásmű adatait.
- A *reprezentatív szint* a forrásmű tartalmát helyezi előtérbe, de alapvetően nem változtatja meg a szöveg lineáris olvasatát. Ezen a szinten az analóg szövegből digitalizált szöveget állítunk elő, amelynek információtartalma a számítógép nyújtotta szokásos eszközökkel könnyebben kereshető. Az eredeti és a digitalizált dokumentum közötti bibliográfiai kapcsolatra hivatkozni kell.
- Az *interpretatív szinten* az eredeti forrás tartalmához hozzáadódik a feldolgozást végző szakemberek tudása és tapasztalata, melynek eredményeként új minőség jön létre. Az eredeti művet kiegészítő elemek (amelyek lehetnek magyarázatok, mutatók, hipertext hivatkozások, vagy a szövegtől eltérő műfajú elemek: hang- és videofájlok stb.) megbontják az eredeti szöveg lineáris egységét. Katalogizáláskor az azonosító adatok között utalni kell az eredeti műre.

Ha a fent vázolt három szintet összevetjük a digitalizálás leggyakoribb forrásául szolgáló hagyományos könyvekkel, a következő eltéréseket állapíthatjuk meg. Az első szinten nincs lényegi különbség a nyomtatott könyv, valamint a csak képként megtekinthető és lapozható digitális állomány között. A második szint olyan keresési lehetőségeket kínál föl, amelyeket a nyomtatott könyv legföljebb csak részben tud nyújtani. A harmadik szinten a forrásmű szövege új dimenzióba kerül: a lineáris olvasatot megtöri a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hivatkozásként beillesztett számtalan új elem, amelynek következtében a digitalizált mű nem lesz többé homogén összetevőkből felépülő, egységes, lezárt egész, hanem egy nyitott struktúrájú, heterogén alkotóelemekből álló halmazzá válik, amelynek pontos határait már nem is lehet megvonni a reá mutató, illetve belőle kilépő hipertext kapcsolatok rendszerén belül.

A nyomtatott könyv – amelynek tartalma bármilyen sokrétűen van strukturálva, indexelve – belső tulajdonságainál fogva *statikus*. Az előre kitalált szerkezeti felépítést, az oldaltükröt, a tartalomjegyzéket, indexeket, hivatkozásokat, utalókat a nyomtatás után már nem lehet megváltoztatni, az esetleges hibákat nem lehet kijavítani. Ugyanez igaz a sokszorosítási eljárással készülő CD-ROM-okon[2] publikált művekre is. A hálózaton keresztül elérhető művek viszont többé-kevésbé dinamikusak, hiszen a szolgáltató szervereken tárolt állományok képernyőn való megjelenése a kliens oldali számítógép beállításától, illetve a felhasználó által futtatott programoktól is függ.

A digitalizálási folyamat célrendszere

Maga a digitalizálás nem túlságosan bonyolult folyamat, előkészítése azonban igen nagy körültekintést igényel. Mielőtt a megvalósításhoz hozzákezdenénk, végig kell gondolnunk azokat a legfőbb szempontokat, amelyek segítségével pontosan meg tudjuk határozni a digitalizálás célrendszerét.

A digitalizálás célja és a digitalizálhatóság

A digitalizálás legfontosabb indítékai általában a következők:

- *értékmentés, állományvédelem, állagmegóvás* – amely többnyire az elöregedett hordozók tartalmának átmentése, illetve az értékes eredeti dokumentumok állapotának megőrzése érdekében történik;
- *archiválás*, amelynek célja a digitalizált állomány hosszú távú megőrzése;
- *nyilvános szolgáltatás* esetén a digitalizálási cél lehet a nyomtatott formában egyáltalán nem, vagy csak nehezen hozzáférhető, de közérdeklődésre számot tartó dokumentumok elérhetővé tétele a nagyközönség számára;
- *jövedelemszerzés*, amely irányulhat a digitalizált változat értékesítésére, vagy a digitalizált tartalom által fölkeltett érdeklődés reklámpiaci értékesítésére;
- *reprodukálás*, melynek során az eredeti dokumentumot újra publikálható minőségben digitalizáljuk;
- *on-demand szolgáltatás*, amelynek keretében konkrét megrendelésre digitalizálunk.

Az alábbiakban a döntéshozatal során figyelembe veendő legfontosabb szempontokat vesszük sorra, a „kinek, miért, mit, hogyan digitalizáljunk?" leegyszerűsített kérdések köré csoportosítva.

A „kinek és miért digitalizálunk?" kérdéseket csak együtt érdemes föltennünk, ugyanis ha meghatározzuk a *felhasználói célcsoportot*, az is eldől, hogy a *szerzői jogi törvény* alapján milyen feltételekkel digitalizálhatjuk a szóban forgó művet. E tekintetben három fő célcsoport, illetve cél közül választhatunk:

1) magánszemély – saját maga, saját céljaira digitalizál;
2) intézményi, belső célokra digitalizálunk;
3) a nagyközönség számára, tartalomszolgáltatási céllal digitalizálunk.

A szerzői jogi szabályokra a következő fejezetben térünk vissza, itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a harmadik pontban jelzett szolgáltatásnak igen szigorú előfeltételei vannak: addig nem szabad, illetve nem érdemes a digitalizáláshoz hozzákezdenünk, amíg a szerzői jogi feltételek nem tisztázódnak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A „miért digitalizálunk?" kérdésre adott válaszok között annak is helyet kell kapnia, milyen *időtartamra* tervezzük a digitalizált mű közzétételét. Más technológiát kell választanunk, ha *hosszútávú* megőrzésre szánjuk a digitalizált szöveget, mint ha csak *rövidtávra* tervezzük az adott szolgáltatást.

A *prioritási sorrend* is csak a digitalizálás céljainak ismeretében fogalmazható meg. A döntés során meg kell határoznunk, hogy a *legértékesebb*, a *legnagyobb érdeklődésre számot tartó*, a *legkutatottabb*, vagy a *legveszélyeztetettebb* dokumentumokat részesítjük-e előnyben. A „mit digitalizáljunk?" kérdésre adott válaszokban *tudományos, gyakorlati, üzleti* stb. szempontok egyaránt érvényesülhetnek.

Ha a *szelekció* nehéz kérdésén túljutottunk, következik a digitalizálandó mű elemzése az *állományvédelmi szempontok* alapján, majd meg kell vizsgálni a digitalizálandó szöveg *adathordozójának fizikai adottságait*, illetve a *forrásmű szövegének jellemzőit.*

Végezetül a tartalomszolgáltatás minőségét alapvetően meghatározó, a „hogyan digitalizáljunk?" kérdéskörbe tartozó szempontokat kell sorra vennünk, hogy válaszolni tudjunk az alábbi kérdésekre:

- Milyen feldolgozási minőséget akarunk garantálni?
- Kívánunk-e letöltési, nyomtatási, másolási stb. lehetőséget adni a felhasználóknak?
- Kereshetővé akarjuk-e tenni a szöveg egyes elemeit?
- Milyen adathordozón tesszük közzé a szöveget?
- Hogyan akarjuk megtalálhatóvá tenni a digitalizált művet?

A felsorolt szempontokra a későbbiekben visszatérünk, ugyanis a „kinek, miért, mit, hogyan digitalizáljunk?" kérdésekre adott válaszok jelölik ki a feladat minőségi és mennyiségi mutatóit és határozzák meg a digitalizálás erőforrásigényét.

A szerzői jogi szempontok

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a digitalizálás szempontjából a szerzői jogi kérdések a legfontosabbak közé tartoznak. Egy szerzői joggal védett mű esetében, ha nem kapjuk meg a jogtulajdonos hozzájárulását, akkor sem az interneten, sem CD-ROM-on, sem más hordozón nem adhatjuk közre a digitalizált művet – márpedig a korábban nyomtatásban megjelent műveket főként azért digitalizáljuk, hogy az interneten vagy CD-ROM-on hozzáférhetővé tegyük őket a nagyközönség számára.

A szerzői jogi szabályok szerint a *digitalizálás a mű többszörözésének minősül*, amelynek engedélyezése a szerző kizárólagos joga – ezért minden esetben először azt kell megvizsgálnunk: a szerzői jog szempontjából védett műről van-e szó? Ha nem, akkor nincs akadálya a digitalizálásnak. Ha igen, akkor fel kell kutatnunk a szerző(ke)t (illetve a jogtulajdonosokat), meg kell velük kötni a felhasználási szerződést, és csak ezután kezdődhet a munka.

A szerzői jogi szabályok

Minden olyan egyéni, eredeti alkotás[3] szerzői jogi védelemben részesül, amely egy vagy több szerző szellemi, művészi teljesítményének eredményeként jött létre. A szerzői jog – minden külön regisztrációs kötelezettség nélkül – a művet annak létrejöttétől védi.

A szerzőket a műveik után megillető jogok két részre: a *személyhez fűződő*, illetve a *vagyoni jogokra* oszlanak. A személyhez fűződő jogok – amelyek *nem ruházhatók át* – a következőkből tevődnek össze:

- a név feltüntetésének, a szerzői minőség elismerésének a joga,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- a nyilvánosságra hozatal és a visszavonás joga,
- a mű sérthetetlenségének a joga.

A *vagyoni jogok* – amelyek *bizonyos feltételekkel átruházhatók* – legfontosabb szabályai:

- a szerző a műve felhasználásáért anyagi ellenszolgáltatásra jogosult;
- a szerzői jogot a szerző kedvezményezettje örökölheti.

A személyhez fűződő jogok közül *a név feltüntetésének és a szerzői minőség elismerésének a joga soha nem évül el.* A személyhez fűződő további jogok, illetve a vagyoni jogok csak bizonyos ideig, az ún. *védelmi időn* belül érvényesíthetők; irodalmi művek esetében a védelmi idő a legtöbb európai országban a *szerző halálától számított 70 év.*

Nemcsak a szerzők, hanem a művek nyilvános előadásában, a nyilvánossághoz való közvetítésben szerepet játszó *közreműködők*, sőt, a jelentős ráfordítással létrejövő *adatbázisokat előállítók* érdekeit is védik az ún. *kapcsolódó jogok*. A közreműködők a mű nyilvánosságra kerülésétől számított 50 éven át élhetnek a *szomszédos jogok* által biztosított jogaikkal; az adatbázisok, adattárak létrehozóira pedig 15 évig érvényesek a *sui generis* jogok.

Aki a védelmi időn belül vagy többszöröz ni[4], vagy nyilvánossághoz közvetíteni akar egy szerzői művet, jogviszonyba kerül a jogtulajdonosokkal[5], így a mű *felhasználójává* válik. A felhasználás körülményeit és feltételeit írásbeli szerződésbe kell foglalni. A felhasználási szerződés tartalmára vonatkozóan nincsenek kötelező előírások, de az alábbiakra mindenképpen érdemes kitérni:

- a szerződő felek azonosítására szolgáló adatok;
- a szerződés tárgya (a szerzői mű megnevezése);
- a szerző nyilatkozata a mű eredeti voltáról[6];
- a felhasználás köre (internet, CD-ROM, nyomtatás, intranet stb.);
- a felhasználás időtartama (amelyen belül a felhasználó jogosult a mű felhasználására);
- a vagyoni jogokra vonatkozó megállapodás (a szerzői jogdíj mértéke, a fizetés módja stb.).

Amennyiben a digitalizálásra szánt műhöz előadóművészi és/vagy közvetítői teljesítmény is kapcsolódik, a szomszédos jogok jogosultjaival is kell felhasználási szerződést kötni.

A szerzői jogi rendszer nemcsak a jogtulajdonosok, hanem a felhasználók érdekeit is szolgálja. A tudományos és művészeti alkotások megismerését azok a szerzői jogi rendszerbe épített korlátozások is elősegítik, amelyek bizonyos értelemben határt szabnak a jogtulajdonosi monopol-jogok érvényesítésének. Az össztársadalmi érdekeknek a szerzők jogaival szembeni – bizonyos szűk határokon belüli – érvényesülését a jog *szabad felhasználásnak* nevezi. A szabad felhasználás körébe tartozó esetekben a felhasználók legálisan és jogdíjfizetés nélkül juthatnak hozzá a szellemi javakhoz.

A szabad felhasználás viszont csak akkor érvényesíthető, ha a felhasználás egyszerre tesz eleget az alábbi követelményeknek:

- nem jelenthet sérelmet a szerzőre nézve,
- meg kell felelnie a tisztesség követelményeinek és
- közvetve sem szolgálhat kereskedelmi érdekeket.

A jelen írás adta keretek nem teszik lehetővé a szerzői jogi rendszer – és ezen belül a szabad felhasználás – kimerítő ismertetését, így most csak a tárgyunk szempontjából legfontosabb eseteket emeljük ki. Archiválási célra lehet másolatot készíteni (tehát digitalizálni is), ha az

- belső intézményi célokat,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- tudományos kutatást,
- könyvtárközi kölcsönzést szolgál, vagy
- korábban megjelent mű kisebb részéről, vagy folyóirat-, illetve újságcikkről készül.

Fontos tudni azonban, hogy archiválási céllal sem szabad másolatot készíteni építészeti műről, műszaki létesítményről, szoftverről és számítástechnikai eszközzel működtetett adatbázisról.

A szabad felhasználás körébe eső, *magáncélra* történő digitalizálásra is hasonló szabályok érvényesek. Fontos megjegyeznünk azonban, hogy a magáncélra történő digitalizálásra csak akkor érvényesíthetők a szabad felhasználás kedvezményes szabályai, ha a magánszemély saját maga készíti, és nem mással készíttetni a digitális másolatot.

A forrásmű kiválasztása

Könnyű lenne azt mondani, hogy digitalizáljunk minden korábban nyomtatásban megjelent művet, tegyük közzé a hálózaton, és bízzuk a felhasználókra a válogatást. Ez az út azonban – főként anyagi okokból – még a leggazdagabb országok számára sem járható. Sokba kerül maga a digitalizálás, sok élőmunka árán lesznek a művek visszakereshetővé, és hatalmas számítógépes tárkapacitásra van szükség, ha nem csak tárolni, de szolgáltatni is akarjuk a digitalizált műveket.

A döntési folyamat egyik legnehezebb kérdése a szelekció. A „mit digitalizáljunk" kérdésre adott válasz az egész tartalomszolgáltatási rendszer minőségét, a szolgáltatást igénybe vevők körét, a szükséges erőforrások nagyságát, a hosszú távú tervezést, és minden további fontos összetevő mibenlétét meghatározza. Éppen ezért az a jó megoldás, ha a szelekció kérdését szakavatott döntéshozókra, a *tudományos műhelyekre* bízzuk, mert – a köz szolgálatára és a tudomány érdekeire együttes figyelmet fordítva – ők tudnak eleget tenni a kiválasztás nehéz feladatának.

Szelektálni egyáltalán nem könnyű, ugyanis sehol a világon nincs olyan elfogadott kánon, amely meghatározná, mi készüljön el legelőször, mi kerüljön a másod- vagy harmadvonalba. A kockázatot és a döntés felelősségét azonban vállalni kell: meg kell állapítani a szerzők sorrendjét, és a különböző kiadások közül ki kell választani a legjobb minőségű szövegeket. Ha létezik olyan forrásmű, amelyet többéves kutatómunkával rendeztek sajtó alá, akkor ezt kell választani.

A digitalizálandó mű elemzése

Alapelvként leszögezhetjük, hogy a digitalizálásnak nem szabad kárt okoznia: rongálni, roncsolni csak olyan dokumentumokat szabad, amelyekből másik példány is rendelkezésünkre áll. A döntési folyamatban elsőként az állományvédelmi szempontok alapján kell kiválasztanunk a megfelelő eljárást. Ezt követően sorra kell vennünk a rendelkezésre álló analóg példány jellemzőit, illetve a tervezett szolgáltatás céljait; ezek úgyszintén nagyban befolyásolják a digitalizálási technológiát.

Az állományvédelmi kérdések tisztázása

A forrásművet először állományvédelmi szempontból kell megvizsgálni, hogy ki tudjuk választani a megfelelő digitalizálási eljárást.[7] Többféle szkennelési technológia létezik, amelyek közül azonban feltehetően csak egy lesz alkalmazható a konkrét környezetben az adott műre. Az alábbiakban számba vesszük a két szélső értéket és a leggyakrabban alkalmazott megoldást.

a) A kötetet lapokra vágják szét – a kötet roncsolásával járó megoldás akkor alkalmazható, ha a szóban forgó dokumentum könnyen hozzáférhető, és akár több példányban is rendelkezésre áll. Ezzel a technológiával a szkenneléssel kapcsolatos élőmunka költségei jóval alacsonyabbak lesznek, a szabadlapos szkenner beruházási költségei azonban magasak.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

b) A forrásmű kontakt-szkennerrel digitalizálható, ha úgy ítéljük meg, hogy a dokumentum nem károsodik a laponkénti széthajtogatástól és a szkenner által kibocsátott, igen erős megvilágítástól.

c) Ha az eredeti dokumentumok fokozott védelemre szorulnak, a pótolhatatlan értéket jelentő példányok digitalizáló eszközeként szóba sem jöhet az erős megvilágítást alkalmazó kontakt-szkenner. A nagy értékű műveket kizárólag rendkívül alacsony megvilágítási értékkel dolgozó, speciálisan e célra kifejlesztett, igen drága eszközökkel szabad és lehet digitalizálni.

Végezetül azt is az állományvédelem szemszögéből kell eldönteni, a forrásműveket szállítsák-e a digitalizáló műhelybe, vagy az eszközöket vigyék a dokumentumok őrző helyére.

A forrásmű fizikai adottságainak és szövegének elemzése

Mielőtt a digitalizálás technológiáját, illetve az *output* iránt támasztott követelményeket meghatároznánk, elemeznünk kell az *input*, vagyis a digitalizálás alapjául szolgáló forrásmű tulajdonságait:

1) *a szöveg struktúrája*

- csak alfabetikus írásjelekből áll, vagy képletek, szimbólumok, az ábécétől eltérő jelölések is vannak a szövegben;
- a főszöveg nyelvében előfordulnak-e idegen nyelvű elemek – ha igen, ezek a főszöveg, vagy más írásrendszer karakterkészletéből állnak-e, és milyen arányt képviselnek a főszöveghez képest;
- szerkezetileg mennyire tagolt a szöveg, vannak-e hierarchikus szintek (főcím, fejezet-, szakasz-, egyéb részcím, vagy kötet-, ciklus-, verscím stb.)?

2) *a szemantikai sajátosságok*

- hányféle, a szöveg értelmezése szempontjából lényeges elem definiálható (utalók, indexek, mutatók, idézetek, mottók, ajánlások, nevek stb.)?

3) *tipográfiai adottságok*

- folyamatos, vagy hasábokba, szakaszokra tördelt-e a szöveg, vannak-e a szöveg formázásának sajátosságai (például versforma, táblázat, kiemelés, lábjegyzet, végjegyzet stb.)

A következő oldalon látható táblázatban összefoglaljuk azokat a legfontosabb döntési szempontokat, amelyek befolyásolják, melyik esetben milyen digitalizálási módszert válasszunk.

Tekintetbe kell még venni a dokumentum fizikai jellemzőit is: milyen a papír és a nyomdai előállítás minősége, vannak-e a lapokon esetleges elszíneződések, foltosodás stb.?

Mielőtt a szkennelés és karakterfelismertetés közös alkalmazása mellett döntenénk, ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy az OCR technológia a lézernyomtatóval, famentes papírra, folyó szövegként kinyomtatott, mai helyesírású szövegekre van optimalizálva. Ha a forrásmű bármely vonatkozásban eltér ettől a négy kritériumtól, a karakterfelismertetés során jelentős minőségromlást fogunk tapasztalni, és számíthatunk rá, hogy az eredmény nem lesz megfelelő.

Gyakorlati tanácsként azt mondhatjuk, a döntés előtt érdemes próbát tenni: szkenneltessünk be három jellemző oldalt, majd ismertessük föl a szoftverrel, és elemezzük a kapott eredményt. Abból, hogy mennyi időt kell a hibajavításra szánni, ki tudjuk kalkulálni, egy óra alatt milyen mennyiséget lehet kijavítani. Elképzelhető, hogy a kapott eredmény alapján úgy döntünk, inkább begépeltetjük a szöveget. Ez utóbbi professzionális megoldásai között jól ismert a kétszeres bevitel: ekkor két különböző leíró gépeli le a szöveget, majd számítógéppel összehasonlítják a két változatot, és csak azt a szöveget vetik össze az eredetivel, ahol a két változat eltér egymástól. Annak a valószínűsége ugyanis,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elemzési terület	Elemzési szempont	Igen	Digitalizálási módszer	Nem/ Nincs	Digitalizálási módszer
1. a szöveg struktúrája	1/a) csak alfabetikus írásjelekből áll?	X ⇒	OCR	X ⇒	képfájl
	1/b) képletek, szimbólumok, az ábécétől eltérő jelölések vannak a szövegben?	X ⇒	képfájl	X ⇒	OCR
	1/c) vannak idegen nyelvű elemek?	X ⇒	leírás/ képfájl	X ⇒	OCR
	1/d) az idegen nyelvű szövegek a főszöveggel egyező karakterkészletből állnak?	X ⇒	leírás	X ⇒	képfájl
	1/e) az idegen nyelvű szövegek a főszövegtől eltérő írásrendszer karakterkészletéből állnak? (például latin betűk között görög karakterek)	X ⇒	képfájl	X ⇒	leírás
	1/f) vannak hierarchikus szintek?	X ⇒	képfájl	X ⇒	OCR
2. szemantikai sajátosságok	vannak a szöveg értelmezése szempontjából lényeges elemek? utalók, indexek, idézetek, mottók, ajánlások, nevek stb.	jelölő rendszer (SGML, XML) alkalmazása ajánlott		nem érdemes jelölő rendszert alkalmazni	

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. tipográfiai adottságok	3/a) folyamatos a szöveg?	X ⇒ OCR	X ⇒ leírás/ képfájl
	3/b) hasábokba, szakaszokra tördelt a szöveg?	X ⇒ leírás/ képfájl	X ⇒ OCR
	3/c) vannak a szöveg formázásának sajátosságai?	X ⇒ leírás/ képfájl	X ⇒ OCR
	3/d) versforma	X ⇒ leírás/ képfájl	X ⇒ OCR
	3/e) táblázat	X ⇒ leírás/ képfájl	X ⇒ OCR
	3/f) kiemelés	X ⇒ leírás/ képfájl	X ⇒ OCR
	3/g) lábjegyzet	X ⇒ leírás/ képfájl	X ⇒ OCR
	3/h) végjegyzet	X ⇒ leírás/ képfájl	X ⇒ OCR

hogy két leíró ugyanazon a helyen ugyanazt a hibát „állítja elő", rendkívül csekély.

Ha túl bonyolult szöveggel állunk szemben, és/vagy a rendelkezésre álló anyagi eszközeink szűkösek, illetve az outputot illetően nem elsődleges fontosságú a teljes szöveg visszakereshetővé tétele, az eredeti mű fakszimile formátumának megjelentetése kínálkozik megoldásként. Ebben az esetben elmarad az összes, egyenként is jelentős élőmunka-ráfordítást igénylő művelet: a karakterfelismertetés utáni többszöri korrektúra, a strukturális, szemantikai és tipográfiai sajátosságok kódolása – viszont elveszítjük a számítógépes feldolgozás legnagyobb előnyét: a sok szempontú visszakereshetőséget.

A döntési folyamat során további megfontolás tárgya a költségek elemzése: ki kell kalkulálni, mekkora beruházás, mennyi élőmunka-ráfordítás szükséges a kívánt eredmény eléréséhez? Erről bővebben „A digitalizálás költségigénye" c. fejezetben olvashatunk.

A tartalomszolgáltatás szempontjai

Akár online, akár offline módon elérhető szolgáltatást tervezünk, az eddig felsoroltakon túlmenően további számos kérdésre kell előre megadnunk a választ annak érdekében, hogy helyesen tudjuk kialakítani a digitalizálás célrendszerét, majd kiválasztani a megfelelő eljárást. A tartalomszolgáltatás olyan sokrétű tevékenység, amelynek alapos ismertetése szétfeszítené e cikk kereteit, ezért kénytelenek vagyunk a legjellemzőbb kérdések föltevésére és a rájuk adott legtipikusabb válaszokra szorítkozni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Milyen feldolgozási minőséget akarunk garantálni? – Hasonmás műveknél eldöntendő kérdés, elegendő-e fekete-fehérben reprodukálni az oldalakat, vagy inkább színhelyesen akarjuk még az elszíneződéseket, foltokat stb. is tükröztetni. A karakterenként kódolt szövegnél 100%-os pontosságra kell törekedni, egyúttal meg kell határozni a megengedhető maximális hibaarányt[8]. Vannak olyan szövegek, amelyekben – legalábbis elvileg – egyáltalán nem fordulhat elő hiba.
- Hogyan akarjuk megtalálhatóvá tenni a digitalizált művet? – A dokumentumot el kell látni a keresőprogramok számára „érthető", kezelhető metaadatokkal (a dokumentum azonosító adataival, illetve kulcsszavakkal).[9]
- Milyen adathordozón, milyen formátumban[10], milyen feltételekkel bocsátjuk közre a szöveget? – Sem szerzői jogi, sem menedzselési szempontból nem mindegy, hogy offline hordozón (pl. CD-ROM-on), vagy online módon (az interneten vagy intraneten), továbbá ingyenesen, vagy térítés ellenében tesszük hozzáférhetővé a dokumentumot. Ha térítéses szolgáltatásban gondolkodunk, akkor rendelkeznünk kell az elektronikus kereskedelem folytatására szóló engedéllyel. Ha kötelező regisztrációhoz kívánjuk kötni a szolgáltatás igénybe vételét, akkor eleget kell tennünk az adatvédelmi törvény szigorú adatkezelési előírásainak stb.
- Kereshetővé akarjuk-e tenni a szöveg egyes elemeit? – Itt nemcsak a szöveg karakterekké alakítása a kérdés, hanem az is, vannak-e olyan szövegelemek, amelyek minősített keresését[11] fontosnak tartjuk. További kérdések is adódnak:
  - A szövegben eltérő háttérszínnel ki akarjuk-e emelni a keresett elemet?
  - Több találat esetén hogyan oldjuk meg a találatok közötti léptetést?
- A megjelenítés milyen funkciókat támogasson? E kérdéskörben elsősorban a következőkre kell válaszolnunk:
  - Engedélyezzük-e a letöltést, a másolást, a nyomtatást? – Ha szerzői jogi, üzleti, vagy más megfontolásból nem kívánjuk megengedni a digitalizált mű többszörözését, akkor PDF formátumban tegyük közzé a szöveget, és tiltsuk le a felsorolt funkciókat. A legújabb PDF verziók az előbb felsoroltakon túl lehetőséget adnak a dokumentumok hitelesítésére is[12].
  - A nyomtatott művekhez hasonlóan akarjuk-e lapozni a szöveget? – Ezt a funkciót kétféleképpen teljesíthetjük: vagy megtartjuk az eredeti dokumentum oldalankénti elrendezését, vagy egy program segítségével a felhasználó gépének adottságaihoz igazítjuk a virtuális oldalakat, így könnyítve meg a mű olvasását.

A szövegek reprezentációjára szolgáló formátumok, jelölőrendszerek

A szöveg értelmezésének három szintje ismeretes: a *formai* (layout), a *logikai* (szintaktikai) és a *tartalmi* (szemantikai). Vannak olyan szövegformátumok, amelyek csak a formai adottságokat, mások pedig a szintaktikai és szemantikai elemeket is tudják kezelni.

Ha a hosszú idejű megőrzés mellett a szöveg bizonyos elemeinek minősített keresésére[13] és a számítógépes hardver- és szoftvereszközök adottságaitól független, széles körű használhatóságra egyidejűleg törekszünk, akkor nem elégedhetünk meg a ma elterjedt HTML formátummal[14]. Bár sokkal több előkészületet igényel, és nagy az élőmunka-ráfordítás igénye, hosszabb távon megéri az SGML szabványt, vagy annak legújabb „leszármazottját", az XML-t alkalmazni.

Az SGML szabványt[15] 1986-ban fogadták el. Az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

elmúlt két évtized során számos tudományterületre és annak jellemző dokumentumtípusaira kidolgozták a speciális SGML alkalmazásokat, a világot az 1998-ban napvilágot látott XML[16] változat hódította meg, amely érvényesíti az SGML előnyeit, de igyekszik kiküszöbölni annak hátrányait.

Az SGML szabvány alkalmazása jelentős előkészítő munkát igényel, melynek során ki kell dolgozni a tartalmi elemek jelölését, rögzíteni kell a különböző információtípusok közötti kapcsolatokat, a dokumentum struktúrájára vonatkozó szabályszerűségeket. Azt is meg kell határozni, a dokumentumban mely elemek kötelezőek és melyek opcionálisak. A dokumentum struktúrájára jellemző szabályokat előre meg kell fogalmazni, és le kell írni a dokumentum-típus definícióban (Document Type Definition – DTD). Az SGML alkalmazások „lelke" a DTD, amely nem más, mint az egyes szövegtípusok (ez lehet például vers, dráma, szabadalmi leírás stb.) szövegmodellje.

Az SGML szabvány szerint feldolgozott dokumentumban a szövegbe ágyazva, de attól speciális határoló jelekkel elválasztva jelöljük a metaadatokat. A metaadatok három típusát különböztetjük meg:

- *elemek* (a dokumentum alkotóelemei, amelyek lehetnek kötelezőek vagy opcionálisak – például: a ‚Cím' lehet kötelező, az ‚Alcím' pedig opcionális elem);
- *attribútumok* (hivatkozások a szövegen belüli vagy kívüli, az egyes elemek tulajdonságait jelölő objektumokra – attribútum lehet például a szöveg nyelve, a nyelvkódok szabványos jelölésével megadva);
- *entitások* (a dokumentumban használható speciális karakterek, beágyazott képek, táblázatok stb.) Olyan entitásokat, amelyeket nem határozunk meg előre, nem lehet a dokumentumban alkalmazni.

Másként fogalmazva az *elemek* a dokumentum logikai szerkezetét határozzák meg, az *entitások* pedig a logikai szerkezet mögött lévő *fizikai szerkezetet* írják le.

A felsorolásból látható, hogy a dokumentumok formai jegyeit az SGML állományok nem tartalmazzák. Mindazt az információt, amelyet az egyes dokumentumtípusok megjelenítésével kapcsolatban fontosnak tartunk, részben a DTD fájlokban, részben a külön definiálandó stíluslapokban határozhatjuk meg.[17] A dokumentumok megjelenítésére külön szabvány, a DSSSL[18] szolgál.

Az SGML egyik legnagyobb előnye, hogy független a hardver- és szoftvereszközök fajtájától és típusától, illetve a számítógép operációs rendszerétől[19]. A szabvány további kedvező adottsága, hogy különválasztja a tartalmat a formától; hátránya viszont, hogy bonyolult és drága, mert alkalmazása speciális tudást igényel. Ha valóban hosszú távra akarunk digitalizálni, akkor viszont megéri az SGML technológiát alkalmazni, mert a szabványos eszközökkel kódolt szöveghez mindig lehet olyan konverziós programot írni, amelyik az output oldal mindenkori kívánalmainak megfelel.

A digitalizált állomány megőrzésének kérdései

Az informatikai hardver- és szoftvereszközök rendkívül gyorsan elavulnak, ezért a ma rendelkezésünkre álló digitalizálási eljárások eredményeként létrejövő számítógépes állományok várható élettartama igen rövid. A gyors technológiai avulás következtében – nem véletlenül – a jelentős ráfordítást igénylő digitalizálás egyik kulcskérdése a megőrzés, illetve a tartalomszolgáltatás tervezett időtartama. Egy adott számítógépes környezetben alig néhány évig tudunk úgy dolgozni, hogy a gépünkből kikerülő szövegek és egyéb állományok a mindenko-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ri átlagos színvonalon lévő számítógépekkel értelmezhetőek legyenek. Sajnos, ez igaz a merevlemezen tárolt fájlokra, de még inkább az offline hordozókra (például CD-ROM-okra) kiírt állományokra. Ahogy ma már – lejátszó egységek híján – nem tudjuk a 80-as évekbeli mágnesszalagokat, vagy a 90-es évek elején használt 5,25 inches hajlékony lemezeket leolvasni, tíz év múlva ugyanígy nem lesznek eszközeink a ma általánosságban elterjedt háttértárolókon lévő állományok olvasására.

A digitalizált állomány megőrzése részben a fizikai, részben a technikai környezettel szemben támaszt követelményeket. Fizikailag biztosítanunk kell a tárolóeszközök védelmét a valós és virtuális veszélyek ellen (tűz- és vízkár, betörés- és vírusvédelem stb.), technikailag pedig karban kell tartani a tárolóeszközöket (beleértve az adatellenőrzést, és szükség esetén az egyik hordozóról a másikra való átírást). Kívánatos a dokumentumok azonosító adatainak (a metaadatoknak) időnkénti ellenőrzése és karbantartása.

A szövegdigitalizálás módszerei

Szkennelés, fakszimile kép előállítása

A szkennelés eredményeként a digitalizált oldal *képe* jön létre, amely az eredeti oldal hű leképezése. A szkenner által létrehozott képfájl a hagyományos nyomdatechnikában ismert „fakszimile", „hasonmás" oldalra hasonlít. A digitalizálás célkitűzései között meg kell határozni, kielégíti-e céljainkat a képfájl, vagy kereshetővé akarjuk tenni a szöveget – ez utóbbi esetben a képen látható szöveget át kell kódoltatni számítógéppel olvasható formátumra.

A szkennerekről elég annyit tudni, hogy – a digitalizálandó mű hordozójától, fizikai paramétereitől és az állományvédelmi szempontoktól függően – különböző típusok közül választhatunk. A legismertebbek az ún. síkágyas szkennerek, amelyek leginkább a jól ismert másológépekre hasonlítanak, de vannak olyanok is, amelyek szabadlapok, vagy mikrofilmek, vagy diaképek digitalizálására alkalmasak. Bár nem a szkennerek között tartjuk számon őket, a digitális fényképezőgépek is használhatók dokumentumok digitalizálására.

Szövegfelismerés (OCR)

Amennyiben a digitalizálás célja *számítógéppel olvasható szöveg* előállítása, akkor szükség van a szkennelt képek konvertálására, vagyis a képi elemekként tárolt információk szöveggé való visszafejtésére. E célra speciális karakterfelismerő szoftvereket[20] fejlesztettek ki, amelyek működési elve a következő. A képfájl egészen apró elemekből, pontokból (ún. pixelekből) épül föl. A digitalizált kép adottságaitól függően minden egyes képpont hordoz valamilyen információt: a legegyszerűbb esetben, amikor a fehér lapon csak fekete betűk szerepelnek, ez az információ az **igen/nem** (vagyis az **1** és a **0**) váltakozására szorítkozik. Esetünkben az „igen" a feketével fedett, a „nem" pedig a nem fedett képpontot jelenti.[21]

A szkenner a lap minden egyes apró pontjáról tárolja azt az információt, van-e ott festék („igen"), vagy nincs („nem"). A szövegfelismerő szoftver ezen a képfájlon halad végig, és a képpontok eloszlását hasonlítja össze azzal a mintázattal, amelyet a program az adott karakterkészletről tárol. A képfájlban található pontok és a memóriában tárolt karakterkészlet összevetésének eredményeként egy szöveg-imitáció áll elő. A szövegfelismertetés következő fázisa a karakterláncok értelmes szavakká alakítása.

A szövegfelismerő szoftverek nemcsak az egyes írásjelek képét tárolják, de terjedelmes szótárakat is tartalmaznak. Még a szövegfelismertetés ele-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jén ki kell választani a munkanyelvet, amelynek szókészletével a szoftver a feldolgozás utolsó fázisában összeveti az általa felismerni vélt szavakat, és a képernyőn (általában valamilyen színes kiemeléssel) jelzi, ha két szóköz-jel között olyan karaktersort állapított meg, amelynek megfelelője nem található meg a szókészletben. A számítógép által hibásnak jelzett szavakat mindenképpen ellenőrizni – és szükség esetén javítani – kell. Gyakran előfordulnak azonban alakilag hibátlan, az adott szövegkörnyezetben mégis hibásnak számító szavak, amelyeket szintén javítani kell. A korrektúrázást csak intellektuális munkával lehet elvégezni – éppen emiatt igényel a szövegfelismerés jelentős élőmunkaráfordítást.

A kijavított szöveget – a digitalizálás célfüggvényében meghatározott elvek alapján – vagy újból ellenőrizzük és javítjuk, vagy nem. Ha jó minőségű szöveget kívánunk reprodukálni, minimum kettő, de sok esetben három korrektúra-fázisra is szükség van. Minél bonyolultabb, összetettebb szöveget digitalizálunk, annál több emberi beavatkozásra van szükség a karakterfelismerés során előállt hibák kijavítása érdekében.

Begépelés

Nehéz egzakt módon meghatározni, hol van az a határ, amelynél a begépelést érdemesebb választani. Általánosságban azt mondhatjuk, ha régies helyesírású, vagy sok idegen szót tartalmazó, vagy különleges tipográfiai elemeket (például sok dőlt betűt, vagy hasábokra tördelést) tartalmaz a szöveg, akkor kifizetődőbb leíratni a szöveget, mint a karakterfelismerés után korrektúráztatni. Korábban már említettük: ha a cél igazán jó minőségű szöveg előállítása, akkor érdemes két leíróval legépeltetni ugyanazt a szöveget, amelyet egy számítógépes programmal összehasonlítva csak ott korrektúrázzák, ahol eltérés mutatkozik a két változat között.[22]

A különböző szövegdigitalizálási eljárások előnyeit és hátrányait az alábbi táblázatban foglaltuk össze:

eljárás	eredmény	előny	hátrány
begépelés	szövegfájl	pontos	költséges
szkennelés	képfájl (átalakítható szöveggé)	olcsó	tárolása nagy tárkapacitást igényel
szkennelés + szövegfelismerés	képfájl + számítógéppel olvasható szöveg	rongálja az eredeti példányt	csak a mai helyesírású szövegeknél ad jó eredményt
digitális fényképezés	képfájl + számítógéppel olvasható szöveg	olcsó, az eredeti példányt védi	tárolása nagy tárkapacitást igényel

Mindig a cél határozza meg, melyiket választjuk!

A digitalizálás sikere számos, egymással ellentétes hatást gyakorló tényező helyes megválasztásán múlik, így a munka megkezdése előtt még az alábbiakat is mérlegelnünk kell:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

igény	következmény
nagy mennyiségű szöveg részletekbe menő feldolgozása	hosszú időtartam, jelentős költségráfordítás
bonyolult felépítésű digitalizált állomány	nehezebb használhatóság és érthetőség
a pillanatnyilag hozzáférhető, olcsóbb technológia alkalmazása	a hosszú távú megőrzés ellen hat
sok szempontú felhasználhatóság	nem felel meg egyes speciális igényeknek

A digitalizálás költségigénye

A megfelelő kapacitású digitalizáló rendszer kialakításának költségei több összetevőből állnak, melyek közül vannak kötelezően, illetve opcionálisan előfordulók. Az alábbi táblázatban azokat a költségtípusokat foglaljuk össze, amelyek egy tipikus digitalizálási feladat végrehajtása során jelentkeznek.

megnevezés	feladat	költségtípus	eseti / folyamatos	megjegyzés
szakértői díjak	a rendszerterv elkészítése, a forrásművek kiválasztása, előkészítése stb.	személyi / dologi kiadás	eseti folyamatos	
szerzői jogdíj	felhasználási szerződés megkötése	jogdíj	eseti	a védelmi időn belül lévő művek jogtulajdonosai számára
hardver és szoftver beruházás	a digitalizáló eszközpark kialakítása	felhalmozás	eseti	ha saját digitalizáló műhelyt akarunk berendezni
feldolgozás	digitalizálás, korrektúrázás, metaadatok készítése és karbantartása	személyi / dologi kiadás	folyamatos	
állományvédelem	restaurálás	dologi kiadás	eseti	
archiválás	tárolás	dologi kiadás	folyamatos	
szolgáltatás	a publikus hozzáférés hardver-, szoftver- és telekommunikációs költségei	dologi kiadás	folyamatos	

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az előzetes költségszámítások alapján lehet eldönteni, mely fázisokat tudjuk „házon belül" elvégezni, és melyeket kell kiadni külső vállalkozónak. Saját digitalizáló műhelyt akkor érdemes kialakítani, ha annak kapacitását folyamatosan ki tudjuk használni. Azt is érdemes tekintetbe vennünk, hogy az informatikai rendszerek és eszközök amortizációja 2–3 év, ezért már a tervezés során kell az infrastruktúra megújítására gondolnunk.

A szerzői jogok védelme digitalizált művek esetében

A digitalizálás során a szerzői jog védelmével nemcsak a korábban nyomtatásban megjelent művek felhasználójaként, hanem tartalomszolgáltatóként is tisztában kell lennünk. A jelentős ráfordítással digitalizált és ugyancsak komoly költséggel működtetett rendszerben szolgáltatott művek illegális felhasználása ellen nemcsak saját érdekünkben, de azoknak a jogtulajdonosoknak az érdekében is fel kell lépnünk, akiknek mi annak rendje-módja szerint kifizettük a jogdíjat. A jogtulajdonosok elvárják a tartalomszolgáltatóktól, hogy akadályozzák meg műveik engedély nélküli letöltését és esetleges illegális forgalmát.

A digitálisan hozzáférhető állományok szerzői jogvédelmére a hagyományos eszközök nem alkalmasak, ezért informatikai megoldásokat fejlesztettek ki erre a célra. A digitális tartalmakhoz való hozzáférést lehetővé tevő, illetve szabályozó technikai, műszaki, hardver- és szoftvereszközök összefoglaló neve: *digitális jogkezelés* (Digital Rights Management, DRM).

A különböző DRM-technológiák a szerzői jog által védett digitális tartalom meghatározására, azonosítására szolgálnak, és biztosítják a törvény által előírt szabályok betartatását. A DRM a jogvédelem alatt álló digitális tartalmak illegális terjesztése ellen kifejlesztett olyan műszaki eljárások komplex rendszere, amely

- *korlátozza,* illetve *megakadályozza* a jogvédelem alatt álló tartalmakhoz a *jogosulatlan hozzáférést,*

illetve biztosítja

- a felhasználás engedélyezését,
- a tartalomátvitelt a jogosulttól a felhasználóig, és
- a felhasználási díj elszámolását.

A DRM rendszer két alapvető funkciója:

- egyrészt a szellemi alkotásokat, az alkotásokon fennálló jogokat, illetve az alkotókat és a szerzői jogi jogosultakat *azonosítja,*
- másrészt a dinamikusan változó felhasználási környezetben a *joggyakorlás érvényesítését szolgálja.*

A dokumentumok azonosítására szolgál a *Digital Object Identifier* (DOI) és a *digitális vízjel.* A szerzők, illetve a jogosult felhasználók a *digitális aláírás* segítségével igazolhatják személyazonosságukat. A digitális tartalomátvitel során a jogosulatlan hozzáférést megakadályozó jogkezelő eljárás a hitelesítés és a titkosítás.

Összegzés

A digitalizálási feladatoknak akkor tudunk a legjobb színvonalon eleget tenni, ha mindenkor a nemzetközi szinten elterjedt szabványos megoldásokat alkalmazzuk.[23] Ebben az esetben még abban is bízhatunk, hogy időről időre elkészül majd az a konverziós és/vagy migrációs eljárás, amely úgy váltja föl a jelenleg ismert szabványos eljárásokat, hogy adatainkat és a digitalizált állományokat veszteség nélkül tölthetjük át az új rendszerbe.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Jegyzetek

1. Nyomdatechnikai értelemben az analóg eljárás azt jelenti, hogy az adott felületen a nyomóformát egyidejűleg alakítják ki – szemben a digitális módszerrel, melynek során a nyomóforma pontonként (esetleg soronként) készül.

2. A CD-ROM neve (Compact Disc – Read Only Memory) éppen arra utal, hogy a rajta lévő információkat csak olvasni lehet, szerkeszteni, megváltoztatni nem.

3. Fontos megemlíteni, hogy az ötlet, az elgondolás, az eljárás, az elv, a működési módszer, a matematikai művelet stb. nem részesül szerzői jogi védelemben.

4. A szerzői jog szempontjából többszörözésnek minősül a mű másolása bármilyen hordozóra (papírra, filmre, elektronikus adatrögzítő eszközre stb.).

5. Jogtulajdonos: a szerző vagy jogutódja.

6. A mű eredetiségére vonatkozó nyilatkozatban a jogtulajdonos kijelenti: a mű eredeti szellemi termék, amelynek ő rendelkezik a felhasználási jogaival.

7. Annak eldöntése, hogy a szkennelést vagy a begépelést választjuk, elsősorban nem az állományvédelmi szempontok, hanem a szöveg adottságainak, illetve a megcélzott szolgáltatás minőségének a függvénye. Erről bővebben „A forrásmű fizikai adottságainak és szövegének elemzése" c. alfejezetben olvashatunk.

8. A Digitális Irodalmi Akadémia (www.irodalmiakademia.hu) gyűjteménye esetén a maximálisan megengedhető hibaszám 3 ezrelék.

9. A leíró adatokhoz a Dublin Core metaadatszabványt, a dokumentumot kísérő azonosító jelzetre a DOI-t (Digital Object Identifier) ajánljuk. A Dublin Core, illetve a DOI honlapja: dublincore.org és www.doi.org

10. A formátumok közül a leggyakoribb a HTML, a PDF, az XML, a képfájlok közül a TIFF, a JPG és a BMP.

11. A minősített keresésről a következő fejezetben esik szó.

12. Egy változat hiteles volta különleges jelentőséggel bír például a hivatalos közlönyöknek az internetes közzétételénél.

13. A számítógépes szövegszerkesztők és a HTML-t értelmező Web-böngésző programok alapértelmezésben a szöveges keresést „tudják"; ekkor a számítógép karakterről karakterre hasonlítja össze a keresőkérdést a keresett szöveggel, és csak az egyező karakterláncot értelmezi találatként. Ezzel szemben a „minősített keresés" alatt azt értjük, hogy egy előre kidolgozott séma alapján megjelöljük azokat a szövegelemeket, amelyeket kereshetővé akarunk tenni. A számítógép a jelölők alapján találja meg a meghatározott elemeket. Ha például egy szövegben az összes név kereshetősége fontos, minden név elé beillesztjük a <name> jelölőt, így megtaláljuk az összes Kiss, Nagy, István, Pista, Júlia, Julcsi stb. nevet. Ha azonban külön-külön akarjuk látni a vezeték-, a kereszt- és a beceneveket, három jelölőt alkalmazunk: <familyname> <forename> <nickname>.

14. A HTML is az SGML szabványból származik, de gyakorlatilag a dokumentumoknak csak a formai jegyeit tudja kezelni.

15. Standard Generalized Markup Language, ISO 8879:1986

16. Extensible Markup Language

17. Egy példa: a DTD táblában definiáltuk a ‚vers' dokumentumtípust; ezt a szabvány előírta konvenció alapján jelöljük az SGML fájlban. A stíluslapon meghatározzuk, hogy a képernyőn a felhasználó gépének beállításától függően látható virtuális „lap" függőleges optikai középvonalához igazodjanak a címek, a verssorok – így a képernyőn a nyomtatásban megszokotthoz hasonló látványban lesz részünk. Ha olyan stíluslapot alkalmaznánk, amelyen a „vers" nincs definiálva, nem tudnánk ezt a „tipográfiai" hatást elérni.

18. Document Style and Semantics Specification Language, ISO/IEC 10179:1996

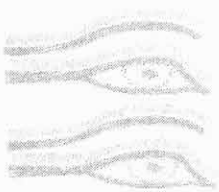
19. A számítástechnikában ezt „platformfüggetlenségnek" nevezik.

20. A karakter-, vagy szövegfelismerő szoftvereket az angol nevük – Optical Caracter Recognition – rövidítése alapján gyakran OCR programoknak nevezik.

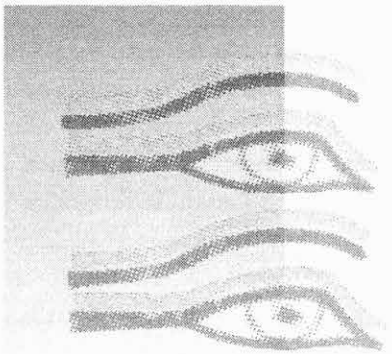
21. A színes képek esetében is hasonló a folyamat, azzal a különbséggel, hogy a „nemfehér" képpontok esetében a szkenner érzékelősora felváltva tapogatja le a három különböző színkép-tartományban érzékeny pixeleket. (A legismertebb az RGB [vörös-zöld-kék] színrendszer.)

22. Annak a valószínűsége, hogy két ember ugyanazon a helyen ugyanazt a hibát véti, gyakorlatilag nulla.

23. A cikkben említett néhány, a digitalizálási tevékenységhez kapcsolódó nemzetközi szabvány ebbe a kategóriába tartozik, így ezeket bízvást alkalmazhatjuk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nemzeti bibliográfiák gyűjtőköre, avagy elérhető-e a teljesség?

DIPPOLD Péter

Törekvések a teljes körű bibliográfiai feltárásra – az egyetemes bibliográfia gondolata

Az egyetemes bibliográfia gondolata az egyéni tudás kiterjesztésnek igényéből ered: az összeállító az általa ismert összes könyv jellemző adatait (szurrogátumát) írta le. A dokumentum jellemzőit összefoglaló leírás természetesen nem azonos magával a dokumentummal, azonban alkalmas bizonyos ismérvek alapján áttekintést adni az emberi tudás írásos produktumairól. Az első bibliográfusok egyben tudósok és oktatók is voltak, egyéni ismereteiket próbálták egyetemessé tenni: összefoglalni azt a tudást, amely az egyén lehetőségein túlmutatva sokkal több információt tartalmaz, mint amivel az egyedi elme fizikai, földrajzi, nyelvi és kulturális korlátait átlépve valaha is rendelkezhet. *Conrad Gesner* nevéhez fűződik az a vállalkozás, amelyben a szerző az 1545–1555 közötti időszakban mintegy 15 ezer tudományos könyv adatait szervezte három kötetbe *Bibliographia Universalis* címmel. Gesner munkásságának kutatója, *Theodore Besterman* úgy vélte, hogy az első egyetemes bibliográfia egyben az utolsó is volt, bár címével ellentétben valójában már keletkezése idején, 1545–1555-ben sem lehetett egyetemes. A bibliográfia a kutatások szerint ugyanis a svájci Gesner által is közölt nyelvi kötöttségeken belül is (ti. latin, görög és héber nyelvű irodalmat dolgozott fel) csak mintegy 20–25%-os teljességben volt képes regisztrálni a korabeli irodalmat.[1]

Az egyetemes bibliográfia létrehozásának eszméje számos kísérlet után több, mint négy évszázaddal később egészen más alapokról indult újra útjára, de célja ugyanaz maradt: a tudás egyetemes reprezentációja. Amikor az IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) 1973-as grenoble-i konferenciáján meghirdette Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (Universal Bibliographic Control – UBC) programját, majd egy évvel később irodát állí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tott fel szervezésére, a nemzetközi könyvtáros közösség még kevéssé érzékelte a nemzetközi szabványok és a könyvtárak automatizálásának jelentőségét. A program nem kevesebbet tűzött ki célul, mint hogy a világon megjelent összes dokumentum bibliográfiai adatai egységes formában bárhonnan hozzáférhetővé váljanak. Az elképzelések szerint az egyetemes bibliográfiai számbavételnek a nemzeti bibliográfiákon keresztül kell megvalósulnia. A program sikerének alapfeltétele az egyes nemzeti bibliográfiák teljessége, valamint nemzetközi szinten olyan szabványok és módszerek kidolgozása, amelyek biztosítják a nemzeti bibliográfiai rekordok formai és tartalmi kompatibilitását és ezáltal cseréjét.[2]

Az egyetemes bibliográfia létrehozásának gondolata harminc éven keresztül volt hajtómotorja a nemzetközi együttműködés fejlesztésének a legkülönbözőbb területeken. 2003-ban, a berlini IFLA konferencián alakult meg az UBCIM (Universal Bibliographic Control and International MARC) bizottság utódaként az ICABS (IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards) bizottság, amely céljai között már nem említi az egyetemes bibliográfia megvalósítását. Így 2003-ban az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel programja minden különösebb hírverés nélkül befejeződött, mivel bebizonyosodott a teljesség elérésének lehetetlensége.

A nemzeti bibliográfia és a teljesség

A kötelespéldány-szolgáltatás szabályozása az egyik legfontosabb alapja a nemzeti bibliográfia minél szélesebb tartalmi kiterjesztésének. A nemzeti könyvtárak számára kötelezően beszolgáltatott nyomtatványok biztosítják, hogy az egyes országokban megjelent dokumentumok legalább egy gyűjteményben közel teljes körben megőrzésre kerüljenek a jövő számára. Napjaink egyik legégetőbb problémája az elektronikus dokumentumok bibliográfiai kontroll alá vonása, amelyhez a kötelespéldányok beszolgáltatásának újabb szabályozására van szükség. A világ számos országában változtatták meg a kilencvenes években a kötelespéldány-jogszabályokat, és egyre növekvő számban terjesztették ki az elektronikus dokumentumokra is. A jogszabályi háttér biztosítása csak minden érdekelt (kiadók, könyvtárak, hatóságok) együttes munkájának eredménye lehet. Jelenleg sok országban van folyamatban a kötelespéldány-rendelkezések átalakítása, mindazonáltal az online elektronikus dokumentumok kötelespéldányként kezelése teljes körűen sehol nem megoldott.

A nemzeti bibliográfia gyűjtőkörének elvileg magában kellene foglalnia a nemzeti kiadványtermés egészét. Ez a maximalista célkitűzés határozta meg évtizedeken át a nemzeti bibliográfiákat előállító intézmények (ún. ügynökségek) tevékenységét, hiszen ezen keresztül válhatott volna elérhetővé az a teljesség, amely az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel programjának végső céljául szolgált.

1998-ban Koppenhágában nemzetközi konferenciát rendeztek a nemzeti bibliográfia jövőjéről. A konferencián ajánlásokat fogadtak el,[3] amelyek közül a nemzeti bibliográfia gyűjtőkörére vonatkozó ajánlás – amely a nemzeti kiadványtermés egészének regisztrálását tűzte ki célul – már megszületése idején is teljesíthetetlen volt, és az elektronikus dokumentumok elterjedésével mára még lehetetlenebbnek tűnik megvalósítása.

Az IFLA 2000-ben végzett felmérése többek között azt is vizsgálta, hogy az egyes nemzeti bibliográfiák milyen mértékben dolgozzák fel a nemzeti kiadványtermést.[4] A felmérésből kiderült, hogy a vizsgált dokumentumtípusok közül csak a könyvek szerepelnek valamennyi nemzeti bibliográfia gyűjtőkörében. A többi dokumentumtípus esetében viszonylag nagy szóródást tapasztalhatunk. A vizsgálat alapján az is kimutatható, hogy a könyvek kivételével a bibliográfiai számbavétel általánosságban sokkal több dokumentumtípust fed le, mint amennyi ezek közül a nemzeti bibliográfiában szerepel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ezt a megállapítást a felmérésből vett következő táblázattal támaszthatjuk alá:

Dokumentumtípusok	Nemzeti bibliográfiában szerepel (ügynökségek százalékában)	Bibliográfiai lefedettség az ügynökségek százalékában
Könyvek	100%	100%
Időszaki kiadványok	84%	92.3%
Tankönyvek	84%	92.3%
Konferencia-anyagok	86%	90.4%
Térképek	66%	88.5%
Hivatalos kormányzati kiadványok	86%	88.5%
Kották	64%	78.8%
Brosúrák (aprónyomtatványok)	62%	75.0%
Hangdokumentumok	50%	67.3%
Grafikus anyagok	38%	65.4%
Disszertációk	58%	65.4%
Külföldön publikált, saját országról szóló dokumentumok	52%	n.a.
Mikroformátumok	46%	57.7%
E-könyvek	30%	53.8%
Számítógépes fájlok és szoftverek	30%	51.9%
Mozifilmek és videodokumentumok	40%	50.0%
E-folyóiratok	26%	50.0%
Egyéb elektronikus dokumentumok	30%	48.1%
Folyóiratcikkek	32%	38.5%
Nemzetközi hivatalos kiadványok	22%	36.5%

Látható, hogy a nemzeti bibliográfiák egyre nagyobb számban dolgozzák fel az elektronikus dokumentumokat, ennek ellenére a vizsgálat idején az ügynökségeknek még alig 30%-a foglalkozott ezzel a dokumentumtípussal. Számuk azóta feltehetően emelkedett.

Szelekció és a nemzeti bibliográfia

Az ajánlások teljességre vonatkozó elvárásainak ellentmond a nemzeti bibliográfiák gyakorlata, amely a gyűjtőkör meghatározásán, tehát eleve szelekción alapul. A bibliográfiák minden típusának – még a talán legnagyobb merítésű nemzeti bibliográfiának is – első és legfontosabb eleme a gyűjtőkör tisztázása. A gyűjtőkört általában földrajzi (területi), tartalmi, nyelvi, formai és időbeli szempontok alapján szokták a nemzeti bibliográfiák meghatározni.

A területi elv mint szelekciós szempont

A nemzeti bibliográfiák egyik leggyakrabban alkalmazott alapelve, hogy minden ország felelős a mindenkori területén keletkezett dokumen-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tumok számbavételéért. Fel kell azonban hívni a figyelmet arra, hogy az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel programja által is alapelvnek tekintett területi szempontú számbavétel sem mentes a nehézségektől. Ráadásul nem is követik mindenhol ezt az elvet.

Magyarország példájánál jobbat nem is találhatnánk a területi szempontú gyűjtés problémáinak illusztrálására: a gyakori határváltozásokra gondolok. Anélkül, hogy pontos dátumokkal és a határok változásának részletes felsorolásával terhelném írásomat, csak jelzem, hogy hatalmas területek kerültek ki, illetve be az állam keretei közé a török kortól a kiegyezésen keresztül a Monarchia széthullásáig. Ezek után következett Trianon, majd a második világháború körül a bécsi döntések nyomán bekövetkezett változások, míg 1946 után vissza nem került az ország a trianoni határok közé.

Ha az államhatár által meghatározott területi elvet következetesen alkalmazzuk, egyes korszakok kiesnek az adott ország nemzeti bibliográfiájának lefedettségéből, más területek pedig rövid időre a gyűjtőkör részeivé válnak. Konkrét példával élve: Erdély egészen a trianoni döntésig beletartozott a gyűjtőkörbe, majd Románia részeként a két világháború közötti időszakban már nem. A második bécsi döntéssel Magyarországhoz visszacsatolt Észak-Erdély 1940. aug. 30. és 1944. aug. 23. közötti nyomtatványtermése a magyar nemzeti bibliográfia része, míg a román fennhatóság alatt maradt Dél-Erdélyé nem. A sajátságos bibliográfusi szemlélet alapján úgy tűnhet a kívülállónak, hogy pl. Kalotaszeg állandóan változtatta helyét, miközben a táj lakói függetlenül az ide-oda mozgó határoktól hétköznapi életüket élték. A szabályokhoz ragaszkodó bibliográfus persze azt mondhatja, hogy a román állami lét időszakának bibliográfiai feldolgozása a román nemzeti bibliográfia feladata. Érdemes lenne azonban megvizsgálni, hogy a gyakorlatban vajon tényleg megvalósule az elvileg elvárható adatfelvétel. Attól tartok, hogy nem minden esetben, ezért a nemzeti bibliográfia szintjén jelentős adatvesztéssel kell számolnunk. Az államhatárokon alapuló szemlélet rendkívüli módon megnehezíti a kutatók dolgát, adott esetben több forrást kell feldolgozniuk, ha egy ilyen „szerencsétlen" terület teljes irodalmát szeretnék áttekinteni.

Az államhatárok változásának egy másik, szintén nem a kutatói elvárásokat szolgáló következménye is történelmi gyökereken nyugszik. A korábban önálló állami léttel nem rendelkező közép-európai országok pl. saját kulturális örökségük részének tekintik a mai államhatáraikon belül korábban megjelent dokumentumokat. Erre tipikus példa Szlovákia esete, ahol a retrospektív bibliográfiákban többé-kevésbé ugyanazt a dokumentumkört dolgozzák fel, amelyet Magyarország is magáénak tekint. Nehéz lenne egy történelmi gyökereit rögzíteni kívánó államnak az országhatárok által meghatározott területi elvekre hivatkozva azt mondani: „ez nem a tied, ne foglalkozz a bártfai Gutgesell nyomda kiadványaival, mert azok a magyar kulturális örökség részei, és a magyar nemzeti bibliográfiában van a helyük". Szemben az erdélyi példával itt tehát nem adatvesztéssel kell számolnunk, hanem többszörös feldolgozással, ami persze a kisebbik rossz, de mégis felesleges munkát és örök vitát eredményez. A duplikálás egyetlen gyógyszere az együttműködés az érdekelt országok között, ennek jó példáját említhetjük az Országos Széchényi Könyvtár által kezdeményezett *„Kárpát medencei könyvtörténeti bibliográfia"* munkálatainak elindításával. A közös kezdeményezésről a *Knižnica* című folyóiratban 2004-ben jelent meg az első híradás.[5]

A gyűjtőkör tartalmi szempontjai

A bibliográfia műfaja – hasonlóan más írásművekéhez – nem tekinthető egységesnek. A leglényegesebb különbséget az a két, szemléletében eltérő vonulat képezi, amely azután megteremtette a nézőpontjának megfelelő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

műfajokat. „A meghatározások egyik típusa a bibliográfiákat a könyvek, sőt a *legtágabb értelemben vett dokumentumok, szövegek stb. rendszerező jegyzékének, listájának tekinti,* egyszóval formailag közelíti meg őket. A meghatározások másik vonulata túllép a „jegyzék", „lista", „felsorolás" és hasonló minősítéseken, és a definíciót a *tartalomra élezi ki, a tudásszervező feladatok kiemelését tartja lényegesnek.*"[6] [kiemelések tőlem: D.P.]– írja *Murányi Lajos* a Könyvtárosok kézikönyve bibliográfiáról szóló fejezetében. Ha ezt a két különböző kiindulási pontot vesszük alapul, sommásan kijelenthető, hogy a *hagyományos* nemzeti bibliográfia inkább az első kategóriába tartozik. Ezért nehéz lenne a nemzeti bibliográfiát tartalmi szempontok alapján kategorizálni. Ha ugyanis a területi elv lép életbe, amely egyben a kötelespéldány-szolgáltatás alapja is, akkor nincs értelme tartalmilag korlátozni a nemzeti bibliográfia gyűjtőkörét. A tartalmi megközelítés *hagyományos* értelemben sokkal inkább jellemző a szakbibliográfiákra.

Ez alól egyetlen kivételt ismerünk, mégpedig a több nemzeti bibliográfia által is vállalt patriotika irodalom összegyűjtését. Közismert, hogy a patriotika irodalom a következő kategóriákat tartalmazza: területi, nyelvi, személyi és *tartalmi patriotikum.* Azok a nemzeti bibliográfiák, amelyek a tartalmi patriotikumot, azaz a nem az országhatárokon belül megjelent, de az adott országgal foglalkozó irodalmat is regisztrálják, tulajdonképpen tartalmi szempontból szelektálnak. A tartalmi patriotikumok regisztrálásának kitűzésével a nemzeti bibliográfiák nehéz – mondhatni kilátástalan – helyzetbe kerülnek, ugyanis ez a „teljességhez" hasonlóan megfoghatatlan kategória, azaz csak akkor lenne teljesíthető, ha létezne „teljesség". Csak ekkor valósulna meg az az ideális állapot, hogy a teljes emberi tudást magában foglaló Egyetemes Bibliográfia – amely a nemzeti bibliográfák összességén alapul – egységes keresési felületén keresztül hozzáférhetővé válik pl. az egykori vietnami diák Hanoiban, vietnami nyelven megjelent élménybeszámolója magyarországi egyetemi éveiről. Ugyanakkor még ha, véleményem szerint, nem is lehetséges a tartalmi patriotikumok összegyűjtésének száz százalékos teljesítése, néhány nemzeti könyvtár legalább törekvést mutat a legfontosabbnak tartott tartalmi patriotikumok regisztrálásának megszervezésére. Az ausztrál nemzeti könyvtár pl. a patriotika-dokumentumokat több nemzeti könyvtárral (amerikai, angol, kanadai, új-zélandi, szingapúri) kötött adatcsere-egyezmény keretében kapja meg.

Nyelvi szelekció

A koppenhágai konferencia gyűjtőkörre vonatkozó ajánlásainak egyik fontos megállapítása az országon belül bármely nyelven megjelent dokumentumok feldolgozását írja elő a nemzeti bibliográfia számára, lehetőleg az eredeti írásrendszer szerint. Az ország területén belül tehát elvileg nem működik nyelvi szelekció. Hogy ez a gyakorlatban hogyan valósul meg, nyilvánvalóan függ a nemzeti bibliográfiai ügynökségek felkészültségétől, de bizonyos esetekben az egyes országok nyelvi helyzetétől is. Gondoljunk pl. Indiára, ahol a nyelvjárások tömege miatt két szomszéd falu lakói sem értik meg egymást. Hogyan vállalkozhatna ilyen helyzetben a nemzeti bibliográfia a *„bármely nyelven vagy írásrendszerben megjelent dokumentumok"* számbavételére? Ugyanakkor a patriotika irodalom egyik legjobban megfogható kategóriája a nyelvi patriotikum. Azok a nemzeti bibliográfiák, amelyek gyűjtik az ország nyelvén megjelent dokumentumokat, voltaképpen nyelvi szelekciót alkalmaznak. A nyelvi patriotikumok begyűjtése pedig még webes környezetben is megoldható.

Formai szempontú szelekció

A nemzeti bibliográfiák gyűjtőkörének kialakításakor a formai szempontok rendkívül nagy változatosságot mutatnak. Az IFLA felmérésében

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megkülönböztetett dokumentumtípusok a formai szelekció viszonylag egyszerű képletét követik. Ennél jóval mélyebb, vagy akár attól eltérő szempontokat alakítottak ki az egyes nemzeti bibliográfiák a gyűjtőkörbe felvett dokumentumtípusok alapján. A külföldi példák ismeretében kijelenthető, hogy a gyűjtőkör formai szempontjából sem létezik egységes gyakorlat. Sok helyen dokumentumtípusonként alkotnak sorozatokat a nemzeti bibliográfiák, máshol még csak el sem lehet különíteni ezeket a weben közzétett országos, vagy nemzeti könyvtári katalóguson belül. Vannak olyan országok, ahol még nyomtatott formában jelenik meg a nemzeti bibliográfia, máshol a CD-ROM vagy a webes közzététel vált gyakorlattá. A gyűjtőköri megoszlásban legalább ekkora különbségeket találunk, ez alól egyedül a könyvek jelentenek kivételt, ezeket – mint láttuk – valamennyi ügynökség regisztrálja. Terjedelmi korlátok miatt a külföldi példák felsorolása helyett itt disszertációm teljes szövegére hivatkozom, ahol több nemzeti bibliográfia dokumentumtípusok szerinti gyűjtőköri megoszlását mutatom be.[7]

A nemzeti bibliográfia retrospektív kiterjesztésének lehetőségei

A nemzeti bibliográfia retrospektív kiterjesztése véleményem szerint jóval többet jelent, mint a retrokonverziós programok létét vagy hiányát. Az egyes országok különböző dokumentumtípusokat magukban foglaló retrospektív bibliográfiái között óriási eltéréseket fedezhetünk fel. Sok olyan területet, dokumentumtípust találunk, ahol a bibliográfiai feltárás csak részben, vagy egyáltalán nem valósult meg. Ezért a retrospektív kiterjesztés számomra nemcsak a már meglévő könyvészetek, sajtóbibliográfiák, katalógusok stb. automatikus digitalizálását jelenti, hanem ennél jóval többet: pl. a hiányzó adatok megtalálásához szükséges szívós kutatómunkát, nemzeti besorolásiadat-fájlok létrehozását, végül a teljes (retrospektív és kurrens) nemzeti bibliográfiai rendszer egységének újragondolását.

Ennek azért van itt az ideje, mert a retrospektív konverziós programok elterjedése előtt *korábban nem volt még alkalom arra, hogy a nemzeti bibliográfiát* – függetlenül attól, hogy kurrens avagy retrospektív, hogy tartalmában könyveket, cikkeket, aprónyomtatványokat vagy elektronikus dokumentumokat stb. dolgoz-e fel, *rekordok halmazainak átgondolt rendszerén keresztül valósíthassuk meg*. A bibliográfiai rekordok – hála az egységesítési törekvéseknek – legalábbis országos és elvileg nemzetközi szinten is megfeleltethetők egymásnak, és ennek következtében közösen kezelhetők. Nincs tehát ma már jelentősége a kurrens és retrospektív nemzeti bibliográfia első szintű megkülönböztetésének, annál nagyobb szükség van viszont rendszerük, összefüggéseik feltárására, közös szempontrendszerük kialakítására. Azt is szokták mondani, hogy a jó kurrens nemzeti bibliográfia az alapja a retrospektív bibliográfiának, hiszen a mai feldolgozás hamarosan múlttá válik. Ezért lehet napjaink izgalmas feladata az átfogó rendszer kidolgozása, a régi és új dokumentumok rekordjainak közös kezelése érdekében.

A nemzeti bibliográfia egységes rendszerének kialakítására vonatkozó gondolatot egyébként *Vajda Erik* már 1994-ben felvetette az időszaki kiadványok cikkeinek online adatbázisa megvalósíthatóságáról írt tanulmányában.[8]

A nemzeti bibliográfiai adatbázis-rendszer új és látványos eredményekhez vezethet. A napjainkban egyre inkább előtérbe kerülő digitalizálási projektek során keletkezett könyvtári anyagok metaadatainak természetes forrása a retrospektív nemzeti bibliográfiai rekord. Ezek összekapcsolódása a digitális dokumentummal eljuttathatja a használót magához a forrásdokumentumhoz, sőt egyéb információkhoz is.

Ez a jövőkép gyökeresen megváltoztatja a nemzeti bibliográfia regisztratív funkciójának sztereotípiáját. Ezért emeltem ki a gyűjtőkör tartalmi szelekciójának taglalásakor a *hagyo-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mányos értelemben vett nemzeti bibliográfia regisztratív jellegét. A nemzeti bibliográfiai rekordok összekapcsolása a teljes szövegű dokumentumokkal minőségi változást jelent a korábbi szemlélethez viszonyítva. Megvalósulásakor a regisztrációtól a dokumentumok tartalmának szolgáltatása felé mozdul el a nemzeti bibliográfia.

A nemzeti bibliográfia gyűjtőköre és a webes források

A könyvtárak nemzeti bibliográfiáik gyűjtőkörének kialakítása során általában az országaik nemzeti kulturális örökségével összefüggő webhelyeire és elektronikus dokumentumaira koncentrálnak. Ilyen kezdeményezésekről tudunk többek között a skandináv országokban, Franciaországban, valamint Kanadában és Ausztráliában is. Svédországban a „svéd virtuális tér" aratása volt a cél egy adott időszakban. A Kanadai Nemzeti Könyvtár és Levéltár azt az ismérvet állította fel, hogy az internetes dokumentum legyen kanadai keletkezésű vagy kanadai szempontból érdeklődésre számot tartó. Az Ausztrál Nemzeti Könyvtár alapjaiban szintén a nemzeti érdeklődésre számot tartó elektronikus dokumentumokat vette alapul, kiegészítve egyéb válogatási szempontokkal is.

A PANDORA webarchívum szelekciós szempontjai

Az Ausztrál Nemzeti Könyvtár által működtetett PANDORA projekt válogatási szempontjait részletes útmutatóban rögzítette.[9] A PANDORA ausztrál webarchívum 1996-tól megőrzési és szolgáltatási céllal gyűjti az online publikációkat. Annak ellenére, hogy a szervezők tudatában vannak a válogatás hátrányaival (a teljesség csorbulása, szubjektív elemek kizárhatatlansága stb.), az archiválás szelektív megközelítése négy fontos cél elérését teszi lehetővé a könyvtárak számára:

- az archívum minden dokumentuma minősített, és a jelenlegi technikai adottságok által megengedett lehető legteljesebb mértékig működőképes;
- az archívum valamennyi dokumentuma teljes mértékben katalogizálható, és ezért a nemzeti bibliográfia részévé válhat;
- az archívum valamennyi dokumentuma hozzáférhetővé tehető, legalábbis korlátozott mértékben. Ausztráliában vagy máris hozzáférhetőek a dokumentumok, vagy a kereskedelmi kiadványok esetében elérhetők lesznek a jövőben – amikor már kereskedelmi értelemben nem életképesek – annak következtében, hogy megállapodás született a kiadókkal a publikációk közönség számára hozzáférhetővé tételének engedélyezéséről a weben;
- elemezhetők és meghatározhatók az archívumban található források ‚lényeges sajátosságai' az egyes forrásokra vagy azok csoportjaira vonatkozóan is. Ez növeli az ismereteket a megőrzés követelményeiről, és elősegíti a helyes megőrzési stratégia kialakítását.

A webarchívum a Commonwealth hivatalos online kiadványait teljességgel gyűjti, az állami kormányzatok dokumentumait válogatva. Az ausztrál szerzők műveit és az ausztrál vonatkozású online forrásokat válogatva az információtartalom, a kutatási érték, aktualitás és érdekesség alapján. Mintavétellel a következőket gyűjtik: egyéni honlapok, reklám-webhelyek, hirdetések. (Tervezeteket és még folyamatban lévő dokumentumokat nem regisztrálnak.) Az ausztrál internet-doménről pillanatfelvételeket készítenek.

Az említett útmutató rögzíti a gyűjtőkör formai (és részben tartalmi) kritériumait is:

- folyóiratok, újságok, hírlevelek és egyéb sorozatok;
- konferencia anyagok;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- lényeges jelentések, beszédek és előadások;
- éves jelentések;
- térképek;
- fontos irodalmi művek;
- közérdeklődésre számot tartó nyilvános dokumentumok, mint pl. a környezetre hatással levő közlemények és nyilvános észrevételekre számot tartó tervezetek;
- a nyilvános hozzáférésű információs adatbázisok;
- bármely, korábban nyomtatott formában megjelent dokumentum;
- bármely, ISBN, ISSN vagy ISMN kiutalására alkalmas dokumentum;
- a fentiek minden új kiadása/változata (nem beleértve a kisebb változásokat);
- webhelyek, a webhelyek részei, amelyek lényeges vagy egyedi információval szolgálnak egy témáról, szervezetről, országosan jelentős személyről, projektről vagy eseményről;
- azok a kategóriák, amelyek nem szerepelnek itt, de amelyeket a könyvtár időről időre megvizsgálhat a hosszabb távú kutatási érték szempontjából.

A PANDORA webarchívum gyűjtőköréből kizár néhány online dokumentumtípust. Nem gyűjtik a belső, intézményi célra létrehozott dokumentumokat, e-postai üzeneteket, a zárt levelezőlisták anyagát. Jelenleg nem gyűjtik azokat az online dokumentumokat sem, amelyek azonos tartalommal nyomtatott formában is léteznek. Ezeken kívül kizárják a blogokat (weben megjelenő naplók), a játékokat, az egyéni szerzők cikkeit, a nyomtatott napilapok online változatait, a hirdetéseket és az egyetemi téziseket.

Az ausztrál projekt részletesebb ismertetését azért tartottam indokoltnak, mert az online dokumentumok begyűjtését, feldolgozását és raktározását most tervező nemzeti könyvtárak – közöttük az Országos Széchényi Könyvtár – számára is modellértékű lehet az idő próbáját már kiállt gyakorlatuk.

Irodalom

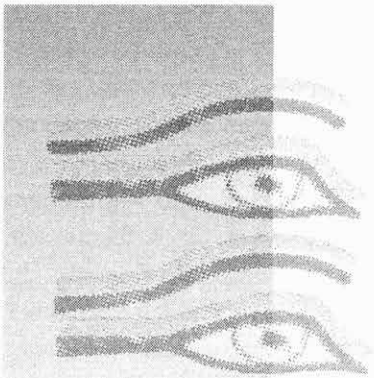
1. BESTERTMAN, Theodore: The beginnings of systematic bibliography. London, Oxford University Press, 1935. XI, 81 p.
2. ANDERSON, Dorothy: Universal biblographic control: a long term policy, a plan for action. Pullach/München, Verlag Dokumentation 1974. 87 p.
3. A nemzeti bibliográfiai szolgáltatások nemzetközi konferenciájának ajánlásai a nemzeti bibliográfai szolgáltatások megújítására. Koppenhága, 1998. november 25–27. In: Könyvtári Figyelő, 1999. 4. sz. 888 – 891. p.
4. KNUTSEN, Unni: Changes in national bibliographies, 1996-2000. – Alexandria, 2002. 1 3-11. p., és az IFLA honlapján: http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/143-199e.pdf
5. MIDRIAKOVÁ, Elena: História, súčasnost a perspektívy výskumnej úlohy dejiny kniznej kultúry na Slovensku. In: Knižnica, 2004. 6. 288. p.
6. MURÁNYI Lajos: A bibliográfiától az adatbázisig. In: Könyvtárosok kézikönyve 2. Feltárás és visszakeresés. Szerk. Horváth Tibor, Papp István, Bp. Osiris. 2002. 299–375. p.
7. DIPPOLD Péter: A hagyományos nemzeti bibliográfia és az Internet. Válaszlehetőségek az új kihívásokra. Doktori disszertáció. – http://mek.oszk.hu/03500/03557/
8. VAJDA Erik: Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek online adatbázisa kooperációs partnerek együttműködésével. (Megvalósíthatósági tanulmány). Bp. OSZK KMK. 1994. 14. p.
9. http://pandora.nla.gov.au/selectionguidelines.html#s4.1

Magyar könyvészet online

A Magyar Könyvészet 1921–1944. A Magyarországon nyomtatott könyvek szakosított jegyzéke című retrospektív nemzeti bibliográfia – betűrendes mutatóval, pótlásokkal, javításokkal – online is elérhető az Arcanum adatbázis Kft. és az Országos Széchényi Könyvtár közös weboldalán az alábbi címen: http://www.arcanum.hu/oszk.

(A bibliográfia CD-ROM változatát a Könyvtári Figyelő 2005. évi 3. számában az 577–581. oldalon ismertettük Bényei Miklós: Kiegészült a két világháború közötti magyar könyvészet címmel. – A szerk.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A vakok könyvtári számítógép használata

Az ELTE főiskolai informatikus-könyvtáros szakán az egyik szakkollégium a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásával foglalkozott. Ennek keretében a hallgatók azt a feladatot kapták, hogy vegyenek tüzetesen szemre egy-egy részterületet és számoljanak be a tapasztaltakról. Az itt következő írás ezekből a beszámoló-mozaikokból állt össze. Kettős tükör tehát: pillanatfelvétel a hátrányos helyzetűekkel való könyvtári törődés jelenlegi állapotáról, de azt is mutatja, mi látszik – hallgatói szemmel nézve – a könyvtárak törekvéseiből, mi látszik kívülről a lehetőségekből, adottságokból és problémákból.

A fogyatékkal élők széles táborából ez a válogatás a vakokat és a csökkentlátásúakat emeli ki. Nem véletlenül. Egyetlen más hátrányos helyzetű csoport ellátási lehetőségeiben sem történt akkora változás, mint az ő esetükben. Bármilyen fontos is volt korábban a Braille-írásos könyvek, illetve a hangoskönyvek jelenléte a Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének Könyvtárában és a közkönyvtárakban, ezek a speciális dokumentumok nagyságrendjüket tekintve a látók számára is hozzáférhető szövegek tömegének egy százalékát sem tették ki. A Braille-könyvek és a hangoskönyvek karitatív gesztust jelentettek, de a távolabbi célról, a vakok és csökkentlátásúak információs esélyegyenlőségének valódi megközelítéséről szó sem volt. A számítógépes technika újabb vívmányai viszont ezen a téren kopernikuszi fordulatot hoztak: technikailag lehetőség nyílt arra, hogy bármely nyomtatott vagy digitális formában elérhető szöveg a vakok számára is értelmezhető formában, hangos szövegként vagy Braille-írásos szövegként jelenjék meg.

A technikai lehetőség természetesen nem jelenti önmagában a tényleges elérhetőséget. A szöveg konvertálásához szükséges gépek rendkívül drágák, az érintettek részére megfizethetetlenek. Éppen ezen a ponton hárul a könyvtárakra túlbecsülhetetlenül fontos szerep: elsősorban a könyvtárakon keresztül valósulhat meg a vakok és látásukban korlátozottak számára a technikai lehetőségek tényleges kihasználása. A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárak előtt kettős feladat áll: egyrészt a megfelelő géppark beszerzése, másrészt a vakok könyvtárhasználatának meghonosítása, a számos igen súlyos, eddig valójában számba sem vett akadály leépítése, a vakokkal és csökkentlátókkal való foglalkozás módszereinek megtanulása. Egyik feladat sem könnyű.

Az itt következő válogatás „dokumentumfotó" arról, hogy e feladatok terén hol állnak a könyvtárak. (Pontosabban a budapesti könyvtárak; a vidék helyzetének számbavételére a helyi képzőintézmények vállalkozhatnak.)

- A válogatás első része azt veszi számba, hogy milyen számítógépes technikák (géptípusok, programok) teszik hozzáférhetővé a vakok számára az írott szövegeket,
- a második rész ezek könyvtári jelenlétéről számol be,
- a harmadik rész pedig a használat gyakorlati nehézségeiről szól.
- Befejezésül egy tényleges használó, egy vak könyvtárszakos főiskolai hallgató (a szakkollégiumnak is résztvevője) írja le saját tapasztalatait

Katsányi Sándor

Géptípusok, programok

Magyarországon a vakok számítógép-használatának kezdete az 1980-as évek közepére tehető. Az első, vakoknak készült géptípus *a BraiLab Basic*, Arató András és Vaspöri Teréz által fejlesztett eszköz. Majd a következő fejlesztésük a *BraiLab Plus* és végül a *BraiLap PC*. A BraiLab család tagjai jelenleg csak karakteres üzemmódban képesek működni, azonban elmondható róluk, hogy megbízható hardverrel és szoftverrel készültek, és áruk is töredéke a hasonló nyugati segédeszközökének.

A Windows megjelenése

A számítástechnika fejlődésével és a Windows operációs rendszer megjelenésével, elterjedésével a látássérültek újabb problémák elé kerültek. A DOS alapú rendszer használata számukra sokkal könnyebb volt, mint a Windowsé, hiszen ez utóbbi felülete tele van grafikával, képekkel. Használatához egér szükséges, melynek kezelése igen nagy gondot okoz a látássérülteknek, a vakok esetében csaknem lehetetlen. Azonban ahhoz, hogy ne maradjanak le látó embertársaiktól, kénytelenek megtanulni ezt a rendszert is.

A világ nagy fejlesztő cégei hamar elkészítették különböző szoftvereiket a látássérülteknek, melyeket már Windows alatt is lehetett használni. Azonban ezek elég drágák, többnyire nincsen magyar nyelvű változatuk, vagy alig hozzáférhetők Magyarországon.

Képernyő-felolvasó szoftverek

Ahhoz, hogy a vak ember is használni tudja a grafikus felületet, mindenképpen szüksége van képernyő-felolvasó szoftverre. Ezek a programok a képernyőn megjelenő vizuális információkat alakítják át hallható szöveggé, ezáltal a nem látó emberek számára is lehetővé teszik a számítógép teljes irányítását. Többnyire mesterséges intelligencián alapulnak, melyek eldöntik, hogy mit, milyen sorrendben olvassanak fel a képernyőről. A felolvasás szintetikus géphangon vagy emberi hangminták alapján történik. A képernyő-felolvasó két fő egységből áll. Az egyik értelmezi a rajzolt struktúrákat és egy rövid szöveges üzenetet továbbít a másik egységnek, a beszédszintetizátornak. A beszédszintetizátor egy program, mely a kapott szöveget felolvassa a felhasználó által választott nyelven, a beállított sebességgel és hangmagasságon. Nehézséget jelent a nemzeti nyelv specialitása, a kiejtés megfeleltetése. Ma már szerencsére rendelkezésre állnak jól érthető, magyarul is helyesen beszélő eszközök. A képernyő-felolvasó szoftver szövege különböző eszközökön jeleníthető meg: hangkártyán keresztül, külső beszélőegységen vagy Braille-írású kijelzőn, attól függően, hogy mit támogat a program vagy mit részesít előnyben a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

felhasználó. Magyarországon a legelterjedtebb felolvasó szoftverek a Win Talker, a Windows-Eyes és a JAWS.

► *Win Talker*

Az egyik legrégibb program, a prágai Rosa Soft cég terméke, amely először vált hozzáférhetővé magyar nyelven is. A programból 1999–2003 között kb. 200 példányt vettek meg Magyarországon. Előnye, hogy jelentősen olcsóbb a többi Windowsos képernyő-felolvasónál, azonban a cég 2003 után nem folytatta a termék fejlesztését, ezért a program csak régebbi operációs rendszerek alatt működik *(Windows 95, 98 és Me).* Magyar mellett cseh és szlovák nyelveken is használható.

► *Windows-Eyes*

Az előzőknél ismertebb program, mely egy amerikai cég, a GW Micro Inc. fejlesztése. A program jól együttműködik az internetböngészőkkel is. Magyar kiejtéssel és szókészlettel sajnos nem kapható, ez az oka annak, hogy Magyarországon kevés példány van belőle, bár néhány hozzáértő, a témával foglalkozó látássérült utasításokat írt hozzá és a dokumentációból fordítást is készített.

► *JAWS for Windows*

A „JAWS" egy szóösszetételből származik: Job Access With Speech, azaz „munkához jutás beszéden keresztül". A JAWS szintén hangkártyán keresztül működik, az *Eloquence* nevű beszédszintetizátor segítségével, mely a nagy világnyelveken képes megszólalni. Minden 32 bites Windows platformon keresztül működik, különösebb speciális konfigurálás nélkül. *A JAWS 4.02-es verziójához a Profivox* (elődje a *Multivox*) nevű, a Budapesti Műszaki Egyetem Távközlési és Médiainformatikai Tanszéke által fejlesztett, magyar nyelvű beszédszintetizátor programot illesztették. A Profivox abban különbözik a Multivoxtól, hogy több emberi hangot digitalizáltak és ezeket illesztették össze, így sokkal szebben és érthetőbben beszél. 2006 januárjában már megjelent a JAWS 6.20-as honosított változata is.

A JAWS jól tudja olvasni a weblapokat, együttműködik az internet Explorerrel, felolvassa a linkeket, kereteket, táblázatokat, grafikus címkéket és a HTML egyéb speciális elemeit. A Win Talkernél és a Windows-Eyesnál sokkal jobban személyre szabható, például a képzettebb látássérült felhasználók minden egyes alkalmazáshoz saját beszédkörnyezetet definiálhatnak. További előnye, hogy a fejlesztők gyakrabban adnak ki újabb verziókat és hibajavításokat, s igen részletes dokumentációval látják el. Hátránya a magas ára.

► *Egyéb eszközök, szoftverek*

A látássérülteknek rendelkezésre állnak még az úgynevezett *Braille-kijelzők,* amelyek a hagyományos billentyűzet alá helyezhető segédeszközök. Ezek a kijelzők pontírásos jelekkel domborítva jelenítik meg a képernyő egy területét. Magyarországi elterjedésüket a magas költség és a csak külföldön lehetséges javítás akadályozza.

A *felolvasókészülékek* igen kedveltek a látássérültek körében. Egyik ilyen a *Poet Compact,* melynek nem bonyolult a kezelése, kevés gombbal működtethető. Felismeri a szöveg irányát és magyar nyelven, érthetően olvassa fel. Memóriájában 500 ezer oldalt képes tárolni, és lehetőség van arra is, hogy külső tárra mentsék a felolvasott tartalmakat.

Optikai karakterfelismerő (Optical Character Recognition=OCR) programok használatára is lehetőség van. Ezeket a programokat a látássérültek elsősorban a szkennerre helyezett síknyomtatású dokumentumok számítógépbe való beolvasására használják, melyet az OCR programok szerkeszthető és felolvasható szöveggé alakítanak át. A vakok és gyengénlátók körében nagy népszerűségnek örvendenek, mert egy szövegfelolvasó programmal összekapcsolva képesek visszaadni az önálló olvasás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

élményét, „hallhatóvá téve a ‚láthatatlant." A karakterfelismerő programok közül a legelterjedtebbek a *ScanSoft-Recognita* cég termékei: DOS alatt a *Recognita Reader 3*-as, Windowson pedig a *Recognita OmniPage Pro*
Magyarországi elterjedését annak is köszönheti, hogy a fejlesztő cég az „Informatika a látássérültekért" alapítványon keresztül ingyenes szoftverekkel támogatja a látássérült felhasználókat.

► *A gyengénlátók számítógépes eszközei*
A gyengénlátók többnyire nagyméretű monitorokkal (min. 19"-os) és/vagy képernyőnagyító szoftverekkel oldják meg a számítógép használatát. Hazai fejlesztésű képernyőnagyító program jelenleg nem áll rendelkezésre. A külföldi megoldások közül a *Zoomtext* és a *Magic* a leginkább kedveltek. Lehetőség van a kontraszt beállítására, az egérmutató méretének növelésére. Vannak azonban, akiknek elegendő a Windowsba beépített „Kisegítő lehetőségek" funkció is.

Pirosné Pető Tímea

A vakok könyvtárhasználati lehetőségei néhány fővárosi könyvtár példáján

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára

A FSZEK Központi Könyvtárának 2004–2008-ra készített stratégiai, cselekvési tervében kiemelt helyet kapott a hátrányos helyzetű, fogyatékkal élő emberek könyvtárhasználatának elősegítése. Pályázati forrásokból lehetőség adódott olyan speciális olvasóterek kialakítására, hardver és szoftver eszközök beszerzésére, melyek együttesen segítik a vakok információhoz való hozzáférését. Rendelkezésre áll négy számítógép, *Jaws for Windows professional* 4.02 standard magyar nyelvű képernyő felolvasó szoftverrel és *OmniPage Pro* szöveg és karakter felismerő programmal ellátva. Ezekhez a munkaállomásokhoz kapcsolódik több segédeszköz, pl. szkenner, fejhallgató hangerő-szabályozóval, valamint egy *Index Braille-nyomtató*.
Az igazoltan látássérült olvasók beiratkozása ingyenes. Az eszközök használata díjmentes, az anyagok másolása, elküldése csak részben, pl. a Braille nyomtatóval történő nyomtatás csak 20 oldalig ingyenes.
A könyvtár teljes nyitva tartási ideje alatt szervezett személyes segítő szolgálat működik, mely a portaszolgálaton kérhető. Az ügyeletben levő könyvtáros elkíséri a vak, vagy csökkentlátó használót a kívánt olvasói térbe és segít a dokumentumok és eszközök használatában. Az olvasószolgálatot ellátó könyvtárosok az eszközök üzembe helyezésekor 24 órás felhasználói tanfolyamon vettek részt a Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének szervezésében.
A csökkentlátóknak több más segédeszköz is rendelkezésre áll, pl. olvasógép, nagyítók, lupék. Külön témacsoportban vannak a kölcsönözhető öregbetűs könyvek.
Az új lehetőségekről a beiratkozott látássérült olvasókat a könyvtár Braille-írásos levélben tájékoztatja.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár hálózatának könyvtárai

A Szabó Ervin könyvtár hálózatának egyre több könyvtára biztosítja a vakok és látássérültek számára a képernyő felolvasó (JAWS) programot, a felolvasó és a Braille-írásos nyomtató készüléket, tehát a szöveges információkhoz való hozzáférést. A lehetőségekre írásban hívják fel a rászorulók figyelmét.
Jelenleg a következő tíz hálózati könyvtár biztosít a vakok számára speciális számítógéphasználati lehetőséget: Bíró Mihály utcai, Dagály utcai, Deák Ferenc, Kassák, Karinthy, Király, Kelenföldi, Kőbányai, Krúdy Gyula, Sashalmi Könyvtár.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Zenei Gyűjteménye

A Zenei Gyűjtemény abból a meggyőződésből indult ki, hogy a zene a kulturális életnek szinte az egyetlen olyan területe, mely a vakok számára is akadálytalanul nyitva állhat, s melyet aktívan is művelhetnek, amennyiben a kottaolvasás lehetősége megnyílik számukra, ezért kiemelt helyen foglalkozik látássérült látogatóival. A Gyűjtemény épületében 2004-ben kialakítottak – szintén pályázati forrásból – egy munkaállomást. Itt a *Jaws for Windows* és *Recognita OmniPage Pro* mellett a *Braille Music Editor (BME)* zenei kottaszerkesztő és olvasói program áll a látássérült látogatók rendelkezésére, valamint a nyomtatóhoz csatlakoztató szkenner.
Ingyenes szolgáltatások: zenei adatbázisok használata, CD-k használata, a BME programmal hálózaton hozzáférhető kotta adatbázis a vak zenészek részére, kották és szövegek Braille nyomtatása.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára

A könyvtár ún. *Látássérült stúdiót* rendezett be a folyóirat olvasóban. Itt – pályázati forrásból szerzett – *Zoom Level* számítógépes képnagyító programmal és *Liberty Color* olvasókészülékkel nyújt segítséget a gyengénlátók számára az olvasáshoz. Az információhoz jutást segíti a számítógépre telepített *JAWS* for Windows képernyő felolvasó program, melyet kiegészít egy nagy felbontású *HCTFT lapmonitor* és egy Braille-nyomtató is.
Lehetőség van a vakok és csökkentlátók számára az Internet, az Elektromos Információ Szolgáltatás (EISZ) és egyéb számítógépes tevékenység (szövegszerkesztés, táblaszerkesztés, e-mail) végzésére is.

Kempelen Farkas Hallgatói Információs Központ

Az Oktatási Minisztérium 2003-ban megnyílt, a felsőoktatásban részt vevő hallgatókat, oktatókat, kutatókat szolgáló háttérintézménye ugyancsak lehetőséget biztosít a vak és gyengén látó hallgatók számítógép-használatára. Itt is a JAWS programokkal dolgoznak. Bár a felújított épületnek csak 70%-a akadálymentesített, de további beruházásokkal a fennmaradó részek akadálymentesítését is tervezik.

Magyar Elektronikus Könyvtár – VilágHalló

A vakok számára is lehetővé teszi a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) dokumentumait a nemrég elindult *VilágHalló* szolgáltatás, melyet az Informatikai és Hírközlési Minisztérium támogatásából fejlesztettek ki.
A vakbarát nyitóoldal a http://vmek.oszk.hu internetcímen érhető el. Az egyszerű felépítésű oldal lehetővé teszi, hogy a szövegfelolvasó program segítségével a vakok és csökkentlátók könnyen kiigazodjanak rajta.
A VilágHalló célja, hogy a MEK-ben elérhető könyveket, publikációkat és más dokumentumokat a vakok és csökkentlátók is megismerhessék. Ez valójában egy nyílt forráskódú, központilag menedzselt online szolgáltatás, amely a Magyar Elektronikus Könyvtár dokumentumait egy beszédszintetizátor segítségével olvassa fel.
A fejlesztők arra törekedtek, hogy a felolvasóprogram által generált hang megközelítse az emberi beszéd minőségét. Egy átlagos méretű könyv felolvasása tizenkét óráig tart, ezért hasznos szerepe van a könyvjelzőnek, mellyel ott folytathatjuk a szöveg meghallgatását, ahol abbahagytuk.
A programmal jelenleg mintegy ezer kiadvány – többségében regények, novellák – érhető el, a kínálat azonban folyamatosan gazdagodik,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ahogy újabb könyvek kerülnek a MEK adatbázisába.

Vakok Digitális Könyvtára

A legnagyobb, vakoknak készített elektronikus könyvtár, benne számos regény, dráma, novellaskötet, történelmi és művelődéstörténeti munka található. A két CD-ből álló anyag internetről letölthető és online is olvasható. A kezdeményezés a Vízus Alapítvány a Látássérültekért és a DFT Stúdium a Fogyatékosokért együttműködésével valósult meg. Az online könyvtárat kizárólag látássérült személyek használhatják, mások belépése jogellenes.

Piller Antalné - Várhegyi Ágnes

A használat nehézségei

A számítógép használata közben nagyon sok problémával találkozik egy látássérült.
A legalapvetőbb probléma a pénz, melynek hiányában nem jut hozzá a számára megfelelő programokhoz, fejlesztésekhez sőt a számítógéphez sem. A szükséges eszközök igen sokba kerülnek, a beruházás nagysága a beszerzendő eszközöktől függően kétszerese/tízszerese az alap konfiguráció árának, és igen kevés az egyéneket támogató pályázat.
Amennyiben mégis lehetőség van beszerezni egy számítógépet, választani kell a piacon kínált szoftverekés eszközök közül. Ehhez segítséget nyújthatnak az egyes intézményekben működő, a látássérültek számára nyújtott szolgáltatások, ahol ki is próbálhatják a számítógép és a telepített eszközök használatát.
A Windows használata igen bonyolult egy látássérült ember számára, mert grafikus a felhasználói felülete. Az egeret nem igazán, vagy csak igen nehezen tudja használni, viszont sok funkció az egérrel kezelhető. Ezen a problémán segít a képernyő felolvasó program. A legújabb fejlesztésekkel már nemcsak az operációs rendszert, hanem a különféle alkalmazásokat is képes használni, így az internetet is böngészhetik.
A világhálón való tájékozódás azonban sokkal bonyolultabb és időigényesebb egy látássérült ember számára. Először is a képernyő-felolvasó program használatával sokkal lassabb az információk feldolgozása, hiszen a látássérült nem látja teljes egészében a képernyőt, azt részletről-részletre, a fejében rakja egybe. Így jelentősen lelassul a világhálón való böngészés, főleg ha az adott weblapot nem is ismeri. Egy látássérült internetezőnek jóval több idejébe kerül ugyanazokhoz az információkhoz hozzájutni, mint látó társának.
Nehezíti a használatot az internet sokszínűsége is, a grafikák, a karakterkészletek sokasága, különféle animációk, frame-k használata. (Pl. a repülő ékezeteknél a felolvasó az é helyett aposztrófot ejt ki, így a szöveg szinte érthetetlen lesz.)
A technikai nehézségeken kívül jogi akadályok is tornyosulnak a látássérültek információhoz jutása elé. Az optikai karakterfelismerő programok kifejlődésével elvileg megnyílt a vakok előtt a könyvek és újságok világa, sajnos azonban a mai szerzői jogi törvények pont olyan szigorúak a vakokkal, mint a látókkal szemben. A törvény büntetheti a digitalizált könyv vagy egyéb dokumentum terjesztését, így minden látássérült maga kénytelen megoldani a számára szükséges dokumentumok szkennelését. Nem ritka, hogy a népszerű műveket egyszerre többen is beszkennelik. Bár manapság már a digitalizálás a legújabb eszközöknek köszönhetően teljes egészében automatizálható, (a könyv lapozásán kívül), mégis több órás kényelmetlen és kellemetlen munkát jelent. Nagy segítség ebben a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) gyűjteménye, melynek akadálymentesített weblapja is elkészült.
Mindezen nehézségek ellenére mégis nagyon sok előnyét élvezik a látássérültek a számítógép használatának. Ma már mindennapi munkaesz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

közként használják, ennek segítségével tanulnak, képzik magukat, így növelve esélyeiket arra, hogy magasabb képzettséget igénylő állásokat is betölthessenek.

Pirosné Pető Tímea

Számítógép-használat vakon

Számítógépes ismereteim több, mint 10 évre nyúlnak vissza. 1993-ban pályázaton nyertem egy PC-t, amit több, mint hat évig használtam. Mivel vak vagyok, a gépet a *BraiLab PC nevű* beszédszintetizátor segítségével tudtam használni, még DOS alatt. A számítógépes világ megismerése a játékok mellett nagy segítséget jelentett tanulmányaim során, mivel több könyvet így tudtam szkennerrel be- és elolvasni. Jobban is szerettem a tanulásnak ezt a módját, mert így sokkal könnyebb volt a fejezeteken belüli mozgás, keresés mint egy 5–10 vagy akár több kazettára felolvasott könyvből.

2000 tavaszán egy modernebb géphez jutottam, amin már Windows operációs rendszer is működött, de még hónapokig DOS alatt használtam, mert még sem a Windowst, sem a megfelelő képernyőolvasó szoftvert nem ismertem. Aztán 2001-ben erre is sor került. Előbb a *Win-Eyes* nevű program olvasta fel a képernyőn látható információkat, majd egy év múlva a *JAWS for Windows* nevű programra tértem át. Időközben az internetre is rá tudtam kapcsolódni, ami új információforrásokat nyitott meg számomra.

A Windowsos programok egyik legnagyobb és talán leglátványosabb előnye a BraiLab PC-hez képest az volt, hogy sokkal gyorsabb beszédet biztosítottak. A BraiLab PC 8-as leggyorsabb beszédsebessége ekkorra már a gyakorlott felhasználóknak nagyon lassú volt. Ezzel szemben bármelyik képernyőolvasón akár olyan gyors beszédtempót is be lehet állítani, amit nem is lehet megérteni.

2004 júniusában egy levelezőlistán olvastam, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban négy gépre telepítették a JAWS for Windows programot, és vakok számára ingyenesen biztosítják a használatot. Mivel Budapesten élek kollégiumban, de a számítógépem, rajta az internettel vidéken van, kapva kaptam a lehetőségen.

A Szabó Ervin Könyvtárban még azelőtt nem jártam, de tudtam, hogy lehet oda eljutni, hát elindultam. Odaérve a bejáratnál elmondtam, hogy miért jövök és rögtön segítséget kaptam. Átmentünk a földszinti aulán és lifttel felmentünk az internet terembe. Fent már az ott dolgozó könyvtárosok fogadtak és segítettek.

A négy beszélővel felszerelt gép egy tömbben van, de nincs elkülönítve a többitől. Tehát a látó olvasókkal egy légtérben vannak a vak látogatók. A vakos gépek fontos tartozéka a fejhallgató, így a képernyőolvasó hangja nem zavarja a többi olvasót.

Körülbelül fél évig jártam a Szabó Ervin Könyvtárba, leginkább az internet miatt. A benti közlekedést így hamar megismertem, de ha a bejáratnál észrevettek, mindig a segítségemre siettek. Ugyan többször is volt rajtam kívül más látássérült is az internetteremben, de a négy gépből mindig volt szabad, tehát nem kellett várakoznom.

Ha időnként a JAWS program felmondta a szolgálatot (ez az egyik gépnél sajnos gyakran előfordult), és én ezzel „tehetetlenné" váltam, az internetteremben ügyelő könyvtárosok készségesen segítettek és újraindították a gépet.

A gyakori látogatásoknak köszönhetően megtudtam, hogy a számítógépek mellett van szkenner és hozzá a gépen az OmniPage karakterfelismerő program valamint egy Braille-nyomtató is, amivel pontírásban lehet szövegeket nyomtatni.

Az internet-használat a JAWS for Windows programmal egyszerű, több könnyítést építettek be a szoftver készítői. Mivel az ábrákkal, grafikákkal, a különféle szemnek látványos dolgokkal egy vak ember nem sokat tud kezdeni, olykor még lassítja is a böngészést, van egy olyan állítási lehetőség, hogy csak a hivatkozásokat mondja a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

program. Aztán ha megtaláltuk amit kerestünk, visszaállítjuk az eredeti állapotba, és már nyomhatjuk is az entert, hogy elolvashassuk, ami „mögötte" van.

Ha már az entert írtam, fontos megjegyezni, hogy a látó emberek körében oly népszerű és könnyen kezelhető egeret vakon nem lehet használni, csak a számbillentyűzettel az ún. numerikus egeret. Így a vak emberek elsősorban a kurzormozgató billentyűkkel, forrógombokkal irányítják a gépet.

Vak körökben gyakran emlegetett kifejezés az ún. vakbarát honlap. Ez a fentiekből következően azt jelenti, hogy a honlapnak két változata van. Az egyik a megszokott felület ábrákkal, képekkel stb., a másik pedig ezek nélkül. A Magyar Elektronikus Könyvtár honlapján találkoztam ilyennel. Ha egy vak felhasználó hozza be ezt a lapot, rögtön az első hivatkozás felajánlja ezt a lehetőséget, és erre kattintva a felület rögtön „vakbaráttá" válik. A látó internethasználó pedig ezt figyelmen kívül hagyva a megszokott módon internetezhet tovább.

Egy éve az Informatikai és Hírközlési Minisztérium pályázatán vak emberek juthattak informatikai eszközökhöz, köztük én is. Egy számítógépet kaptam, és azóta nem kell emiatt könyvtárba járnom. Néhány hete azonban egy speciálkollégiumi óra keretében a Szabó Ervin Könyvtárban ezt a szolgáltatást tekintettük meg, és örömmel láttam, hogy minden ugyanúgy megvan, mint ahogy egy évvel korábban.

Nagy Gábor

Irodalom

BOTTA Ádám: Hogyan számítógépeznek a vakok? http://www.motivacio.hu/ffriss/etikett/vakpc.htm
http://mobil.nik.bmf.hu/fogy/sajtokozlemeny.html

Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára
http://www,.konyvtar.elte.hu/

Kempelen Farkas Hallgatói Információs Központ
http://www.hik.hu/

Magyar Elektronikus Könyvtár
http://vmek.oszk.hu/

PÁL Zsolt: Alapelvek honlapok látássérültek számára is olvasható változatainak elkészítéséhez
http://mek.oszk.hu/html/irattar/vakosfelulet.htm#2.2
Rozemberczki Zoltán, Vaspöri Teréz, Zsolnai László: Hogyan dolgozunk a hálózaton vakon BraiLab PC-vel http://www.iif.hu/rendezvenyek/networkshop/98/eloadas/html/b/rovazso/rovazso.htm

SZATMÁRI Péter: Monitor nélkül. In: Computerword, 2004. 4. évf. 12. sz.
http://www.computerword.hu/archiv.php?id=25172

SZUHAI Mihály: Információ-technológia alapú eszközök a látássérült emberek szolgálatában
http://www.vakalap.hu/?akt menu=1050

VÁRHELYI Eszter: A vakok információszerzésének lehetőségei: számítógép és az Internet adta előnyök
http://mek.oszk.hu/01200/01224/html/ http://nws.niif.hu/ncd2004/docs/ahu/025.pdf

VARJU Zsuzsanna: A vakok könyvtári ellátásának helyzete Magyarországon. In: Könyvtári Figyelő 1996. 2. sz. 247-255. p.

VASPÖRI Teréz – ARATÓ András: Gondolatok a vakos MEK kialakításáról. http://mek.oszk.hu/egyesulet/palyazatok/vakbarat/tanulmanyok/Tanulmany Arató.html≠2

Szövegfelolvasó számítógép vakoknak

Júliusban már kapható lesz Nagy-Britanniában az a hordozható számítógép, amelyik a vak emberek számára ‚felolvassa' az írott szöveget. – F: jún. 26., Prím Online, http://hirek.prim.hu/cikk/53442/ (KIT Hírlevél, 2006/26. jún. 28.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kovács Máté (1906–1972) születésének századik évfordulójára emlékeztek az ELTE BTK Könyvtártudományi és Informatikai Tanszékén 2006. március 22-én. Azon a tanszéken, amelynek államtitkári és debreceni könyvtárigazgatói évei után, 1956–1972 között irányítója és meghatározó, karizmatikus személyisége volt.
Az emlékülésen egykori tanítványai, örökségének kutatói, s a tanszék jelenlegi diákjai emlékeztek a professzorra.
Az alábbiakban egy olyan előadás szövegét olvashatják,amelyben a szerző Kovács Máté pályájának oktatás- és művelődéspolitikai irányítóként eltöltött éveit ismerteti.

Kovács Máté, az államtitkár

Bényei Miklós

Bár az előadás címe mást ígér, nagyon remélem, hogy elnézik nekem, ha az időhatárokat kissé kiterjesztve, Kovács Máté kultuszminisztériumi tevékenységének egészéről szólok, sőt megpróbálom felvillantani az előzményeket, vagyis az életút korábbi szakaszainak főbb állomásait is.
Kovács Máté szorosabban vett oktatás- és művelődéspolitikai munkássága 1943. január 1-jén kezdődött, és közel hat és fél esztendeig, 1949. április közepéig tartott. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1942. december 17-én kelt rendeletével került a debreceni tankerületi főigazgatóság személyi állományába, szakelőadói beosztásban. Professzora, az általa mélyen tisztelt, de az ún. szocialista kísérlet kezdeti éveiben félreállított, és később méltatlanul elfelejtett *Hankiss János* biztatására kapott helyet az oktatásügy irányításában. A feladat nem volt idegen tőle, hiszen korábban is foglalkoztatták oktatáspolitikai kérdések, és addigi pályáján rengeteg tapasztalatot szerzett a középiskolák és az egyetem tantermeiben, valamint a debreceni Nyári Egyetem főtitkáraként.
Harminchat éves volt ekkor. A kifejezetten agrár jellegű alföldi kisvárosban, Hajdúszoboszlón született 1906. november 11-én, egy ötgyermekes parasztcsalád legidősebb sarjaként. A református népiskola negyedik osztályának elvégzése után a helybeli állami fiú polgári iskolában tanult, majd a debreceni állami Fazekas Mihály főreáliskola ötödik osztályába iratkozott be. Itt érettségizett 1925-ben. Ez év őszén kezdte meg tanulmányait a debreceni Tisza István Tudományegyetemen magyar–francia szakos hallgatóként. 1931 elején szerzett gimnáziumi tanári oklevelet. Közben két alkalommal is párizsi ösztöndíjat nyert.
A világlátott, széles körű műveltséggel rendelkező, kiválóan felkészült fiatal értelmiségit a diploma megszerzése után, 1931. február 16-tól a tanév végéig az egyetem könyvtárában alkalmazták ideiglenes szolgálatra. 1931. szeptember 1-jétől Nyíregyházán az ágostai hitvallású evangélikus Kossuth Lajos Reálgimnázium kor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mányzótanácsa helyettes tanárrá választotta, az akkor kialakított magyar–francia tanszékre. Három tanévet töltött az iskolában, majd 1934-ben a városi felső kereskedelmi iskola francia tanszékének helyettes tanára lett. Csak egy bő félévet tanított, mert 1935. február 16-tól a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium alkalmazta óraadó helyettes tanárként a debreceni állami Fazekas Mihály reáliskolában; tehát visszatért a hajdani alma materbe. 1936 őszétől külső óraadóként oktatott az állami Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumában is, majd 1938 elejétől ugyanott a mai értelemben vett főállásban, egészen a bevezetőben említett tankerületi megbízatásáig. Két tanintézetben – a nyíregyházi Kossuth és a debreceni Gyakorló Gimnáziumban – iskolai könyvtárőrként is ténykedett.

Hankiss János, hallgatói éveinek megértő, atyai mentora, a Francia Intézet vezető tanára nem sokkal azután, hogy ismét Debrecenben dolgozott, az 1935–36. tanévtől tiszteletbeli tanársegédként és francia lektorként foglalkoztatta. Egy kései nekrológjában Kovács Máté kimondatlanul is elárulja, hogy rendkívüli hatást gyakorolt rá professzora sokoldalú munkássága, kiterjedt népművelő és népszerűsítő, itthoni és külföldi kulturális szervező munkája, közvetlen személyisége és mély humanizmusa. Valószínűleg őt tekintette példaképének, és valóban sok hasonlóság van kettőjük tanári magatartásában. Hankiss János már jóval korábban, még 1928 nyarán bevonta az előző esztendőben indított Nyári Egyetem munkájába, majd 1933-ban – tehát nyíregyházi evangélikus gimnáziumi tanárként – ő lett a Nyári Egyetem titkára. Két esztendő elteltével már főtitkár, és ezt a tisztséget 1942-ig töltötte be. Hozzáértő és odaadó tevékenysége jelentékeny mértékben hozzájárult az Európaszerte, sőt Amerikában is elhíresült rendezvény sikeréhez. *„Kitűnő vezetőképessége, nyugodt, mindig megfontolt magatartása, körültekintő, a legapróbb részletekre is figyelő előrelátása, tapasztalatai a nyári egyetem kényes, sok ütköző érdeket egyesítő munkásságának ez évben is nélkülözhetetlen feltételei voltak."* – olvasható róla az 1942-es kurzus értékelésében. Természetesen a Nyári Egyetem szervezése előnyösen járult hozzá Kovács Máté személyes fejlődéséhez is. Nemzetközi hírű tudósokkal találkozott, közelről érzékelhette a tudományos és kulturális problémák sokaságát, kapcsolatokat épített ki, és érlelődtek pozitív emberi tulajdonságai: következetessége, emberséges szigora, munkabírása stb.

Kovács Máté neve nemcsak középiskolai tanárként, egyetemi oktatóként és a Nyári Egyetem egyik szervezőjeként vált ismertté a harmincas években és a negyvenes évek elején. Számos ismeretterjesztő előadást tartott, esszéket publikált a nemzeti sorskérdésekről, könyvismertetéseket írt, irodalmi társaságok tagjaként tevékenykedett. Tudományos kutató pályáján is szépen haladt előre: 1939-ben fejezte be doktori értekezését *Fazekas Mihály, a rokokó költő* címmel (a tanulmány könyv alakban is megjelent), és 1940. március 19-én avatták bölcsészdoktorrá.

A fentiek ismeretében megállapítható, hogy 1943 elején egy széles kapcsolatrendszerrel és tájékozottsággal rendelkező, sokoldalú szakember került a debreceni tankerületi főigazgatósághoz. Mindössze félévet töltött friss munkahelyén, mert Hankiss János, aki közben kultuszminisztériumi államtitkár lett, 1943. július 1-jétől az Országos Közoktatási Tanács, az egyik legfontosabb irányító szerv ügyvezető igazgatójává nevezte ki. Budapestre költözött, mint kiderült, végleg. Magával vitte a Tiszántúl és Debrecen függetlenségi, demokratikus és népies hagyományait. A tankerületi főigazgatóságon és a Közoktatási Tanács hivatalában végzett munkájának adminisztratív, tanügyi részletei még feltáratlanok. Korabeli gondolkodásmódját, magatartását viszont híven tükrözi két 1944-ben megjelent könyv. A *Kiss Árpád*dal közösen szerkesztett *Magyarságtudomány és nemzetnevelés* című kötet szándéka igen nemes: a nemzeti önisme-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ret szolgálata, az európai ember szellemi válságának enyhítése, olyan időpontban, amikor a német megszállás nemzeti függetlenségünket veszélyeztette, a háború vérzivatara pedig az emberi kultúrát, a humánumot. A másik kiadványt, a Magyar Népművelők Társaság által közzétett *Szép magyar versek* című antológiát Kovács Máté egyedül állította össze, és az ismeretterjesztés, gyönyörködtetés mellett ennek is fontos célja volt a magyarságtudat ébrentartása.

1945 tavaszán, amikor az Ideiglenes Nemzeti Kormány Debrecenből felköltözött Budapestre, és Teleki Géza gróf kultuszminiszter kiegészítette hivatali apparátusát, az Országos Közoktatási Tanács működését május 15-ével beszüntették. Kovács Mátét gimnáziumi igazgatói rangban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fogalmazói karába osztották be. Július elején Teleki Géza minisztériumi osztálytanácsossá nevezte ki, és egyúttal megbízta az akkor felállított nevelési ügyosztály vezetésével és megszervezésével. Majd november első felében a miniszterelnök miniszteri tanácsossá léptette elő. A nemzetgyűlési választások után, 1945. november 15-én a Nemzeti Parasztpárt delegáltja, *Keresztury Dezső* lett az új miniszter, aki 1946. február 11-én az ugyancsak parasztpárti Kovács Mátét állította a kiemelt szerepkörű, közvetlenül a tárca vezetője alá rendelt elnöki ügyosztály élére. Nem sokkal azután, hogy a koalíciós pártok közötti megegyezés nyomán Keresztury Dezső megvált tisztétől, és helyét a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt politikusa, *Ortutay Gyula* foglalta el, a Nemzeti Parasztpárt a neki juttatott egyik politikai államtitkári posztra a negyvenedik életévét pár hónappal azelőtt betöltött Kovács Mátét jelölte. A minisztertanács 1947. április 10-én hagyta jóvá a javaslatot, a köztársasági elnök pedig április 14-én írta alá a kinevezést. Ekkortájt már a Nemzeti Parasztpárt Politikai Bizottságának tagja, majd az augusztusi választásokon országgyűlési képviselője.

A kormány újabb átszervezésekor, 1949. január 14-én megerősítették funkciójában, de néhány héttel később, csaknem napra pontosan a kinevezés második évfordulóján, 1949. április 11-én a köztársasági elnök „saját kérelmére" felmentette politikai államtitkári tisztségéből. A későbbi kutatások feladata kideríteni, milyen okok játszottak közre e döntésben, és mi rejlett a „saját kérelmére" kitétel mögött. Bárhogy történt is, Kovács Máté pályájának ez a szakasza lezárult.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban Kovács Máté feladatköre fokozatosan bővült. Már 1945 májusában megbízást kapott az oktatásügy reformtervezetének kimunkálására. A demokratikus átalakulás követelményeihez igazodó, az iskolarendszer egészét felölelő, javarészt általa fogalmazott, *„A magyar köznevelés korszerű kifejlesztése"* című, közel száz oldalas program július végére lett kész, és a minisztérium hivatalos tervként fogadta el. Alapvető téziseit Kovács Máté egy terjedelmesebb cikkben és egy interjúban is kifejtette. A nevelésügyi osztály voltaképpen a tervezet végrehajtásán dolgozott, a napi adminisztratív teendők és a nemzetiségi ügyek elvi vonatkozásai mellett. Az elnöki ügyosztály a művelődéspolitikai irányelvek összeállításával, a jogszabályok előkészítésével foglalkozott, és idetartoztak a központi igazgatás ügyei is. Ezen túlmenően mint miniszteri tanácsos Kovács Máté felügyelte a gazdasági ügyosztály munkáját is.

Hatásában legnagyobb horderejű vállalása az általános iskolák megszervezésének országos irányítása, az általános iskolai tanterv teljessé tétele, az új tankönyvek megíratása és közzététele volt; az új iskolafajta lényegéről több cikket is közölt. Ő szerkesztette a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tevékenységéről 1946 májusában kiadott *Mai magyar művelődéspolitika* című tájékoztatót. A minisztériumi ügyosztályok előzetes anyagai alapján ő állította össze – két munkatársa, *Sebestyén Géza és Cherven Arisztid* közreműködésével – *„A magyar közművelődés*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hároméves terve" című, kéziratos hagyatékában fennmaradt dokumentumot. Ennek elvi bevezetőjét Kovács Máté írta, és a beruházási terv indoklásában szintén az ő mondatai köszönnek vissza. Ez a mélyebb elemzésre és történeti értékelésre váró művelődés- és sportpolitikai program még mentes a majdani, ún. pártállami időszak terveinek ideológikumától és illuzionizmusától. A bevezető szempontsor tíz-tizenöt éves távlatban vázolja fel mindazt, ami kulturális téren kormányzati szinten megvalósítandó, elérendő: a köznevelés, az iskolarendszer reformjának továbbvitele; a tudományok és a művészetek fejlesztése; a szabadművelődés eszköztárának és infrastruktúrájának kiépítése; a könyvtárügy egységes megszervezése; a tömegsport felkarolása stb. A beruházási tervszámok viszont három esztendőre szóltak.

Politikai államtitkárként Kovács Máté gyakorlatilag minden olyan kérdéssel találkozhatott, amely a kultuszminisztérium hatáskörébe tartozott. Ezen időszak legjelentősebb feladata az állam és az egyházak közötti viszony rendezése, az állam és az egyház szétválasztása, az iskolák államosítása volt. Ekkor gyorsult fel a tudományos élet újjászervezése és a Magyar Tudományos Akadémia reformja is. Készült egy törvényjavaslat a köznevelés egységének biztosítására – a VKM irányítása alá utalva az óvodákat, valamint az alsó-, közép- és felsőfokú oktatási intézményeket –, amelynek indoklását Kovács Máté fogalmazta. Behatóbban érdeklődött a szabadművelődés iránt is; ezt a területet egyébként közvetlenül felügyelte.

Talán az elmondottakból is kitetszik: Kovács Máté nem pusztán minisztériumi hivatalnokként, nem egyszerű végrehajtóként végezte munkáját, hanem a korabeli magyar nevelés- és művelődéspolitika egyik meghatározó személyisége, jellegadó formálója volt. Kiemelkedő szerepet játszott a demokratikus oktatási rendszer, még tágabban az új típusú művelődési szerkezet kialakításában. A második világháborút követő évek roppant mozgalmas időszakában, a teljes átalakulás lázában égő országban jó érzékkel talált rá a megoldást sürgető kulturális kérdésekre, és hatékonyan, elismerésre méltó kitartással, kivételes munkabírással kereste a megfelelő válaszokat. Ez tükröződik Keresztury Dezső miniszteri búcsúlevelében, amelyben köszönetét fejezte ki miniszteri tanácsosának, *„azért a hivatali kötelességteljesítés mértékét meghaladó értékes és hűséges támogatásért, mellyel [...] feladatom ellátásában segítségemre volt."*

Szerteágazó minisztériumi munkásságának elemzése, részletekig hatoló tudományos feltárása és természetesen történeti kritikája még hátra van. E helyen pusztán arra tehetünk kísérletet, hogy az egykorú nyomtatott közlemények és kéziratos hagyatéka, valamint a korábbi kutatások ismeretében tömören összefoglaljuk Kovács Máté korabeli művelődéspolitikai felfogásának és tevékenységének főbb jellemzőit. Kijelöljük a tartópilléreit annak a gondolati struktúrának, amely a hajdúszoboszlói és a debreceni gyökerekből táplálkozva, az egyetemes kultúra értékeitől megtermékenyítve és a magyarság sorsával való azonosulás szándékából fakadóan született, és amelynek meghatározó jegyei későbbi munkásságában is felfedezhetők. Sőt, jó néhány elemében ma is – amikor ismét egy történelmi fordulat sodrában élünk – időszerűnek tekinthető.

Kovács Máté magáévá tette azt a felismerést, hogy a gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális fejlődés szerves egységet alkot, kölcsönhatásban van egymással; ennél fogva csakis egyszerre, lényegében azonos ütemben mehet végbe. Vagyis nem fogadta el azt az álláspontot, mely szerint előbb a gazdasági és politikai feladatokat kell megoldani, majd ezek után következhet a művelődés intézményeinek helyreállítása, reformja. Éppen ellenkezőleg: a köznevelés korszerűsítése, a szakoktatás szerkezetének átalakítása, a szabadművelődés kiterjedése, a tudomány támogatása stb. fontos feltétele a gazdasági haladásnak, a politikai demokrácia kibontakozásának, a parasztság tár-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sadalmi felemelkedésének stb. A kultúra terjesztéséhez azonban pénz, sok pénz kell; mégis úgy vélte, a kevésből is lehet erre többet fordítani, *„ha felismerik, hogy ez a legfontosabb céljaink közé tartozik."*

Elválaszthatatlan mindettől Kovács Máté történeti látásmódja. Nagyon jól tudta, hogy az új művelődési szerkezet nem hozható létre a semmiből, hanem a szó szoros értelmében az átalakítás a teendő. Gyökeres reform kell, *„amely megtartja a meglévőből mindazt, ami bevált"*, ami jó, hasznos, viszont szakít azzal, ami rossz, ami az új társadalom számára elfogadhatatlan. Érzékelte, hogy a jelen a múltból merít, a jövő pedig a múlt és a jelen egységére épül. Képes volt folyamataiban szemlélni a dolgokat; látta, hogy az eredmények nem születnek, nem születhetnek meg azonnal, számolt a gyakorlati kivitelezés nehézségeivel, többször hangoztatta a fokozatosság szükségességét. Szívós, kitartó, áldozatos munkára, következetességre buzdított.

Művelődéspolitikai programjának egyik döntő eleme a demokratizmus. Őszinte meggyőződéssel vallotta, hirdette, hogy a demokratikus berendezkedés elengedhetetlen velejárója a nevelésben, szélesebben a művelődésben az egyenlő jogok és egyenlő lehetőségek állami garanciája. A szociális igazságosság követelményét kívánta érvényesíteni e területen is: a társadalmi hovatartozástól, a vagyoni és földrajzi viszonyoktól függetlenül biztosítani, hogy „mindenki végezhesse el a neki legmegfelelőbb iskolát és szerezhesse meg a részére legmegfelelőbb képesítést", hogy bárki hozzáférhessen a kulturális javakhoz. A kiváltságos osztályok és a dolgozó tömegek, illetve a város és a falu közötti „kulturális olló" összébb zárásán munkálkodott. Ezért szorgalmazta az óvodák létesítését, a falusi iskolák fejlesztését, a tanyai internátusokat, a középiskolák földrajzilag arányosabb telepítését, a munkás- és paraszt-fiatalok közép- és felsőfokú tanulmányainak kormányzati támogatását, a népi kollégiumok számának bővítését, a kulturális jóvátétel érdekében és a történelmi mulasztás pótlására a felnőttek esti és levelező tanfolyamainak – későbbi nevén a dolgozók iskoláinak – megszervezését. Ezért követelte a szabadművelődés számottevő javítását, a falusi és üzemi kultúrházak, kultúrtermek építését, a népkönyvtárak és a népkönyvtári körzetek létrehozását, a kulturális tájközpontok kialakítását, egyáltalán a művelődés decentralizálását. Ezért javasolta a nevelési céladó, majd a kulturális adó bevezetését is. A demokratikus művelődéspolitika nélkülözhetetlen tartozékaként emlegette a diákok és a nevelők önkormányzatát, más oldalról a helyi sajátosságok figyelembe vételét, a helyi hagyományok ápolását. Nagy szerepet tulajdonított a művelődéspolitika gyakorlatában a nyilvánosságnak: *„Csak a hozzáértők hozzászólása, kiegészítése és kritikája, további ötletei és elgondolásai tisztázhatják és oldhatják meg megnyugtatóan"* a soron lévő feladatokat – hangsúlyozta.

Bár a tömegek művelődését tekintette az elérendő célnak, Kovács Máté különféle koncepcióit áthatotta a minőségigény. Jellemző példája ennek a sokat vitatott általános iskola ügye. Ő először nem is ezt a kifejezést használta, hanem „egységes középiskolá"-ra gondolt, ahová a 10–14 éves gyerekek járnak, és benne a polgári iskolák és a középiskolák első-negyedik, valamint a népiskolák ötödik-nyolcadik osztályai egyesülnek, a „jobb minőség" jegyében. Mégpedig úgy – miként ezt sokszor leírta, elmondta –, hogy a volt gimnáziumi osztályok szintjére hoznák fel a többit. Tehát nem a népiskola felső, hanem a gimnázium alsó tagozatát akarta általánossá tenni. Elképzelése szerint az általános iskolával szemben – mert hamarosan átvette ezt a megnevezést – az a fő elvárás, hogy *„a kiegyenlítődés magasabb színvonalon, nem pedig lent jöjjön létre."*

Másik fontos célkitűzése a tehetség-kiválasztás és tehetséggondozás intézményes megszervezése, a kivételes tehetségekkel való kivételes iskolai foglalkozás megvalósítása volt. Művelődéspolitikai programjának egyik sarka-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

latos alaptétele az is, mely szerint *„a kiválasztás és érvényesülés mértéke egyedül a hajlam és képesség"* legyen. Mivel úgy vélekedett, hogy a szellemi világversenyben a magyar művészeteknek jó esélye van, sürgette a tehetséges írók, költők, képző- és zeneművészek anyagi biztonságának megteremtését. A tudományos kutatást pedig differenciáltan kívánta fejleszteni: *„ahol rendkívüli eredmény kecsegtet, ott minden támogatást [...] meg kell adni."*

Kovács Máté a kultúra belső egységéből indult ki. A szellemi és anyagi kultúra, az elméleti és gyakorlati tudás szoros kapcsolódását vallotta, az iskolai oktatásban „az általános embernevelés és a szakmai képzés helyes egyensúlyá"-ra törekedett. A harmonikus nevelés híve, a humán és a reál ismeretek kellő arányát óhajtotta a tantervekben. Keményen kiállt azon elképzelése mellett, hogy az általános iskolában a heti órakeret egy hatodát tartsák fenn az ún. szabadfoglalkozások számára. A törzsanyag legyen kötelező – hiszen ez garantálja az általános kulturáltságot –, de aztán ki-ki hajlamai, érdeklődése szerint választhassa a többi tárgyat. Az általános műveltség alapanyagát a szakképző középfokú iskolákban is tanítandónak ítélte, miként a felsőoktatásban sem az egyoldalú szakemberképzést, hanem az ún. értelmiségi képzést szorgalmazta. A köznevelést egységes rendszerként fogta fel, amelyben az iskolafokozatok – az óvodától az egyetemig – egymásra épülnek és összehangoltan, egységes elvek szerint működnek, és ez által lehetővé teszik a rugalmas átjárhatóságot. Egységben szemlélte a művelődés különböző szektorait is: az iskolát, a tudományt, a művészetet, a szabadművelődést, a rádiót, a filmforgalmazást, a könyvkiadást stb. Az ő kifejezéseivel élve: a kultúrára való képesség kifejlesztése, a kulturális alkotómunka és a kultúra terjesztése ugyanazon folyamat három ága, egymást erősítő, összefüggő része. Ebben az összetett folyamatban világosan látta és igyekezett láttatni a könyvtárak helyét is. Korabeli könyvtárpolitikai elképzelései mélyfúrások híján aligha rekonstruálhatók, de lényegi törekvései kiolvashatók feljegyzéseiből, tervezeteiből. Kovács Máté elsősorban a korábbi népkönyvtárak újjászervezését, továbbá új könyvtárak létesítését – mégpedig minden faluban, sőt tanyaközpontban – szorgalmazta. Szerinte ez a cél a körzeti könyvtárak megszervezésével, közreműködésével valósítható meg, részben helyi telepítéssel, részben vándor-, részben mozgókönyvtárakkal. A polgári forradalom centenáriumára országos mozgalmat kívánt indítani *„1948-ban népkönyvtárat minden faluba!"* jelszóval. A szakszervezetekkel együttműködve az üzemi könyvtárak felállítását szintén szükségesnek tartotta. Több ízben javasolta az elpusztult iskolai könyvtárak alapfelszerelését, illetve a meglévő iskolai könyvtárak demokratizálását, korszerűsítését. Felvetette a kettős funkciójú – vagyis iskolai és lakóhelyi feladatokat egyaránt ellátó – könyvtárak lehetőségét is. Kiemelkedő jelentőséget tulajdonított a tudományos könyvtáraknak, és utalt az ekkoriban szerveződő dokumentációs központok fontosságára. Széles ívű programjában felbukkan a külföldi magyar tájékoztató könyvtárak ötlete is. S rendkívül fontos, előremutató meglátása volt, hogy állami eszközökkel kell gondoskodni a könyvtári vezetők képzéséről.

Gondolatvilágában szorosan kapcsolódott egymáshoz a magyar nemzeti és az egyetemes kultúra. Véleménye szerint az iskolák tananyaga és a szabadművelődés tartalma *„legyen magyar és legyen örök emberi, vagyis a magyar népi, a magyar »magas« és az örök emberi műveltség legjobb, legidőszerűbb értékeiből"* választódjon ki. Feltehetően paraszti származása és népi elkötelezettsége, valamint a háborús trauma és az ehhez vezető úttévesztés is hozzájárult, hogy Kovács Máté művelődéspolitikai programjában kiemelt helyet kapott a magyar nemzeti, azon belül is a magyar népi kultúra. Hangsúlyozta a magyar valósághoz való kötődést, a nemzeti sajátosságok, a nemzeti tudat ébrentartásának fontosságát, ám elhatárolta magát az árvalányhajas,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vitézkötéses magyarkodástól, a parasztromantikától és az urbánus szektázástól is. Mint ahogy szembefordult a német szellem térhódításával, az egyoldalú latinos műveltséggel és a nemzetközi giccsel is. Sürgette az ország kilépését a kulturális elszigeteltségből, a nemzetközi kapcsolatok helyreállítását és kiszélesítését; *„meg kell tanulnunk az egész földgömb méreteiben gondolkodni"* – jegyezte fel az egyik hivatalos iratra. Javasolta a kulturális hírszolgálat megszervezését, a külföldi magyar intézetek felállítását, egy nemzetközi referensz-folyóirat indítását stb.

Művelődéspolitikai munkásságát mélységes humanizmus jellemzi. Közoktatási reformterveinek szinte kulcskérdése a személyiség kifejlődésének biztosítása. Gyakran hangsúlyozta, hogy az elsődleges cél nem az ismeretek óriási tömegének elsajátítása, hanem a tanuló képességeinek kibontakoztatása. Az értelmi képességek és a gyakorlati felkészültség mellett az erkölcsi érzület és az esztétikai ízlés kiművelését is feladatként jelölte meg. Akárcsak azt, hogy a szabadművelődés is járuljon hozzá az önismeret kialakításához, az egész ember formálásához. Elválaszthatatlan ettől az a felismerése, mely szerint a nevelés, a művelődés folyamatában az emberi tényező a meghatározó. *„A nevelők személyiségének értéke, minősége az a kulcspont, amin a nevelésünk értéke áll vagy bukik"* – mondta a rádió mikrofonja előtt. Ezért tartotta különösen fontosnak a pedagógusképzés korszerűsítését és magasabb szintre emelését, valamint a pedagógusok kellő, a műszaki értelmiséggel azonos javadalmazását. Hasonlóképpen kezdeményezte a szabadművelődés munkásainak megfelelő felkészítését, valamint a tudós- és művészképzés reformját.

Politikai meggyőződése volt, hogy *„minden vállalkozásnak, sikernek mértéke maga az ember, aki a feladatra vállalkozik. Csak minőségi emberek végezhetnek minőségi munkát."* Ezt az alapelvet igyekezett érvényesíteni a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban is, ahol a nevelési ügyosztályon, majd a személyi ügyek egyik intézőjeként az elnöki osztályon, és később államtitkárként is tehetséges, jól felkészült munkatársakkal vette körül magát. Példaként talán elég három nevet említeni: az e körben jól ismert *Sebestyén Gézát*, a református lelkészként indult, később a debreceni egyetemi könyvtárba főnökét is követő *Módis Lászlót*, és a jeles pedagógiai gondolkodót, *Kiss Árpádot*. Hozzá szívesen mentek a magasan kvalifikált emberek. Európai műveltsége, széles látóköre, kiváló szervezőkészsége mágnesként vonzotta őket. Kiss Árpád igen találóan állapította meg róla: *„bármire is vállalkozott, befolyására a dolgok a nagyobb rendezettség irányába kezdtek alakulni."*

Minisztériumi magatartását, vezetői módszereit és erényeit híven idézik fel a Nemzeti Parasztpárt kultuszminisztériumi csoportjának tagjai, akik 1949. január 14-én hosszabb levélben mondtak köszönetet tőlük búcsúzó csoportelnöküknek – mintegy megelőlegezve a majdani tanítványok és munkatársak háláját is: *„Köszönjük iránytmutató [sic!] tanácsolásait, amelyekkel a politikai, társadalmi, gazdasági és művelődési élet kérdései között vezetett bennünket. Hálásak vagyunk emberi megértéséért és jóságáért, amellyel ügyes-bajos dolgaink elintézésében a legnagyobb készséggel mindig segítségünkre volt. Köszönjük, hogy mindenkor mellettünk és nem csupán felettünk állt, hogy példát mutatott arra, hogyan kell gyorsan és szeretettel elintézni a reánk bízottak ügyeit..."*

Pontosan három hónappal később Kovács Máté megvált az államtitkári tisztségtől. Tíz nappal a felmentést követően a köztársasági elnök kinevezte a Debreceni Tudományegyetem Könyvtárának igazgatójává. Távol került a direkt politizálástól, visszavonult a pártvezetésből és az újabb választásokon már nem jelölték képviselőnek. Minisztériumi és parasztpárti tapasztalatait, kapcsolatait azonban a művelődés, közelebbről a könyvtárügy területén gyümölcsözően kamatoztatta.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

NAPILAPOK

HETILAPOK

HAVILAPOK

IDŐSZAKI KIADVÁNYOK

TERJESZTŐK

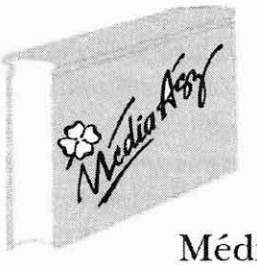
TELEKOM-MUNIKÁCIÓ

KÖZTERÜLETI REKLÁMOK

ELADÁSHELYI REKLÁMOK

KIÁLLÍTÁSOK ÉS VÁSÁROK

ÜGYNÖKSÉGEK, NYOMDÁK, KIVITELEZŐK

HIRDETÉSI ENCIKLOPÉDIA

Média Hirdetési Árak és Szolgáltatások
28. kiadás 2006. április

HAZÁNK EGYETLEN MÉDIA-ADATTÁRA
félévente bővítve és aktualizálva

KÖNNYEN KEZELHETŐEN
900 oldalon több mint 4000 médium adatai
10 tartalomjegyzék és 4 regiszter segítségével

ÁTFOGÓAN
médiaadatok + média-adatbanki jelentések
kivitelezők minden szakterületről
szövetségek és újságírók részletes adatai

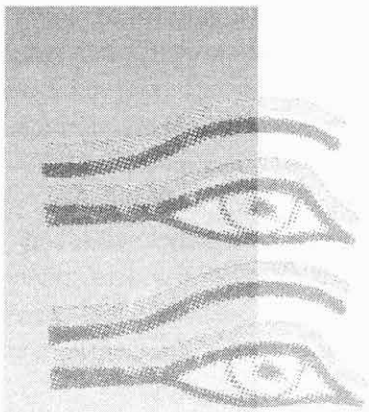
BARÁTSÁGOS ÁRON
könyv: 5200 Ft
CD: 3600 Ft
internet: 6000 Ft/félév

Megrendelhető
S&S Karakter Kft.® • 1055 Bp. Honvéd u. 40.
Telefon: 302-7288, 301-0239 Fax: 475-0803
E-mail: iroda@mediaasz.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Elődeink üzenik ...

Szinnyei József alapítása, a hírlapkönyvtár

SONNEVEND Péter

Ősszel múlt 125 éve, hogy idősb Szinnyei József korszakos jelentőségű cikke – *Alapítsunk hírlapkönyvtárakat!* – napvilágot látott *A Hon* című napilap 1880. október 16-i reggeli kiadásában. A *Könyvtári Figyelő* örvendetes módon vállalta, hogy e szöveget most közzéteszi, minthogy ismereteink szerint az megjelenése óta nem került újra olvasói elé. Nem tartalmazza a *Gazda István* által 2002-ben közreadott *Id. Szinnyei József emlékezete* című nélkülözhetetlen válogatás sem.[1]

A nemzeti könyvtár munkatársai az elmúlt években kiemelkedő figyelmet szenteltek Szinnyeinek és kezdeményezésének: különösen *Kocsy Anikó* buzgalmáért mondhatunk köszönetet.[2] Gondos írásai sokat elvégeznek e bevezető lehetséges feladatai sorából.

Három dolgot szeretnénk itt tömören érinteni.

A megjelenés helyét biztosító *A Hon* (1863–1882) című lapról *A magyar sajtó története* második kötetében *Pók Attila,* illetve – a későbbi szakaszról – *Gergely András* és *Veliky János* értekezett.[3] Legfontosabb azt tudni, hogy A Hon *Jókai Mór* egyik legsikeresebb vállalkozása volt: hírlap- és regényíróként egyaránt nagy kedvvel aknázta ki a naponta megjelenő nyomdatermék széles lehetőségeit. Eleinte ugyan nem kapta meg a szerkesztés hivatalos jogát, így *Urházy György* (1823–1873) adta hozzá nevét. Jókai megörökítette főnökét: e szellemes jellemzés egyben a kor újságíróinak széles tájékozottságát is érzékelteti.[4] Jókai hallatlanul tehetséges munkatársi gárdát gyűjtött maga köré. A lehetséges hosszú névsorból említsük *Majláth Bélát* (1831–1900), aki a nők művelődéstörténeti szerepét taglalta cikksorozatában (1864. március 19–22.), ő majd 1879-től a nemzeti könyvtár őre lett, vagyis Szinnyei kollégája. Vagy *Szathmáry Györgyöt* (1845–1898): ő 1869–1881-ig a lap belső munkatársa, majd országgyűlési képviselő, s művelődéspolitikusként 1891-től haláláig – *Csáky Albin* kultuszminisztersége alatt – az elemi népoktatás felelőse (tanulmányértékű cikksorozatainak változatos témái az amerikai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gabonaversenytől az egyre aggasztóbb délerdélyi demográfiai helyzetig terjedtek). *A Hon* szívesen közölt könyvtári témájú írást: egy évvel Szinnyei hírlapkönyvtári felszólalása előtt adta közre *Salamon Ferenc* (1825–1892) véleményét arról, hogy hozzanak létre egy „teljesen nyilvános és ingyenes városi könyvtár"-at [5]. Érdekes adalék a kor mindennapjaihoz, hogy azon az oldalon, ahol Szinnyei „tárcá"-nak minősített írása megjelent, a felső hasábokat *Kossuth Lajos* dolgozata foglalja el [6].

Másodszor arra kívánunk kitérni, mit jelentett a könyvtári világban egy olyan sajátos különgyűjtemény létrehozása 1880 körül, mint a hazai hírlapkönyvtár. A 19. század 70–80-as évtizedei a szakma mint önállósuló szakmai tevékenység megalapozásának időszaka. Ismert az első szaklapok *(Library Journal, Magyar Könyvszemle)* 1876-os elindítása. Ekkor terjedt el végérvényesen az angol nyelvterületen a public library, ami viszont halaszthatatlanná tette a szakképzés megindítását. A public library köztudottan kölcsönző és olvasótermi (referensz) állományból állt, amihez okvetlenül társult a hírlap- és folyóirat-olvasó. Hallgassunk bele Szinnyei érvelésébe: *„Európa nagyobb államaiban jóval előbb keletkeztek a hírlapok, mint nálunk, de megőrzésükre ott is csak az újabb időkben fordítottak kiváló figyelmet, midőn azok beszerzése már lehetetlenné vált, a régiek elkallódása s az újak nagy száma miatt. Azonban minden nagyobb állam belátta végre a hírlap-könyvtárak fontosságát és igyekezett az elmulasztottakat helyrepótolni."* [7]

S jönnek az angol, francia, német példák. A szakmai megújulás egyik első fontos állomását tanulmányozzuk a hírlapkönyvtár példáján. Az angoloknál azután jött a századfordulón (nálunk 1960 után) a szabadpolcos harc, mármár háború. A könyvtári tevékenység egyszerre mutatta a belső differenciálódás – új és új részlegek, különgyűjtemények, szolgáltatások létrejötte – és az intézményközi együttműködés, az országos (vagy épp nemzetközi) rendszer felé vezető lépéseket.

A Hírlapkönyvtár eleinte a Nemzeti Múzeum önálló szervezeti egységeként kezdte működését, de már pár évvel később az OSZK kötelékébe került át.[8] A különgyűjtemények, a tárak a következő évtizedekben is szaporodtak, például a „Zeneosztály", mai nevén Zeneműtár, 1924-ben született. A húszas évek különben is sajátos reformidőszak a könyvtár életében. Ennek kiváló összefoglalását nyújtja *Nyireő István* hallatlanul érdekes tanulmánya.[9] Idézzük fontos megállapítását témánkhoz kapcsolódóan. „A következő *egyetlen* (kiemelés az eredetiben. – S.P.) évtized, 1875-től 1885-ig volt az, melyet ha az állandó és később is egyre növekvő tisztviselőhiánytól eltekintünk, a háborítatlan fejlődés korszakának mondhatnánk. Kettős lendülettel mozdult előre ez alatt a Könyvtár gyarapodása: 1882-től kezdve a családi levéltárak növekvő letéteményeivel a Levéltári osztály, 1884-től a fővárosi könyvtárak egybevont hírlapanyagából létesített külön Hírlaposztály indult addig nem remélt fejlődésnek."[10] A reformidőszakban végrehajtott rekonstrukció azután kezdődhetett el, hogy *Hóman Bálint* főigazgató 1924-ben *Klebelsberg Kunó* kultuszminiszterhez fordult, aki hathatós segítséggel támogatta az intézmény gyökeres átszervezését, beleértve az elhelyezés megújítását is. Ennek egyik páratlanul sikeres iránya a későbbiekben nevezetes többszintes Schlick-Vajda-rendszerű vasraktárak létrehozása.[11,12]

Végül, még röviden szólunk arról, hogyan is jött létre a hírlapkönyvtár? *Trefort Ágost* miniszter 1884. június 30-ra sorsdöntő értekezletet hívott egybe[13], amit már két nappal később vezetői döntése követett. Ekkor kezdte meg Szinnyei – méhozzá Egyetemi Könyvtárbeli hivatalos munkájával párhuzamosan – a hírlapanyag feldolgozását két segítőjével. Ekkor, 1879-től 1894-ig a Nemzeti Múzeum nagyhatalmú igazgatója az a *Pulszky Ferenc,* aki Szinnyei vállalkozását finoman szólva is kevéssé támogatta. Szinnyei 1886-os leveléből: *„A Nemzeti Múzeumnál működöm délelőtt (délután az Egyetemi Könyv-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tárnál), a Múzeumnál engemet, a személyzettől független lévén, betolakodónak tekintenek és egy svihák folytonosan áskálódik ellenem, már komolyan megfenyegettem, de ez elől megretirált. Pulszkynél pedig oda vitte a dolgot, hogy ő nyíltan mondta szemembe többször: ‚ő ellene van a hírlapcsarnoknak és mindig is ellene lesz'. A ‚hírlap-könyvtárt' még névleg sem ismeri el." [14]

Szinnyei az OSZK-ban 6580 hírlap-évfolyamot talált, amelyet a nagyobb fővárosi könyvtárak állományából további 2100 kötettel egészített ki.[15]. Négy és fél év megfeszített munkájának köszönhetően használhatóvá vált a gyűjtemény, amely igen hamar népszerű lett az olvasók körében. A századfordulón már a könyvtár minden negyedik kötetét a hírlaptárból kérték ki az olvasók. Az első világháborút követően kerülhetett sor a gyűjteményi profil kiegészítésére a folyóiratokkal.[16] A második világháború után a tevékenységi kör további funkciókkal bővült a folyóiratok tartalmi feltárásától a külföldi folyóiratok hazai lelőhelyeinek regisztrálásáig.[17] Ez viszont már más történet.

Búcsúzzunk azzal, hogy megemlítjük Szinnyei utódai közül azokat, akik vezetőként jelentős munkát végeztek a Hírlapkönyvtár érdekében: *Kereszty István, Rédey Tivadar, Goriupp Alíz, Trócsányi Zoltán, Dezsényi Béla, Németh Mária.*

Jegyzetek

1. Id. Szinnyei József emlékezete: Művelődéstörténeti és sajtótörténeti írásai. Összeáll., bev. és bibliográfiát összeáll. Gazda István., Piliscsaba : Magyar Tudománytörténeti Int., 2002. 323 p. – Különösen érdemes szélesebb körben is ismertetni Az első magyar bibliográfus című, Sándor Istvánról szóló írást, mely a száz év előtti elődnek állít emléket,– egyébként ez volt Szinnyei akadémiai székfoglalója.

2. KOCSY Anikó: Hírlap-könyvtár. In: Könyvtári Levelező/lap 2002. február 21-23. p.; Uő: Hírlaptárolni pedig muszáj. Az Országos Hírlapkönyvtár és utódai. Történeti áttekintés. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. Március, 30-40. p.

3. A magyar sajtó története 2. kötet 1848–1892. 1-2. rész. Szerk. Kosáry Domokos, Németh G. Béla. Bp. Akadémiai K., 1985. 1. 639–649., 2. 273–278. p.

4. „Mikor még más ember a bál utáni krapuláját alussza ki, ő már a hajnalcsillaggal *(Morning Star)* ébred, s míg más ifjú tudósnak első dolga a kávéházban a tekeasztalhoz sietni, az ő első golyója: a *Globe*. Ő ismeri és meg tudja becsülni az időt *(Times)*, s nemcsak a múltakra terjed ki figyelme, hanem még jövendőkbe is tekint *(L'Avenir, Zukunft)*. Délelőtt kihallgatja a külső hatalmasságok hírnökeit *(Wanderer, Herald, Botschafter)*. Délután a hazaiakat *(Hírnök, Idők tanúja)*, s mikor más írót bizonyosan meg lehet találni a *Pressében* (ahol bort mérnek) őt is meg lehet találni a *Pressében* (ahol vezércikkeket tálalnak), mindenre kiterjedő figyelme egyaránt röpked a legmagasabb régiókban sassal *(Orol)*, valamint a rétek virágaiból mézet szedő „Északi Méh"-hel *(Szevernaja Pcsela)*, s midőn mások már rég alunni mentek, az ő láthatárán még akkor is fenn van a nap *(The Sun)*." Idézi A magyar sajtó története: 2/1. köt. 645. p.

5. SALAMON Ferenc: Városi könyvtárak. – A Hon szerkesztőségéhez. In: A Hon 1879. július 23. 2. p. – Itt köszönöm meg feleségem, született *Belohorszky Márta Mária* (1944–2005) dr. Somkuti Gabriella munkaközösségében végzett OSZK-történeti gyűjtő munkáját, amelyből ezen adalék is rendelkezésemre állt.

6. Kossuth Lajos előszava iratainak francia kiadásához. – Az eredeti francia szöveg alapján. In: A Hon 1880. 271. sz. (október 16.)

7. SZINNYEI József: Alapítsunk hírlap-könyvtárakat! In: A Hon 1880. október 16.– Megjelent a Figyelő 1880. évi IX. kötetében is a 340–350. oldalon.

8. DEZSÉNYI Béla: Az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptára: fennállásának hetvenötödik évfordulója elé. In: Az OSZK Évkönyve 1957. Szerk. V. Waldapfel Eszter. Bp.: OSZK, 1958. 84–105. p.; Uő: A hírlapkönyvtár gyűjtőköre. [Közread. a] Magyar Sajtótudományi Társaság. Bp. 1943. 18 p. (Sajtótudományi könyvtár. 4.)

9. NYIREŐ István: A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának átszervezési munkálatai. Bp.: MNM OSZK, 1928. 36 p.

10. NYIREŐ I.: i.m. 5–6. p.

11. Kétemeletes állványrendszer, összesen 40 ezer kötet hírlap számára kialakított hely. Uo. 19. p. – E sorok írója itt bevallhatja, mekkora hatást gyakorolt rá e helyszín, mikor 1962-ben raktárosként beléphetett a Hírlaptárba.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

12. Szinnyei alapításának félszázados jubileumán Goriupp Alíz foglalta össze történetét. GORIUPP Alíz: a Magyar Nemzeti Múzeum Hírlaposztálya fennállásának első félszázadában. 1884–1934. Bp.: OSZK, 1934. (Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai. Szerk. Lukinich Imre, Jakubovich Emil, Rédey Tivadar. 3.)

13. Országos hírlapkönyvtár. In: Magyar Könyvszemle 1884. 321. p. – Újraközölve: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig. Összeáll. Kovács Máté. Bp. Gondolat, 1970. 212-213. p.

14. Szinnyei levele Jakab Ödönnek. Bp. 1886. január 17. – Idézi Kozocsa Sándor: Adatok id. Szinnyei József életéhez című írása a Gazda István által összeállított kötetben (ld. 1 jegyzetben) p. 13. – Szinnyei 1884-ben nyilvánosan is megvívott szellemi „gyermekéért". Vö. Id. Szinnyei József: Hírlapirodalmunk és hírlapkönyvtár. In: Nemzet 1884. 130. sz. – Néhány további érdekességet árul el Szinnyei: Könyvtári emlékek című írása is, mely a Fővárosi Lapok 1887. 94-95. számaiban látott napvilágot.
Szinnyei 1888-ban került át véglegesen a Hírlaptár élére. Vö.Pintér Jenő: Idősb Szinnyei József emlékezete. Irodalomtörténet. 3. 1914. 4. sz. Klny. is.

15. DEZSÉNYI Béla: i. m. 87. p.

16. SOMKUTI Gabriella: Az Országos Széchényi Könyvtár története. 1802 – 1918. Bp: OSZK, 2002 138 p. /40 / t., ill.

17. 1953-ban a Hírlaptár az egyik legnépesebb osztály volt a nemzeti könyvtárban a maga 21 munkatársával. A könyvtár szervezeti diagramja a tár tevékenységet tömören így jellemezte: „Hírlapok, folyóiratok szerzeményezése, katalogizálása. Cikk- és szakkatalógus. Reference. Olvasóterem. Folyóiratok közp. címjegyzéke. M. folyóirat repert. szerk." V. WALDAPFEL Eszter: Az Országos Széchényi Könyvtár a felszabadulás után (1945/1957). In: OSZK Évkönyve 1957. i.m. 7-82. p. – A szervezeti diagram a 72. oldal után.

Alapítsunk hírlap-könyvtárakat!*

Szinnyei József

A hírlapirodalom a modern czivilizácció hévmérője: ebből bizton következtethető a művelt nemzetek fejlődési törekvése, s az elnyomott nemzetek hátramaradása. Annyi tény, hogy az időszaki sajtó nagy hatalommá fejlődött: e nélkül valamely nemzet fokonkénti emelkedése és politikai, valamint nemzetgazdászati külés belélete nem ítélhető meg, – szóval a népek történelmének hű tükre. Mert valamint Macaulay aligha írhatta volna meg nemzete történetét oly híven, igazán és érdekesen, mint azt az egykorú hírlapok- és röpiratokból csaknem közvetlen szemlélhetővé tudta tenni: úgy hazánk történelmét az utókor lapjainkból fogja híven megírhatni. Becsüljük meg tehát hírlapjainkat idejekorán, míg nem késő, hogy azokat teljes példányokban juttathassuk utódainkra. Ezzel nemcsak irodalomtörténetünknek teszünk hű szolgálatot, hanem történelmünk megírását is nagyban elősegítjük.

Az időszaki sajtó roppant mérvű terjedését – mely részben a komoly és szolíd irodalom rovására történik, – a gyors kereset és megélhetés szüksége okozza: ez nevelte az irodalmi proletáriatust, ennek kell azt táplálnia. Tisztelet, becsület a kivételnek.

A hírlapok nagy szaporodását és elterjedését elősegíté nálunk másrészről népünknek a művelődésre való nagy hajlama és fogékonysága, mert valamint a szaklapok a tudományos irodalmat nagyban növelték, úgy képes-lapjaink a nép közé bejutva, felkölték azokban az olvasási vágyat, ingert támasztottak a közügyekben való részvételre és általában minden dolog iránt érdeklődést keltettek. A közügyek iránt

* Megjelent *A Hon*, 1880. okt. 16. 271. számának mellékletében

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

való általános érdeklődés szülte azután a kisebb lapokat és végre a szűkebb körre szorítkozó vidéki lapokat. A műveltség előhaladásával természetesen a hírlapok szaporodása is lépést tart, úgy, hogy míg eddig min-den oly városban, hol nyomda létezett, hírlap is alakult, ezentúl nyomdát fognak fölállítani oly helyeken, hol eddig nem volt, mert a hírlap szüksége úgy kívánja.

A hírlapirodalom nagymérvű terjedése okozza, hogy az irodalmi erők szétoszlásával az irodalom pártolása is szétforgácsolódott, nem összpontosulhat az úgy, mint történt csak az ötvenes években is; már alig kísérhetjük figyelemmel irodalmunk minden termékét, nem tekinthetjük át csak jobb lapjainkat sem. Ugyanis jóllehet az olvasók száma a lapok kiterjedtségével szaporodott, ezek nagyobbrészt a mohóság és felületesség vétkében leledzenek, gyorsan akarnak mindenről értesülni, azért egyes tárgyakra nem is fordíthatnak kiváló gondot – szóval csak kapkodás, a mit tesznek; nem csoda tehát, ha journalistáink nagy része is ahhoz alkalmazkodik. Ez azonban nem áll mindenben, különösen nem szakfolyóiratainknál, melyek mindinkább gyarapszanak, nemcsak belbecsben, hanem pártolásban is. Mindez jó jelnek mondható, mert nálunk is úgy, mint külföldön, idővel csaknem az összes irodalom szaklapjainkban fog összpontosulni; a napi sajtó egyedül a politikával és ephermer-dolgokkal fogja hasábjait betölteni, mely míg most annak tűnik fel, idővel keresett czikké válik, mert a kor jellemzésére mindenkor megbecsülhetetlen forrás fog maradni.

Jóllehet napilapjaink, olvasóikhoz alkalmazkodva többnyire könnyen megemészthető, szenzációs és pikáns dolgokat tálalnak fel, nem zárják ki azt sem, hogy olykor, vagy legalább elvétve, ne akadjunk azonban jó czikkre is; ezek azonban ott többnyire eltemetve maradnak és lesik a feltámadást, mindaddig, míg egy későbbi repertorizáló napfényre nem hozza őket.; de hogy ezt tehesse, mindenekelőtt a hírlapokat kell teljesen bírnia; a hírlapok megőrzését pedig kivárólag országos főkönyvtárainktól várjuk.

Európa nagyobb államaiban jóval előbb keletkeztek a hírlapok, mint nálunk, de megőrzésükre ott is csak az újabb időben fordítottak kiváló figyelmet, midőn azok beszerzése már lehetetlenné vált, a régiek elkallódása, s az újabbak nagy száma miatt. Azonban minden nagyobb állam belátta végre a *hírlap-könyvtárak* fontosságát és igyekezett az elmulasztottakat helyrepótolni.

Így Nagy-Britanniában nemcsak a vidéki városok gyűjtik lapjaikat, hanem Londonban a British Museumban is minden megjelenő hírlap teljes példányban van bekötve, s ott maga a Times máris egy kis könyvtárt képez.; azt pedig föl sem tesszük ezen dúsgazdag könyvtárról, mely a mi 1848–49-ki „Közlöny"-ünk csonka példányáért 250 tallért fizetett, hogy a régi hírlapokat egybe ne gyűjtse.

Francziaországban nem kevesebb fáradtsággal és áldozattal gyűjtik a lapokat. A párisi nemzeti könyvtár hírlapgyűjteményének alapját a híres bibliophile Lacroix buzdítására III. Napóleon vetette meg1863-ban, midőn La Bédoyère gróf gyűjteményét megvette 90.000 frankon. Hogy némi fogalmunk legyen ezen gyűjtemény gazdagságáról, fölemlítjük, hogy Deschiens, a nagy forradalom kortársa, összegyűjté az akkori lapokat, melyek kiegészítését haláláig (1843) folytatta, úgy, hogy hírlapgyűjteménye 5052 csomagot vagy köteget képzett, s mindez La Bédoyère birtokába került. Nem csoda tehát, ha Hatin, ki ezen gyűjteményt használta, de ezenkívül még 18.000 katalógust nézett át, a franczia journalistika történetéről írt nagy művében, mely 1866-ban jelent meg, 6656 franczia hírlapot sorol fel.

Németországban a jelenlegi német császár alapított Berlinben egy *hírlap-könyvtárat*, oly módon, hogy minden a birodalmában megjelenő hírlapot és folyóiratot beszereznek; a régiek beszerzése pedig nagy eréllyel folyik, mert legközelebb is egy meghalt hírlapgyűjtőnek 23 000 hírlapszámból álló gyűjteményét vásárolták meg a könyvtár számára.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Olaszországban Florenczben van egy „Cabinet litteraire", melyben a világ legnevezetesebb hírlapjai bekötve föltalálhatók; s ott p. a „Moniteur"-nek több száz kötetből álló teljes példánya is megvan.

Lássuk ezek után, mily sorsban részesülnek a mi hírlapjaink, gyűjtik-e azokat vagy inkább pusztítják. 1872-ben a „Reform" egyik tárczájában „A mi hírlapjaink" czímmel egy czikket írtam, melyben hírlapjaink gyászos sorsát ecseteltem, s ezen felhívással zártam be soraimat: *„Alapítsunk hírlap-könyvtárakat!"* Szavam a pusztában kiáltónak szava volt, s visszhangra nem talált; most ugyanezen szókkal kezdem felhívásomat, mert fájdalom, a viszonyok azóta nemcsak hogy nem javultak, sőt rosszabbra is fordultak. Akkor a megjelent magyar hírlapok száma 198 volt, most ez 368-ra emelkedett. A fővárosi könyvtárakat, ha mind összeveszszük is, nem tudnók még a budapesti hírlapokat sem mind fölmutatni, annál kevésbé a vidékieket; a melyek megvannak is, többnyire csonkák és így köttetnek be; ezzel mintegy lemondtunk azok kiegészítéséről, talán, hogy az utódok pótolják azt, amit mi elmulasztottunk?!

Mily tekintélyes a mi százéves nemzeti hírlapirodalmunk, kitűnik a következő statisztikai összeállításból:

1780 óta megjelent hírlap és folyóirat magyar nyelven összesen 1641 (a fővárosban 694, a vidéken 947) 5912 évfolyamban.

Szakok szerint: 1.) Politikai napilap: 100 (Budapesten 80, vidéken 20); 2.) Politikai hetilap: 146 (Budapesten 61, vidéken 85); 3.) Vegyes tartalmú képeslap: 34 (Budapesten 28, vidéken 6); 4) Egyházi és iskolai lap: 101 (Budapesten 64, vidéken 37); 5.) Szépirodalmi és vegyes tartalmú lap: 132 (Budapesten 102, vidéken 30); 6.) Humorisztikus lap: 77 (Budapesten 46, vidéken 31); 7.) Szaklap: 269 (Budapesten 202, vidéken 67); 8.) Vidéki lap (nem politikai tartalommal): 266, 9.) Hirdetési lap: 36 (Budapesten 13, vidéken 23); 10.) Folyóirat: 405 (Budapesten 270, vidéken 135); 11.) Vegyes melléklap: 75 (Budapesten 63, vidéken 12). Összesen: 1641 hírlap és folyóirat jelent meg száz év alatt magyar nyelven. Ha az idegen nyelvű lapokat is hozzá veszszük és azok számát megközelítőleg 1359-re tesszük 4088 évfolyammal, úgy számításunk szerint *a hazai minden nyelvű hírlap tizezer évfolyamot vagy kötetet képez*, mely szám elég tekintélyes arra, hogy hírlapjainkat figyelembe vegyük, gondozzuk és azokat lehetőleg teljes példányokban juttassuk az utókorra.

Mily kevés figyelemben részesülnek hírlapjaink, ha azok már egyszer a napi ingert és kíváncsiságot kielégítették, azt jól tudjuk. Többnyire elhasználtatnak, de ha kötés alá szánjuk is azokat, míg az év véget ér, sok viszontagságon mennek keresztül, úgyhogy ritkán kerülnek teljes példányban a könyvkötő kezébe. A hírlapok pusztulását igen elősegíti alakjuk és terjedelmük, de leginkább számonként való megjelenésök. Nem csoda tehát, ha a magánosok, midőn könyvtárukban a könyvek és hírlapok felszaporodtak, legelőször is a nagy alakú napilapokat pusztítják, azután pedig sor kerül a kisebb alakú hetilapokra is. A könyveket inkább megbecsüljük, sőt, be is köttetjük, a hírlapok ritkábban részesülnek ily figyelemben. A lapok pusztulását igen elősegíti azon körülmény, hogy azok minden egyes száma oly gondozást kíván, mint bármely más műnek egyes kötete vagy füzete, sőt, míg ezek ritkábban és tetszetősb alakban jelenvén meg, könnyebben is kezelhetők, addig a gyakrabban megjelenő lapok a legnagyobb gond mellett is alig őrízhetők meg, mert sok veszélynek vannak kitéve, így például, ha papírosra van a háznál szükség, nem a könyveket tépik szét, hanem a hírlapokat, melyek hiánya kevésbé szembetűnő, ezért azok ellenőrzése is lehetetlen; s így, ha a gondos hírlapgyűjtő be akarná is köttetni lapjait, későn veszi észre a hiányt, és ha reclamál is, hiába teszi; a kiadó-hivatalban a papíros felszaporodása készteti az illetőket annak eltávolítására, mégpedig oly helyre, kerülnek, hol nincs többé feltámadás. Csonka hírlapot pedig kinek volna kedve beköttetni.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárainkban nem így bánnak ugyan a hírlapokkal, azonban ott is megvannak a kalamitások, csakhogy más alakban. Itt nem egy hírlappal van dolgunk, hanem több százzal, és ha van is arra rendelve egyén, ki azokat gondozása alá veszi, a felhalmozott munka miatt elfeledi a hiányzó számok reclamálását, vagy későn teszi és így eredménytelenül. Ezenkívül a beérkezett hírlapokból egyes számokat, többnyire a legérdekesebbeket, elviszik kényelmesb olvasás végett, anélkül, hogy érdemesnek tartanák a térítvény kiállítását. Nem csoda tehát, ha azután pl. a „Pesti Napló" 1865. évi bekötött példányából éppen a Deák húsvéti czikke hiányzik.

A magyar nemzeti múzeumban a bekötött hírlappéldányok végre fel vannak állítva, de még nincsenek rendezve, azaz czímlapozva. A kötetlen példányok pedig összecsomagolva, halomban hevernek. Ez országos intézetünk lenne pedig elsősorban hivatva egy hazai teljes hírlapkönyvtár fölállítására, annál inkább, mert az 1848: XVIII. t.cz. 40.§-a elrendeli, hogy oda a nyomdák a kötelespéldányokat beküldjék; tehát egy kis ügyszeretettel arra lehetne hatni, hogy mindenekelőtt a jelenleg megjelenő hírlapok és folyóiratok beszereztessenek; természetesen, ha a hanyag kiadók ezen kötelezettségükre hatóságilag nem kényszeríttetnek, mindig kevesebb és kevesebb lesz a beküldött hírlapok száma. Hogy azonban ezen hírlap-könyvtár teljes legyen, szükséges mindenekelőtt a hírlapirodalmat figyelemmel kísérni és úgy a megjelent és beküldött, mint a be nem küldött hírlapokat, illetőleg hírlapszámokat a m. nemzeti múzeum közlönyében időnként közzé tenni, mégpedig mindaddig, míg azon lapokat a könyvtár nem bírja. Ez azt is fogná eredményezni, hogy a kiadók és egyesek, mielőtt hírlapjaikat megsemmisítik, szívesen átengednék a kívánt példányokat a könyvtár kiegészítésére, sőt éppen ezen eljárás követhető a régibb hírlapok megszerzése- és kiegészítésénél is. Úgy látszik, a hírlapokkal itt is mostohán bántak, mert azokat a tulajdonképpeni könyvtár rendezésénél, melyet rég befejeztek, mellőzték. A könyvtár egyik volt buzgó őre az 1848/49-diki lapok beszerzését megkezdte ugyan, mégpedig nem csekély eredménnyel, de ezen buzgó törekvés nem talált követőkre, s mint szalmatűz csakhamar kialudt. A m. nemzeti múzeum hírlapjainak jegyzékbe szedése és ennek kinyomtatása annál is inkább óhajtandó, mert csak így nyerne ezen ügy nagy elterjedést és kívánt eredményt.

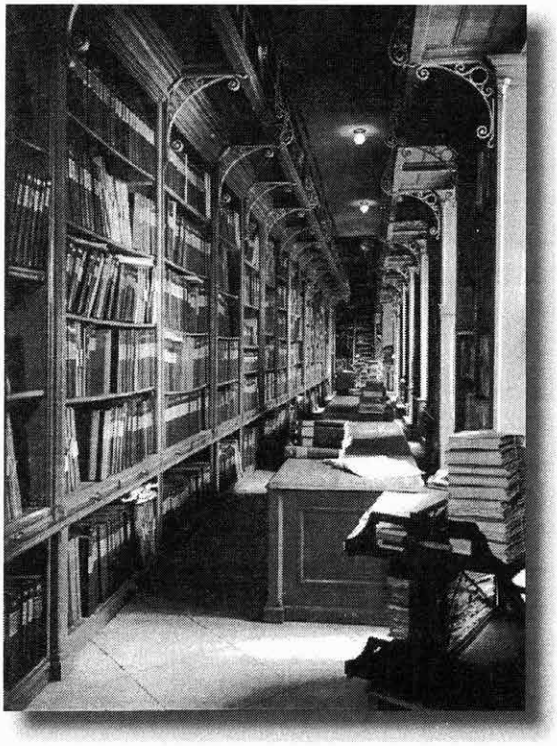
A hírlapok megóvására és hiányos példányok kiegészítésére nézve óhajtandó volna, hogy minél több *hírlap-könyvtár* keletkezzék úgy a fővárosban, mint vidéken, ezek megszilárdulván, könnyű szerrel léphetnének egymással csereviszonyba vagy fölös példányaikat el is adhatnák egymásnak. A vidéki *hírlap-könyvtárak* mindenekelőtt a saját vidékükbeli hírlapokat gyűjtenék össze és csak azután terjesztenék ki figyelmüket egyéb hírlapokra. Alig hiszem, hogy egész Magyarországon léteznék város, hol a kebelében megjelent hírlapok teljes gyűjteményét feltalálhatnók. Tudtommal Pozsony városa bírja a „Pressburger Zeitung" összes 115 évi folyamát.

Minél később kezdjük a hírlapok gyűjtését, annál nehezebben történik annak beszerzése és mindig több és több pénzáldozatot kíván. Franczia országban például a „Courrier de l'Egypte"-nek, melyet Bonaparte alapított Kairóban, egy példánya, mely 116 számból áll, 1863-ban 601 frankon kelt el. Ily magas ár nálunk sem ritkaság, mert míg az 1849-iki „Közlöny" szegedi számait 2–3 forinton vásárolták, az aradi számokért szívesen megadnak külön-külön egy aranyat. Míg azonban a külföld művelt nemzeteinél teljes lehetetlenség a hírlapok összegyűjtése, addig mi még azon szerencsés helyzetben vagyunk, hogy legalább száz éves nemzeti hírlapirodalmunkat egy kis igyekezettel és csekély áldozattal együtt fogjuk szemlélhetni. Mindenekelőtt azonban el kell kezdenünk a gyűjtést és kiegészítést. Ezen czélból pedig: *alapítsunk hírlap-könyvtárakat!*

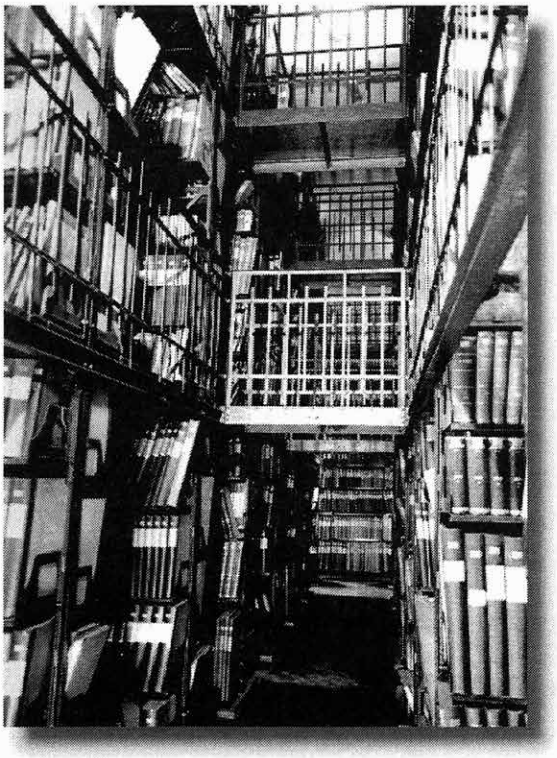
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hírlaptár – olvasóterem

Hírlaptár – részlet

Hírlaptár – raktár

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„A magyar könyvtárügy úttörő mestere"

Fitz József reformtörekvései az 1930-as évek Széchényi Könyvtárában

M. MÁTRAI Györgyi

Kitekintés a korszak tudomány- és művelődéspolitikai elveire és azok könyvtári vonatkozásaira

A 20. századi Európában az állami intézmények számának megnövekedésével együtt járt az ún. *közigazgatási decentralizáció* elterjedése. Az egyre jobban érvényesülő, szociális szempontokat hangsúlyozottan deklaráló, az állampolgári érdekeket egyre inkább figyelembe vevő közigazgatási tevékenység pedig nagy hatást gyakorolt a kormányzás különböző szakterületeire is. Az európai tendenciával párhuzamosan Magyarországon is a – soha nem látott méreteket öltő – tudományos fejlődést reprezentáló *könyvtárügy* egyre fontosabb része lett az állami kultúrpolitikának.

A magyar könyvtárügy és a nemzeti könyvtár 20. századi korszerűsödését alapvetően meghatározó, 1934-1945. között kialakított nagyszabású reformok nemcsak az ország első könyvtárának funkcióit és munkamenetét jelölték ki hosszú időre, de útmutatóul szolgáltak a későbbi korok nemzedékei számára is.

Mindezek hátterében az ezen időszak modern közgyűjteményi *szemlélet*ében korszakalkotó szerepet játszó *Klebelsberg Kuno* (1875–1932) nevéhez fűződő, s – az ő halála után – később *Hóman Bálint* (1885–1951) által továbbra is képviselt messze tekintő művelődéspolitika állt.

A hosszú évtizedeken keresztül irányadó *kultúrapártoló szellemiség* jegyében fogalmazó-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dott meg a trianoni tragédia utáni magyarság művelődési és tudományos értékeinek további vállalása, átmentése és továbbfejlesztése. Az egymást feltételező, egymásra épülő népoktatási-népművelési, illetőleg tudományos kutatási célokat szolgáló program nagyszabású vállalkozásként jelentkezett. A tervszerű, központilag irányított, állami dotációval ellátott tudománypolitika fokozatos kiépülése összességében segítette a hazai *polgári szaktudományosság* fejlődését. Konkrétan három meghatározó területet érintett a korábbiaknál kedvezőbb kondíciók kialakításának szándéka:

- a tudományszervezés modernizálását;
- az ösztöndíjrendszer megreformálását (a Collegium Hungaricum intézményének fejlesztése révén);
- s a publikációs lehetőségek növelését.

Mindenekelőtt elengedhetetlenné vált a megújuló tudományos kutatói tevékenység összehangolt szervezeti kereteinek kialakítása. A tudományos intézményi hálózat kiépítése egyrészt állandó munkahelyet biztosíthatott az önálló tudósréteg számára, másrészt intézményi keretek között valósulhatott meg a tudósképzés tervszerű utánpótlása. A tudományos tisztviselői kar szervezett kiépítésével, a kutatói státushelyek bővítésével a közgyűjtemények – így az Országos Széchényi Könyvtár is (az akadémiai és egyetemi kutatóhelyek mellett) – a tudományos kutatás színhelyeiként működhettek. Ez a megújult tudománypolitikai koncepció, mint szellemi erővonal segítette elő és támogatta a további kibontakozást.

Fitz József reformtörekvéseinek főbb irányai és színterei

A magyar és a nemzetközi tudományosság életébe szervesen bekapcsolódó nemzeti könyvtár első igazi 20. századi modernizálása az intézmény főigazgatói posztját a harmincas évek közepétől a negyvenes évek közepéig betöltő *Fitz József* (1888–1964) nevéhez fűződik.

A két világháború közötti könyvtárügy és a magyar könyvtörténetírás egyik külföldön is legismertebb szaktekintélye rövid idő alatt felmérte, hogy a nagy könyvtárak nem öncélú „tudóstelepek", hanem a művelődés és a kutatás szervezett „nagyüzemei". Széles látóköre, a gyakorlati problémák iránti fogékonysága indította el a komplex feldolgozási reform útján. Nagy elméleti felkészültsége, szakmai ismeretanyaga, szervezőképessége és emberismerete egyaránt biztosítékot teremtett arra, hogy a nagy múlttal és hagyománnyal rendelkező közintézményben a munka logikus megszervezésén és a korszerű módszerek bevezetésén alapuló reformokat csak fokozatosan, a hagyományos gyakorlattal összhangban léptessék érvénybe.

Mérföldkövet jelentő munkásságában az elvi iránymutatás és a praktikus gondolkodásmód szerves egységet alkotott, s ezzel felfrissült a nemzeti könyvtár belső vérkeringése.

A szinte az egész szakmai területet felölelő, későbbi korokon is átívelő, példamutatóan dinamikus újításai több irányba is hatottak.

Az 1930-as évek közepétől a Magyar Nemzeti Múzeum önkormányzati szervezetéhez tartozó Országos Széchényi Könyvtárban a gyűjteményi anyag katalogizálását, rendszerezését, konzerválását és megőrzését az egymástól szervezetileg elkülönülő osztályok sorát – a gyűjtőkörüket, feladatukat pregnánsan kifejező – új szervezeti egységekkel bővítette. (Ezzel párhuzamosan a már meglévő osztályok feladatköre is kiegészült.)

A mai kifejezés szerinti ún. különgyűjtemények átgondolt, tervszerű fejlesztése is az intézményi funkciók szem előtt tartásával történt. Az egyes gyűjtemények anyagai a „Tárak" külön kutatóhelyiségeiben álltak rendelkezésre, melynek révén a megőrzés biztonságosabbá, s a kiszolgálás gyorsabbá vált.

Meghatározott alapelvek jelölték ki a gyűjtőkör és az állománygyarapítás megfelelően rugalmas, átfogó határait, mint a szerzeményező munka alappilléreit. (Az 1935. óta újonnan működő Szerzeményi Osztály végezte valamennyi könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tári gyűjtemény anyagának beszerzését és naplózását.)

A korszak modern európai gyakorlatához és színvonalához igazodott a tervszerűbb gyarapítási politika érdekében kialakított gyűjtőszerzeményező munka. Az ezzel szoros összhangban és kölcsönhatásban lévő feldolgozó-szolgáltató (mai értelemben használatos – tájékoztató) tevékenység(ek) egységesítésének, „*mechanizálódásának*" elősegítése, s az elvi alapokon történő átszervezések tették lehetővé a tervszerű, folyamatos és zavartalan könyvtári működést.

A korabeli lehetőségek és adottságok között szívós türelemmel és kitartással teremtődtek meg a könyvtári munka műszaki-technológiai eszközrendszerének feltételei. 1936-tól kezdődően – a gépesítés szimbóluma, az *adréma** sokszorosító gép, mint központi termelő-bázis segítségével – valósult meg a címfelvételi munka tagolása, a munkafázisok egymásutániságának futószalagszerű elosztása, s nem utolsósorban a kinyomtatandó cédulák tetszőleges számú sokszorosíthatósága. A katalógusok megtöbbszörözhetőségét jelentő technológiai korszerűsítés révén a katalógusok átfogó rendszere tette lehetővé az olvasói és szolgálati célú keresőrendszerek szétválasztását.

A feldolgozó munka egyik sarkkövét jelentő katalogizálás, illetőleg a könyvtári állomány tükörképeként szolgáló katalógusrendszer napjainkban is érvényes egységes elvi, gyakorlati és technikai megvalósíthatóságának módszere hét évtizeddel ezelőtt alakult ki.

Az elavult müncheni szakrendszer helyett – figyelembe véve a már több hazai és külföldi könyvtár gyakorlatában is alkalmazott nemzetközi tizedes osztályozás tapasztalatait – a(z átalakítható és tágítható) *decimális* elven alapuló szerzői betűrendes katalógus mellett szakkatalógus és sorozati katalógus is indult.

Az egyre gyarapodó, speciális jegyeket hordozó dokumentumtípusok egyedi feldolgozása differenciáltabb rendszerezést kívánt, s időszerűvé vált a több keresési szempontot kielégítő, egymást is kiegészítő, logikailag megalkotott katalógusrendszer létrehozása. Ez szoros kapcsolatban állt a korszerűbb raktározási és leltározási szisztéma megszervezésével, illetőleg továbbfejlesztésével is, mely a – már a 20-as évek végétől alkalmazott, s könnyebb áttekinthetőséget és hozzáférhetőséget lehetővé tevő – *numerus currens* rendszerének általános bevezetésén alapult.

Fitz József nemzeti könyvtári feladatnak tekintette a magyar nemzeti bibliográfia, mint egyfajta szellemi iránytű megújítását – a hírlapok és a folyóiratok vonatkozásában is. Az általa lefektetett alapelvek szerint nemcsak törvény által biztosított jog, hanem szakmai és erkölcsi kötelesség is a *kollektív nemzeti emlékezet* megnyilvánulásaként őrzött, szellemi produktumokat kifejező nemzeti könyvészet szerkesztése, megjelentetése, s (különféle sorozatainak) folyamatos közreadása.

Az olvasóközönség számának relatív növekedésével, s az egyre sokrétűbb igények jelentkezésével párhuzamosan 1937-től került sor a mai értelemben vett olvasószolgálat alapjainak kialakítására. Az új szemléletet tükröző funkció elsősorban a könyvtárhasználat zavartalanságának biztosítását és felügyeletét tűzte ki célul – megfelelő olvasóterem és kutatói helyek rendelkezésre bocsátása révén. Az anyagában felfrissített „szabadpolcos" olvasótermi kézikönyvtár – a már az 1920-as évek végén történő felújításoknak köszönhetően – kényelmesebb bútorzattal, korszerűsített fűtési rendszerrel és villanyvilágítással várta olvasóit. Mindezeken túl az olvasóterem mellett elhelyezett, könnyebben kezelhető nagy katalógus beállításával, valamint a kölcsönzési szabályok (!) egységesítésével is zökkenőmentesebb olvasói kiszolgálás valósulhatott meg. (Tény, hogy a tájékoztató jellegű bibliográfiai szolgálaton túlmenően lényegesen nagyobb elfoglaltságot

* képét ld. e tanulmány utolsó oldalán

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jelentett az olvasószolgálati feladatok – beiratkoztatás, felügyelet, kölcsönzés, fotómegrendelések adminisztrációja stb. – ellátása.)

A korántsem periférikus jellegű gyarapodási napló megújításán túl a főigazgatói figyelem még a korszerű állományvédelmet döntő módon segítő kötészeti és fényképészeti szolgáltatások modernizálására is kiterjedt. Azonban a szinte minden gyűjteményt érintő, a krónikus férőhelyhiány enyhítését célzó, s egyúttal a raktári elhelyezés biztonságára is vonatkozó konstruktív javaslatok – költségvetési hiány miatt – sajnos csak részben, vagy felemás módon valósulhattak meg.

A múlt század 30-as éveit átfogó szigorú takarékossági intézkedések súlyosan érintették az épület, a berendezés és a felszerelések (már az előző évtizedben elkezdett) korszerűsítésének terveit, valamint az ország első könyvtárának évtizedekre kiható állományfejlesztési programját.

Az állami „rendes és rendkívüli" támogatásokon túl az ésszerűen gazdálkodó, kiváló gyakorlati érzékkel rendelkező, öntevékeny és találékony könyvtárvezetés jól bevált bevételi forrásává vált a fölöspéldányok értékesítése, a könyvtárhasználati díjak bevezetése, (illetőleg azok megemelése), valamint a fényképészeti laboratórium bevételeinek növelése. Mindezek nem elhanyagolható mértékben járultak hozzá az „adrematizálás" költségeinek előteremtéséhez (!), a könyvköttetési munkálatok anyagi alapjának növeléséhez, s – nem utolsósorban – a kiadványok megjelentetéséhez is.

A nemzeti könyvtár programjában hangsúlyosan szerepelt, s egyúttal a személyes főigazgatói érdeklődés, kezdeményezés és támogatás homlokterében is állt a tudományosságot reprezentáló, azt megújító és egyben ösztönző publikációs tevékenység. A nagy felkészültségű, a hazai és nemzetközi viszonylatban is élvonalba tartozó köztisztviselői gárda tudományos munkájának eredményei nyújtottak szakmai alapot a könyvtár állományát bemutató kiállítási katalógusok, tanulmánykötetek, valamint könyvtárismertetők megjelentetésére is.

A korszak kultúrpolitikai koncepciójának megfelelően *a közgyűjtemények* közművelődési funkciói a tudományosság égisze alatt tölthették be hivatásukat. Az itthon és külföldön is megrendezett kiállítások, a tárlatvezetések, s a népszerűsítő előadások szerves egységet alkotva alapozták meg a napjainkban is érvényesülő, korszakalkotó jelentőségű *könyvtárfejlesztési reformok* kiteljesedését.

Fitz József nagyformátumú gondolkodóként felismerte, hogy az egymásra épülő könyvtári feladatok sorában nélkülözhetetlen szerep jut az ún. *közszolgálatiság*nak. A hagyományosan értékmegőrző-múzeális jellegű funkciót vállaló nemzeti könyvtár – nyilvános közintézményként – nem zárkózhat el a közönségkapcsolatok ápolása, az olvasók nemes értelemben vett színvonalas szolgálata elől.

Egyik publikációjában bővebben fejtette ki a modern könyvtárról, s annak közművelődési funkcióiról alkotott nézeteit. Eszerint a korszerű kultúrpolitikában egyre fontosabb közéleti szerepet vállalhat a könyvtárügy. Hangsúlyozta, hogy az európai hagyományosan „tudományos kutatóintézeti" jellegű könyvtáraktól eltérően a(z) – társadalmi nyilvánosság felé nyitottabb – amerikai könyvtár típusa képvisel(het)i a felnőtt társadalom „iskolántúli" iskoláját. S már a két világháború között megállapítást nyert, hogy a modern bibliotéka intézményrendszere közművelődést szolgáló, – mai kifejezéssel élve – közösség- és esélyteremtő funkciója révén a demokrácia egyik legerősebb pillére (lehet).

A hazai könyvtárügy jeles mestere igen nagy jelentőséget tulajdonított a – saját szakterületükön kiválóan működő – tudományos tisztviselők könyvtári ismereteinek elmélyítése érdekében tett szakmai felkészítésüknek is. A 70 esztendővel ezelőtt az ő kezdeményezésére megalakult Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete által megindított tanfolyam jellegű *könyvtárosképzés* a háború előtti nemzedék számára

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nélkülözhetetlen szakmai útmutatóvá vált.
Az Országos Széchényi Könyvtár nagyszabású programjának megvalósulását – többek között – négy alapvető tényező segíthette. A kulturális kormányzat financiális és szakmai-erkölcsi támogatása; a neves (tudós-könyvtáros) elődök úttörő, de sokszor háttérben maradó áldozatkészsége; az előrelátóan és felelősen gondolkodó főigazgató *„könyvtárpolitikusi"* koncepciója, s nem utolsósorban a közvetlen és a távolabb dolgozó munkatársak kimagasló teljesítményt nyújtó együttese, csapatmunkája.

A könyvtárújító Fitz József törekvéseinek emberi, szakmai háttere

A kitűnő nyelvismereten alapuló, sokoldalú alkotó tevékenység főbb állomásai jól példázzák művelőjének magas szakmai felkészültségét. A kiváló hazai és nemzetközi tanintézetekben elsajátított, s későbbi tanulmányútjai során elmélyített könyv- és nyomdászattörténeti kutatásai mellett érdeklődésének kezdettől fogva előterében állt az általa nagyrabecsült könyvtárosi hivatás és mesterség is.
A budapesti Egyetemi Könyvtár kézirattárának és muzeális gyűjteményének élén, valamint a pécsi Egyetemi Könyvtár vezetőjeként szerzett felbecsülhetetlen értékű szakmai tapasztalatait jó pár évvel később módjában állt gazdagon kamatoztatni az ország nagy múlttal rendelkező közművelődési intézményének megújuló programjában.
Európai színvonalú életművének középpontjában elsősorban a magyar vonatkozású művelődés- és könyvtörténet tanulmányozása állt. Tudományos munkássága mellett több folyóirat és kiadvány szerkesztőjeként nemcsak a külföldi szakirodalmat tette hozzáférhetővé a hazai érdeklődés számára, hanem – idegen nyelvű publikációi révén – a nemzetközi közönség is naprakészen tájékozódhatott az itthoni eredményekről.
Fitz József *Brassai Sámuellel*[1] kapcsolatos, ifjúkori monográfiájában előremutató tisztánlátással fogalmazta meg a következőket: a kiemelkedő teljesítmények ugyan csúcspontokat jelenthetnek az egyén életében, azonban a személyiség leginkább az őt elkísérő utak, a körülmények és a mindennapi szokások együttesével jellemezhető igazán.
Fiatalkori és idősebb korában készült fényképfelvételei alapján a kései utódok tekintete nem kerülheti el az összehasonlító értékelést. Eszerint a 20. század számtalan megpróbáltatását mély bölcsességgel átélő, s könyvtárszervezői-szakírói, szaktanácsadói és nem utolsósorban egyetemi előadói gyakorlatában kiteljesedő gondolatai sajnos saját küzdelmes életútjára is vonatkoztathatók. Több mint figyelemreméltó tény: több évtized elteltével kevés személyiség őrzi meg karakterének lényegét ilyen határozottan és önmagához hűen.

Fitz József mélységes humanizmusa, mások iránt tanúsított szolidaritása, közvetlen szerénysége nemcsak ún. közéleti szerepvállalásában, hivatali feladatainak teljesítése közben nyilvánult meg. A sorscsapásokkal terhes háborús időszakban –

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

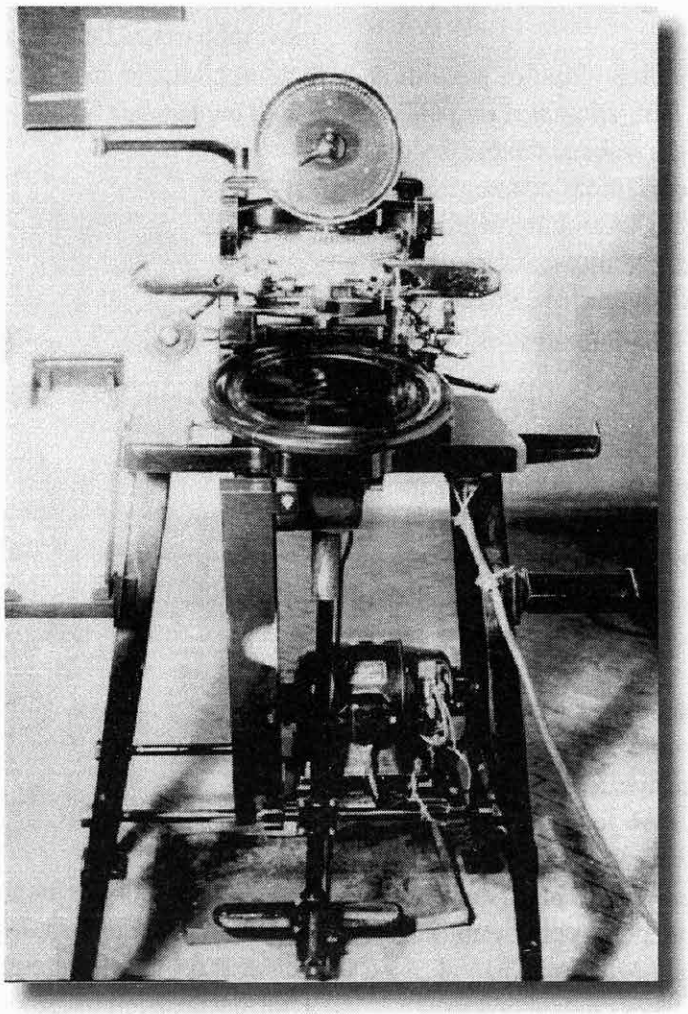
sokszor reménytelen helyzetben megnyilvánuló erkölcsi tartással – nemcsak a nemzeti kincseket, hanem emberi életeket is igyekezett menteni. Évtizedekkel később a már 75 éves tudóst köszöntő kortárs jellemzése is emberi nagyságát méltatja a következő gondolattal: *„Minden tettében övé volt a gond, az indítás – az eredményt és az érdemet boldogan adta át munkatársainak."*

Fitz József Gutenberggel kapcsolatos megállapításai is (akárcsak Erdély polihisztorára vonatkozóan) saját élete vezérfonalává tehető: *„Aki tisztán látja a célt, aki pontosan tudja mit akar, az megtalálja szándéka végrehajtásához az eszközöket is."*

Korszakalkotó életműve beépült a későbbi évtizedek művelődéstörténetének szellemi horizontjába, s tovább él, hat ma is és öröklődik nemzedékről nemzedékre.

Jegyzet

1. Brassai Sámuel (Torockószentgyörgy 1797. június vagy 1800. február 13. – Kolozsvár 1897. június 24.
   Polihisztor, egyetemi tanár, az MTA tagja. A természettudományok szinte minden ágával foglalkozott. Ezen kívül történelemmel, statisztikával, közgazdaságtannal, zeneelmélettel, esztétikával, kritikával, nyelvészettel, irodalomtörténettel, teológiával valamint filozófiával. Érdeklődéssel fordult az iskolareform kérdései és a tudományos népszerűsítés felé is.

Adréma készülék

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtári Intézet
Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Budapest, I. Budavári Palota F. épület
Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3795
e-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2006. július —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:
http://www.ki.oszk.hu

a szakkönyvtár honlapja:
http://www.ki.oszk.hu/konyvtar

az online katalógus (LibriVision):
http://nektar.oszk.hu

könyvtárközi kölcsönzés, dokumentum-szolgáltatás:
kszk@oszk.hu

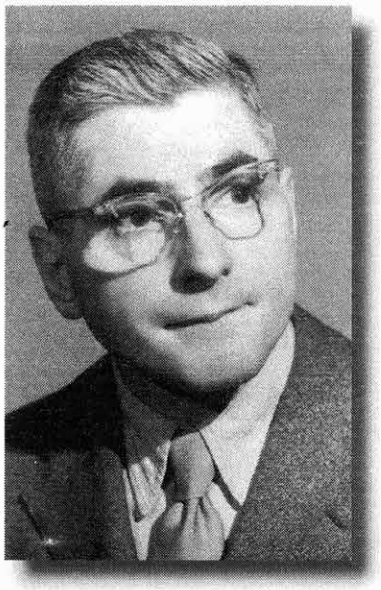
adatbázisok (MANCI, THES):
http://w3.oszk.hu/manci.htm
(A LISA-t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:
http://www.ki.oszk.hu/kf

magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke:
http://oszk.hu/konyvtar/tartj/tartjegy.html

online tájékoztatás a LibInfO keretében:
http://libinfo.oszk.hu

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

VIDA Zoltán (1906-2006)

A hazai könyvtárügy ritka kivételes ünnepnapja lett volna 2006. június 15-e: ekkor töltötte volna be századik életévét az oly sok könyvtárlátogató és társadalomkutató által ismert, nagyra becsült és szeretett *Vida Zoltán*, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának és Dokumentációs Szolgálatának nyugalmazott tudományos főmunkatársa. Vida Zoltán azonban – az egyéniségére annyira jellemző szerénységében – nem kívánta ezt a tervezett ünnepséget, és kilenc nappal 100. születésnapja előtt 2006. június 6-án csendesen elhunyt.

A délvidéki Torontál megye kis falujában született. Nagyapja ügyvéd volt, édesapja a Legfelsőbb Bíróság – korábban évszázadokon át Curiának nevezett intézmény – bírája, a jogtudományokon messze túlmutató tudományos és kulturális érdeklődéssel. Gazdag könyvtára fiának is mindvégig széles körű szellemi hátterül szolgált. Egész életének meghatározó jelentőségű élménye volt az a nyolc év, melyet Pest város egyik legrégibb, 1859-ben alapított és – a Fasori Evangélikus, valamint a katolikus Piarista Gimnáziummal együtt – egyik legszínvonalasabb középiskolájában, 1888-tól a IX. kerületi Lónyay utcában működött református gimnáziumban töltött. Gyakran emlegette tanárait és osztálytársait, akik között olyanok voltak, mint 20. századi irodalmunk egyik legműveltebb képviselője, 1949-től a nyugati magyar irodalom egyik központi alakja *Cs. Szabó László*, a Kossuth díjjal kitüntetett zeneszerző, a zeneművészek örökös díszelnöke *Farkas Ferenc*, a kommunista hatalomátvétel után belső emigrációba vonult költő, műfordító és irodalomtörténész *Samu János*. A kitüntetéssel letett érettségi után tanulmányait – Cs. Szabóval és Samu Jánossal együtt – a József nádorról elnevezett Műszaki Egyetem 1920-ban létesített Közgazdasági Karának diplomáciai (konzuli, külképviseleti) szakán folytatta, ahová csak jeles érettségivel vettek fel hallgatókat. A klasszikus ógörög és latin, valamint a német, francia és angol nyelven kívül, idegen nyelvi ismereteit a törökkel is gyarapította. Tanára a nemzetközi hírű orientalista, *Germanus Gyula* volt, akivel

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

annak 95 éves korában bekövetkezett haláláig mindvégig kapcsolatban állott.

Állástalan diplomásként, mint fizetés nélküli gyakornok az egyetem jogi tanszékén dolgozott éveken át. Katonai szolgálat és hadifogság után újból az állástalanság évei következtek, majd 1949-ben – az új kommunista vezetés által Pikler (későbbi nevén Péter) György irányításával végrehajtott nagyarányú politikai tisztogatás, a legjobb statisztikus szakemberek eltávolítása után a Központi Statisztikai Hivatal jogi osztályán kapott közgazdasági és jogi képzettsége alapján ideiglenes alkalmazást. A politikai és ideológiai elkötelezettséget is igénylő beosztásból azonban hamarosan a könyvtárba került – csekély fizetéssel. Ez jó terepül szolgált számára sokoldalú műveltsége és széleskörű nyelvismerete hasznosítására.

Jómódú polgári származásával a sokféle hátránnyal sújtott „kizsákmányoló" társadalmi réteg tagjának minősült ugyan, de az anyagias gondolkodás, a korunkat oly annyira jellemző pénzhajsza a legtávolabb állt tőle. Egyházi iskolába járt, ahol alapos hit- és erkölcstani oktatásban részesült, és tudta azt, hogy a tevének könnyebb átjutni a tű fokán, mint a gazdagnak üdvözülni. Talán ismerte az ősi Kína legnagyobb gondolkodójának, a több, mint két és félezer évvel ezelőtt élt Laoce-nek a szavait is, aki szerint minél többet tesz valaki másokért, annál többje van neki, és minél többet ad másoknak, annál gazdagabb. A szigorú katolikus szerzetesrend, a karmeliták egyik jelentős alakja, Keresztes Szent János ezt úgy fejezte ki: nem az a fontos, hogy sokáig, hanem hogy másokért éljünk. Vida Zoltán hosszú élete során mindig másokért élt. Nem volt házas- vagy élettársa, baráti kör és társasági élet hiányában, a szokásos napi szórakozási „kikapcsolódási" lehetőségek mellőzésével az állandó tanulás, új ismeretek szerzése, a szellemi javak gyarapítása s azok szétsugároztatása adott célt és értelmet a legszerényebb keretek közötti életének. Ezen kívül csupán a zene nyújtott számára élvezetet. Édesapjával már gyermekkortól járt az operaházba, különösen Wagner művei gyakoroltak rá nagy hatást. Kifejezésre jutott ez abban is, hogy tagja volt a Wagner Társaságnak, amelyet idős korában is rendszeresen támogatott anyagilag. Különleges szerkezetű agyának tekervényeiben, kivételesen élénk emlékezetében csodálatos rendben tárolódtak a különböző tudományok, az irodalom és a művészetek szakterületeire vonatkozó legaprólékosabb adatszerű ismeretek és örült, ha ezekből minél többet adhatott minél nagyobb számú embertársának: a fiatal diáknak és tudni vágyó névtelen érdeklődőnek ugyanazzal a jóindulatú segítőkészséggel, mint a neves egyetemi tanárnak. Ha nem is tudott minden kérdésre azon nyomban pontos választ adni, addig járt utána, míg végül kielégítő választ nyújthatott. Nélkülözhetetlen szegletköve, erős tartóoszlopa volt az ország egyik legnagyobb könyvtárának, amely az egész világ statisztikai szervezeteivel cserekapcsolatban állt, a hazai nyomdatermékekből pedig 1897-től évtizedeken át köteles példányra jogosultsága volt. Sokak számára a KSH Könyvtára Vida Zoltán mindenkor-mindenről felvilágosítani tudó segítőkészségét jelentette. Erről tanúskodik a Könyvtár igazgatójának küldött nagyszámú köszönő levél, a „Panaszkönyv" pedig szinte teljesen Vida Zoltán dicséretével volt tele. A neves osztálytárs, több évtizedes külföldi tartózkodása és a politikai viszonyok miatt, a hivatalos hazai irodalmi köztudatból méltatlanul eléggé kiesett Cs. Szabó László írta, hogy 70 évvel a hátán megtalálta hátralévő hónapjaira, éveire a jelmondatot: mindig rendelkezésre kell állni, ami – mint írta – alig különbözik az orvosok ma is érvényes hippokráteszi eskűjétől. (Az orvosi etika megalapozója, Hippokrátesz, időben nem sokkal Lao-ce után – mellesleg – ugyanúgy óvott az anyagias gondolkodástól, mint a kínai bölcs.) Nos, Vida Zoltán nem 70 éves korától, hanem egész életében ennek a magasrendű életbölcseleti morális elvnek, valójában a kereszténykeresztyén felebaráti szeretetnek a szellemében igyekezett tevékenykedni.

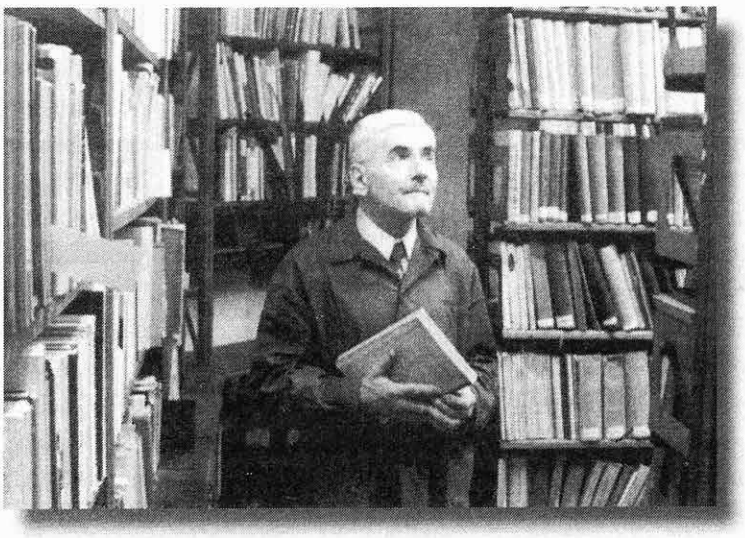
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nem volt ugyan szoros értelemben vett vallásos, templomba járó ember, de mindig jelentős összegekkel, a Kálvin téri gyülekezetnek juttatott ajándékokkal támogatta az egyházat. Felfogása szerint a vallás minden bizonnyal közel eshetett Kantéhoz, az újkori filozófia kimagasló hatású német képviselőjéhez. A königsbergi (a múlt század derekától: kalinyingrádi) bölcs szerint a vallás a kötelességeknek, mint isteni parancsolatoknak az ismerete és megtartása. A belső késztetésből fakadó rendszeres kötelességteljesítés, a lelkiismeretes munkavégzés, Max Weber, a szociológia tudomány (s egyben a vallásszociológia) egyik alapító atyja által a protestáns etikából eredeztetett puritán munkaerkölcs volt Vida Zoltán egyik fő jellemző vonása. Az adakozó, jótékonykodó szeretet megnyilvánulásának tekinthető, hogy könyvtárának legnagyobb részét szétosztogatta különböző intézményeknek és személyeknek. Nyugdíjas korában rendszeresített „országjáró, országvizsgáló" utazásai során évente olykor többször – esetenként egy-két barátjával – elzarándokolt Sárospatakra, a „Bodrogparti Athén"-ba, megrakodva könyvekkel és egyéb ajándékokkal. Meglátogatta a híres sárospataki népfőiskola egyik alapítóját és szervezőjét, az idős teológiai tanár *Ujszászy Kálmánt*, felkereste osztálytársa, Cs. Szabó László sírját, akinek a temetésén is részt vett, Kölcsey szatmárcsekei sírja és Kazinczy széphalmi mauzóleuma között fél úton.

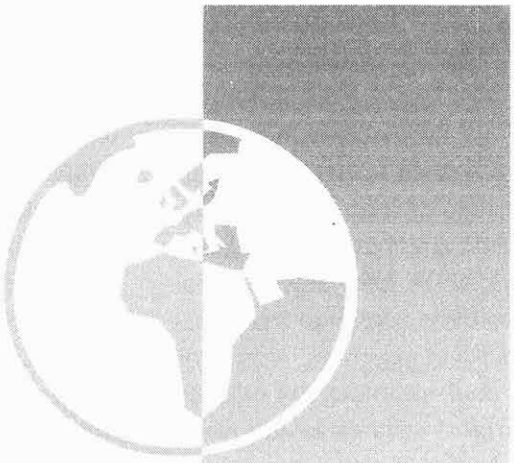
Volt néhány olyan szívéhez közelálló vagy személyes kapcsolatainál fogva preferált kulturális intézmény (pl. a Közlekedési vagy a kevéssé ismert Tűzoltó Múzeum stb.), amelyeket rendszeresen személyesen felkeresett és gazdagította gyűjteményeiket könyvekkel és olyan dokumentumokkal, melyeket az intézmények megőrzésre érdemesítettek. Az Országos Széchényi Könyvtárban a sok fel nem dolgozott újság, nyomtatvány, gyászjelentés stb. közül kiválasztotta azokat, amelyekkel barátai, ismerősei számára örömet tudott szerezni.

Vida Zoltánban az ismereteket gyarapító, az igazságot kereső ész és a jóra törekvő, az intellektuális és morális értékek (napjainkban egyre ritkább) szerves egységben ötvöződtek. Élete során hivatalos elismerésben, kitűntetésben nem részesült – eltekintve a meghatározott szolgálati idő után szokásos megemlékezéstől – örülnünk kell azonban és hálát adnunk, hogy kortársai lehettünk egy olyan embernek, akit oly sokan szerettek, és igyekeznünk kell élete példáját tőlünk telhetőleg követve a legfőbb törvény: az embertársi szolidaritás és a szeretet parancsa szerint folytatni életünket.

Kápolnai Iván

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

Kísérlet az internetes keresők nyelvi lehetőségeinek felmérésére

TÓTH Erzsébet

1. A tesztelés célja és motivációja

Írásomban egy olyan tesztelés eredményeiről szeretnék beszámolni, amely *Judit Bar Ilan* és *Tatyana Gutman* 2002 novemberében végzett vizsgálatához kapcsolódik. Ők elsődlegesen morfológiai szempontból elemezték az orosz, francia, magyar és a héber nyelvű lekérdezések értelmezését az angol nyelvű keresőknél és a helyi fejlesztésű keresőknél. Kutatásuk során mindketten arra koncentráltak, hogy a keresők mennyire képesek figyelembe venni a kiválasztott nyelvek egyedi sajátosságait és milyen hatékonyan válaszolnak a nem angol nyelvű lekérdezésekre. Eredményeikben a keresők találatainak a számát közölték a lefuttatott

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lekérdezésekkel együtt.[1] Ezen szakirodalmi előzmény alapján végeztem egy tesztelést 2005 júliusa és szeptembere között. Vizsgálatommal az volt a célom, hogy feltérképezzem az angol és a magyar nyelvű keresők nyelvi lehetőségeit a különböző megadott lekérdezésekre. Az angol nyelvű keresőkön angol és magyar nyelvű lekérdezeseket egyaránt lefuttattam, a magyar nyelvű keresőkön azonban csak magyar nyelvű kereséseket végeztem, mert azok főként magyar nyelvű weboldalakat indexelnek, kivéve az Origo-Vizsla és az Altavizsla szolgáltatásokat. Arra a kérdésre kerestem a választ, hogy ezek a keresőszolgáltatások tettek-e bármilyen erőfeszítést a lekérdezések pontosabb nyelvi értelmezése érdekében, vagy továbbra is megoldásra váró feladatok maradnak a számukra. A tesztelés eredményei teljes mértékben alátámasztották az említett szerzők korábbi megállapítását, mely szerint: a magyar nyelvű keresők csak bizonyos mértékig veszik figyelembe a magyar nyelv egyedi sajátosságait. Ezzel szemben az angol nyelvű keresők komoly hiányosságokat mutatnak ezen a téren, hiszen főként pontos szóalakra és kifejezésre keresnek és egyszerű minta-megfeleltetést végeznek.

2. A tesztelés módszere

A tesztelés mindkét nyelv esetében a megfelelő szavak, kifejezések felkutatásával kezdődött. Körültekintően választottam ki a tesztelésre szánt keresőkifejezések halmazát. Ezután próba lekérdezéseket végeztem mindegyik keresőn, annak ellenőrzésére, hogy a kiválasztott keresőszavak egyértelműen kifejezik-e a vizsgált nyelvi problémát és, hogy megfelelnek-e a tesztelés célkitűzéseinek. A keresőszavak kiválasztásánál alapvetően arra törekedtem, hogy olyan kifejezéseket válasszak, amelyek mindkét nyelv speciális nehézségeit tükrözik. Döntésemben az előzetes megfigyeléseimre támaszkodtam. Természetesen a tulajdonneveket figyelmen kívül hagytam, hiszen azok nem fordulnak elő más morfológiai alakban a szabadszövegben. A vizsgálat megkezdése előtt áttekintettem mindegyik keresőszolgáltatás tájékoztató anyagát, hogy pontosan tájékozódjam mindazokról a fontos jellemzőkről, sajátosságokról, amelyek relevánsak lehetnek a tesztelés szempontjából az adott keresőre nézve. A lefuttatott lekérdezésekre az első 100 találatot vizsgáltam meg. Egyedüli kivételt képezett a csonkolás vizsgálata a magyar nyelvben, ahol lekérdezésként egy szűkebb találathalmazt eredményező kifejezést adtam meg, a *májmételyt* (=parazita, féreg). Csonkolásnál rögzítettem az egyes keresők által lekérdezett találatok számát. Elsődlegesen a találatok leírását vettem alapul, de ahol indokolt volt azok tartalmába is belenéztem. A kereséseket 2005 júliusa és szeptembere között hajtottam végre. Nem értékeltem a találatok relevanciáját, mert a keresők nyelvi képességeinek a felmérése állt a tesztelés középpontjában.

A tesztelésbe összesen három angol nyelvű keresőt vontam be: a Google-t, az AltaVista-t és az AlltheWeb-et [2,3,4]. A választásom azért esett erre a három angol nyelvű keresőre, mert ezek lehetővé teszik a magyar nyelvű weboldalakra történő keresést. Ezenkívül a Google kereső magyar nyelvű lekérdezési felületet is biztosít a felhasználók számára. Összesen öt jelentősebb magyar nyelvű keresőt teszteltem, amelyek a következők voltak: Heuréka, Origo-Vizsla, Kurzor, Góliát és az Altavizsla. Ezek közül egyedül az Altavizsla kereső esetében nem találtam semmiféle tájékoztató segédletet. A keresők kiválasztásánál fontos kritérium volt számomra, hogy azok megbízhatóan működjenek, vagyis rövid válaszidő után szolgáltassanak megfelelő mennyiségű találatot a lekérdezésekre.

3. A kiválasztott vizsgálati szempontok ismertetése

A teszteléshez Bar Ilan és Gutman közös tanulmányában található szempontokat vettem alapul, amelyek az alábbiak voltak: morfológiai elemzés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(stemming), stopszavak és ékezetek kezelése, csonkolás, szinonimákra történő keresés. Morfológiai elemzés (stemming) alatt azt értem, amikor a kereső megtalálja egy lekérdezés toldalékolt alakjait.

A morfológiai elemzésnél vizsgáltam tehát, hogy az adott kereső megtalálja-e egy keresőkifejezés többes számú alakját vagy sem (vagyis keres-e a lekérdezett kifejezés többes számú alakjára). Lekérdezéseim a következők voltak: *dog-dogs, ház-házak, kocsi-kocsik, kutya-kutyák.*

Az első két magyar példánál megfigyelhető, hogy a tővégi magánhangzó nem változik a többes számú alakban az egyes számúhoz képest, míg a kutya-kutyák esetében igen. Választottam egy fosztóképzővel ellátott főnevet is – *tisztességtelen* – a morfológiai elemzés elvégzésére. Tettem ezt azzal a céllal, hogy megfigyeljem a keresőszolgáltatás ennek az összetett kifejezésnek milyen más egyéb szóalakjait találja meg, azaz végez-e valamilyen morfológiai vizsgálatot erre a kifejezésre.

A stopszavak kezelésénél azt ellenőríztem, hogy a keresőkifejezés megjelenik-e a határozott és határozatlan névelőkkel együtt a találatokban. A lekérdezésekre kapott találatokban azt tanulmányoztam, hogy a keresők külön keresnek-e a megadott névelőkre vagy sem. Ennek a kérdésnek az eldöntése egyértelmű volt, mivel a megadott keresőkifejezés a névelővel együtt többnyire ki volt emelve a találatleírásokból, amikor az adott kereső keresett a névelőkre. Azonban a másik esetben, amikor a névelők ki voltak zártak a keresésből, csupán a keresőkifejezés szerepelt kiemelve a találatleírásokban. A következő lekérdezéseket vizsgáltam meg az angol nyelvben: *a dog* (=egy kutya), *an aunt* (=egy nagynéni), *the car* (=az autó). A magyar nyelv vonatkozásában pedig *a ház, az ember, egy kocsi* lekérdezéseket használtam. A stopszavak esetében gyakori kérdőszavakra, illetve számjegyekre nem kerestem.

Az ékezetek kezelését kizárólag a magyar nyelvben vizsgáltam meg, hiszen az nem releváns vizsgálati szempont az angol nyelv esetében. Itt nevezetesen két keresőkifejezést használtam a *kertem* és az *alma* lekérdezéseket. Arra a kérdésre kerestem a választ, hogy ezeknek a keresőkifejezéseknek az ékezetes változatait is lekérdezi-e a kereső a találatai között vagy sem.

Csonkolásnál gondot jelentett számomra, hogy a magyar nyelvű keresők közül egyedül a Heuréka kereső állította magáról, hogy képes csonkolni egy keresőkifejezésre [6]. Az összes többi magyar nyelvű kereső tájékoztató segédletében nem találtam erre vonatkozó információt. Minden esetben a * karaktert használtam csonkolásra a keresőkifejezés után. Az angol nyelv esetében az *Olympi** keresőkifejezést adtam meg azzal a céllal, hogy megtaláljam az összes olimpiai játékokról szóló oldalt az alábbi kifejezésekkel, pl.: *Olympic* (=olimpiai), *Olympics* (=olimpia, olimpiai játékok), *Olympia* (=földrajzi név), *Olympian* (=olimposzi), stb. A magyar nyelv esetében szándékosan törekedtem egy szűkebb, behatároltabb találathalmaz vizsgálatára annak érdekében, hogy a lekérdezés ragozott szóalakjait könnyebben találjam meg és le tudjam ellenőrízni azok tényleges előfordulását a találathalmazon belül. Ezért a májmétely nevű parazita ragozott szóalakjaira kerestem a *májmétely** lekérdezéssel. Továbbá megvizsgáltam a különböző keresőknél, hogy a *májmétely** lekérdezésre kapott találathalmazok ténylegesen tartalmazzák-e a keresőkifejezés ragozott szóalakjait, vagy sem. Végeredményül azt kaptam, hogy ezek a találathalmazok nem tartalmazták a lekérdezés ragozott szóalakjait egyik kereső esetében sem. Ekkor szükségesnek láttam külön egyenként, manuálisan is keresni a *májmétely* lekérdezés ragozott szóalakjaira, hogy ellenőrízhessem léteznek-e olyan ragozott szóalakok, amelyeket a keresőknek vissza kellett volna keresniük, de azt mégsem tették meg.

Végül pedig azt elemeztem, hogy a keresők visszakeresik-e egy lekérdezés szinonimáit, vagy sem. A szinonimák hogyan jelennek meg a ka-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pott találatokban, például ki vannak-e emelve a találatleírásokból vagy sem, ill. a megadott keresőkifejezéssel együtt fordulnak-e elő a találatleírásokban, vagy attól függetlenül is szerepelnek. Az angol nyelv esetében az alábbi lekérdezéseket vizsgáltam meg ilyen szempontból: *car* (=autó), *glasses* (=szemüveg). A magyar nyelvben pedig a *kutya* és a *vetélkedő* keresőkifejezések szinonimáira kerestem.
Tesztelés közben felfigyeltem egy hibára az AltaVista és az AlltheWeb esetében. Amikor a keresést leszűkítettem kizárólag a magyar nyelvű találatokra, ekkor angol, spanyol és francia nyelvű oldalak is megjelentek az első 100 találat között az *alma* lekérdezésre. Tehát a találatok nyelvi szűkítése nem működött kielégítően ennél a két keresőnél. Ugyanez a hiba nem fordult elő a Google kereső és a többi magyar nyelvű kereső esetében.
A továbbiakban az angol és a magyar nyelvű keresők nyelvi lehetőségeit tekintem át a korábban ismertetett vizsgálati szempontok alapján.

3.1. Az angol nyelvű keresőknél talált nyelvi megoldások

A morfológiai elemzés nem működött az angol és a magyar nyelvben a Google és az AlltheWeb keresők esetében. A vizsgált angol nyelvű keresők közül egyik sem végzett morfológiai elemzést a *tisztességtelen* lekérdezésre, hanem csak a megadott keresőkifejezés pontos szóalakjára kerestek. Egyedül az Altavista kereső esetében működött a morfológiai elemzés megfelelően az angol nyelvben. Tehát az automatikusan megtalálta a *dog* kifejezésnek a többes számú alakját is. Azonban a morfológiai vizsgálat a magyar nyelvben ugyanúgy nem működött az Altavista esetében, mint a másik két vizsgált keresőnél sem.
A stopszavak kezelésében a Google kereső jeleskedik a többi keresőhöz képest, mivel az teljes mértékben kizárja a keresésből az *a, an, the* névelőket az angol nyelvű lekérdezésekre. Ezenkívül kizárja az *a* határozott névelőt a keresésből, de nem zárja ki az *az, egy* névelőket a keresésből a magyar nyelvű lekérdezésekre. Az Altavista és az AlltheWeb keresők nem zárják ki a határozott és a határozatlan névelőket a keresésből az angol és a magyar nyelv esetében. Tehát a hiányosságuk egyértelmű ezen a területen.

Az ékezetek kezelése problémás mind a három keresőnél, mert azok megtalálták a *kértem* kifejezést tartalmazó weboldalakat a *kertem* lekérdezésre, valamint az *álma* kifejezést tartalmazó oldalakat az *alma* lekérdezésre.
Mind a három kereső hatékonyan valósította meg a csonkolást az angol nyelvben. Egyrészt megtalálták azokat a hosszabb kifejezéseket, amelyekben előfordult a csonkolt *Olympi* kifejezés. Másrészt lekérdezték azokat a weboldalakat, ahol a csonkolt kifejezés együtt jelent meg egy másik, hosszabb változatával. A Google kereső a csonkolt *Olympi* kifejezést az alábbi hosszabb szavakban fedezte fel:

Olympic (=olimpiai), *Olympia* (=földrajzi név), *Olympiad* (=olimpiász). Találatai között a csonkolt kifejezés az alábbi hosszabb változatokkal együtt fordult elő: *Olympics* (=olimpia, olimpiai játékok), *Olympian* (=olimposzi).
Az Altavista szolgáltatás a csonkolt *Olympi* kifejezést az alábbi hosszabb szavakban találta meg: *Olympic* (=olimpiai), *Olympics* (=olimpia, olimpiai játékok), *Olympia* (=földrajzi név), *Olympiad* (=olimpiász), *Olympian* (= olimposzi). Találataiban a csonkolt kifejezés az alábbi hosszabb változatokkal együtt jelent meg: *Olympia* (=földrajzi név), *Olympic* (=olimpiai), *Olympics* (=olimpia, olimpiai játékok). Az AlltheWeb kereső a csonkolt *Olympi* kifejezést az alábbi hosszabb szavakban fedezte fel: *Olympic* (=olimpiai), *Olympics* (=olimpia, olimpiai játékok), *Olympiad* (=olimpiász), *Olympia* (=földrajzi név), *Olympian* (=olimposzi).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Keresési eredményeiben a csonkolt kifejezés az alábbi hosszabb változatokkal együtt jelent meg: *Olympic* (=olimpiai), *Olympics* (=olimpia, olimpiai játékok), *Olympiad* (=olimpiász), *Olympia* (=földrajzi név), *Olympian* (=olimposzi).
A csonkolás viszont nem működik ezeknél a keresőknél a magyar nyelvben, hiszen megfigyelhető volt mindegyik esetben, hogy a *májmétely** lekérdezésre kapott találathalmazok nem tartalmazták a lekérdezés ragozott szóalakjait, ezért külön egyenként, manuálisan kellett azokra keresnem. Ezekben a keresőeszközökben a következő ragozott szóalakokat találtam meg: *májmételynek* (ahol a „-nek" a részeshatározós eset és a birtokos eset ragja), *májmételyt* (ahol a „-t" a tárgyeset ragja), *májmételyek* (ahol a „-k" a többes szám jele), májmételyről (ahol „-ről" az előljárós eset ragja). A *májmétely* lekérdezés csonkolt és csonkolatlan változataira kapott találatszámokat, valamint a ragozott szóalakokra nyert találatszámokat az alábbi táblázatban ismertetem.

	Google	**Altavista**	**Alltheweb**
Csonkolás	*májmétely** (106 találat), *májmétely* (140 találat), *májmételynek* (1 találat), *májmételyt* (6 találat), *májmételyek* (8 találat), *májmételyről* (3 találat).	*májmétely** (100 találat), *májmétely* (94 találat), *májmételynek* (1 találat), *májmételyt* (5 találat), *májmételyek* (6 találat)	*májmétely** (62 találat), *májmétely* (62 találat), *májmételynek* (1 találat), *májmételyt* (4 találat), *májmételyek* (1 találat).

Ebben a táblázatban az Altavista keresőnél minimális eltérés figyelhető meg a lekérdezés csonkolt és csonkolatlan változataira lekérdezett találatszámokban. A Google szolgáltatásnál a lekérdezés csonkolt változatára kapott találatszám alacsonyabb a csonkolatlan változat találatszámához képest. Az AlltheWeb keresőnél ugyanaz a találatszám fedezhető fel a lekérdezés csonkolt és csonkolatlan változataira. Ez utóbbi két eset azt tükrözi számunkra, hogy a csonkolás egyáltalán nem működik ezeknél a keresőknél a magyar nyelvben, mert alapértelmezés szerint a lekérdezés csonkolt változatának nagyobb találathalmazt kell eredményeznie a csonkolatlan változat találathalmazához képest. Továbbá az is észrevehető a táblázatban, hogy mindegyik szolgáltatás csak kevés találatot nem kérdezett le a témával kapcsolatban. Ezek a figyelmen kívül hagyott találatok a lekérdezés ragozott szóalakjainak a segítségével voltak megtalálhatóak.

Az angol nyelvű keresők mindegyike keresett a megadott lekérdezés szinonimáira az angol nyelvben, azonban ennek a feladatnak a megvalósításában találtam hibás nyelvi értelmezésből eredő hibákat. A *car* (=autó) és a *glasses* (=szemüveg) lekérdezésekre kapott találatokat mindegyik kereső vonatkozásában az alábbi táblázatban foglalom össze:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

	Google	Altavista	Alltheweb
Lekérdezett találatok	pl.: *~car* – automobile (USA), automotive (USA), auto (USA), motor (nem szinonima!), vehicle (nem szinonima!), racing (nem szinonima!); pl.: *~ glasses* – eyeglasses, glassware, sun-glasses (nem szinonima!), goggles (nem szinonima!).	pl.: *car* – automobile (USA), automotive (USA), auto (USA), vehicle (nem szinonima!); pl.: *glasses* – spectacles, eyeglasses, glassware, sun-glasses (nem szinonima!), reading-glasses (nem szinonima!), goggles (nem szinonima!).	pl.: *car* – automobile (USA), automotive (USA), auto (USA), vehicle (nem szinonima!); pl.: *glasses* – eyeglasses, glassware, sun-glasses (nem szinonima!), reading-glasses (nem szinonima!), goggles (nem szinonima!).

A *car* keresőkifejezésnek az alábbi szinonimái fordultak elő a találatokban: *automobile (USA)* (=autó, automobil, gépkocsi, gépjármű), *automotive (USA)* (=autó, gépkocsi, automobil, gépjármű), *auto (USA)* (=autó, kocsi).

Továbbá a *motor* (=motor, jelzői értelemben is használatos kifejezés, aminek a jelentése autó(s)-, motoros), *racing* (=verseny-, versenyzés) és a *vehicle* (=jármű, közlekedési eszköz) kifejezések is szinonimaként jelentek meg, azok azonban jelentésükből adódóan nem tekinthetők a *car* kifejezés tényleges szinonimáinak. A *glasses* keresőkifejezésnek a következő szinonimái jelentek meg a találatokban: *eyeglasses* (=szemüveg), *spectacles* (=szemüveg, pápaszem). Ezenkívül a *sun-glasses* (=napszemüveg), *reading-glasses* (=olvasószemüveg) és a *goggles* (=motor-szemüveg, védőszemüveg) kifejezésekre is kerestek az angol nyelvű keresők, ezek inkább szemüvegfajtáknak tekinthetők és nem pedig a *glasses* keresőkifejezés szinonimáinak. Mind a három kereső megtalálta a *glasses* lekérdezés egyes számú alakjának a szinonimáját is a *glass-ware*-t, aminek a jelentése „üvegáru". Itt fontos megjegyeznem, hogy az egyes számú alak, azaz a *glass* kifejezés jelentései a következők: „üveg, pohár, üvegedény, üvegáru".

A táblázatban látható, hogy mindegyik kereső megtalálta a *car* keresőkifejezés amerikai angolban használatos szinonimáit. Azonban a Google kereső három nem szinonimának minősülő kifejezést is lekérdezett. Az Altavista és az AlltheWeb külön-külön egy nem szinonimának tekinthető kifejezést fedezett fel. A másik esetben az Altavista kereső két szinonimát talált meg a *glasses* lekérdezésre és három nem szinonimát az egyes számú alak szinonimáján kívül. A Google és az AlltheWeb egyetlenegy szinonimát kérdezett le az egyes számú alak szinonimáján kívül. A Google két nem szinonimát talált meg, míg az Alltheweb három nem szinonimát fedezett fel.

A Google keresőnél külön a ~ (tilde karakter) segítségével kerestem egy adott keresőkifejezés szinonimáira. Itt a megtalált szinonimák kiemelve szerepeltek a találatok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

leírásában és azok többnyire együtt fordultak elő a lekérdezéssel. Ezzel szemben a másik két keresőnél a szinonimák nem voltak kiemelve a találatok leírásából és azok mindig együtt fordultak elő a keresőkifejezéssel. Mind a három keresőnél kerestem a *kutya* és a *vetélkedő* keresőkifejezések magyar nyelvű szinonimáira, ezekre a lekérdezésekre azonban nem kaptam értékelhető szinonimákat. A vizsgált keresők csupán a lekérdezés pontos szóalakjára kerestek és nem vették figyelembe annak a szinonimáit a magyar nyelvben.

3.2. A magyar nyelvű keresőknél talált nyelvi megoldások

A magyar nyelvű keresők közül kizárólag a Heuréka keresőről valószínűsíthetjük azt, hogy végez morfológiai elemzést a lefuttatott lekérdezésekre, mert a *tisztességtelen* keresőkifejezésre az alábbi szóalakokat fedeztem fel a találatok leírásában, pl.: *tisztesség, tisztességes, tisztességért, tisztességgel, tisztességtelen, tisztességtelenül*. A *ház, kocsi, kutya* lekérdezések többes számú alakja mindig együtt fordult elő azok egyes számú alakjával a találatok leírásában. A megadott keresőkifejezések nem voltak kiemelve a találatleírásokból, ami megnehezítette annak az eldöntését, hogy a Heuréka kereső keres-e külön a lekérdezés többes számú alakjára vagy sem. Az összes többi kereső esetében nem működött a morfológiai elemzés, vagyis azok nem kerestek automatikusan egy adott lekérdezés többes számú alakjára. Ezenkívül a *tisztességtelen* kifejezésre egyikük sem végzett morfológiai elemzést, mivel azok csak a megadott keresőkifejezés pontos szóalakjára kerestek.

A stopszavak kezelése eléggé megosztott képet mutat a vizsgált keresőknél, mert az Origo-Vizsla és a Kurzor keresők nem zárják ki a határozott és a határozatlan névelőket a keresésből [7, 8]. A Heuréka kereső esetében nem lehetett egyértelműen megállapítani, hogy a határozott és a határozatlan névelők ki voltak-e zárva a keresésből, mert a keresőkifejezések a névelőkkel együtt nem voltak kiemelve a találatok leírásából. A kapott találatoknál megfigyelhető volt az is, hogy azokban a keresőkifejezések sokszor a megadott névelők nélkül fordultak elő. Ebből arra lehetett következtetni, hogy a Heuréka kereső igyekezett kizárni a névelők használatát a keresésből. A Góliát és az Altavizsla keresők kizárták az *a, az* határozott névelőket a keresésből, de nem zárták ki az *egy* határozatlan névelőt. A keresőkifejezések kiemelésének a problémája egyedül a Heuréka keresőnél jelentkezett, a többinél ez nem okozott gondot.

Az ékezetek kezeléséről elmondható, hogy azt a keresők nagy része sikeresen oldotta meg. Az egyedüli kivételt képezte az Origo-Vizsla kereső, ahol nem működött az ékezetek kezelése. Tehát megtalálta a *kértem* kifejezést tartalmazó weboldalakat is a *kertem* lekérdezésre és az *álma* kifejezést tartalmazó oldalakat is az *alma* lekérdezésre. A Heuréka keresőnél az ékezetek kezelése csak az ékezethelyes keresési lehetőség kiválasztásánál működött jól. Azonban az automatikus ékezetkezelési lehetőség kiválasztásánál az már nem működött megfelelően. A Kurzor, Góliát és az Altavizsla keresők esetében hatékonyan működött az ékezetek kezelése.

A csonkolás azonban nem működött egyik kereső esetében sem. Sokszor a *májmétely* lekérdezés csonkolt változatára nem kaptam egyetlenegy találatot sem. A Heuréka, Góliát és az Altavizsla keresők esetében ugyanazt a negatív eredményt kaptam. Emögött az elfogadható magyarázat az lehet, hogy a kereső nem képes értelmezni a csonkolást mint lekérdezési műveletet. Csonkolásnál fennállt egy másik eset is, amikor ugyanannyi találatot kaptam a lekérdezés csonkolt és csonkolatlan változataira egyaránt. Ez megint csak azt tükrözi, hogy a csonkolás nem működik egyáltalán, hiszen alapértelmezés szerint a lekérdezés csonkolt változatának bővebb találathalmazt kell eredményeznie a csonkolatlan változat találathal-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mazához képest. Ez utóbbi eset állt fenn az Origo-Vizsla és a Kurzor keresőknél. A *májmétely* lekérdezés csonkolt és csonkolatlan változataira kapott találatszámok, valamint a ragozott szóalakok a rájuk kapott találatszámokkal együtt megtekinthetők az alábbi táblázatban.

	Heuréka	Origo-Vizsla	Kurzor	Góliát	Altavizsla
Csonkolás	*májmétely** (0 találat), *májmétely* (36 találat) *májmételyek* (1 találat)	*májmétely** (35 találat), *májmétely* (35 találat) *májmételynek* (2 találat), *májmételyt* (1 találat), *májmételyek* (3 találat)	*májmétely** (30 találat), *májmétely* (30 találat) *májmételyt* (2 találat), *májmételyek* (1 találat)	*májmétely** (0 találat), *májmétely* (30 találat)	*májmétely** (0 találat), *májmétely* (30 találat)

A Góliát és az Altavizsla keresőknél nem kaptam egyetlenegy találatot sem a lekérdezés ragozott szóalakjaira[5]. Ezek a szolgáltatások valószínűleg nem indexelik azokat a weboldalakat, amelyek relevánsak lehetnek egy ilyen típusú lekérdezés számára.

A keresőkifejezések szinonimáira történő keresések csupán a Heuréka és az Origo-Vizsla keresők esetében voltak eredményesek. Az összes többi kereső nem keresett egy lekérdezés szinonimáira a magyar nyelvben. Ezzel a két keresővel az alábbi szinonimákat kaptam a *kutya* lekérdezésre: *eb, öleb*. A *vetélkedő* keresőkifejezésre a következő szinonimákat találtam meg: *kvíz, kvízjáték, verseny, agytorna*. Mindkét keresőnél a szinonimák nem voltak kiemelve a találatok leírásából, ami kevésbé egyértelművé teszi az ilyen típusú lekérdezéseket. A szinonimák többnyire együtt fordultak elő a lekérdezéssel a találatok leírásában, és azok csak néhol szerepeltek önállóan. A magyar nyelvű keresők közül kizárólag a Heuréka keresőnél találkozunk olyan beépített tezaurusszal, amely fogalmi relációival támogatja a keresési témával kapcsolatos további lekérdezési lehetőségeket.

4. Összegzés

A vizsgálat eredményei rámutatnak arra, hogy az angol nyelvű keresők sokkal jobban kezelik és értelmezik az angol nyelvű lekérdezéseket, mint a magyar nyelvűeket. Ezekben a keresőeszközökben a csonkolás és a szinonimákra történő keresés eredményesen működik az angolban, de meglehetősen problémás a magyar nyelvben. Ezenkívül megfigyelhető az is, hogy azok hiányosságokat mutatnak hasonló területeken, például nem kezelik helyesen az ékezeteket, ami fontos felhasználói elvárás a magyar nyelvű lekérdezések vonatkozásában. Ez a hiányosság egyben tükrözi a hátrányukat abban, hogy nem képesek releváns információkat szolgáltatni a magyar felhasználók számára. A Google kereső nem veszi figyelembe a határozott és a határozatlan névelőket az an-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gol nyelvű lekérdezéseknél, azonban még nem oldotta meg ezt a kérdést a magyar nyelvben. Az Altavista kereső megtalálja az angol nyelvű lekérdezések többes számú alakját, ezért ez az egyedüli olyan szolgáltatás, ahol a morfológiai elemzés hatékonyan működik az angolban. Az angol nyelvű keresők közül egyik sem küzdött meg ezzel a problémával a magyar nyelvben. Elmondható a Google és az Altavista szolgáltatásokról, hogy azok azonos teljesítményt nyújtottak a lekérdezések értelmezésében, utánuk pedig az AlltheWeb kereső következik a rangsorban. A kapott eredmények alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy ezeknek a keresőknek még nagyobb hangsúlyt kellene fektetniük a morfológiai elemzésre, a stopszavak és az ékezetek kezelésére a jövőbeli fejlesztésükben.

A magyar nyelvű keresők többsége helyesen kezeli az ékezeteket, ezáltal azok egy lényeges felhasználói követelményt biztosítanak. A magyar nyelvű keresők nyelvi megoldásait értékelve megállapíthatjuk, hogy a Heuréka kereső nyújtotta a legjobb teljesítményt a morfológiai elemzés és a szinonimákra történő keresés területén. Teljesítménye elfogadható volt két másik területen, a stopszavak és az ékezetek kezelésében. Ez után következnek a Góliát és az Altavizsla keresők, amelyek nagyon hasonló teljesítményt nyújtottak a tesztelés során. Mindketten pontosan kezelték az ékezeteket. Azonban a stopszavakat illetően fejleszteniük kell a jelenlegi működésüket, mert az még nem teljesen tökéletes. A rangsorban az Origo-Vizsla és a Kurzor keresők az utolsó helyre kerültek ugyanazzal a teljesítménnyel. Az Origo-Vizsla szolgáltatás számos területen mutat hiányosságokat, mint például morfológiai elemzés, csonkolás, ékezetek és stopszavak kezelése. A Kurzor kereső hiányosságokkal rendelkezik az alábbi területeken: morfológiai elemzés, stopszavak kezelése, csonkolás, szinonimákra történő keresés. A vizsgálat eredményei alapján kijelenthetjük, hogy majdnem mindegyik magyar keresőnek fejlesztenie kell a saját teljesítményét a csonkolás és a morfológiai elemzés területén.

Felhasznált irodalom

1. Bar-Ilan, J. – Gutman, T.: How do search engines respond to some non-English queries? In: Journal of Information Science vol. 31. no. 1. 2005. pp.13-28.
2. AlltheWeb tájékoztató segédlete URL: http://www.alltheweb.com
3. Altavista tájékoztató segédlete URL: http://www.altavista.com
4. Google tájékoztató segédlete URL: http://www.google.com
5. Góliát tájékoztató segédlete URL: http://www.goliat.hu
6. Heuréka tájékoztató segédlete URL: http://www.heureka.hu
7. Kurzor tájékoztató segédlete URL: http://www.kurzor.hu
8. Origo-Vizsla tájékoztató segédlete URL: http://www.origo.hu

Új információk s Könyvtári Intézet honlapján

Elkészült a (könyvtár)építésre vonatkozó szabványok jegyzéke, megtekinthető: (http://www.ki.oszk.hu/konyvtarepiteszet/index.html) címen.

A Technikai eszközök menüpontban a Biztonságtechnikai eszközök kínálatat az árnyékolástechnikai eszközökkel, illetve az azokat forgalmazó cégek adataival egészítették ki. (http://www.ki.oszk.hu/konyvtarepiteszet/index.html)

A Hungarológiai kézikönyvek jegyzékét felfrissítették a 2005-ben megjelent kötetek adataival (http:// www.ki.oszk.hu/hungarologia/index.html).

(Hölgyesi Györgyi (Könyvtári Intézet) tájékoztatójából, 2006. máj. 3.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ismét egy technikai újdonság: a rádiófrekvenciás azonosító rendszerek könyvtári alkalmazása

KERN, C: Radio-frequency-identification for security and media circulation in libraries (The Electronic Library, 2004. 4. no. 317–324. p.), MOFFITT, J.: Choosing the robot (Netconnect, 2004. 27–29. p.), SCHAPER, L.: The little chip that could (Netconnect, 2004. 5. p.), SMART, L.: Making sense of RFID (Netconnect, 2004. 4–14. p.), THOMAS, S. – SCHAPER, L. – FORD, R.: Fayetteville's quest (Netconnect, 2004. 23–27. p.) c. írásai alapján ***Mohor Jenő*** *tömörítése.*

A könyvtárakra mindig is hatott a technikai fejlődés, vagy mindig is ki volt szolgáltatva annak. Amikor a tekercsek átalakultak összefűzött lapokká, ki kellett alakítani a tárolás új módját; amikor a könyv egyedi kincsből egyre több példányban megjelenő és egyre többeket érdeklő olvasnivalóvá vált, az egész könyvtári filozófia változott meg; amikor a könyv mellett megjelentek az egyéb ismerethordozók, ismét jelentős átalakulások váltak szükségessé; és így tovább. Ma a könyvtár állandó loholásban van, hogy amennyire lehet, lépést tartson a műszaki fejlődéssel, a technológiai újdonságokkal: hol újabb dokumentumtípus (ismerethordozó) jelenik meg a piacon, hol az információkhoz való hozzáférés biztosításának nyílnak új technikai lehetőségei, folyamatosan fejlődik az infokommunikáció technológiája, egyre-másra jelennek meg az integrált könyvtári rendszerek új verziói, vagy éppen a dokumentum-azonosítás, vagy az állománybiztonság területén bukkan fel egy-egy új megoldás.

Ezen újdonságok egyike a könyvtári-könyvtárosi körökben egyre nagyobb érdeklődéssel kísért rendszer, a rádiófrekvenciás azonosítás technológiája, amely – ha felváltja a vonalkódot – gyökeresen átalakíthatja a könyvtári anyagok kezelését és forgalmazását, csökkentve a könyvtárosi beavatkozás szükségességét. Az önkiszolgáló kölcsönzéstől a leltározásig számos tevékenység válik egyszerűbbé, igényel kevesebb munkaerőt. Az így felszabaduló könyvtárosi energiákat az olvasóval való foglalkozásra, a szolgáltatások bővítésére és jobbítására lehet fordítani, ami a növekvő elvárások és a csökkenő költségvetések szorításában igen jól jön a könyvtáraknak.

Csakhogy a rendszer drága, nem teljesen kifej-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lett, még nem tiszták a ráfordítás megtérülésének esélyei, és kétségek merülnek fel a magánszféra sértetlensége tekintetében is.
Olyan komplex technológiáról van szó, amelynek előnyeit és hátrányait, a mellette és ellene szóló érveket egyaránt gondosan kell mérlegelnie a könyvtárosnak, mielőtt eldöntené, hogy egy adott könyvtárban komolyan foglalkozni kell-e bevezetésének gondolatával.

Kezdjük az előnyökkel!

A nemzetközi szakirodalomban RFID (*radio frequency identification*) néven emlegetett módszer (a rádiófrekvenciás azonosításra való tekintettel ajánlom – és használom jelen cikkben – az RFA rövidítést) az olvasó számára megkönnyníti a dokumentumok kikölcsönzésének és visszaadásának technikai folyamatát, sőt igen egyszerű önkiszolgáló kölcsönzést tesz lehetővé. Míg a vonalkód optikai jelolvasója egyszerre csak egy tétel leolvasására képes, az RFA-jelfogó egyszerre több tétel jelének felfogására alkalmas, így gyorsítja és egyszerűsíti a folyamatot. Az olvasó örömmel fogja fogadni, ha elég letennie a hazavinni kívánt dokumentumokat egy asztalkára, azonnal megjelennek azok címei a képernyőn, csak meg kell nyomnia az okét (klikkelni, vagy a képernyőt megérinteni), és már mehet is. A visszahozott könyvek kupacával ugyanennyi dolga lesz: leteszi, egyetlen gombnyomás, és a rendszer már nyomtatja is a nyugtát az adott dokumentumok visszahozásáról; nincs tévedés, kevesebb a reklamáció a hibásan követelt késedelmi díjak miatt, és így tovább. Végeredmény: az olvasó elégedettebb, a könyvtáros pedig – aki eddig a kölcsönzési adminisztrációt intézte – átirányítható más munkakörbe. Nagy könyvtárakban további munkaerő takarítható meg a visszahozott könyvek RFA technológiára alapuló automatikus rendezésével. A munkamegtakarítás eredményeként új szolgáltatások vezethetők be; ám az már trükkösebb kérdés, hogy a *több* szolgáltatást azonnal *jobb* szolgáltatásként értékelhetjük-e (jegyzi meg a Connecticut University könyvtárainak a technológiai újításokért felelős igazgató-helyettese).
Az RFA technológia a leltározás időigényes és költséges feladatát is megkönnyíti. A jelfogó pálcákkal automatizált leltározás gyakrabban végezhető, s ugyancsak e módon ellenőrizhetők a polcok is, hogy minden dokumentum a helyén van-e. (A Nevada Egyetem könyvtára 40 000 dollárnyi pótbeszerzést takarított meg azzal, hogy négy jelfogó pálcával átlag hat hetenként ellenőrzik a polcokat, és megtalálják a különböző okok miatt egészen más helyre került, korábban elveszettnek hitt dokumentumokat.) A dokumentumok házon belüli (olvasótermi) használata nehézkesen mérhető (ad hoc méréseket végezhetünk, pl. úgy, hogy minden visszahelyezésénél „strigulát húzunk" a borító belső oldalára, s az adott időszak végén összeszámoljuk). Az RFA „varázspálcájával" végigsuhintva a visszaosztandó könyveken, máris integrált rendszerünk statisztikai jelentés-generátorának rendelkezésére állnak a helyben használat adatai.
Előnye, hogy nem mágneses elven működik, tehát minden dokumentumra (illetve minden hordozóra) egyaránt alkalmazható (kivéve a kétoldalas DVD-t, amire amúgy se lehet sem írni, sem ragasztani semmit sehova).
Ahol az egészséget (és az azzal kapcsolatos költségeket is) komolyan veszik, az RFA további előnye a személyzet biztonsága. San Francisco városi könyvtára szerint a hagyományos kölcsönzést bonyolító munkatársak óránként 768 kockázatos mozdulatot tesznek, az ellenőrzés és a szortírozás óránként 575 és 940 közötti mozdulattal jár (kinyúlás, fogás, emelés). A könyvtárnak három év alatt 265 000 dollár közvetlen költsége volt az ismétlődő megerőltető mozdulatokból következő megbetegedések (*„repetitive strain injuries"*) miatt. A megbetegedett munkatársak 160 napot hiányoztak, és 500 órányi időt töltöttek más munkával, panaszaikra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

való tekintettel. Az RFA technológia segítségével automatizált kölcsönzési és visszasorolási procedúra lényegesen csökkenti ennek veszélyét.

A műszaki háttér, azaz miről is beszélünk

A rádiófrekvenciás azonosító rendszereket jó harminc éve fejlesztették ki, és először (tenyésztett és vadon élő) állatok nyomon követésére használták. A technológia fejlődése következtében később számos ipari és kereskedelmi alkalmazásban terjedt el a gépkocsi indításgátlóktól (*immobiliser*) a chip-kártyás beléptető rendszereken át raktári és áruházi árucikk-azonosító rendszerekig. Az RFA rendszer technikailag két részből: egy (illetve sok) mobil jeladó (transzponder) egységből és egy jelfogó készülékből áll. A transzponder egy miniatűr integrált áramkört (mikrochipet) és egy antennát tartalmaz, melyek egy vékony műanyag (polimer) fóliára (sőt, esetenként papírlapra) vannak gravírozva vagy nyomva, és egy másik fedőfóliával együtt „szendvics-szerkezetű" címkét alkotnak. Transzpondereit minden RFA-rendszer előállító és forgalmazó a nagy chip-gyártóktól (pl. Phillips, Texas Instruments) szerzi be. A gyártók különböző méretű és változatos memória-kapacitású címkéket kínálnak, vannak csak írható és újraírható memóriájú címkék is. Egyes címkékre közvetlenül lehet szöveget (vagy a könyvtár logóját stb.) nyomtatni, mások még egy fedő-címkét igényelnek e célra. A chipben tárolt információkat a rendszer jelfogó egysége „olvassa le", a kapcsolódó számítógépes rendszer pedig szükség szerint értelmezi és feldolgozza azokat. A jelfogó „lelke" egy nagyobb méretű és teljesítményű antenna, mely jelet bocsát ki. Amikor a transzponder az antenna hatókörébe jut, indukciós áram keletkezik benne, és egyedi azonosító jelét, valamint a chipbe programozott egyéb információkat visszaküldi a jelfogónak. (A könyvtári használatra kifejlesztett RFA rendszerek 13,56 MHz-en üzemelnek.) A jelfogó lehet érzékelő kapuba épített, ekkor hatótávolsága kb. egy méter, az asztali munkához tervezett sík jelfogók kb. 35 cm-es, a kézi jelfogók (pálcák) nagyjából 20 cm-es távolságról veszik a transzponder-jelet.

Az RFA rendszer használatához a könyvtár valamennyi dokumentumát el kell látni RFA címkével, és azt a könyvtár katalógusának példányrekordjához kell kapcsolni. Számos RFA rendszerbe az állománybiztonsági funkció is be van építve, így egyetlen transzponder-címke helyettesítheti, illetve felválthatja a vonalkódot és a mágnescsíkos (vagy rádiófrekvenciás) lopásgátló rendszert is.

Sajnos, az ISO szabványok alkalmazása ellenére, a könyvtári piacra szánt RFA-címkék kötődnek az egyes szállítókhoz (éppen úgy, mint az első idők vonalkód címkéi), így a legtöbb címke előprogramozása csak az adott szállító jelfogóinak használatát teszi lehetővé, így a könyvtár kénytelen minden berendezést ugyanattól a cégtől beszerezni. Az ügyet bonyolítja még, hogy a SIP (*Standard Interchange Protocol*) néven ismert, vagy még kevéssé ismert utóda, a NCIP (*NISO Circulation Interchange Protocol*) szoftverre is szükség van ahhoz, hogy az RFA rendszer információit a könyvtár számítógépes rendszerének (katalógusának) megfelelő formátumba fordítsa és kommunikálja. Amikor tehát az olvasó odalép az önkiszolgáló kölcsönző állomáshoz, és elkezd kikölcsönözni egy könyvet, tulajdonképpen az önkiszolgáló kölcsönző szoftvert használja, s ez a szoftver lép interakcióba a könyvtári katalógussal. A SIP és alkalmazása még komoly problémája a rendszernek.

Ugyancsak fontos probléma a tartósság. A kereskedelmi, raktári használatban az RFA-címkéknek nem kell a termék élettartamával azonos ideig „életben maradni". A könyvtárakban viszont a címkének olyan tartósnak kell lennie, mint maga a könyv, amelyet azonosít. Ebből (valamint abból, hogy míg a kereskedelmi címkéknek csak árucikk-fajtákat kell azonosítani, a könyvtáriaknak viszont egyes példányokat)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

következően a könyvtári címkék drágábbak, mint a kereskedelemben használatosak.

Nincs újdonság hátrány nélkül

A műszaki ismertetés vége felé már át is csúsztunk a problémák, a hátrányok emlegetésébe, folytassuk hát ezekkel. Az általam olvasott cikkek csak említik az RFA rendszer könyvtári alkalmazása során felmerülő magánszféra-sértések lehetőségét, és figyelmeztetnek, hogy a rendszer értékelése, bevezetésének mérlegelése során a kérdés nem hagyható figyelmen kívül. A mélyebben érdeklődőt a kaliforniai egyetem (Berkeley) specialistáihoz irányítják; *Molnar* és *Wagner* ajánlott cikkének címét a „további irodalom" tartalmazza.

Súlyos ellenérvként merül fel a rendszer nem csekély költsége. A könyvcímkék listaára darabonként 40–70 dollárcent között van, az egyéb információhordozókra (kazetta, cd stb.) alkalmas RFA címkék darabja egy dollár körül kapható. Az árak ugyan csökkennek, de a könyvtári címkéké sokkal lassabban, mint a raktári-kereskedelmi címkéké, ezek ugyanis más frekvencián működnek, és – mint említettük – csak csoportokat, nem egyes példányokat kell azonosítaniuk. Egy százezer kötettel és ötezer médiahordozóval rendelkező könyvtár tehát csak címkékre 45 000 dollárt költene, és ezek még csak a sima címkék. A személyre (intézményre) szabott, esetleg a könyvtár logóját is hordozó címkék még többe kerülnek. A hardver-költségek dollár-ezrekre (esetenként akár tízezrekre) rúgnak. Csak példaként: az önkiszolgáló kölcsönző berendezés közel 20 000 dollár, a leltározásra alkalmas olvasópálcák ára 4–8 ezer dollár között mozog. Több szállító ezeken kívül kiegészítő szervert, vagy speciális szoftvert is megvetet a vásárlóval. A fent említett árak csak az egyszeri beszerzésre vonatkoznak, és nem tartalmazzák a szerződés szerinti folyamatos fenntartási költségeket, melyek a hardver-árak 8–15%-át teszik ki. Figyelembe kell még venni a konverziós költségeket is, akár a személyzetből csoportosítunk át időlegesen munkaerőt erre a célra, akár külső munkaerőt alkalmazunk.

A könyveken és egyéb dokumentumokon látható címkék persze ki vannak téve a vandalizmusnak. *„Kíváncsi vagyok, hogyan találták ki olvasóink a címkék észrevétlen eltávolításának módszerét. Nem szedhetők le könnyen, mégis, időnként a polcokon, és a mellékhelységekben találunk címkéket."* – mondja a Skokie Public Library kölcsönzőrészlegének vezetője. A névvel vagy logóval ellátott címkék az exlibrisekre hasonlítanak, és így kevésbé látszanak leszedni valónak. Az ilyen rongálás persze más, elektromágneses rendszerekkel is előfordul. Egyetlen lopásvédelmi rendszer sem „hülyeálló".

A fentieknél kisebb problémának ítélik a jelfogó kapacitásából adódható gondot. Mint említettük, az RFA rendszer kommunikációs modellje szerint a jelfogóé „az első szó", erre „válaszol" a címkében lévő transzponder. A biztonsági kapuba épített jelfogó megkísérli valamennyi, az érzékelési mezőjébe került címke jelét felfogni, vagy annak megállapítására, hogy a kijelölt biztonsági bit ki- vagy bekapcsolt állapotban van-e, vagy hogy a teljes azonosító számot leolvassa. Minél kevesebb címke van a mezőben, annál biztosabb és hibátlanabb a leolvasó teljesítménye, ha viszont öt, vagy annál több címke válaszjele egyidőben érkezik a jelfogóhoz, nem elhanyagolható valamelyik jel „elveszésének" esélye.

Az együtt működő rendszerek

A könyvtári RFA rendszerek működését alapvetően meghatározó szabványok a SIP2, valamint az ISO 15693 és 18000-3. A SIP2 kezeli az RFA rendszer és a könyvtár saját számítógépes rendszere közötti kommunikációt. Valamennyi, a kereskedelemben kapható könyvtári RFA rendszer a SIP2-t használja, ám szinte mindegyik hajtott végre kisebb módosításokat, így a rendszer bevezetése előtt a könyvtárnak meg kell

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

győződnie arról, hogy egy-egy RFA rendszer mennyire zökkenőmentesen működik együtt a könyvtár saját integrált könyvtári rendszerével. A SIP2 elégtelenségei arra késztették a NISO-t (*National Information Standards Organization*), hogy az együttműködés jobbítása érdekében egy új protokollt fejlesszenek ki. Ennek eredménye a Z39.83-2002, más néven az NCIP (*National Circulation Interchange Protocol*). Ezt a szabványt viszont még nem minden RFA-forgalmazó építette be termékébe.

Az ISO szabványok a címkék és a jelfogók közti kommunikációt szolgálják. Az ISO 15693 eredetileg a kártyás beléptető rendszerek számára készült, és elsősorban a fizikai jellemzőket szabályozza, függetlenül attól, hogy milyen adatok és milyen formátumban vannak a chipben. Az ISO 18000 sorozat az RFA-specifikus kommunikációs protokollok szabványa. A 13,56 MHz-en működő könyvtári RFA címkék az ISO 18000-3 szabványt alkalmazzák. Bár minden RFA rendszer alkalmazza az ISO 15693-at, nincs igazi interoperabilitás közöttük, mivel minden szállító további, egyedi protokollokat is alkalmaz. A 2004 őszétől élő ISO 18000-3 javítani fogja annak lehetőségét, hogy több szállító címkéit egyetlen jelfogóval lehessen leolvasni. Tulajdonképpen ugyanaz játszódik le, mint a vonalkód-rendszerek kezdeti idején: ha egy szállító eltűnik, vagy kivonul a könyvtári piacról, nehéz az addigi ráfordításokat átmenteni, mert a másik szállító címkéi, vagy készülékei nemigen képesek együttműködni. Ez a helyzet nehézséget okoz a könyvtári anyagok megosztott használata esetén is: az RFA rendszer és a (már jól bevált) vonalkód együttes alkalmazására van szükség mindaddig, amíg az RFA-ipar el nem éri a kölcsönös interoperabilitás szintjét.

Döntés előtt

Ha a könyvtár úgy határoz, hogy RFA rendszert alkalmaz, számos új feladat elé néz: célokat kell kitűzni, értékelni kell mások tapasztalatait, ki kell választani a szállítót, meg kell tervezni az átállást (és a konverziót), végül pedig értékelni kell az eredményeket.

A célok kitűzése a tervezési folyamat része: milyen a számunkra ideális biztonsági és önkiszolgáló kölcsönzési rendszer, illetve mit akarunk elérni az RFA rendszer bevezetésével. A válaszként megfogalmazott ambíciókból fakadó operatív célok meghatározása lehet a következő lépés. Ha már a rendszer kényelmessé és gyorssá teszi az önkiszolgáló kölcsönzést, célul tűzhetjük ki, hogy kölcsönzési forgalmunk minél nagyobb hányada önkiszolgáló módon menjen végbe. (A kaliforniai Cerritos Public Library, melynek kapuját naponta 3000 látogató lépi át, éves egymillió darabos kölcsönzési forgalmának 62%-a önkiszolgálóvá vált az RFA bevezetése óta.)

Mások tapasztalatai nélkülözhetetlen segítséget nyújtanak a döntéselőkészítés során. Kérdezzük meg kollégáinkat:

- Hogyan választottak szállítót? Milyen volt korábbi biztonsági rendszerük, hogyan leltároztak; mely RFA rendszereket vettek figyelembe; elégedettek-e a kiválasztott szállítóval, újra azt választanák-e?
- Milyen volt a rendszer telepítése? Hogyan konvertálták a gyűjteményeket, meddig tartott a folyamat, milyen alapon határozták meg a konvertálandó gyűjteményrészek sorrendjét, vannak-e olyan állományrészek, melyek nem kaptak címkét; milyen minőségellenőrzést használnak és szükséges-e nagyobb mértékű minőségellenőrzés az RFA-val; mennyiben segítette a szállító a konverziót; hogyan dolgozták fel az új beszerzéseket az RFA előtt, és mennyiben változott meg a munkafolyamat, a folyamat mely pontján címkézik fel az új dokumentumokat; programozható, vagy egyszerű címkét használnak; felmerültek-e nem várt költségek a telepítés folyamán?
- Hogyan működik a rendszer? Milyen személyzet működteti; mennyi oktatást nyújtott a szállító, megfelelő és hasznos volt-e, külön költséggel járt-e; hiányzik-e valami a régi rendszerből,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kompenzálja-e ezt az RFA; hogyan kezelik a nem-könyv dokumentumokat?
- Mennyi igazság van a hirdetésekben? Milyen simán illeszkedik az RFA a könyvtár integrált rendszeréhez; akkora-e a jelfogó antenna hatótávolsága a valóságban, mint a hirdetésben; milyen gyorsan reagál a biztonsági kapu; hány példányt képes a jelfogó egyszerre átbocsátani; a hordozható jelfogó milyen sebességgel és milyen pontossággal olvassa le a polcokon lévő dokumentumok címkéit; előfordult-e a berendezések meghibásodása; milyen támogatást nyújt a szállító?
- Mik a mérhető hatások? Csökkent-e érzékelhető mértékben az elveszett, ellopott dokumentumok mennyisége; figyelték-e a biztonsági kapuk téves riasztásainak arányát; hozott-e költség- vagy munkaerő-megtakarítást az FRA, ha nem, mikorra várják az érzékelhető megtakarítások megjelenését?

A szállító kiválasztásához hívjuk meg bemutató tartására a számításba vehető jelölteket, tudakoljuk meg a berendezések költségeit, a jelfogók kapacitását, az általuk használt címkék jellemzőit. Ha nem komplett rendszert szállítanak, kivel működnek együtt? Állapítsuk meg a különbségeket az egyes szállítók között. Készítsünk listát saját követelményeinkről, és azt hasonlítsuk össze az egyes ajánlatokkal.

Tegyük fel kérdéseinket:
- a berendezések helyigényéről;
- az önkiszolgáló kölcsönzőegységről: mekkora a hatótávolsága, hány címkét képes egyszerre leolvasni;
- az önkiszolgáló visszavételről az előbbiek mellett: ad-e elismervényt, aktiválja-e a biztonsági bitet, módosítja-e az olvasó rekordját;
- a visszahozott dokumentumok kezeléséről az előbbiek mellett: a visszaosztáshoz hogyan rendezi a tételeket;
- a biztonsági kapukról: mekkora a hatótávolságuk, hány címkét érzékelnek egyidejűleg;
- a leltározó „pálcákról": mekkora a hatótávolságuk, hány címkét olvasnak le egyidejűleg, hány százalékos pontossággal;
- a címke-programozó állomásról: mennyire hordozható, a polcoknál programozhatunk-e, vagy az állományt kell mozgatni, használhatjuk-e saját számítógépeinket, milyen konverziós segítséget kapunk a szállítótól;
- a címkékről: ki a címke-gyártó, mekkora a címkék élettartama, mennyire szabványosak, olvashatók-e más szállító berendezéseivel;
- a munkafolyamatról: korábbi vásárlói hogyan integrálták az RFA-t új szerzeményeik feldolgozásának folyamatába;
- az oktatásról és a rendszer-fenntartásról: milyen oktatást nyújtanak és mennyire segítik az RFA-rendszer telepítését, lehet-e az RFA és a vonalkódos rendszert együtt üzemeltetni, mik a berendezések garanciális feltételei, mennyibe kerül az éves fenntartási/szerviz szerződés, mi történik rendszerhiba vagy áramkimaradás esetén?

A választás megkönnyítésére *Laura Smart*, az „RFA a könyvtárakban" weblog szerzője (http://libraryrfid.typepad.com) a Netconnect 2004-es őszi számában áttekinti a könyvtári RFA rendszerek piacát (lásd: további irodalom). A szállítók között két nálunk is ismerős cég neve bukkan fel: a 3M Library Systems, illetve a könyvtári számítógépesítés első nagy hazai hulláma idején bemutatóival sokunkban kellemes benyomásokat keltő VTLS. Smart szerint ők az egyetlen integrált könyvtári rendszert szállító cég, amelyik RFA rendszert is kínál.

Döntés után

A könyvtári állománynak az RFA rendszerbe konvertálása fizikailag igen egyszerű: egy konvertáló, illetve címke-programozó állomáson a meglévő vonalkódokat beolvassuk, és eredményként megkapjuk a programozott RFA címkéket. A konvertálás munkafolyamatának megválasztása már kevésbé egyszerű. Egyes könyvtárak először felcímkézik összes új köny-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vüket, azután programozzák a címkéket, mások kiválasztanak egy állományrészt, amelyen kikísérletezik az eljárást, kipróbálják, „bejáratják" a berendezést és a folyamatot. A megvásárolt készülékek típusa is befolyásolhatja a konverzió folyamatát. Ha például egy kombinált önkiszolgáló kölcsönző berendezést veszünk, elkerülhetjük a formális konverziós folyamatot. A konverzió akkor történik meg, amikor a dokumentumot kikölcsönzik, így leggyakrabban használt dokumentumaink kerülnek először sorra. Meghatározott idő elteltével azután sor kerülhet a kimaradt állományrészek konvertálására, lehetőleg hordozható berendezés segítségével, az állomány mozgatása nélkül.

Berendezéseink karbantartásáról is gondoskodni kell. Ahogy a szabványok módosulnak, szükség lehet a hardver vagy a szoftver megújítására. A rendszeres frissítés – remélhetőleg – része a szállítóval kötött fenntartási szerződésnek.

És a megtakarítás?

Még nem jelent meg olyan tanulmány, amely mennyiségekben kimutatta volna, hogy az RFA nagyobb hasznot, mint költséget hozott volna. Ez persze részint annak tudható be, hogy viszonylag csekély a rendszert ténylegesen használó könyvtárak száma.

A rendszer helyigényével még nem számoltunk: ha a visszahozott dokumentumoknak az RFA révén lehetővé váló rendezését is gépesíteni akarjuk, alighanem némi átalakításra, akár átépítésre is szükségünk lesz, ami további költségeket vonz.

Ha nem végeztünk méréseket, ha nincsenek részletes információink arról, hogyan működött könyvtárunk a rendszer bevezetése előtt, nincs mihez hasonlítanunk, nem tudjuk megítélni, hogy nyertünk-e az átállással.

A befektetés megtérülésének pontos kiszámítását néhány tényező bizonytalan volta is nehezíti. A megtérülést általában úgy tekintik, mint a költségek és a haszon viszonyát. Kétségtelen, hogy az RFA rendszer beszerzésének viszonylag magas költségei és a bevezetésére fordított erőfeszítések indokolják a megtérülés vizsgálatát, ám komoly gondokat okoz, hogy mit is mérjünk, és hogyan számszerűsítsünk értékeket. Íme, néhány számszerűsíthető mutató, amit a költségek megállapítására használhatunk:

- az új könyvtári anyagok feldolgozására szánt idő-, munka- és anyagköltség;
- a visszahozott anyagok visszavételével, rendezésével és polcra helyezésével kapcsolatos idő és munka;
- a személyzet idejének a fenti kölcsönzési feladatokra fordított hányada;
- a személyzet idejének az a hányada, melyet a fenti feladatokban közreműködő részmunkaidős és önkéntes segítők oktatásával tölt;
- az egy meghatározott időszakon belül elveszett dokumentumok száma és értéke;
- az elveszett dokumentumok keresésére fordított idő;
- a leltározásra fordított idő;
- a polcok ellenőrzésére, rendben tartására fordított idő;
- az önkiszolgáló kölcsönzések aránya;
- átlagos várakozási idő a kölcsönzőpultnál, forgalmas időszakban;
- a könyvtárosok száma a kölcsönzőpultnál, forgalmas időszakban;
- a polcon félresorolt (rossz helyen lévő) könyvek okozta kérések száma;
- a berendezések fenntartási költségei;
- az ismétlődő megerőltető mozdulatok okozta megbetegedésekkel kapcsolatos költségek.

A kölcsönzési statisztikák, a visszaosztás költségei, vagy a leltározási munkák adatai szilárd tények, numerikus adatok, melyekkel lehet számolni. Ám mérhetetlen például az, hogy hány olvasónk volt, aki egyszerűen feladta, amikor (még az RFA előtt) nem tudott a polcon megtalálni egy könyvet.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Két példa a gyakorlatból

A *Fayetteville Public Library* növekvő állományát évente 20%-kal növekvő mértékben kölcsönözték, ráadásul új, a réginél háromszor nagyobb központi könyvtár-épületet kapott. Arra azonban még ígéretet sem, hogy a személyzet létszáma megnövekedhet. Szükségessé vált tehát olyan megoldások keresése, amelyek az új feltételek között „értéknövelt szolgáltatások nyújtására", azaz személyesebb olvasószolgálatra, jobb felhasználó-képzésre, gondosabb állományfejlesztésre teszi képessé a könyvtárt. Tekintettel a kölcsönzés és visszahozás procedúráinak jelentős rövidítését lehetővé tevő tulajdonságaira, logikus megoldásnak tűnt az RFA. Csakhogy, még mostanában alakuló technológiáról lévén szó, annak piaca különösen ingatag volt. A könyvtár három és fél évig keresgélte a megfelelő rendszert, miközben rengeteget tudott meg a különféle lehetőségekről. Ideális esetben öt, vagy akár tíz évet is vártak volna, amíg a számításba vehető RFA rendszerek kellően stabilizálódnak. Az új épület megnyitása azonban közelgett, így a várakozás nem lehetett ésszerű választás.

Az RFA piacot először is olcsó címkét keresve tekintették át. Fontos szempont volt ugyanakkor a címke megbízhatósága és tartóssága is. Ám még fontosabbá vált, amikor 2003-ban az új épületbe egy könyvszállító berendezést is vásároltak, amelynek több előnyét csak az RFA címkék révén lehet hasznosítani. Így már pontosan leírható, hogy milyen címkét keresnek: ára legyen 50 cent alatt, legyen tartós és jól rögzíthető, ne kötődjön egy szállítóhoz és feleljen meg a körvonalazódó nemzetközi szabványoknak, lássa el az állománybiztonsági funkciót is minden információhordozó tekintetében, gyors konverziót tegyen lehetővé.

Könnyen, gyorsan programozható (és a példányrekordhoz rendelhető) címkéhez ragaszkodtak, remélve, hogy így a teljes állomány konverziója néhány hónap alatt elvégezhető. Szállítóhoz nem kötődő címkéhez ragaszkodtak – mely bármilyen önkiszolgáló kölcsönző állománnyal együttműködik – remélve, hogy ez tág teret ad a jövőbéli lehetőségeknek. Ami az önkiszolgáló kölcsönző állomást illeti, olcsóbbat akartak, mint amit az aktuális piac kínált, olyant, amit egyszerűbb használni, mint egy bankautomatát (ATM-et), és ami a könyvtár vonalkódos olvasójegyeivel képes együttműködni. *„Lehet, hogy sokat akartunk, de megpróbálni nem árthat"* – jegyzik meg a fayetteville-i beszámoló szerzői.

Útkeresésük során világossá vált, hogy a SIP – az az idegesítő szoftver, ami a címke és az integrált könyvtári rendszer között fordít – az egész rendszer egyik buktatója. Plusz költséget jelent, lassítja a tranzakciókat, és ráadásul ott a technológia nagy igazsága: a hibák általában ott következnek be, ahol különböző rendszerek érintkeznek. Így jutottak el a nagy ötlethez: mi lenne, ha a SIP funkcióit az integrált könyvtári rendszer maga végezné? Nem tudták, hogy az európai RFA-rendszerek általában SIP-mentesek: a szállítók a rendszerkódot, vagy az API-t (*application protocol interchange*) átadják a könyvtári rendszer-szállítónak, aki beépíti rendszerébe az RFA-alkalmazást; éppen úgy, ahogy a fayetteville-iek megálmodták.

2003 nyarán integrált könyvtári rendszerként kiválasztották a *GIS Information Syytems Inc.* Polaris 3.0 rendszerét. A Polaris megfelelt a könyvtár elvárásainak és anyagi lehetőségeinek, megfelelően szabványos, a GIS-nek pedig jó híre volt vevőszolgálat tekintetében. Ráadásul arra a kérdésre, hogy az integrált könyvtári rendszerek szállítói miért nincsenek jelen az önkiszolgáló kölcsönző-rendszerek piacán, a válasz „nos, tegyük azt" volt. Röviden: a könyvtár felkutatott egy légiforgalmi önkiszolgáló címkéző-állomásokat gyártó céget, és összehozta a GIS-szel, majd 2004-ben tendert írt ki, és számos szállítóval tárgyalt a megfelelő megoldást keresve. Végül a GIS nyert, hiszen Polaris rendszerébe beépítve az önkiszolgáló kölcsönzési modult, és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a légiforgalmi berendezés elemeinek, valamint a svájci *Bibliotehca Inc.* cég RFA jelfogóinak felhasználásával a kívánalmaknak megfelelő rendszert szállít. A szükséges 250 000 címkét és a hat érzékelő kaput a könyvtár közvetlenül a Bibliothecától szerezte be.

Fayetteville-ben a SIP-mentes, az integrált könyvtári rendszerbe ágyazott RFA önkiszolgáló kölcsönző rendszer megvalósítását hatalmas sikernek könyvelik el. Az önkiszolgáló kölcsönzés közvetlenül az integrált könyvtári rendszerben megy végbe, így nincs közbeiktatott harmadik partnertől származó szoftver, ugyanakkor számos egyedi megoldást tudtak a rendszerbe építeni. A kölcsönző állomások – a könyvtári világon kívüli berendezések elemeiből építkezve – lényegesen olcsóbbak (25 000 helyett 9000 dollár) voltak, és szerencsére fenntartási költségeik is alacsonyabbak. Megtakarították továbbá a külön szerver és a SIP-licensz költségeit. Mivel a viszonylag új RFA technológia csak az elmúlt egy-két évben is rendkívüli fejlődésen és változásokon ment át, a viszonylag olcsó befektetés nem rettenti el a könyvtárt egy későbbi átállástól egy újgenerációs RFA rendszerre. További jó hírek: a 190 000 kötetes állományt két hónapnál rövidebb idő alatt konvertálták; az önkiszolgáló kölcsönző-állomások használata, képernyőinek megjelenése a könyvtár honlapjának és OPAC-jának és egyéb elektronikus forrásainak megjelenésére, használatára hasonlít, így nem idegen az olvasók számára. A hat év alatt 120 %-kal megnövekedett kölcsönzői forgalom kihívásának a szállítóberendezés és az RFA rendszer tökéletesen megfelelt.

A *King County Library System* (Washington állam egyik megyei könyvtári hálózata) megállapítása szerint annak ellenére, hogy az elmúlt évtized az online rendszerek jegyében telt, egész tevékenységük háromnegyed részét még mindig a fizikailag meglévő állomány kölcsönzése teszi ki, s ez a forgalom növekszik. A könyvtári technológiát az olvasók nem információkeresésre használják (arra ott van a Google és a többi), hanem arra, hogy az állományhoz férjenek hozzá. *„Tudják, hol mér ránk megsemmisítő vereséget az Amazon? Egyszerűen sokkal hatékonyabban juttatja el a kívánt könyvet az olvasókhoz. Ébredjünk hát fel, és tegyük gyűjteményünket könnyebben használhatóvá olvasóink számára!"* A 42 könyvtár állománya – az intenzív kölcsönzői használat következtében – állandó mozgásban van: naponta több mint 50 000 könyvtári egységet válogatott és irányított egy központi elosztóhelyen 30 munkatárs. Ezt a rendszert kellett valamilyen módon gépesíteni, és a megoldások között persze felmerült az RFA is. Csakhogy a négy és fél milliós állomány felcímkézése önmagában is igen jelentős költséggel járna (50 cent könyvenként, 1,5 dollár DVD-nként), nem beszélve a jelfogókról, önkiszolgáló kölcsönző-állomásokról, érzékelő kapukról és egyéb járulékos elemekről. Biztonsági szempontból is problémásnak találták az RFA-t, ugyanis a DVD a leginkább veszélyeztetett információhordozó, ugyanakkor ez viseli el legkevésbé az RFA-címkéket. Tekintettel arra. hogy a kölcsönzési forgalom mintegy 40%-át „médiahordozók" (CD, DVD) teszik ki, az RFA a rendezés funkcióját sem tudja igazán megvalósítani. 2003-as tender-felhívásuk is eredménytelennek bizonyult: a könyvtári piacon szereplő cégek közül alig néhány közelítette meg az elvárásokat, de a szükséges gyorsaságot egyik sem. Végül más piacok felé fordultak, és találtak egy céget, mely csomagküldők számára gyárt válogató gépsorokat. A tőlük beszerzett szállítószalag manuális „etetéséhez" 6 ember szükséges (az eddigi 30 helyett), a robot a vonalkódok alapján, (de készen arra. hogy később átálljon az RFA-ra), az integrált könyvtári rendszerrel összeköttetésben állapítja meg minden egyes darab rendeltetési helyét, és juttatja el a megfelelő műanyag ládába.

Míg tehát Fayetteville városi könyvtára megtalálta a megfelelő RFA-rendszert, és – ha külső alkotórészek bevonásával is – megoldotta problémáit, élvezi az RFA valamennyi előnyét,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

King County megyei hálózata útkeresése során inkább az RFA hátrányait tapasztalta és egy robot-megoldást választott, nem zárva ki annak lehetőségét, hogy az RFA kialakulását, megszilárdulását követően áttér annak használatára.
Egy rádiófrekvenciás azonosító rendszer kiválasztása és használatba vétele sok és részletekbe menő erőfeszítést igényel, a kezdeti vizsgálódásoktól és a szállító kiválasztásától a tervezésen és a telepítésen, a konverzión át a fenntartásig, működtetésig és értékelésig. Mind minden újdonság, az RFA is kockázattal jár. Elvégezve mindazt, amit a megfontoláshoz a szakirodalom javasol, a kockázat legalább kiszámíthatóvá válik.

Források

KERN, C.: Radio-frequency-identification for security and media circulation in libraries. In: The Electronic Library, 22.vol. 2004. 4. no. 317–324. p.

MOFFITT, J.: Choosing the robot. In: Netconnect, 2004. 27–29. p.

SCHAPER, L.: The little chip that could. In: Netconnect, 2004. 5. p.

SMART, L.: Making sense of RFID. In: Netconnect, 2004. 4–14. p.

THOMAS, S. – SCHAPER, L. – FORD, R.: Fayetteville's quest. In: Netconnect, 2004. 23–27. p.

További irodalom

Berkeley Public Library, CA. Best practices for RFID technology. www.berlekeypubliclibrary.org/BESTPRAC.pdf

BOSS, R.: RFID technology for libraries, Library Technology Reports, 39(7). 2003. www.ala.org/ala/pla/plaubs/technotes/rfidtechnology.htm

DORMAN, D.: Technically speaking: new vendors heating up radio frequency ID market. In: American Libraries. 33(3) 2002. sept. 76pp.

JUELS, A. – RIVEST, R. – SZYDLO, M.: The blocker tag: selective blocking of RFID tags for consumer privacy. In: 10th ACM Conference on Computer and Communications Security. ACM Press. 103–111. p.

LANDT, J.: Shrouds of time: the history of RFID. Assn. for Automatic Identification and Data Capture Technologies, 2004. www.aimglobal.org/technologies/rfid/resources/shrouds

MONAR, D. – WAGNER, D.: Library RFID privacy and security: Issues, practices, and architectures. (Forthcoming in the 11th ACM Conference on Computer and Communications Security. ACM Press) www.cs.berkeley.edu/~dmolnar/library.pdf

Ontario Office of the Information and Privacy Commissioner: Guidelines for using rfid tags in Ontario public libraries. Toronto, 2004. www.ipc.on.ca/docs/rfid-lib.pdf

SMART, L.: The marketplace. In: Netconnect, 2004. 17–22. p.

WARD, D. M.: Helping you buy: RFID. In: Computers in libraries. 24(3) 2004. march. 19. p.

Mire jó a hangoskönyv? -- Hallgatni Aranyt

Magyarországon vakoknak, Amerikában irodalmi ínyenceknek készültek az első hangoskönyvek. A műfaj legújabb darabjai idén már elárasztották a hazai ‚könyvpiacot', miközben az USA-ban kis híján hangoskönyv Oscar-díjat kapott egy magyar mű. A műfaj legalább két irányban érvényesül: művészi felolvasás élvezete, illetve vakok segédlete. S e kettő nem azonos. Nyilatkozik a témában Shawn Taylor Zelman, az Amerikai Hangoskönyvkiadók Szövetségének kommunikációs igazgatója, Magos György rendező, Parai Sándor, a Vakok Szüvetsége hangoskönyvtárának stúdióvezetője, Földes László, a Kossuth Kiadó munkatársa, Péterfi Rita, az OSZK olvasásszociológusa, valamint Récz Mariann, látásában fogyatékos angoltanár és Matatek Judit, a Vakvagányok c. film hősnője. A MEK-ről sajnos nem esik szó. – *F: jún. 24., 2006/25. p. 94-95. regisztrációval olvasható: http://hvg.hu/hvgfriss/2006.25/200625HVGFriss187.aspx (KIT Hírlevél, 2006/26. jún. 28.)*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A közkönyvtárak szabadidős szerepe

Történeti áttekintés és olvasói vélemények

HAYES, Emma és MORRIS, Anne: Leisure role of public libraries: A historical perspective. (Journal of Librarianship and Information Science, 37.vol. 2005. 2.no. 75–81.p.) és Leisure role of public libraries: User views (Uo. 37.vol. 2005. 3.no. 131–139.p.) c. cikkeit ***Mohor Jenő*** *tömörítette*

Az angol közkönyvtári törvény megjelenése (1850) és a „köz" által fenntartott könyvtárak létesítése óta mindmáig nyitott kérdés a közkönyvtárak fő célja, vagy szerepe tekintetében, hogy vajon annak a tájékoztatásnak, az oktatásnak, vagy a szórakozatásnak kellene-e lennie. Míg az oktatás-nevelés és a tájékoztatás igen céltudatos funkciók, a szórakoztatás harcol azért, hogy elfogadott szerepe legyen a könyvtári szakmán belül, holott ez az egyik legfőbb oka annak, hogy olvasók egyáltalán könyvtárba járnak. A szabadidős szerepről folyó vita végigkíséri a közkönyvtárak fejlődéstörténetét. Még ha a jelenlegi (1964-es) angol közkönyvtári törvény megállapítja is, hogy a könyvtáraknak van rekreációs szerepük, és általában a szórakoztatást értékes funkcióként fogadja el, mégis úgy tűnik, hogy azt a szolgáltatások oktatási és a tájékoztatási elemeinél kisebb értékűnek tekintik. Erre mutat, hogy mind a jelentésekből, mind a hivatalosan megfogalmazott könyvtárpolitikákból hiányzik a szabadidős szerepre fordított figyelem.

Az a tény, hogy a legtöbb ember a szabadidő eltöltésére, ill. szórakozási céllal használja a könyvtárakat, arra int, hogy ezt a funkciót nem szabad lebecsülni. Történetileg a közkönyvtárak értékét olyan mennyiségi adatokon keresztül mérték, mint például a kölcsönzött kötetek, vagy az olvasók száma. A mennyiségi adatokat egyre növekvő mértékben használják bizonyítékként a közkönyvtáraknak az emberek életminőségéhez való hozzájárulásának bemutatására. A szerzők célja az volt, hogy vizsgálják

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a közkönyvtárak szabadidős szerepét, tekintettel a célkitűzések történetére is, különösen az edukáció kontra rekreáció vitákra, hogy felderítsék, ma hol helyezkedik el a hangsúly, és megvizsgálják, milyen értékes a szabadidős funkció az olvasók számára.

A szabadidő meghatározása

Annak érdekében, hogy a szabadidőt a közkönyvtárakkal összefüggésben értelmezni tudjuk, szükséges lenne a szabadidő fogalmának meghatározása. A könyvtári világban is történtek erre kísérletek. *Usherwood* [1] például *Stanley Parker* leíró meghatározását használja, aki a tevékenységek öt típusát különbözteti meg a munka-szabadidő kontinuumban. Ezek közé tartozik a munka; a munkával összefüggő tevékenységek, mint pl. az ingázás; az alapvető fiziológiai szükségletek kielégítését célzó tevékenységek; a nem-munka jellegű kötelezettségek, mint az otthoni felelősség (pl. a háziállatok iránt); és végül a szabadidő, mely mentes a kötelezettségektől és kényszerűségektől. Így tehát a „szabadidő" a tevékenység megválasztásának szabadságát jelenti. Ebben az esetben – jegyzi meg *Snape*[2] – szinte minden tevékenység lehet szabadidős: ami az egyik embernek szabadidős tevékenység, az lehet a másik munkája. A szórakozás (az élvezet) tehát az egyik tényező, amikor egy tevékenységet szabadidősnek tekintünk.

A szabadidő-elmélet szakemberei arra is rámutatnak, hogy a különböző emberek számára mást-mást jelent. Egyesek számára a szabadidő az, ami a munka és a kötelezettségek után fennmarad, másoknak a szórakozást, vagy sajátos élmények, tapasztalatok szerzését jelenti, ismét mások a munkaszünettel, pihenéssel és a modern élet stresszének csillapításával hozzák összefüggésbe.

Haywood és társai[3] szerint a szabadidőre mint maradék időre, mint tevékenységekre, funkcionálisan, vagy mint szabadságra lehet tekinteni. A szabadidő mint maradék idő értelmezése egybeesik azzal az előbbi meghatározással, miszerint a szabadidő az az idő, ami szabadon választott módon használható fel a munka és a létfenntartás kötelezettségeinek teljesítése után. Ez a felfogás az iparosodott társadalomra jellemző, ahol a munka a nap domináns tényezője, és a szabadidő olyan lényegi elem, melyhez a társadalomban mindenkinek joga van. *Tevékenység*ként a szabadidőre úgy tekintünk, mint olyan tevékenységek sorára, amelyben az emberek választásuk szerint vesznek részt szabad idejük során; ezek lehetnek hobbik, sport, tévénézés, vagy akár ivás, és melyeket általában örömteli tevékenységként jellemeznek. Ez a meghatározás könnyen érthető, hiszen azzal foglalkozik, amit az emberek szabad idejükben tesznek. Ebben az értelemben a szabadidő-felfogás illeszkedik ahhoz a tevékenységhez is, amikor az ember – saját szórakoztatása érdekében – felkeresi a könyvtárt, hogy onnan regényt, zenét, vagy filmet vigyen haza. A szabadidő *funkcionális* szemlélete a szabadidős tevékenységeket a társadalom vagy az egyén számára hasznos dolgoknak tekinti. A szabadidő ily módon a társadalom által elvárt, vagy elfogadott végeredmény elérésének eszközévé válik, a társadalmi kontroll egyik formájaként működik. Arra tendál, hogy ignorálja pusztán szórakozási-szórakoztatási célú a szabadidő ideáját. Ez a felfogás azon okok sorába illik, melyek – többek között – a közkönyvtárak létesítéséhez vezettek, s melyekről a későbbiekben esik majd szó. A szabadidő mint *szabadság* nemcsak az egyén saját kedvére végzett tevékenységét jelenti, hanem a szabadidőben rejlő lehetőséget az életminőség javítására és az önfejlesztésre. Ennek, a szabadidős tevékenységek minőségére összpontosító felfogásnak, történeti előzményei is vannak, amikor is egyeseket, mint például a szépirodalom, a regények olvasását magasra értékeltek, míg másokat, mint pl. a szerencsejátékot igen kedvezőtlennek ítéltek. Ennek a felfogásnak is – mint a későbbiekben látni

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fogjuk – vannak kapcsolatai a közkönyvtárak fejlődéstörténetével.

Manapság a *leisure* szó használata az általános, míg a viktoriánus korban, amikor a közkönyvtárak születtek, a *recreation* volt használatos. Snape szerint a rekreáció kifejezés akkor magában foglalta a hasznosság és az önfejlesztés erényét. A rekreációs tevékenységek a feltételezések szerint valamilyen pozitív feladatot töltöttek be, mintsem csak a pihenést vagy a szórakozást szolgálták. Abban az időben a populáris szabadidő, pontosabban a munkásosztály populáris szabadideje társadalmi problémaként jelent meg, és a szabadidő-reform a politika napirendjére került. A közkönyvtárak létesítése mellett szóló erős érv kapcsolódott a szabadidő-reformhoz, amennyiben a közkönyvtárakat olyan eszköznek tekintették, melyek jobb rekreációs lehetőségeket nyújtanak a munkásosztály tagjainak. Ez a közkönyvtári ellátás melletti kampány állandó témája volt.

(Fentiekre is tekintettel legyen szabad a továbbiakban az angol szövegben szereplő *leisure* kifejezés helyén a szabadidő, szabadidős, szabadidő-eltöltés, vagy éppen a szórakozás szót használnom – *M.J.*)

A szabadidő-reform és a közkönyvtári törvény

A brit iparosodás nagy társadalmi és gazdasági változásokat hozott magával. A 19. század első felében a vidéki népesség jelentős részének az ipari városokba költözése és az, hogy a mindennapi életet (a gyárak miatt) az óra szabályozza, számos problémát vetett fel. A városi életfeltételek piszkosak, nyomorúságosak és túlzsúfoltak voltak. Mindezekhez járult a szabadidős lehetőségek ritka volta, s így azok hiánya a kocsmát tették a szabadidős tevékenység fő központjává. A kocsmák pedig az italozás mellett további nem kívánatos tevékenységeknek nyújtottak teret, mint pl. a szerencsejáték, a pénzért verekedés, a kakas- és kutyaviadalok, prostitúció. A populáris szabadidő-eltöltéshez egyre inkább a részegeskedés, a rendetlenség és az erkölcstelenség képzete kapcsolódott. Mindennek természetesen gazdasági kihatásai is voltak, hiszen a gyári termelés szigorú rendjével a másnaposság miatti hiányzás, vagy a hatékony munkára való alkalmatlanság nem egyeztethető össze.

Az 1830-as évekre a munkásság szabadidejével már a kormány, az ipari munkaadók, a józan reformerek és az egyházak is foglalkoztak, és a probléma gyökerét az alternatív szabadidős lehetőségek hiányában látták. Az italozással foglalkozó bizottság 1834-es jelentése a szabadidő-probléma kezelésére lehetőségek nyújtását javasolja, és a parkokkal, múzeumokkal, olvasószobákkal együtt a közkönyvtárakat ajánlja, mint lehetséges alternatívát. A populáris szabadidő-eltöltést megfelelő lehetőségek nyújtásával jobbító szándék nyomán a „racionális rekreáció" koncepciója, mely hatékonyabb viselkedési kényszereket próbált „becsempészni" a szabadidőbe. A racionális rekreáció idealista elképzelése moralitást és mértékletességet kísérelt meg népszerűsíteni a populáris szabadidő-eltöltésben, és célul tűzte ki, hogy összhangba hozza a munkásosztály rekreációs tevékenységét és a középosztály szabadidejét. A közkönyvtárakat számos alkalommal javasolták a munkásság szabadideje megreformálásának eszközéül, s ez a közkönyvtár-kampány végül az 1840-es évek végére a megvalósíthatóságukat vizsgáló parlamenti bizottság felállításához vezetett. A bizottság jelentésében egyik fő érv volt a közkönyvtárak létesítése mellett az a szerep, amit a társadalmi rend fenntartása és az erkölcsi értékek népszerűsítése terén játszhatnak azáltal, hogy jobb szabadidős lehetőségeket nyújtanak. További vélemények szerint a közkönyvtárak az „ésszerű szórakoztatás" eszközeit nyújthatják, és elcsábíthatják az embereket a kor immorális szabadidő-űzésétől, illetve az otthoni olvasás elősegítésével a szabadidő-reform törekvéseit

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

támogatják. A közkönyvtári törvény parlamenti vitájában még az is elhangzott, hogy a könyvtár a bűnözés elleni harc eszköze, „a legolcsóbban felállítható rendőrség" is lehet.

Noha a munkásosztály szabadidő-eltöltési gyakorlatának megreformálása igen erős érv volt, a közkönyvtári törvény elfogadását számos más indok is segítette. Ezek közé tartozott, hogy a kontinentális Európában már sok értékes közkönyvtár létezett, s ez a britek riválisainak bizonyos előnyt biztosított (amit nyilván nem tűrhettek). Szükségessé vált az ipari munkásság műszaki-technikai ismereteinek növelése is. A munkáltatókat aggodalommal töltötte el a szocialista irodalom megjelenése, és úgy látták, hogy a közkönyvtári kínálattal visszatartják munkásaikat a forradalminak és kártékonynak tartott könyvektől. A közkönyvtárak tehát nem egyetlen ok, hanem egy motiváció-keverék alapján alapíttattak, amelyben egyaránt szerepet játszott a műszaki oktatás, a literáció-terjesztés és a rekreációs formák jobbításának igénye.

1850 előtt a könyvtárak a nagyközönség számára vagy hozzájárulás fejében, vagy valamilyen egyesületi tagság révén voltak hozzáférhetők. Nem egy közkönyvtár a gépész egyletek könyvtáraiból fejlődött ki, amelyek elsősorban oktatási, továbbképzési céllal építették ismeretterjesztő állományukat, s ez is erősítette a közkönyvtárak (és a fenntartó helyi hatóságok) azon nézetét, hogy a könyvtárak fontosabb szerepe az ismeretterjesztés lenne. Mivel a közkönyvtári törvény a helyi hatóságoknak csak a könyvtár épületének és személyzetének biztosítására tette lehetővé az adóztatást, az alapállományt többnyire az egyesületi könyvtárak átvétele jelentette. Ezek eredetileg ismeretterjesztő céllal jöttek létre, ám fokozatosan áttértek a szórakoztató irodalom beszerzésére is. Ezt a gyakorlatot folytatva a közkönyvtárak is beszereztek regényeket, könnyű olvasmányokat, és ha már egyszer ezek megjelentek a könyvtári kínálatban, a közönség ez irányú igényének nyomása igen nehézzé tette volna e gyakorlat megszüntetését.

A nagy regény-vita

A közkönyvtárakat kezdettől fogva szabadidős céllal, elsősorban regények kölcsönzésére használták. A legtöbb könyvtárban az összes kölcsönzés 65–75%-át a regények tették ki. Egy tanulmány szerint[4] 1876–77-ben a mintaként kiválasztott 13 kölcsönkönyvtár közül mindössze kettőben volt a kölcsönzött regények száma kevesebb az össz-kölcsönzés felénél, míg a többiek esetében ezek aránya 57 és 83 százalék között volt. Feszültség keletkezett a közönség igénye (regény) és a könyvtárosi szakma feltett szándéka (jobbító és oktató irodalom nyújtása) között. A könyvtári bizottságok nem igazán tudtak megbékélni azzal a ténnyel, hogy a munkásság (sőt, a középosztály) a napi munka után inkább szórakoztatást, mintsem tanítást vár. Ugyanakkor a regényolvasást a korabeli kommentátorok időpocsékolásnak, sőt, butító tevékenységnek értékelték; hiszen az olcsó, szenzáció-jellegű regényről (a.m. „ponyva") szóltak, amiket a munkásság nagy része olvasott. A ponyvát a társadalmi összhangot fenyegetőnek tekintették, mivel, szemben az irodalmi regényekkel, nem népszerűsítették a középosztály erkölcsi és kulturális értékeit.

A nagy regény-vita (*The Great Fiction Question*) arról folyt, hogy milyen regényeket kellene a könyvtáraknak kínálniuk, ha egyáltalán feladatuk a regényellátás. A vita lényegében három részre osztotta a szakmát. A könyvtárosok egy része szerint a népszerű szórakoztató könyveket biztosítani kell, ha már egyszer azokra van igény. A többség véleménye szerint a regény, mint szabadidős olvasmány általában elfogadható, kivéve a „szenzációs meséket" és a limonádét. Ez a csoport a regény-kínálatot oktató és erkölcsnevelő hatása miatt támogatta. Hitük szerint az olvasó ugyanis fokról-fokra emelkedhet az alacsonytól a magasabb szintű irodalomhoz, ízlésében és felfogóképességében egyaránt fejlődve. Így tehát a rekreációs könyveket akkor tartották elfogadhatónak, ha azok segítik az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

irodalmi regények felé vezető utat. A harmadik csoport szerint a közkönyvtárnak egyáltalán nincs szórakoztató funkciója, így népszerű regényeket egyáltalán nem kell kínálnia. A *Library Association* 1908-as konferenciája vitájának végeredménye szerint a kölcsönzésre kínált könyveknek kell, hogy legyen irodalmi, vagy oktató-nevelő értéke, különösen támogatandók a klasszikus irodalminak minősülő alkotások, ám az irodalmi, morális vagy oktató-nevelő érték nélküli, efemer olvasnivalónak nincs helye a közkönyvtárakban. A könyvtári szakmán kívül nagyobb elismerésben részesült a fikciós irodalom: gyakran hangoztatták, hogy a városlakóknak, akik kevés rekreációs lehetőséghez jutnak hozzá, legalább a könyvtárak nyújtsanak szórakoztató olvasmányokat, illetve, hogy a munkásoknak – a gyáripari monotónia ellensúlyozásaként – joguk van a szimplán szórakozató időtöltéshez. Ugyanakkor működött egy politikailag motivált fikció-ellenes lobbi is, melynek néhány esetben sikerült megakadályoznia a közkönyvtári törvény helyi alkalmazását.

A könyvtárak népszerűsítése

Mivel a közkönyvtárak sikerét a kölcsönzött könyvek mennyiségével mérték, szükség volt a regény-kínálatra, hogy az ismeretterjesztő művek kisebb sikerét ellensúlyozva elérjék az elvárt kölcsönzési mennyiséget. A közönségigényre tekintettel a könyvtári bizottságok (gyakran a könyvtárosok bosszúságára) nagy mennyiségben választottak népszerű regényirodalmat, hogy a könyvtár népszerűségét, vonzerejét fenntartsák, illetve növeljék. A könyvtárak így egyre inkább a közönség igényeinek közvetlen kielégítőivé váltak, és önnön népszerűsítésük érdekében a közösség rekreációs érdekeinek igyekeztek megfelelni.
Néhány esetben a könyvtárak szabadidős vonzerejüket újságolvasó-szobák létesítésével növelték, amelyek informális találkozásoknak, a sporteredmények megismerésének helyszínéül szolgáltak, sőt, játék- és dohányzószobákat is nyitottak. Az újság-szobák nemcsak a rekreációs célú hírlap- és magazinolvasásra nyújtottak lehetőséget, hanem – alighanem akaratlanul – tartózkodásra, beszélgetésre alkalmas (szükség esetén száraz és meleg) helyet is biztosítottak. A könyvtárosok ellenérzését persze kiváltotta, hogy ezeken a helyeken megjelentek a semmittevők és a csavargók is, illetve, hogy az újságokból a fogadási információkhoz is hozzá lehetett jutni, ami éppenséggel nem segítette a szerencsejátékok elleni küzdelmet.
1890 és 1914 között több közkönyvtár kísérletezett játékok, dohányzó- és beszélgető-szobák (esetenként még bevételt is hozó biliárd-szoba) nyújtásával, a közösségi rekreáció koncepciójának jegyében, a társadalmi érintkezés alkohol-árusítás nélküli elősegítése céljából. A közkönyvtár mint a közösség rekreációs intézményének ideája – különösen a könyvtárak vonzerejét növelő mai kísérletek fényében – igen előremutatónak tűnik.

Az oktató-nevelő és tájékoztató szerep

A rekreációs szobák szabadidős szerepe nem vált széles körben népszerűvé akkoriban, a könyvtáros szakma ugyanis elhatározta a könyvtárak edukációs céljainak megerősítését. A közkönyvtárak szabadidős-szórakozási használata már csak azért sem volt népszerű a könyvtárosok körében, mert nem lévén céltudatos, komoly tevékenység, aláásta a szakma tekintélyét. Az LA egyik alapítója szerint, ha a könyvtárosok oktató-nevelő munkájukat láthatóbbá teszik, társadalmi státusuk emelkedni fog.
Az alapfokú oktatási törvény (*Elementary Education Act*) 1870-es megjelenése után a közkönyvtár-alapítás egyik fontos érve volt, hogy az elemi iskolák munkáját folytatják majd. A 19. század végéig tovább erősödött a közkönyvtárak nevelő és (főként műszaki) oktató tevékenységének

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

középpontba állítása, különösen, mivel a versenytárs Európában a műszaki oktatás magasabb színvonalú volt. A könyvtárak a könyvkölcsönzés mellett előadások, tudományos és művészeti tanfolyamok szervezésével bővítették szolgáltatásaikat, s ehhez még pénzügyi támogatást is nyerhettek.

Az újabb közkönyvtári törvény (1919) következtében létrejött megyei könyvtárak a megyei oktatási bizottságok felügyelete alatt működtek, s ez ismét a könyvtárak edukációs küldetését erősítette. A megyei könyvtárak jelentős erőfeszítéseket tettek a tanárok, a tanulók és a komoly olvasók szükségleteinek kielégítésére. A két világháború között a nagyobb könyvtárak már az iskolák és a felnőttoktatási tanfolyamok könyvellátásáról is gondoskodtak, és felismerték a kereskedelem és az ipar könyvtári igényeit, ami az üzleti és a műszaki könyvtárak fejlődéséhez vezetett.

1950-ben már olyan álláspont is megfogalmazódott, hogy a közkönyvtárak a jövőben kevésbé fognak azzal a fajta rekreációs igénnyel törődni, amit más intézmények megfelelően ki tudnak elégíteni. A következő évek ismét a könyvtárak oktatási szerepének növekedését mutatták, ezúttal főként a felsőoktatás kiterjedésének köszönhetően.

A 20. század második felében a hangsúly egyre inkább az információellátás irányába tolódott el. Elsőbbséget kapott a könyvtárnak a közösségi információnyújtó szerepe. Az infokommunikációs eszközökhöz való hozzáférés tovább növelte a könyvtárak tájékoztató szerepét. Az Egyesült Királyság teljes lakosságát internet hozzáféréshez és online szolgáltatásokhoz juttatni szándékozó program[5], illetve a brit kulturális minisztérium 2003-as „A jövő keretei" című elaborátuma[6] már alcíme (könyvtárak, tanulás és információ a következő évtizedben) szerint is, talán túl nagy hangsúlyt helyez a könyvtárak edukációs és információs szerepére.

A szabadidős funkciók elismerése

Annak ellenére, hogy a múlt századot végig az edukációs és információs hangsúly jellemezte, a könyvtárak szabadidős szerepének elismerése fokozatosan növekedett. Az 1927-es Kenyon jelentés például megállapítja, hogy a könyvtáraknak egyaránt kell szolgálniuk azokat, akik a tudást, és azokat, akik a pihenést vagy a szórakozást keresik. „Hisszük, hogy a legértékesebb szolgáltatások egyike annak az intellektuális frissítőnek a nyújtása, amelyre mindannyiunknak *szüksége van*" – írja a jelentés.[7] Voltak, akik az időtöltő olvasnivaló biztosítását teljes értékű könyvtári funkciónak tekintették a két világháború közötti időben. Az 1950-es években az oktatási anyagok iránti megnövekedett igény mellett növekedett a regények és a más rekreációs olvasnivaló (utazás, sport, életrajzok, kézművesség) kereslete is, a megnövekedett szabadidő eredményeként. Az 1964-es közkönyvtári és múzeumi törvény (*Public Libraries and Museums Act*) pedig megerősíti az edukáció és az információ mellett a könyvtárak rekreációs szerepének értékét is.

A könyvtárak szabadidős célú használatának megerősítése ellenére vannak arra utaló jelek, hogy a szabadidős funkció nem teljesen elismert és elfogadott a szakmán belül. Az 1970-es években megkísérelték, hogy a regény-sorok közé „non-fiction" könyveket „csempésznek" azzal a reménnyel, hogy megváltozhat az olvasó élete, ha véletlenül ilyen könyvet visz és olvas el. 1986-ban az *Adam Smith Institute* a könyvtári szolgáltatást olyan rendszernek írja le, *„amely ingyen nyújt nagy mennyiségben zúzdába való fikciós irodalmat olyanoknak, akik akár fizetni is tudnának értük."*[8]

A közkönyvtárak szolgáltatásaival foglalkozó újabb jelentések mindazonáltal ismét megerősítik a szabadidős funkciókat, és elismerik, hogy az alapszerepek rugalmasak és kölcsönösen egymás javára válnak. Egy 2002-es jelentés[9] például belátja, hogy a regénykölcsönzés hozzá

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tud járulni a szabadidős, a társadalmi, a kulturális és a literációs célok megvalósításához. Kormányzati szinten is nagyra értékelik az olvasás jótékony hatását. Az olvasásra való képtelenség szociális kirekesztődéshez vezethet, ami kapcsolatban áll a munkanélküliséggel, alacsony jövedelemmel, szegényes lakáskörülményekkel és a bűnözéssel is. A kulturális minisztérium már említett dokumentuma – alcíme ellenére – szilárdan összekapcsolja a közkönyvtárakat a szabadidős tevékenységgel, azzal a felhívással, hogy több ember menjen könyvtárba, mint moziba vagy labdarúgó-mérkőzésre, és hogy a könyvtárakat a parkokhoz hasonlítja, ahol az emberek számos tevékenység között választhatnak. Az a jelentés tehát, amely igen nagy hangsúlyt helyez a könyvtárak fontosságára a tudástársadalom alakításában és a digitális jártasság elősegítésében, elismeri az olvasás, a filmekhez és zenékhez való hozzáférés jótéteményeit, olyan épületről beszél, amelyben a szabad idő eltölthető.

Két másik, a kormányzathoz köthető jelentés is felöleli a szabadidőt, mint a modern könyvtár szerepének integráns részét. A „Már régen esedékes"[10] szerint a könyvtár az érdeklődés kielégítésére szolgáló központ, ahol az ember kutathatja családja történetét, olvashat könyveket, nézhet videót vagy hallgathat zenét, szörfözhet a neten. A 21. századi könyvtárak című másik jelentés[11] figyelembe veszi a könyvtár és az otthon változó viszonyát, hiszen az online szolgáltatások lehetővé teszik, hogy az ember otthonról használja a katalógust, jegyezzen elő, hosszabbítson meg kölcsönzést, vagy használja az előfizetett referensz-forrásokat. Ennek eredményeként maga a könyvtár inkább klubbá, vagy szabadidő-központtá válik, ahol a berendezést is otthonosabbá tervezik, karosszékekkel és kávéval. A közkönyvtár ekképp valami olyasmivé válna, amit Skandináviában a város nappalijának neveznek.

Mindazonáltal a könyvtár szabadidős arculata nem örvend általános elismerésnek saját jogon, inkább a tanulással való kapcsolata alapján tekintik jogosnak. A 21. századi könyvtárak a csendes rekreációs övezetet és az étkezési lehetőséget csak kiegészítő szolgáltatásnak tekinti azok számára, akik hosszú időt töltenek (tanulmányi, kutatási céllal) a könyvtárban. A jövő keretei az olvasást inkább a könyvtár tanulást támogató szerepének alapvető elemének tekinti, mintsem hasznot is hozó szabadidős tevékenységnek.

A kényelmes üldögélő-övezet, a kávézó azért került a könyvtárba, hogy vonzza, és hosszabb tartózkodásra csábítsa a betérőt. Az új médiaformák és az infokommunikációs technológia kínálata pedig főként a fiatalabb korosztályokat kívánja behívni. Ezeknek a szabadidős lehetőségeknek a fokozott kínálata azt mutatja, hogy a szabadidős funkciót nem csak a tanuláshoz kapcsolható jótéteményei, hanem a könyvtárak népszerűsítésének érdeke is igazolják.

A szabadidő és eltöltése napjainkban

A legutóbbi évtizedekben sokat változtak a szabadidő felhasználásának formái. Ezt többek között a társadalomban végbement olyan változások befolyásolták, mint az „ezüst generáció" növekedése, az otthon és az arra költött pénz fontossága, az életminőségre helyeződött hangsúly, mely a fitnesz-klubok számának növekedésével és az aktív sporttevékenység erősödésével jár együtt, vagy az „örökség-kultusz" jelensége, melynek következtében egyre többen fordítanak időt a történelmi helyek felkeresésére. [Ne feledjük, a brit társadalomról van szó! *–MJ.*]

Az ezt leíró tanulmány szerint a szabadidőben a könyvtárak legfőbb versenytársai a tévézés, kertészkedés, a ház körüli tevékenykedés, az olvasás mint hobbi pedig hanyatlóban van.[12] Volt, aki egy évtizede az olvasás mint szabadidős tevékenység jövőjéről azt hitte, hogy az segít majd az ember magánéletét megőrizni egy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egyre személytelenebb világban, és hogy az új technológia meg fogja újítani a könyv iránti elismerést. Ezzel szemben azt tapasztalhatjuk, hogy egyre több otthonban van videó, nagyfelbontású tv, számítógépes játék – akár egyetlen könyv nélkül is.

Ma a legtöbb szabadidőt tévé- vagy videónézéssel, rádióhallgatással töltik. Az olyan technológiai újdonságok, mint a DVD, melyről egyaránt lejátszható zene, film, vagy éppen játék, tovább növeli a szabadidő otthoni eltöltésének vonzerejét: minden idők leggyorsabban növekvő eladási mutatóját a DVD-lejátszó produkálja. Ennek eredményeként a könyvtárak az otthoni szórakozás igényeiken kell, hogy megfeleljenek, videók, DVD-k, CD-k nyújtásával. Ugyanakkor mindazok számára, akik otthon egyre elszigeteltebben élnek a távmunka, a távoktatás és a távszórakoz(tat)ás környezetében, a könyvtár társasági központként válhat fontossá, ahol más emberekkel lehet találkozni. Egy újabb tanulmány szerint[14] növekvő mértékben használják a könyvtári teret másokkal való kapcsolatok kialakítására. A könyvtár értékes találkozási hely, ahol viszonyokat lehet létesíteni vagy felújítani, és egy hely, ahol pihenni (relaxálni) lehet, ahol a rekreáció az olvasás, és egy csésze kávé élvezetének formáját öltheti.

A szabadidő formáját és mennyiségét befolyásolják a munkakörülmények változásai is. A rugalmas munkaidő, az otthon végzett (táv)munka, az eseti megbízások és a határozott idejű szerződések nincsenek tekintettel a hagyományos (esti és hétvégi) szabadidőre. Az időskorúak növekvő létszáma, és a korán nyugdíjba vonulók mennyisége egy idősebb szabadidő-piacot hoz létre. Ennek következtében a könyvtáraknak nagyobb gondot kell fordítani az „öregbetűs" és a hangos könyvek beszerzésére, a könyvtárépületek akadálymentesítésére. A munkanélküliség ugyancsak a szabadidő összmennyiségét (s ezzel a szabadidő-eltöltés lehetőségei iránti igényt) növeli. Egy tanulmány[7] már 1988-ben rámutat, hogy a modern élet az egész közösség számára megnöveli a szabadidőt, akár akarjuk, akár nem, s így sok ember válik képtelenné arra, hogy hasznosan töltse üres óráit, ami unalomhoz, ez pedig végső soron akár antiszociális tevékenységekhez, bűnözéshez is vezethet. Sokak számára ugyanis a szabadidő nem az, aminek lennie kellene, annak örömét csökkenti az idős kor, vagy a munkanélküliség, vagy egész egyszerűen az unalom, ami a szabadidős javak tulajdonlásának rövidéletű élvezetével jár együtt. E tanulmány jegyzi meg, hogy a könyvtár maga képes arra, hogy kellemes relaxációs körülményeket teremtsen azok számára, akik ezt otthon nem találják meg, ugyanakkor arra is rámutat, hogy (a tévézést kivéve) a modern szabadidős tevékenységek (sport, konditerem stb.) az otthontól távol folynak, s ekképp a családi élet ellenében hatnak. Ugyanakkor a könyvtár, azzal, hogy könyveket kölcsönöz, otthoni olvasásra, „szorosabbra fűzi az otthon és a család, a társadalom legbensőségesebb egysége" kötelékeit. (Hasonló eszme működött a 19. században, amikor azt remélték, hogy a könyvtár nyújtotta könyvek a férfiakat majd otthon tartják, és kocsmázás helyett a családnak fognak felolvasni.)

Egy felmérés eredményei

150 olvasót kérdeztek meg két nagy angol közkönyvtárban, annak felmérésére, hogy milyen a könyvtárak szabadidős használata, mekkora a szabadidős szerep fontossága, és miféle előnyökkel jár a szabadidős olvasó számára. Az eredmények szerint az olvasás egyaránt jellemezte minden korosztály szabadidős tevékenységét. Korábbi vizsgálatok eredményeivel megegyezően, a zene- és filmkölcsönzés inkább a fiatalok jellemzője: mindössze egy 45 éven felüli olvasó kölcsönzött CD-t, és három 55 évnél idősebb kölcsönzött videót, illetve DVD-t. A nyugdíjasok és a munkanélküliek körében gyakoribba könyvtár helyben használata, az újság- és magazinolvasás, a tévénézés.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárlátogatás gyakorisága meglehetősen jól mutatja a könyvtár fontosságát a szabadidő eltöltésében. A válaszolók többsége hetente legalább egyszer (33%) vagy annál többször (30%) megy könyvtárba, sőt, az egyik könyvtár megkérdezett olvasóinak tíz százaléka naponta látogatja azt. Úgy tűnik tehát, hogy a könyvtárba járás az olvasók jelentős részének „napi rutinjába" tartozik, ennélfogva jelentős fontosságú része szabad idejüknek.

A könyvtárral kapcsolatos szabadidős tevékenységek fontossági sorrendje felállítását nem következtetések levonása érdekében kérték a válaszolóktól, csak azért, hogy bátorítsák őket tevékenységeik fontosságának, indokainak átgondolására a további kérdések érdekében. Mégis adódik a fontossági sorrendből néhány tanulság. Mint könyvtárhasználóktól várható, az olvasás alig kapott „meglehetős" besorolást, inkább a „nagyon" vagy az „alapvető" kategóriába került. A zenehallgatást senki sem tekinti meglehetős fontosságúnak, az vagy nagyon fontos, vagy (sőt, az egyik könyvtár valamennyi válaszolója számára) alapvetően, elengedhetetlenül lényeges. Az e-mail, internethasználat fontossága viszonylag egyenletesen oszlik meg a három kategória között. A könyvtárban való időtöltés (ide értve az újság- és folyóiratolvasást, a tévénézést és a barátokkal való találkozást) is a nagyobb fontosságú tevékenységek közé tartozik, különösen a nyugdíjasok és a munkanélküliek körében.

Az olvasás indokai között a „szeretek olvasni", „az olvasás a hobbim" mellett olyan válaszokat is feljegyeztek, hogy „a legizgalmasabb dolog a rengeteg könyv között válogatni, böngészni", illetve „ha belépek a könyvtárba, olyan érzés fog el, mint mást, amikor az édességboltba megy be". A szabadidős olvasás másik fontos szerepe a relaxáció elősegítése, gyakori az elalvás előtti, azt segítő olvasás, illetve az olvasás, mint a stresszoldás, a napi gondok előli menekülés eszköze említése. További indokként szerepel az olvasás, mint más szabadidős tevékenység segítője, így a család történetének kutatása, illetve a barkácsolás, sőt, az amatőr képzőművészet előmozdítója is.

Az audiovizuális anyagok kölcsönzése, bár forgalmuk meglehetősen magas, nem vált ki különösebb lelkesedést. A válaszolók jelentős része a videó és DVD kölcsönzést nem tartja lényegesnek a szabadidő eltöltése szempontjából. Van viszont, aki azért kölcsönöz hangos könyvet, mert így „olvasni tud", miközben valami más tevékenységet folytat.

A könyvtárhasználat előnyei közé tartozik a könyvtárban való időtöltés: „van hova mennem, ha elmegyek otthonról", „különben csak az utcákat rónám", „otthon is olvashatnám az újságot, de itt embereket is látok" – érkeznek a válaszok a nyugdíjas, munkanélküli, egyedülálló olvasóktól. Több válaszoló számára a könyvtárban töltött idő jelenti a menedéket zsúfolt életük, vagy éppen a zajos otthon elől. A könyvtár a fiatalok számára is az időtöltés egyik helyszíne, egy pont, ahová meg lehet beszélni a találkozót a barátokkal. A könyvtár olyan hely, ahol az ember nemcsak egyéni tevékenységet folytathat, hanem kapcsolatot teremthet másokkal; ez utóbbit is segítik a könyvtárhoz csatlakozó kávézók is.

A társadalmi elszigeteltség oldását, a szocializációt is segítik a könyvtárak azáltal, hogy utat kínálnak a közösség felé. Egy tanulmány[8] szerint sokan, amikor új helyre költöznek, először a könyvtárba iratkoznak be, mert az segít a közösségbe való beilleszkedésben. Az internethez való szabad hozzáférés ugyancsak fontos segítség a társadalmi érintkezéshez: a barátokkal, a távol élő családtagokkal való rendszeres elektronikus levelezés is a társadalmi jelenlétet erősíti. A szabadidő jótéteményei között van a pihenésnek, megújulásnak, a testi és mentális egészség megőrzésének lehetősége is. A közkönyvtárak, a szabadidős lehetőségek nyújtásával szintén részesei ennek. A könyvtári rendezvények – előadások, felolvasások, találkozók – akár mint társasági, kulturális, vagy oktató-tájékoztató események ugyan-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csak a résztvevők javára válnak, akár szocializációjukat, akár szórakozásukat, pihenésüket, rekreációjukat, vagy éppen tájékozódásukat segítik elő.

A válaszolók többsége szerint a könyvtár lehetőségeket nyújt, és választékot kínál. Különösen az alacsonyabb jövedelműek körében fontos, hogy a könyvtár a szabadidős lehetőségek olyan körét kínálja, amelyek rendszeres igénybe vételét nem engedhetnék meg maguknak, vagy azok nélkül kellene élniük, ha a könyvtár leállítaná adott szolgáltatásait. Mindkét könyvtárban megfogalmazódott olyan vélemény is, hogy a könyvtár az egyik legnagyobb érték, amit helyi adójáért kap a polgár, és talán az egyetlen, amire nem is sajnálja adóját.

Konklúzió

A közkönyvtárak megalakításának egyik fő indoka az a szerep volt, amelyet a munkásosztály szabadidejének eltöltésében játszhattak. Az elképzelések szerint a közkönyvtárak a bűnözés elleni harc, a szociális rend fenntartásának és az erkölcsi értékek terjesztésének erői lehetnek azáltal, hogy jobb szabadidő-eltöltési (szórakozási) lehetőséget nyújtanak. A kormányzat ma is fontos kérdésnek tekinti az olvasást, mivel összefüggést lát az alacsony literációs szint és a társadalmi kirekesztettség és az ehhez társuló problémák (antiszociális magatartás, munkanélküliség, bűnözés) között. Valóban, a könyvtárak, az alapszolgáltatásuknak tekintett könyvkölcsönzéssel még mindig kulcsszereplők a szociális helyzet javításában azáltal, hogy „jobb" szórakozási lehetőséget nyújtanak.

A könyvtárakat kezdettől szórakozási céllal használták (főként regénykölcsönzésre), noha a könyvtárosok mindig is nevelő-oktató szerepüket helyezték előtérbe. A szórakozás maradt a könyvtárlátogatás fő oka ma is, még ha a könyvtárak információ-ellátó funkcióikat jobban hangsúlyozzák, és a tanulás támogatását fontos céljuknak tekintik is. A kezdetektől, és végig a huszadik században át, a könyvtárak, - hogy népszerűek maradjanak – megfeleltek a közönség igényeinek: több példányban szerezték be az új és népszerű könyveket. Az állomány megfelelése a közösség „rekreációs" igényeinek mind a mai napig tart: ez vezetett el az olyan kurrens szórakoztató anyagok beszerzéséhez, mint a videók, CD-k DVD-k és az infokommunikációs technológia eszközei.

A nem elsősorban olvasásra szolgáló helyiségek (a hírlapolvasó, a dohányzó és a kártyasakk stb. szoba) a szórakozás vonzerejét jelentették, s ma ismét ezekkel válik népszerűvé a könyvtár: tini-övezetek, kávézók létesülnek, és úgy tervezik át a könyvtárakat, hogy azok több és megfelelőbb helyet biztosítsanak „a szocializáció és a relaxáció" számára, hogy a könyvtár társadalmi és társasági alkalmak színhelyévé válhasson. A szórakozási célú könyvtárhasználat túlmegy a szórakoztató irodalom, zene és film használatán, és olyan lehetőségeket is igénybe vesz, melyek inkább oktatási vagy informatív jellegűnek tekinthetők. A „non-fiction" olvasás, az infokommunikációs eszközök használata, a könyvtári rendezvényeken való részvétel, noha alapvetően oktató és/vagy tájékoztató jellegű, sok könyvtárlátogató számára szórakoztató szabadidős tevékenység is. A közkönyvtárak történetének egyik legállandóbb vonása, a szórakoztató szabadidős szerep ma – új formákban – ismét erősödik. A szabad idős szórakozás pozitív erő a társadalomban, és a könyvtárak, miközben ezt támogatják, egyúttal saját vonzerejüket is növelik.

Noha a közkönyvtárak szabadidős, szórakoztató szerepét hagyományosan alulértékelik, az elvégzett vizsgálat azt bizonyítja, hogy éppen ez a könyvtárba járás fő indoka. Az eredmények szerint a könyvtárak minden korú, és mindenféle hátterű olvasó számára nyújtanak lehetőségeket, és a könyvtárak szabadidős szerepe igen sok ember életének fontos részét alkotja. A szabadidővel kapcsolatos könyvtári tevékenységek széles köre (az olvasás, az audio-vizuális anyagok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kölcsönzése, a könyvtárban rendezvényeken való részvétellel vagy az infokommunikációs technológia használatával eltöltött idő) számos előnnyel jár. A könyvtár nyújtotta lehetőségek rendszeres használata segíti a nyugdíjasok szociális aktivitásának fenntartását; az alacsony jövedelműek és a munkanélküliek számára lehetővé teszi olyan szabadidős tevékenységek végzését, akik azokat anyagi okokból nem engedhetnék meg maguknak. A könyv- CD- és videókölcsönzés lehetővé teszi a kulturális érdeklődés kielégítését és a kultúra fejlődésével való lépéstartást, függetlenül az egyén anyagi körülményeitől. Az a tény, hogy a könyvtárlátogatás milyen rendszeres része az emberek hétköznapi életének, megmutatja annak igazi értékét.

A napjainkban elérhető szabadidős lehetőségek hatalmas kínálata ellenére világosan látszik, hogy a közkönyvtáraknak még mindig igen fontos szerepük van a szabadidős célú anyagok és szolgáltatások nyújtásában.

Jegyzetek

1. USHERWOOD, B.: Libraries and leisure : The role of the librarian in leisure management. London : Association of Assistant Librarians, South East Division, 1977.
2. SNAPE, R.: Leisure and the rise of the public library. London : Library Association, 1995.
3. HAYWOOD, L. et al.: Understanding leisure, 2nd ed. 1995. Cheltenham : Stanley Thornes
4. KELLY, T.: A history of public libraries in Great-Britain 1845–1975. 2nd ed. London : Library Association, 1977.
5. BROPHY, P.: The people's Network : A turning point for public libraries. London : Resource, 2002.
6. Department for Culture, Media and Sport: Framework for the Future : Libraries, learning and information in the next decade. London : Department for Culture, Media and Sport, 2003.
7. MURISON, W.J.: The public library : Its origins, purpose and significance, 3rd ed. London : Clive Bingley, 1988.
8. TOYNE, J.–USHERWOOD, B.: Checking the books : The value and impact of public library book reading. Sheffield : University of Sheffield, 2001.
9. Audit Commission : AC knowledge: Learning from audit, inspection and research: Building better library services. Wetherby : Audit Commission, 2002.
10. LEADBEATER, C.: Overdue: How to create a modern public library service, Laser Foundation Report. London : Demos, 2003.
11. WORPOLE, K. 21st Century libraries : Changing forms, changigng futures (2004) http://www.buildingfutures.org.uk/pdfs/pdffile_31.pdf
12. SEAR, L: Trends in public libraries. In: Public Libraries Journal, 7. (1992) 3.no 77–81.
13. USHERWOOD, B.: The library service and leisure activities. London : Library and Information Technology Centre, 1993.
14. BRYSON, J. – USHERWOOD, B. – PROCTOR, R.: Libraries must also be buildings : New library impact study. London: Resource, 2003.

Megvásárolható az ETO új, teljes kiadása

A Könyvtári Intézet kiadásában elkészült és megvásárolható az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) új, teljes kiadása. A teljes kiadás 3 kötetből (két táblázati rész, egy mutató) áll.
Ára: táblázati kötetek (I-II.) 9.000,- Ft, mutatókötet 4.000,- Ft.
Mindhárom kötet együttes rendelése esetén összesen 12.000,- Ft.
(Az árak az ÁFÁ-t is tartalmazzák.)
További felvilágosítás: Szabó Lászlóné (oktat@oszk.hu), telefon: 224-3819.

OSZK Könyvtári Intézet Oktatási osztály (1827 Budapest, Budavári Palota F. épület)
(Katalist, 2006. június 19.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A lengyel könyvtárak múltja és jelene

GÓRNY, Miroslaw – NIKISCH, Jan Andrzej: Passato e presente delle biblioteche polacche c. írását (Bollettino AIB, 44.vol. 2004. 2.no. 153–162.p.) ***Mohor Jenő*** *tömörítette.*

A kezdetek

Lengyelország első – leginkább kolostori – könyvtárai a 12–13. századból valók. Az első lengyel egyetemi könyvtár a krakkói (a későbbiekben Jagelló) egyetemé, 1364-ben létesült. Ma Lengyelország egyik legnagyobb és leggazdagabb gyűjteményével rendelkezik.

A nemzeti könyvtárpolitika a 18. században indult fejlődésnek, főként az 1773-ban megalakult Nemzeti Oktatási Bizottság (valójában az első európai oktatási minisztérium) tevékenységének következtében. Ennek a szervezetnek volt feladata valamennyi lengyel könyvtár felügyelete, a parokiális és a magánkönyvtárak kivételével. Felügyelete alá tartozott az 1747-ben alapított Zaluski Könyvtár is (mely az első lengyel nemzeti könyvtár volt, s egyben világszerte is a legrégibbek egyike, mintegy 400 ezer nyomtatvánnyal, 200 ezer kézirattal és 40 ezer metszettel, és már 1780-ban kötelespéldányokat kapott). A bizottság húsz éves tevékenysége során a könyvtárak működését szabályozó előírásokat is kiadott. Sajnos a század 70-es éveiben megszűnt a lengyel állam önállósága, területén Oroszország, Poroszország és Ausztria osztozott, mindazonáltal az oktatási rendszer reformját célzó tevékenység folytatódott, gyakran sikereket is hozva.

A 19. század mindenek felett a közösségek könyvtári fejlődésének kora volt. Ugyanekkor létesült néhány ma is létező egyetemi könyvtár: az Ossolineum Lvovban (melyet a 2. világháború után Wroclawba költöztettek), a Raczynski Könyvtár Poznanban, és a Dzialynski Könyvtár a Poznan melletti Kórnikban.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A két világháború között

1918-ban Lengyelország visszanyerte függetlenségét, és az állam újjáalakítása együtt járt az oktatási struktúrák – s köztük a könyvtárak – létrehozásával. 1930-ban mintegy 25 000 iskolai könyvtár volt (közülük 23 604 elemi iskolai, míg egyetemi és főiskolai összesen 21). Ebben az évben a hivatalos statisztika 27 jelentős (100 000 kötet feletti) könyvtárt számlált, összesen 6 millió kötetes állománnyal.

A két háború közötti időszak a lengyel könyvtárosok egyesületének is tevékeny korszaka volt. Számos kísérlet történt a könyvárak szabályozására, és ha a nagyon várt közkönyvtári törvény nem is született meg, kétségtelen, hogy a lengyel könyvtárügy termékeny korszaka volt. (Bár a nyugat-európaiakkal összehasonlítva a lengyel könyvtárak bizony nem tartoztak a leggazdagabbak közé.)

Könyvtárak a szocialista érában

A lengyel könyvtárak nagy veszteségeket szenvedtek a második világháború során. Az 1938-as 22 millió hatszázezer kötetes állományból 1945-re mindössze 7,5 millió maradt. Az iskolai, a szak-, és községi könyvtárak gyűjteményei szinte teljesen tönkrementek, csak 7%-uk menekült meg. A tudományos és felsőoktatási könyvtárakat mennyiségi tekintetben kisebb (de minőségben igen komoly) kár érte: az 1938-ban volt 8,5 millió kötetből 2,5 millió maradt. A keleti határ elvesztése következtében kb. 4000 könyvtár maradt a határokon kívül.

Mindezek következtében a háború után a könyvtárak 1945-ben megkezdett tevékenysége a rekonstrukcióra összpontosított. Mindenekelőtt biztonságba helyezték a túlélő gyűjteményeket, és amelyeket a megszállók meghagytak. Az eredmény 5 millió megmentett kötet (köztük 1,3 millió lengyel könyv) volt. Ugyanakkor megkezdődtek a németek által elvitt és a keleti országrészek szovjet megszállása miatt elveszett gyűjtemények visszakövetelési eljárásai is.

A rekonstrukcióval egyidejűleg elindult valamennyi lengyel könyvtár újjászervezésének intenzív folyamata is. 1946 márciusában létrejött a Könyvtárigazgatási Hivatal, melynek vezetője *Józef Grycz*, az egyik legkiválóbb lengyel könyvtáros lett. 1946 áprilisában megjelent egy rendelet a könyvtárakról és a könyvtári gyűjtemények védelméről, az első fontosnak tekinthető jogi lépés a lengyel könyvtárügy történetében. Egyebek közt ez a rendelkezés is hozzájárult az államilag fenntartott községi könyvtárak hálózatának létrehozásához. 1950-ben létesültek a vajdasági könyvtárak, melyek a közművelődési könyvtárak koordinációs szervei lettek. 1951-ben kezdődött a könyvtárak decentralizációja. Megszűnt a Könyvtárigazgatási Hivatal, és a könyvtárak a minisztériumokhoz kerültek: a közművelődési könyvtárak és a nemzeti könyvtár a kulturális, az iskolai és pedagógiai könyvtárak az oktatási, az egyetemi és főiskolai könyvtárak a felsőoktatási, illetve az orvosegyetemi és testnevelési főiskolai könyvtárak az Egészségügyi Minisztériumhoz, a szakkönyvtárak pedig az illetékes szakminisztériumokhoz. 1952-ben avatták fel a Lengyel Tudományos Akadémiát, az akadémiai könyvtárhálózattal. 1953-ban megváltozott a szakkönyvtári rendszer: üzemi és szakszervezeti könyvtárak jöttek létre, megalakult a központi műszaki könyvtár.

1968-ban született meg a könyvtári törvény, mely az egyházi könyvtárakon kívül valamennyi könyvtártípust érintette. 1969-ben Lengyelországban 50 814 könyvtár működött, 191 615 000 kötettel, köztük 3451 közművelődési, 5127 szakszervezeti, 31 004 iskolai, 324 pedagógiai, 5110 szakkönyvtár.

A szocialista korszak a könyvtárak mennyiségi fejlődésének ideje volt. Számos könyvtári szolgáltatási pont született, és sok könyvtár – különösen az egyetemiek – gyűjteménye néha egész jelentős mértékben gyarapodott. A lengyel könyvtárügy nagy anyagi hiányoktól

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szenvedett. Az eszközök és a felszerelések elavultak voltak. Tény, hogy 1970 és 1990 között mintegy 200 épületet építettek vagy alakítottak át könyvtári célra, de a szükségletek sokkal nagyobbak voltak.

Ami a számítógépesítést illeti, nem sok előrelépés történt ebben az időszakban. Noha az első kezdeményezések megtörténtek már a hetvenes években, a személyi számítógépek szélesebb körben csak a nyolcvanas évek vége felé váltak elérhetővé.

A lengyel könyvtárügy egyik legnagyobb hiányossága a szocialista korszakban, éppen úgy, mint a két világháború között, a kooperáció bármiféle formájának elmaradása volt.

Az átalakulás időszaka

1989 után a közművelődési könyvtárak (a vajdasági könyvtárak kivételével) önkormányzati irányítás alá kerültek. Ennek következtében kb. 1300 könyvtár szűnt meg, fiókjaikkal együtt, és a 22 000 könyvtári szolgáltatási pontból 5000 maradt aktív. A nyolcvanas évek elején a közművelődési könyvtárak háromszintű hálózatát kétszintűvé alakították. 1999-ben ismét a három szint mellett döntöttek, azzal a céllal, hogy újraalakítsák az 1975-ben megszüntetett a vajdaságoknál kisebb közigazgatási egységek könyvtárait, azonban az alapok hiánya és a jogi környezet elégtelenségei miatt ezeknek alig fele jött létre.

2001-re a közkönyvtárak száma 8849-re emelkedett, állományuk elérte a 133,7 millió kötetet (ez 1990-hez képest 3 milliós csökkenés). A közkönyvtárakat kb. 7,5 millióan (a teljes lengyel népesség 19%-a) használta, ami évi 140 milliós kölcsönzési és 19 milliós olvasótermi forgalmat jelent. Az olvasók több mint 30%-a 15 év alatti gyermek, a teljes olvasóközönség felét az iskolások teszik ki. Mindössze 4% a hatvan év feletti. A 100 polgárra jutó állománygyarapodás az 1989-es 14,4 kötetről 5,4 kötetre csökkent, a közkönyvtárak állományának felét 1990 előtt megjelent könyvek teszik ki.

2001-ben 1225 tudományos (köztük 989 egyetemi) könyvtár működött Lengyelországban, összesen 9461 főnyi személyzettel. Gyűjteményük összesen 58 millió kötete, 16 millió periodikum és kb. 26 millió egyéb dokumentum. A tudományos könyvtárakat 2,1 millió olvasó használta, évi 17 milliónál több kölcsönzéssel.

Lengyelországban 2000-ben 358 pedagógiai könyvtár működött, melyek az oktatás igényeit elégítik ki, beleértve a pedagógus-továbbképzések információellátását is. Olvasóik száma közel 600 000 fő, ez 1993-hoz képest 45%-os emelkedést mutat. Állományuk 15 millió kötet (egy közepes méretű pedagógiai könyvtár kb. 42000 kötettel rendelkezik), személyzetük 1764 fő. Fenntartásukról a vajdasági önkormányzatok gondoskodnak.

A politikai rendszer átalakulásának időszaka kedvezőtlenül érintette a közkönyvtárakat, melyek az állami finanszírozástól a helyi önkormányzatok fenntartásába kerültek, s ílymódon anyagi helyzetük lényegesen romlott.

Az egyetemi könyvtárak valamivel jobb helyzetben vannak. Rendelkeznek forrásokkal az informatikai eszközök beszerzéséhez, és több épülete modernizáltak, sőt, újak is épültek. Gondot okoz ugyanakkor az ellátandó hallgatók megnövekedett száma, közülük is sokan olyan új magán egyetem, vagy főiskola hallgatói, melyeknek mérsékelt méretű könyvtára van (vagy egyáltalán nincs is). Az állami felsőoktatás is érdekelt a távoktatási formák aktivizálásában, mindazonáltal sem a tankönyvek beszerzésére fordítható források, sem a raktári, sem az olvasótermi férőhelyek nem felelnek meg a szükségleteknek.

A nemzeti könyvtár

A nemzeti könyvtár helyéül egy 1928-as köztársasági elnöki rendelet jelölte ki Varsót.

A nemzeti könyvtár

- a lengyel irodalmi produktumok archívu-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ma, beleértve az emigráns irodalmat és a Lengyelországról szóló külföldi irodalmat *(polonica)*; az az intézmény, mely folyamatosan megőrzi a múlt és a jelen lengyel intellektuális termést, azaz az írásos, grafikus és metszet, kartografikus, zenei, audio-vizuális, és elektronikus gyűjteményeket; egy humán típusú tudományos könyvtár, mely nyitva áll mindenki előtt, aki gyűjteményeit kutatási, kulturális céllal, alkotó vagy szakmai tevékenysége, vagy tanulmányai céljából kívánja használni;

- nemzeti bibliográfiai központ, mely összeállítja és kiadja a kurrens és retrospektív nemzeti bibliográfiát, a külföldi polonica bibliográfiát, a lengyel bibliográfiák bibliográfiáját és a könyvtudomány bibliográfiáját;
- a könyvtárügy és a bibliográfia területének szabványosítási központja, együttműködésben a lengyel szabványosítási bizottsággal;
- a kiadói tevékenység országos statisztikájának összeállítója;
- nemzeti ISBN és ISSN központ;
- olyan intézmény, mely dokumentálja és terjeszti az adatokat a nemzeti és a külföldi irodalom gyűjteményeiről a lengyel könyvtárakban, továbbá a könyvtárakról, a dokumentációs központokról és a kiadókról;
- a tájékoztatás- és könyvtudomány, a könyv- és levéltárügy központi könyvtára;
- a könyvtári gyűjtemények védelmének és megőrzésének központja;
- tudományos kutató és adatszolgáltató intézet a könyvtárügy, bibliográfia, könyv- és könyvtártörténet, az olvasói statisztikák, a tájékoztatástudomány és a kapcsolódó szakterületek terén;
- módszertani központ a házi könyvtárak szakmai tevékenységének segítésére;
- a lengyel könyvtárügyet fejlesztő intézet;
- olyan intézmény, mely segíti a külföldi lengyel könyvtárakat, különösen azokat, amelyek a nemzeti irodalom értékes műveit őrzik;
- a kulturális örökség egyik megőrző központja, a könyvtári anyagok körében;
- a könyvtárügy, bibliográfia, könyvtudomány, olvasáskutatás és a könyvvel kapcsolatos egyéb tudományterületeken működő kiadó;
- az olvasást és a könyvtárakat kiállítások, előadások, konferenciák rendezésével támogató intézmény.

Gyűjteménye (mint a világháború előtt is) egyike az ország legnagyobbjainak. 7 millió könyvtári egysége között 1999-ben 160 696 darab 1801 előtt nyomtatott művet, 25 051 kéziratot (köztük 6645 zenei kéziratot), 103 468 zenei nyomtatványt, 380 156 metszetet, fényképet és rajzot, 78 605 atlaszt és térképet, kb. 2 022 200 monográfiát és 708 479 kötet 19. és 20. századi periodikumot számláltak.

Minden lengyel vagy lengyel vonatkozású nyomtatott műből legalább két példányt őriznek, egyikük csak kivételes esetben és kizárólag az olvasóteremben használható. Ezek a kötetek alkotják a könyvtár magas fokon védett gyűjteményét. A különgyűjteményekben, különösen a kézirattárban és az első kiadású nyomtatványok körében gyakran egyedüli példányok találhatók, értékük felbecsülhetetlen. A könyvtár őrzi a lengyel nyelv legrégibb írásos emlékeit a 14. századból.

A nemzeti könyvtáré az ország legnagyobb mikrofilm-gyűjteménye, melyet 1950-ben kezdtek építeni, és ma több mint 170 000 tekercsből áll. Az elmúlt években a mikrofilm volt a könyvtár dokumentumaihoz való hozzáférés biztosításának a leggyakrabban használt eszköze. Az elektronikus formátumok gyors fejlődése ellenére a mikrofilm marad a gyűjtemények védelmének és megőrzésének egyik fő eszköze. A mikrofilm-gyűjtemény magában foglal 2500 lengyel időszaki kiadványt, a 17. századi efemeridától a 20. századi napilapokig; a teljes sorozatokat a különböző könyvtárakban őrzött egyes füzetek és évfolyamok mikrofilmezésével állították össze és teszik hozzáférhetővé minden kutató és könyvtáros számára.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szabályozás helyzete

Jelenleg a könyvtárak működésének alapelveit az 1997-es könyvtári törvény határozza meg, mely megszabja

a) a könyvtárak alapvető céljait;
b) a könyvtári anyagokat és a nemzeti könyvtári forrásokat;
c) az országos könyvtári tanács céljait és összetételét;
d) a könyvtári szervezet elveit (beleértve a könyvtári szervezés és igazgatás fölöttes egységeit, azok jogait);
e) azokat az operatív célokat és normákat, melyek a nemzeti könyvtár, a közkönyvtárak, a tudományos és felsőoktatási könyvtárak, az iskolai és a pedagógiai könyvtárak, a szak- és üzemi könyvtárak működését szabályozzák;
f) a speciális helyzetű olvasói csoportok (pl. a vakok) szolgálatának elveit;
g) az országos könyvtári hálózat működésének elveit;
h) a könyvtárosok végzettségi és tudományos fokozati követelményeit.

A törvényt a jogi szabályozás egyéb eszközei kísérik, így a kulturális és az oktatási minisztérium által kibocsátott rendeletek. Ezek többek között a könyvtári anyagok regisztrációjának elveire; a nyilvános pedagógiai könyvtárak szervezetése és irányítására; a gyűjteményeikkel a nemzeti könyvtári vagyont alkotó könyvtárak nyilvántartására; a könyvtárosok képzettségére; a kötelespéldányok valamilyen körében részesülő könyvtárakra; a tudományos könyvtárrá minősítés elveire és módjára; stb. vonatkoznak. A munkaügyi és szociálpolitikai minisztérium a szociális központokban létesítendő könyvtári szolgáltatásról és a közkönyvtárak ebben való közreműködéséről, az igazságügyi pedig a büntetés-végrehajtási és a fiatalkorúak javító-nevelő intézeteinek könyvtárairól adott ki rendeleteket.

Informatikai fejlesztések

A már említett, hetvenes évekbeli próbálkozások főként az egyetemi könyvtárakhoz köthetők, de eredményeik nem voltak jelentősek. A nyolcvanas években a könyvtárak kezdték beszerezni az egyre olcsóbb PC-ket, melyeket hivatali célokra (szövegszerkesztőként), CD-ROM adatbázisok használatára és bibliográfiai adatbázisok készítésére használtak. Igen népszerű volt ezidőben a CDS-ISIS program. A kilencvenes évek elejét a tudományos és felsőoktatási könyvtárak integrált könyvtári rendszer beszerzései jellemezték. Ma néhány tucat könyvtár (főleg Poznanban, Varsóban és Lódzban) a *Horizon (Dynix)*, kb. 20 könyvtár (Krakkóban és Lublinban) a VTLS, 23 könyvtár (Varsó, Bialystok, Wroclaw, Kielce és Szczecin) az *Aleph* rendszert használja. Néhány száz közművelődési és iskolai könyvtár a lengyel készítésű *SOWA* és *MOL* rendszereket használja. Van bizonyos mennyiségű installációja a *Prolib*, *Tinlib*, *Innopac* rendszerek lengyel verziójának (az utóbbi használói közé tartozik a Nemzeti Könyvtár is. 2000-ben a pedagógiai könyvtárakban 500 PC volt, és a 360-ból 60-nak volt internet-hozzáférése. Ami a közkönyvtárakat illeti, 2002-ben kb. 15%-uk volt számítógépesítve, illetve kezdte el az informatizálási folyamatot, mintegy 18%-uk rendelkezett internetkapcsolattal.

A lengyel könyvtárak gépesítése nem csak az információs rendszerek üzembe helyezését jelenti, hanem a kooperáció platformjának létrejöttét is, elsősorban a katalogizálás terén. Egy nem formális kooperációs forma az azonos integrált könyvtári rendszert használó könyvtárak között alakult ki. A lengyel könyvtárak ezen kívül létrehozták NUKAT elnevezésű központi katalógusukat, melybe az automatizált könyvtárak beküldik saját leírásaikat, melyeket a központi rendszer ellenőriz és beilleszt a központi katalógusba. A varsói egyetemi könyvtárban működő rendszer 32 könyvtárral működik együtt. A NUKAT MARC 21 formátumú leírásait át lehet emelni a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

helyi katalógusokba. Adatbázisaiban jelenleg kb. 63000 könyv és 23000 periodikum bibliográfiai regisztrációja, valamint 800 ezer *authority* regisztráció található. A NUKAT mellett működik egy KaRo elnevezésű virtuális katalógus, mely a Z39.50 protokollt használó könyvtárak katalógusainak egyidejű használatát teszi lehetővé, és igen népszerű a könyvtárosok körében.

Elektronikus folyóiratok és dokumentumellátó rendszerek

A lengyel könyvtárak évek óta használják az elektronikus folyóirat-hozzáférést, így a kiadók gyűjtötték csoportba (konzorciumba) az azonos kínálatot használó könyvtárakat. Így alakultak ki a *Science Direct, Kluwer, SwetsWise* és más konzorciumok. A dokumentumszállító rendszerek nem túl általánosak Lengyelországban. Néhány egyetemi könyvtár használja a német SUBITO rendszert. A poznani orvosegyetem működteti – jó eredménnyel a doc@med rendszert, melyet a lengyel orvosi könyvtárak használnak.

Elektronikus könyvtárak

E téren a lengyel könyvtárak előrehaladása meglehetősen behatárolt. Mindazonáltal néhány száz lengyel mű már néhány éve elérhető az interneten. Az egyes könyvtárak csak kevés szöveget tudnak rendelkezésre bocsátani, néhány esetben egyes nyomtatványokat vagy kéziratokat lehet így tanulmányozni. Két ajánlható cím: http://monika.univ.gda.pl/ és http://www.polska.pl./literatura/index.htm. 2002-ben jelent meg a lengyel könyvtár az interneten (http://www.pbi.edu.pl) és a Wielkopolska digitális könyvtár (http://wbc.man.poznan.pl:8080/) . Az első a lengyel irodalomra, a második az egyetemi szövegekre, régi nyomtatványokra, regionális gyűjteményekre specializálódott. Mindketten szoftvert fejlesztenek a teljes szöveges keresés lehetővé tételére, és tervezik az XML használatát.

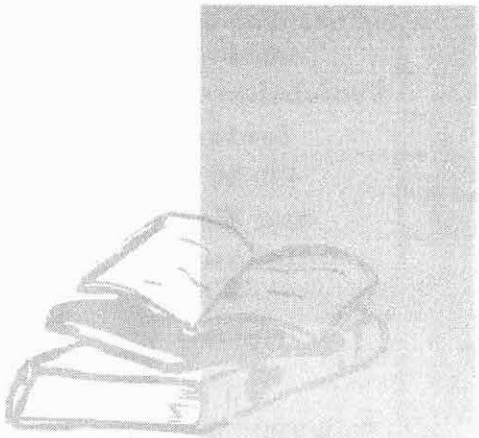
E kezdeményezéseken kívül jelen van a könyvtárakban a gyűjtemények digitalizálásának és CD-ROM-ra írásának jelensége, melyet azt követően árusítanak, vagy kölcsönöznek.

Összefoglaló

A lengyel könyvtárak helyzete a 21. század elején, az Európai Unióba való belépés pillanatában sok szempontból kétségtelenül roszszabb, mint a nyugat-európai vagy az amerikai könyvtáraké. Noha a lengyel könyvtárak a régi nyomtatványok és a kéziratok gazdag gyűjteményével rendelkeznek (a poznani egyetem könyvtáráé például Európa leggazdagabb szabadkőműves-gyűjteménye), a kortárs gyűjtemények nem túlságosan tartalmasak. Hiányzanak a vásárlás anyagi alapjai és a könyvtárosi fizetések sem magasak. A lengyel könyvtárügyet az együttműködés hagyományának hiánya jellemzi. Csak nemrég alakult meg az első néhány könyvtári konzorcium, mint pl. a poznani tudományos könyvtárak alapítványa, a wroclawi könyvtárak konzorciuma, vagy a Górnoslaskie egyetemi könyvtári konzorcium. Mindezen nehézségek ellenére, a lengyel könyvtárak változóban vannak, és arra készülnek, hogy az új realitásokra tekintettel egyre rugalmasabbak legyenek.

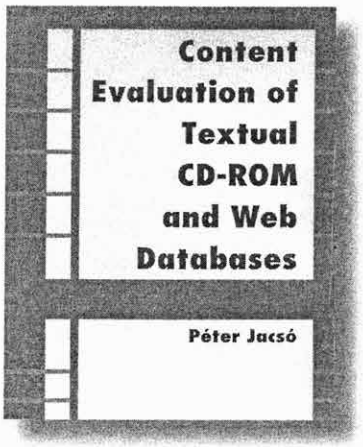
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mi van a megaadatbázisok keresőmaszkja mögött?

Könyvtári-információtudományi szakkönyvkiadásunkról egyáltalán nem mondhatjuk azt, hogy bővelkedik monográfiákban, s különösen nem szakirodalmi fordításokban. Ritkaságnak tekinthető hát *Jacsó Péter* 2005 őszén magyar nyelven, elektronikus formában közzétett könyve. A Magyarországról elszármazott szerző a Hawaii Egyetem informatikai tanszékének professzora Honoluluban. A mű eredetileg angolul íródott[1], magyarra *Murányi Péter* ültette át *Szöveges CD-ROM és webes adatbázisok tartalmának elemzése* címmel. A kiadás a Könyvtári Intézet közreműködésével valósult meg, az elektronikus közreadást, a folyamatos hozzáférést pedig a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) biztosítja, többféle digitális dokumentumformátumban. Oldalszámokkal ellátott változata kettő van: egyik Adobe Acrobat Readerrel olvasható *pdf*, másik *MsWord* formátumú. A két változat tördelése megegyezik, fájlformátumuktól eltekintve egyformák. Mindkettő alkalmas arra, hogy hivatkozható verzióknak tekintsük őket: az elektronikus megjelenésű mű szöveghelyeire a hagyományos módon, az oldalszámok megadásával utalhatunk.[2] A harmadik, *html* változatban közzétett szöveg fejezetenkénti szövegtestekben olvasható a képernyőről, hagyományosan nem hivatkozhatunk rá, ellenben e változatban a hipertext hivatkozások elevenek, így a külső forrásokat könnyűszerrel bevonhatjuk a könyv szövegtörzsének bűvkörébe. A mű tömörített csomagolású változatokban is letölthető. 336 illusztrációja különálló tömörített mappában, *gif* képekben is rögzítve van.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Content evaluation of textual CD-ROM and Web databases (magyar)
Szöveges CD-ROM és webes adatbázisok tartalmának elemzése [hálózati elekronikus mű] / Jacsó Péter; ford. Murányi Péter. – Budapest : Könyvtári Intézet: Magyar Elektronikus Könyvtár, 2005.
URL: http://mek.oszk.hu/03000/03040

Formátum-változatai:
Html. – ISBN 963-201-617-3
URL: http://mek.oszk.hu/03000/03040/html/

Pdf. – 299 p. – ISBN 963-201-618-1
URL: http://mek.oszk.hu/03000/03040/03040.pdf

MsWord. – 299 p.
URL: http://mek.oszk.hu/03000/03040/03040.doc

További zip-pel csomagolt verziók: html, pdf, MsWord, a képanyag gif fájlokban.

A teljes művet érteni szándékozó és elemezni kívánó olvasáshoz természetesen elkerülhetetlen az egy híján háromszáz oldal szöveg kinyomtatása, összefűzése, azaz könyvszerűvé tétele. E recenzió így egy, a pdf fájl műanyagspirál-gerincű könyvvé fűzött, költségtakarékossági meggondolásokból, két oldalt egy A4-es papírméretre printelt példánya, valamint az eredeti, angol nyelvű nyomtatott könyv kézbevétele alapján készült.

A Jacsó-könyv műfaját tekintve is ritkaság: monografikus adatbázis-kritikának, adatbázis-elemzésnek nevezhetjük. A szerzőt több mint egynegyed százada foglalkoztatják az adatbázisok progressziói, anomáliáik diagnosztikája és e vizsgálatok eredményeinek publikussá tétele. A kórlapokra – mint ahogyan azt a könyv bevezető ajánlásából megtudjuk – sokszor maguk a szolgáltatók is kíváncsiak. Jacsó adatbáziselemzési-műveltség terjesztést is végez kitartó türelemmel: több folyóiratban találkozunk számára külön fenntartott rovattal. Ezek a Jacsó-írások rövidebb-hosszabb, frappáns, publicisztikus cikkek vagy rendszeresen végzett elemzések eredményeit bemutató, azokat összegző tanulmányok. Cikkeinek összesített számát nehéz fölbecsülni, elképzelhető, hogy számuk az ezer felé közelít. A *Peter's Picks and Pans* az *Online* folyóirat rovata, amelyben „Péter" – a produktumok minőségi jellemzőinek megfelelően – dicsér és korhol, a Jacsó által kedvelt alliteráció kedvéért szabadon így is mondhatnánk: „Péter dicsér és dorgál". Az *Information Today*-ben *Cheers and Jeers for xx* címmel az elmúlt év három-három legjobbnak ítélt, illetve leginkább elmarasztalt adatbázisa kerül bemutatásra. A *Thompson Gale* nagyszabású elektronikus információ-, tartalomszolgáltató és kiadó honlapján, a *Peter's Digital Reference Shelf* rovatban, havonta olvashatók Jacsótól különféle ismertetők, ajánlások, kommentárok a tartalomszolgáltatók és e-kiadók újdonságairól, fejlesztéseiről.[3] Egy kis merészséggel azt is állíthatjuk, hogy olvasmányos, népszerűsítő, meghökkentő metaforákkal megmosolyogtató, ugyanakkor széles körű empirikus adatok értékelésére alapozó folyóiratcikkei, sajátos retorikájukkal – a napilapok nagyra becsült, irodalmi értékeket magukon viselő tárcáinak analógiája nyomán – amolyan *szaktárcák*.

A sajátos Jacsó-stílus és -módszer az adatbázisokat elemző nagyobb méretű művébe, az angolul 2001-ben megjelent könyvébe is bevonult. A könyvtárosoknak, információs szakembereknek, adatbázis-kritikával foglalkozóknak ajánlott kiadványból az érdeklődő sok hasznos információt szerezhet a gigantikus adatbázis-monstrumok igazi, Janus-arcáról, jacsói kifejezéssel: anatómiájáról. A szakember ötleteket szerezhet elemzési eljárásokra és a szisztematikus elemzés fortélyait is ellesheti, a bőséges szakirodalmi meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alapozottságra támaszkodva pedig kitekinthet a témakörrel kapcsolatos kutatásokra, eredményekre.

A tizenkét fejezetre tagolt könyv az adatbázisok létrejöttétől, általános jellemzőik feltárásán keresztül az egyre kisebb részletekre kiterjedő elemzési módszerekig öleli fel a minőségi vizsgálat folyamatát, alkalmazható módszerét. Teszi mindezt annak érdekében, hogy a felhasználó helyesen dönthesse el, melyik méregdrága adatbázist érdemes megvásárolnia, ha pedig már megvásárolta, illetve előfizetett rájuk, akkor világosan megítélhesse, vajon megfelelnek-e elvárásainak és a kitűzött céloknak.

A fejezetek tartalmuk szerint a következőkre terjednek ki:

- az adatbázistermékek fajtái, létrehozói és kiadói;
- a tartalmi elemzés általános szempontjai kutatástörténeti áttekintéssel;
- a szakterületi hatókör;
- az adatbázis dimenzióinak feltárása (méret; időbeli kiterjedés és mélység; frissesség);
- a feltárt források (a különféle dokumentumtípusok reprezentálásának módja; a magfolyóiratok repertorizálásának mértéke, rendszeressége; földrajzi feltártság; nyelvi megoszlás);
- a rekord tartalma (bibliográfiai adatok minősége; az ún. „értéknövelő" információtartalom);
- pontosság;
- az indexfájlokba rendeződő keresőelemek alaki konzisztenciája (egységesítés, autorizálási adattörzsek);
- a teljesség mértékének mérése;
- a tárgyi indexelés minősége;
- a referátumok minősége;
- az ár.

A kezdő szakaszokból érdemes kiemelnünk az érintett fogalmak *(adatfájl, adatfájl-előállítók, adatbázis, adatbázis-kiadók, adatbázis-készítők, keresőszoftverek, adatbázis-szolgáltatások)* megkülönböztetését a termékek jellemzőinek leírásán keresztül, az előállítás műveleteinek vázolásával és az e folyamatokban részt vevő piaci szereplők – szolgáltatók és szolgáltatásokat igénybe vevők – bemutatásával. Érzékelhetőkké válnak a tartalomszolgáltatás bonyolult, üzleti-tartalomipari szférákon belüli összefonódásai az adatfájl-előállítóktól az aggregált, több különböző szakterületi adatfájlt felvásárló és ömlesztő adatbázis-kiadókig és online szolgáltatókig. A bipoláris piaci szférában a szolgáltatók az előfizetési feltételek teljesítésétől függően „bérbe" adják a fogyasztóknak (a használóknak) a „bérelni" kívánt adatbázisrészeket. Fontos kiemelnünk: Jacsó ez utóbbiak, az adatbázis-használók nézőpontjából vizsgálódik.

A címben is jelölt megkülönböztetés – szöveges CD-ROM-ok és web adatbázisok – a későbbiek során tovább tagolódik: *szöveges CD-ROM*-ok, *webre vitt* (Web-borne) és *weben született* (Web-born) adatbázisokra, Murányi itt jól átültetett kifejezéseivel. Az első fejezet ismertető szakaszaiból világossá válik, hogy a CD-ROM adatbázisok virágkora az 1980-as évektől az 1990-es évek közepéig tartott. Az adathordozó megvásárlása és egy vagy néhány felhasználós licencelése jó alternatívát kínált fel akkor, amikor sok könyvtár számára a használati idő függvényében elszámolt online kapcsolatok még megfizethetetlenek voltak. Az internethasználat olcsóbbá válásával, a grafikus felületek elterjedésével, a szolgáltatók szerverein szédületes mértékben terebélyesedő adattárak webfelületeken váltak elérhetőkké. A szegmentált adatszerkezetű adatbázis-architektúrával épülő, webfelületen keresztül való tartalomszolgáltatást nevezi Jacsó *webre vitt, webre került* adatbázisnak. E típusnál jól alkalmazható például a mezőspecifikus keresés (a felhozott példák: DIALOG, Ovid, OCLC, SilverPlatter). *Weben született* adatbázisoknak nevezi azokat az adatbázisokat, amelyeket „először a weben tettek közre" (15. old.). Ezeknek példái között van többek között pozitív tulajdonságainak révén az *Internet Movie Database*, a kevésbé impozán-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sak között pedig az *Amazon.com* kereskedelmi adatbázis. A weben született adatbázisok általában silányabb képességeikről ismerhetők fel: *„sokszor nincsenek böngészhető, mezőspecifikus indexeik, amelyek segítenének felderíteni az adatelemek pontosságát és következetességét, s általában nincs olyan adatelem, amely jelezné, mikor adtak új rekordokat az adatbázishoz."* (23. old.).

Az elemzett adatbázisok kategóriái: a címjegyzékek (címtárak), indexelő, referáló és teljes szövegű adatbázisok. A vizsgálatok zöme tizenhat adatbázisra terjed ki.

Az adatbázisok tartalmi elemzésének szempontjai a harmadik fejezettől különülnek el. A fejezetek sorrendje az adatbázisok módszeres átvilágításának lépései, fokozatai is lehetnek. Az adatbázis-használók köre egyre nő, ezzel a tendenciával viszont – erre Jacsó is figyelmeztet könyvének elején – nincs összhangban az adatbázisok *dimenzióinak* ismertsége. Az adatbázisok keresztmetszetéről, méretéről, minőségi jellemzőiről ugyanis csak megfelelő adatgyűjtések, tesztkeresések, elemzések, összehasonlítások révén szerezhetünk tudomást. Ezeknek a tényeknek, jellemzőknek a feltárása és ismerete viszont elengedhetetlenül szükséges akkor, amikor egy-egy intézménynek ki kell választania, melyik adatbázis-szolgáltatásra fizessen elő, melyik adatbázist vásárolja meg. Az információk után kutató felhasználónak is tisztában kell lennie azzal, hogy melyik adatbázis a legmegfelelőbb a számára, a kiválasztott forrás legáltalánosabb vonatkozásaiban a kitűzött célnak megfelel-e, és valójában mire is terjed ki a szolgáltatás szakterületi, földrajzi, nyelvi vonatkozásaiban. Jacsó részletesen bemutatja azt, hogy a gigantikus termékek önismertetéseire és reklámszövegeire a legritkább esetben lehet megbízhatóan támaszkodni. A legbiztosabb az, ha kritikus vizsgálattal ki-ki maga is meg tud győződni támasztott igényeinek szempontjából egy-egy adatbázis tartalmáról és minőségéről, hiszen az impozáns számadatok és a jó benyomást keltő szöveges ismertetők mögött számtalan esetben bújnak meg megtévesztő, torzított adathalmazok, hamis állítások.

Nem könnyű feladat megállapítani és belátni az elektronikus hordozókon megjelenő adatbázistermékek méretét, kiterjedését. Amikor Jacsó a negyedik fejezetben az adatbázisok nagyságának és dimenzióinak felmérésével foglalkozik, a felmérésre használt módszereit is bemutatja a tesztelések ismertetésével. Kérdések sora merül fel a mérettel kapcsolatban: mit értünk adatbázis-méreten, mekkora az adatbázis, milyen mértékű és rendszerességű a weben közzétett adattárak új tételekkel való bővítése, mi képezi a leírás alapegységét. A statisztikai görbék alakulása szempontjából ugyanis nem mindegy például, hogy címváltozás esetén új entitásként kezelnek-e egy folyóiratot, a több műről készült kritika hány rekordra tagolódik, de nehézséget jelent a valódi nagyság körvonalazásánál a duplum rekordok kiszűrése is. Vizsgálati szempontot képez az időbeliség dimenziója is, szoros összefüggésben a mélység perspektívájával: lényeges meggyőződnünk a magfolyóiratok feltárásának kezdetéről, a retrospektív feldolgozottság teljességéről, az időbeli kiesésekről és a hézagosságok mértékéről is. A legsúlyosabb véglet az, ha a szakterületen fontosnak tartott források nem vagy csak szórványosan kerülnek be az adatbázisba. Magától értetődő dolog a magfolyóiratok feldolgozásának egyenletessége iránti felhasználói elvárás, és az is, hogy egy adott szakterületet az indexelő és referáló szolgáltatás valóban le is fedjen. A vizsgálatok sok esetben mégis rapszodikusan váltakozó feltártságról árulkodnak, legyen szó akár csak egy-egy folyóiratról vagy az évenként bekerülő rekordszámról, a frissességi kritériumokról. A felsorakoztatott esetek ismételten tanulságul szolgálhatnak arra is, hogy a kiemelt fontosságúnak tartott folyóiratok feltártságát legjobb egyenként is ellenőriznünk, ugyanis nem egy fontos magfolyóirat esetében mutatható ki hosszabb időszakra is kiterjedő fehér folt a feldolgozásban.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az adatbázisok dimenzióinak és minőségének feltárását célzó, a háttérben megbújó jacsói kérdések össszefoglalva:

- Mit mondanak a szolgáltatók saját termékeikről az adatbázis-leírásokban?
- Mit tudnak az önleírásokban felsorakoztatott tényanyagokból megmutatni?
- Mi ezekhez képest a valóság?

A jacsói vizsgálati módszerek:

- a szolgáltatók önbemutatkozó állításainak összevetése a feltárható adatokkal;
- tesztkeresések eredményeinek bemutatása és elemzése;
- az eredmények és a levont tanulságok esetleírásokkal, esettanulmányokkal való alátámasztása.

Az adatbázisok valóságának részletekbe menő vizsgálata további rejtőzködő összefüggéseket tár fel. A nyelvi, illetve a földrajzi mutatókból könnyen fény derülhet például arra, hogy a „nemzetközi" adatbázis milyen mértékben tartalmaz nem angol nyelvű dokumentumokra vonatkozó információt, illetve mennyiben tár fel az angol nyelvterületen kívülről is anyagot. Az eredmények sokszor lesújtóak. E vizsgálatok természetesen csak akkor végezhetők el egyszerű adatlehívásos módszerekkel, ha a mutatók az adatbázis-méretet számszerűen is ábrázolni tudják, és ha a nyelvi vagy földrajzi kódok következetesen fel is vannak tüntetve a rekordokban. További érdekes jellemvonások – csökkenő, illetve növekvő, a nemzetköziség mértékét jelző tendenciák – deríthetők ki az ilyen szempontú feltártság éves összehasonlításából. A dokumentumokat feldolgozó adatbázisokban a *„feltártság mértéke lehet széles, de sekély, a cikkek feltárása lehet túlzottan válogató, és néhány alapvető folyóirat hiánya [...] kizárhat egy vizsgált adatbázist abból, hogy komolyan számításba vegyék."* (96. old.) Jacsó ezt az állítását is példa- és esetrengeteggel támasztja alá. Ebben a vonatkozásban a legszélsőségesebbnek ítélhető az, amikor a szakágazatok legmagasabb impakt faktorú folyóiratai közül számos nem szerepel a szakterület egyébként rangosnak tartott referáló adatbázisában. Több esetben hiányzik maga a szakterület határozott körvonalazása és a lefedettség folyamatos biztosítása: az adatbázisgyártó vállalkozások ingatag „válogatási politikát" folytatnak, minek következtében a feldolgozottság folytonosságában hiátusok keletkeznek, és a szakterület minőségi folyóiratokkal való lefedettsége is kérdésessé válik. E hiátusok következhetnek abból is, hogy az egymást váltó tulajdonosok vagy főszerkesztők mást-mást gondolnak magfolyóiratnak, de lehetnek egy-egy gazdasági-menedzselési időszak válságát jelző „túlélési" tünetek is. Sokszor önkényesnek és indokolatlannak tűnik a fontos folyóiratok indexelésének elhanyagolása, és homályban marad a feldolgozottsági mutatók nem csekély hanyatlásának oka. Jacsó megállapításaihoz hozzátesszük: mindezen jelenségek azért veszélyesek, mert a felhasználó mélyreható adatbázis-analízis nélkül nem lehet tudatában e szövevényességeknek és hiátusoknak. Hamis illúziók között végzi keresését, és nem sejti, hogy a kapott eredmények milyen (nagy) mértékben lehetnek esetlegesek.

A rekordok tartalmi jellemzőinek vizsgálatakor Jacsó a rekordba kerülő adatok két nagy csoportját különbözteti meg: a bibliográfiai alapadatokat és a kiegészítő, ún. értéknövelő információkat nyújtó adatok csoportját. Behatóbban az értéknövelő adatokkal kapcsolatban vizsgálódik, ugyanazon cikkek más-más adatbázisból vett rekordjainak összehasonlításával. Ezek az információk vonatkozhatnak a nyelvre, dokumentumtípusra, a szerző affiliációira, a tárgyalásmódra, a célközönségre (tudományos, széles felhasználói közösségnek szánt stb.), a cikk terjedelmére (sorok, szavak száma), ábrákra, grafikonokra, az osztályozási jelzetekre vagy tárgyszavakra. Számunkra sem vitás, hogy a referátum megléte is jelentős értéknövelő tényező. Teljes-szövegű szolgáltatások esetében egy sor vizsgálati szempont

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vethető ki, ilyen például a nyomtatott dokumentum elektronikus reprodukciójának és megjelenítésének kérdése. A hipertext és más adatkapcsolatok kiépítése további „hozzáadott érték" lehet az adatbázisban. E lehetőségek köztudottan széles körűek, Jacsó csak röviden ír le néhány példát: a kapcsolatok létrehozhatók adatbázisok között, rekordok között, a bírálat összefűzhető a bírált művel, a szerzőre, műre vonatkozó hivatkozásokkal. Az értéknövelő információkat hordozó adatféleségek váltakozó minőségét mutatja ki a következő fejezetekben mind az egyes adattípusok, mind jelölésmódjuk, mind következetességük szempontjából. Félrevezető viszont a nyolcadik fejezet címe, amely az angol eredetit – „Format and Content Consistency" – követve jelenik meg a magyar fordításban is „A formátum és a tartalom következetessége" formában. A címet látva az olvasó első gondolata az, hogy talán a metaadat- és szövegformátumokról eshet valamiféleképp szó a fejezetben. Gondolhat a rekordok adattartalmára is, a rekordformátum megkülönböztetett adatmezőinek következetes kitöltésére. Nevezetesen, az a gyakori felhasználói előítélet juthat erről eszünkbe, hogy a keresőmaszkban is felkínálkozó mezők, amelyek egy-egy adattípus keresését teszik lehetővé, ezekben az előítéletekben úgy jelennek meg, mintha az adatbázis minden rekordjának minden, a keresőfelületen is felkínálkozó mezőjében kötelezően ott lenne valamilyen adat, vagyis a felhasználó azt hiszi: *minden* mezőben *mindig van* adat. Ezt a problémát – mint utóbb a könyv szövegéből kiderül – a kilencedik fejezet tárgyalja „*Completeness*" – „*Teljesség*" címmel. A szövegformátumokról érintőlegesen egy korábbi fejezetben (a hatodikban), az értéknövelő tényezők között történik említés, a nyomtatott cikk elektronikus megjelenítésének problémaköréhez kötődően. A „*van* adat", és minden esetben a kereső mentális ismeretével megegyező „*helyes* adat *van*" tételezés csapdáit Jacsó érinti is néhány helyen, például amikor az ÉS Boole-operátor használatáról tesz említést: a kilencedik fejezetben a szakirodalomból említ egy vizsgálati eredményt, amely kimutatta, hogy azok a felhasználók „*akik kettőnél több deszkriptort használnak keresőkérdésükben a Boole-algebra ÉS operátorával összekapcsolva, nagy mértékben csökkentik a visszakeresés lehetőségét.*" (224. old.) Viszont a nyolcadik fejezetben nem ezekről, a fejezetcím alapján elgondolható kérdésekről van szó, hanem azokról a problémákról, amelyeket a könyvtári gyakorlatban az *egységesített tételfejek* alkalmazásával oldottak meg a hagyományos cédulakatalógusokban, a névvariánsokról (például rövidebb – hosszabb alak; szervezetek, cégek nevénél a rövidített vagy a többnyelvű változatok stb.) az adott keresőeszköz rendeltetésének megfelelően egyetlen kiválasztott, kitüntetett alakra utalva. A különféle keresőelemek, a név-, címformák, dokumentumtípusok elnevezésének szabályozottságáról, egységesítéséről, autorizálásukról (authority control) van tehát szó. Tény, hogy ezek a keresőelemek valóban tekinthetők erősen *formalizált* adatelemeknek – helyettük akár számkódok vagy ikonok is állhatnak. Velük kapcsolatban viszont nem a „formátum"-ukról („format"), hanem *formájukról* (*form*), általában *nyelvi formájukról és alakjukról, morfológiai* (alaki) szerkezetükről beszélünk. A címben szereplő „tartalom" („content") szó jelentése nem világos, a fejezet szövegéből sem lehet egyértelműen következtetni, mire is szeretett volna a szerző utalni. Jó lenne tudni, hogy talán arra az entitásra gondolt-e, amelyet nyelvi-írásos képpel jelölünk: egy személy, intézmény, egy dokumentumtípus stb., és amelyek jelölésének inkonzisztenciáját tapasztalhatjuk az adatbázisokban, vagy talán általában az adatbázisok szöveges tartalmáról lenne szó, a tulajdonképpeni, rekordokba zárt dokumentumreprezentációkról, amelyek jó része kiesik a keresés látóköréből az inkonzisztens adatok miatt? Eltekintve a fejezet megfejthetetlen címétől, a szakasz tartalma mindenesetre arra figyelmeztet, hogy igen kevés indexelő-referáló

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mamutszolgáltató fáradozik olyan koordináló, a keresőrendszer makrostruktúrájának fő konzoljához kapcsolódó *autorizálási adattörzsek* (authority file-ok) kidolgoz(tat)ásán, gondoz(tat)ásán és következetes alkalmazásán, amelyek lényegesen jobbíthatnák a visszakeresés hatékonyságát. Arra is rávilágít, hogy sokszor rejtve marad az, hogy a sokféle adatbázist egyetlenegy nagy rendszerbe ömlesztő tár indexei honnan, melyik adatmezőkből generálják betűrendes mutatóikat.

Döbbenetes az adatbázisokban a szerző, címés más, a „kontrollált" lista látszatát keltő indexekben a félregépelések vagy más figyelmetlenségek folytán keletkezett pontatlanságoknak a rendkívül nagy hibaszázaléka. A legkirívóbbak közé tartozik az ENGLISH, nyelvet jelölő szó változatainak sorjázása a nyelvi indexben, az EMGLISH-től az ENGLUSH-on át hosszan sorakozó hibavariálódással. Szerencsésebb esetben az egyes hibás vagy nem egyeztetett névalakok a betűrendes mutatóban közel, rosszabb esetben viszont messze kerülnek egymástól, a betűsor egészen más tájékaira. A hozzájuk kapcsolódó tételek így teljességgel kizáródnak a keresési folyamatból és sem a karakterhelyességen alapuló keresési-megfeleltetési mechanizmus, sem a betűrendes lajstromoztatás során nem kerülhetnek elő.

A pontatlan írásmóddal rögzített keresőszavakat – hacsak az ugyanazon entitást jelölő szavak nem kerültek el messze egymástól –, viszonylag könnyű észrevenni az egyes mezők szövegéből generált indexek pásztázásával. Sokkal nagyobb veszélyt jelent az, ha bizonyos adattípusok mezője *adattartalom nélkül* marad, illetve váltakozik bennük az információk megléte vagy hiánya. A pontatlanságok és következetlenségek az indexek listáiból esetleg feltűnhetnek, egyegy adat meglétének és hiányának volta viszont *rejtve* marad. Nehezíti a hiányosságok feltárását az a tény is, hogy adatbázisonként változó konvenció, milyen adatelemek kerülnek a rekordokba kötelező jelleggel. A mezők adattartalommal való ellátása, kitöltése egyes esetekben hallgatólagos megegyezés vagy dokumentálatlan hagyomány. Megfelelő tájékoztatás nélkül a felhasználónak erről természetesen nem lehet tudomása. A mezők adat-hiányai egy-egy adatfeltöltési időszak rovására is írhatók.

A felhasználó szerencsésebb helyzetben van, ha az adatkategóriák jegyzésének gyakorlatáról maga a szolgáltató nyújt korrekt tájékoztatást. Az esetek többségében viszont ez a tájékoztatás vagy nem felel meg a valóságnak, vagy el is marad. Ilyenkor egy másik vizsgálati módszerhez, az indextételek számadatainak és arányainak vizsgálatához folyamodhatunk. Az adatok összevetéséhez természetesen ismerni kell a teljes adatbázis alaptételeinek rekordszámát, ehhez viszonyítva állapítható meg a rekordokba beírt vagy hozzákapcsolt adatkategória, mint például az alapértelmezett nyelv és országkód vagy a dokumentumtípus, a kiadási év megléte, illetve hiánya. Összetettebb feladatot jelent e hiányok megállapítása akkor, ha bizonyos dokumentumtípushoz (például kritika) kötendő, de esetenként hiányzó adatpárról van szó (a kritikaként megjelölt rekordban a nyelvi kód hiánya).

Jacsó nyomatékosan figyelmeztet arra a veszélyre, hogy végzetesen félrevezetheti a keresőt, ha egy-egy ilyen adatféleség az adatbázis rekordjainak csak töredékében van jelen, ennek ellenére a felhasználói nézetben olyan hozzáférési pontként kínálkozik fel, amely a teljes adatbázisra vonatkozó szűrést képes elvégezni. A felhasználó könnyen eshet abba a tévhitbe, hogy keresésével a teljes adatbázist pásztázta át, holott az adatkategória meglétének hiánya eleve leszűkíti a keresési tartományt. A keresési szempontok sokfélesége a tapasztalatlan búvárkodó számára veszélyeket rejteget és könnyen válhat esetlegesség-növelő tényezővé.

Jacsó kiemelt hangsúllyal tárgyalja a tárgyi indexelés minőségét, amelynek négy szempontját emeli ki: az *alaposságot*, a *specifikusságot*, a *pontosságot* és a *következetességet*. Értékelé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

si eljárása magának a szabályozott szótárnak – a tárgyszólistának vagy a tezaurusznak a vizsgálatával kezdődik. Fontos kritériumként emelkedik ki a szótár alkalmassága a szakterület lefedésére, a deszkriptorcikkek részletessége és relációinak követési lehetősége, a hierarchiaszintek optimális tagoltsága, a szótár korpuszának szakirodalmi megalapozottsága – ugyanakkor a felhasználói ismereteknek való megfelelés elvárása is, többnyelvűség esetén a fogalmak adekvát megfeleltetése. További sokténye zős vizsgálati aspektus a prekoordinált jegyzékek fogalmainak szerepeltetése a rekordokban, a könyvtári szakemberek előtt jól ismert problémákkal, mint például a tárgyszavazás *szubjektivitása*, az *alulindexelés – túlindexelés* dilemmái a tételekhez csatolt fogalmak mennyiségének vonatkozásában vagy a *túl tág – túl specifikus* tárgyszavazás rejtett veszélyei. Az esettanulmányokban alkalmazott szempontok és módszerek egyben más szituációkra és igényekre is ráhúzható vizsgálati módszerek know-how-ja.

Megkülönböztetett figyelmet érdemel a referátumok minőségéről szóló fejezet. Másmás minőségi elvárások támaszthatók az *indikatív* (tartalomra utaló), az *informatív* (a tartalmat összefoglaló), más a *kritikai* (szakértői kommentárral kiegészített) referátumokkal szemben. Az itt közölt értékelési kritériumok egyik irányadója az American National Standards Institute (ANSI) és a National Information Standards Organisation (NISO) közös, 2000-ben átdolgozott szabványa, amely tartalmazza azokat az alapelveket, amelyek szerint a referátumok készítendők. Egy másik jelentős irány a sokfelé elterjedő felcímkézett, ún. strukturált referátumok és szemlék értékelési elveit próbálja meghatározni. Egy harmadik módszer a makrostruktúrák mintáit állítja fel, és megvizsgálja, hogy annak részei, mint a bevezetés, módszerek, eredmények és tárgyalás, miképpen vannak jelen, valamint azt kutatja, hogyan függ össze a makrostruktúra a referátum típusával. A minőségi kritériumok között vizsgálják a követett referálási szabvány elemeinek meglétét és a nyelvtani szempontokat (például a harmadik személyű közlés érvényesülését), a tömörséget stb. Minőségi vizsgálat tárgya lehet az újraírt referátum – a változtatás, az újraírás mértékének függvényében, valamint az olvashatósági és informativitási szempontok is.

Murányi Péter szaktárgyi látóköre nyilvánvalóan hozzájárult ahhoz, hogy fordításából a jacsói mondanivaló lényege jól kiszűrhető. A fordítás erényei között kell megemlítenünk mindenekelőtt a szakkifejezések megfelelő használatát, átültetését. Kevés olyan terminus technicust találunk, amely nem adekvát vagy nincs lefordítva. E kivételek olyan kifejezéseket érintenek, amelyeket esetleg a szerző sem használt találóan (ld. a nyolcadik fejezettel kapcsolatos észrevételeket, hozzáfűzve azt is, hogy helyes lett volna a fejezetcímhez egy fordítói megjegyzést tenni), vagy olyanokról van szó, amelyek csak a külföldi szakirodalomban ismert terminusok, bevezetésük, meghatározásuk, elterjedésük, a velük kapcsolatos honi szakirodalomi konszenzus kialakulása hosszabb folyamat függvénye. Elfogadható ilyenkor az a megoldás, hogy a fordító nem akar előzmények nélküli, kierőszakolt magyarítást eszközölni, az idegen szót változatlanul hagyja. Egyes esetekben a használt terminusra vagy kifejezésegyüttesre más javaslatok is felmerülhetnek. Az adatbázisokat összeíró adattárak esetében pl. a címjegyzék adatbázis / útmutató adatbázis (directory) helyett a kontextustól függően inkább az *adatbázisjegyzék / adatbázistár / adatbázisok katalógusa, regisztere* javasolható. Egy másik példa: a „cover-to-cover coverage" fogalmát Murányi a „borítótól borítóig feltárt" (59. old.) összetétellel fordítja. Annak ellenére, hogy e tükörfordításnak publicisztikai írásokban is van előfordulása – annak érzékeltetésére például, hogy valaki egy könyvet folyamatosan, az elejétől a végéig, az elsőtől az utolsó sorig elolvas – itt mégis gördülékenyebb lenne a magyar nyelvi fordulatokhoz és a szaknyelvhez is

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

közelebb álló megoldás: *„minden egyes cikk repertorizálása”*, vagy: *„válogatás nélküli feltárás / cikkfelvétel / repertorizálás / dokumentálás / indexelés”*. Helyesen marad lefordítatlanul pl. a *buildware, dataware, searchware* kifejezés (11–12. old.), a hozzájuk kapcsolódó definíciók átültetett szövege érthetően megvilágítja jelentésüket. Napjaink alapvető problémája érhető tetten e jelenségekben: a szakmai és tudományos megnevezésekről, recepciójukról, a megnevezések magyar nyelvű átültetésének és befogadásának nehézségeiről és összetettségéről van ugyanis szó, amelynek folyamatát *Tolcsvai Nagy Gábor* a következőképpen magyarázza: *„a megnevezés nem egyszerű kijelölés, hanem összetett megismerés. A megismerést innen tekintve vannak esetek, amelyek egyszerű, „buta” feldolgozásúak, azaz valóban csak valamely tárgy kijelölése történik meg [...], míg a skála másik szélsőbb tartományában az erőteljes feldolgozás valószínűsíthető”*[4]. A korábbi korszakok szaknyelvének alakulása, Tolcsvai leírását alapul véve legalábbis, mintha egyszerűbb lett volna a mainál: az idegen nyelvű minták átvételének módszere a gyengébb vagy erőteljesebb magyarítási törekvésekkel váltakozott. Az 1990-es évektől a *„bizonytalanság, orientálatlanság a legfőbb jellemző.” Összetettebb folyamattal, „belsőleg tagolódó sztenderddel” kell számolnunk, miközben „a szakmai és tudományos megnevezés nem puszta forma (nyelvi forma) kérdése, hanem a megismerésfolyamatok nyelvi leképezésének tömör változata.”*[5] Egy könyvtár-informatikai szakszöveg megfelelő átültetése – még ha „csak” fogalmi szintű leírásról van is szó benne – ezért sem jelent manapság egyszerű feladatot.

A Jacsó-könyv kapcsán elvárásaink között azonban már joggal szerepelhet az, hogy a fordításon átüssön a jacsói retorika esszenciája, az a könnyedségre való törekvés, amellyel a szerző nyilvánvalóan az olvasó dolgának a megkönnyítését – a befogadást, a megértést szeretné könnyíteni. A szerző a kiterjedő adatelemzéseket a szakirodalmi eredményekbe és esettanulmányokba ágyazottan, populisztikus–publicisztikus stíluselemekkel jeleníti meg. Ez a jellegzetes retorika, vélhetően a szerző előadásainak tapasztalatai során alakulhatott ki, mégpedig amerikai hallgatósághoz igazodva. Az eredeti szöveget az élőnyelvi effektusokra hangsúlyosan támaszkodó prezentációs előadásmód jellemzi. A fordítás szó szerint szóról szóra történik: lelkiismeretesen megtalálunk benne minden lexikális elemet, minden tagmondatot, minden hasonlatot, minden idiomatikus és metaforisztikus szólást, sőt, minden jacsói retorikai túlzást. Egy végletes példát ragadok ki ennek illusztrálására:

Az eredetiből (7. old.):

„Without the capability of viewing the index, finding all misspellings is like trying to find a black ring in a dark tunnel on a moonless night.”

A fordításban (16. old.):

„Az index megjelenítésének lehetősége nélkül az összes elírás megtalálása olyan, mintha egy fekete gyűrűt próbálnánk megtalálni egy sötét alagútban egy hold nélküli éjszakán.”

A eredeti szöveg szavainak egymásutánjához való ragaszkodás végig nehézkessé teszi a magyar szöveget, amelynek a magyar nyelv természetéhez és stiláris kifejezési lehetőségeihez, valamint a magyar befogadói publikumhoz kulturálisan is idomított változatát érdemes lenne még kidolgozni, mégpedig úgy, hogy a bekezdések, gondolategységek, fejezetek függvényében, a lexikális egységek ekvivalenciája helyett a referenciális tartalom visszaadására kerülne nagyobb hangsúly. Közben természetesen a nyelvtani, szórendi, egyeztetésbeli tévesztések és értelemzavaró hibák kiküszöbölésére is figyelni kellene. Bizonyára nem könnyű, de megoldható feladat ezeknek az elvárásoknak az érvényesítése közben érzékeltetni a jellegzetes, nyelvi eszközökkel játszadozó, populisztikus és szlenges elemek belopásától sem visszariadó jacsói argumentációt és retorikát.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az olvasóban óhatatlanul felmerül az a kérdés, hogy érdemes-e és mikor érdemes egy gyorsan elavuló tényanyagra alapozó, a dinamikusan változó információs technológiai környezethez kötött tematikájú könyvet lefordítani más nyelvre. A könyv számára végzett tesztelések 1999 júliusa és 2000 novembere között folytak le, amelyek közül egyeseket 2001-ben ellenőriztek. A magyar kiadás négy év múlva készült el, 2005 őszétől tölthető le a Magyar Elektronikus Könyvtárból. Fél évtizednyi időszak egy-egy mega-adatbázis életében akár milliós nagyságrendű rekordgyarapodást is jelenthet. A vizsgált adattárak magját képező, zömmel amerikai adatbázisok nem mindegyike érhető el legalább egy ponton Magyarországról, egy-egy honi intézményünkben pedig legfeljebb csak néhány, a recenzeált könyvben is vizsgált adatbázis áll a magyar kutatók rendelkezésére. Mondhatnánk ez alapján azt is, hogy a könyvben felsorakoztatott tények, cégek, szolgáltatók, szolgáltatásaik és termékeik elemzése csak kis részben érdeklik a magyar közönséget. Hogy ezt mégsem indokolt állítanunk, magyarázhatom azzal is, hogy az adatbázisok mérete, a rekordok száma ugyan bizonyára több tízezerrel, több százezerrel nőtt, viszont, azt a kérdést, hogy változott-e és miben változott mindeközben a hasonló szolgáltatások minősége, épp a jacsói *extenzív szempontrendszerrel és módszerrel* végzett alapos, korábbi eredményeket is egybevető elemzésekkel tudnánk megállapítani. Erős a gyanúm, hogy nem sok, az adatbázisok szöveges tartalmát érintő minőségi változás volna kimutatható. Ezen kívül érdemes elgondolkoznunk azon is, hogy az adatbázisok folytonosan változó, történetiségüket elveszítő valóságát talán nem hiábavaló többdimenziós keresztmetszeteket rögzítő pillanatfelvételekkel, hagyományos, szövegesen leíró, képi illusztrációkkal ellátott közléssel is megörökítenünk az utókor vagy közeli jövőbeli, saját elemzéseink számára. Mégpedig kötött könyvtestű, igazi papír-hordozón is[6]. A mű egy ilyen keresztmetszetet rögzít, amikor az adatbázisok minőségi állapotát mutatja be, elemzési szempontrendszert állít fel és elemzési módszereket dolgoz ki. E szempontrendszer és módszer méltán beépülhet a könyvtárosok és információs szakemberek szemléletébe, mindennapi munkájába, és fontos, hogy belekerüljön az oktatók segédanyagaiba is. Nem mellékes az a körülmény sem, hogy az adatbázis-analízis fortélyainak feltárása közben Jacsó elszántan lobbizik a felhasználó érdekeiért.

Záradékomban *Mezei Balázs* filozófus ide illő, találó megjegyzését idézem föl a szakfordítás céljairól és indítékairól. Szerinte egy művet többek között akkor indokolt lefordítani, ha *„a lefordított mű annyira fontos a szakma szempontjából, hogy hozzáférhetővé tétele minden bizonnyal a célnyelv szakmai kultúrájának a megtermékenyítéséhez vezet."*[7] Az adatbázisok elemzése, értékelése új feladat és nem egyszerű feladat a könyvtárosok, információs szakemberek számára. Jacsó könyvének magyar fordításától éppen ezt, a magyar könyvtár-informatikai szakmai kultúra megtermékenyítését szeretnénk remélni, mindenekelőtt azt, hogy segíti ennek az újfajta szakmai műveltségnek a kialakulását. Titkon azt is, hogy az itt bemutatott magyar fordítás-kötet nem egyszeri eset marad, hanem a külföldi szakirodalom legfontosabb monográfiáinak magyar szakfordítási könyvsorozatát is elindítja.

Dudás Anikó

Jegyzetek

1. JACSÓ Péter. Content evaluation of textual CD-ROM and Web databases. Englewood : Libraries Unlimited, 2001. (Database searching series). A Database Searching Series sorozat első tagja 1989-ben jelent meg, azóta mintegy 7-8 kötetcím került kiadásra a könyvsorozat keretében.
2. Ezt a hivatkozási módszert követem ebben a recenzióban is. A zárójelben feltüntetett oldalszámok – ha ezt másképp nem jelzem – a magyar, oldalszámozott kiadásokra vonatkoznak.
3. Jacsó hálózati tájékoztatópultjának hozzáférése: http://reviews.gale.com/index.php/digital-reference-shelf
4. TOLCSVAI NAGY Gábor: Alkotás és befogadás a magyar nyelv 18.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

század utáni történetében. Bp. : Áron, 2004, p. 155.
5. I.m., p. [156.]
6. Érdekességként megemlítem – ha már a könyvben az adatbázisárak mérlegelésének szempontjairól is szó esik az utolsó fejezetben –, hogy az elektronikusan kiadott magyar fordítás egy példányának kinyomtatása és bespiráloztatása, átlagos 20 Ft-os oldalankénti árkalkulációval számítva, több mint 6000 Ft-ba kerül, kétszer annyiba, mint egy hasonló terjedelmű, szerény kivitelezésű nyomtatott könyv, amely ráadásul valószínűleg tartósabb és esztétikusabb darabja lehet egy könyvgyűjteménynek, mint a házikészítésű, printelt, spirálozott változat. További költségekkel bekötött példány elkészíttetése is elképzelhető. E megjegyzés közben természetesen nem vonom kétségbe az elektronikus közzététel és a nyílt, távoli hozzáférés közismert előnyeit.
7. MEZEI Balázs: Magyar lexikográfia. Magyar Filozófiai Szemle. 1995. 3-4. sz., p. 599.

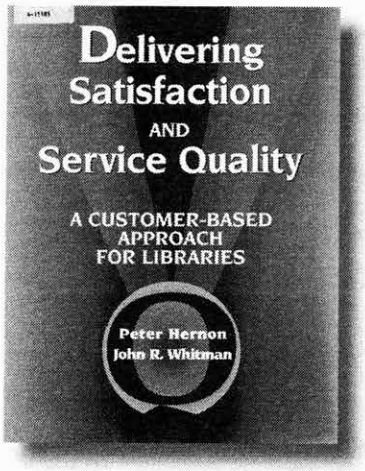
MINERVA eredmények

A MINERVA Plus projekt, amelyben hazánk is vezető szerepet vállalt, kitűnő minősítést kapott a digitalizálás európai szintű összehangolásában kifejtett tevékenységéért. A projekt irányelvei több országban elősegítették a digitalizálás alapelveinek kidolgozását, valamint a kiadványok használatát.
A MINERVA Plus legfontosabb eredménye az Európai Unió új tagállamainak integrálása, valamint a nemzetközi munkakapcsolatok elősegítése volt, amely a „Jó példák" széleskörű cseréjéhez és a MINERVA kiadványok fejlődéséhez vezetett.
Ennek következtében a MINERVA Plus Projekt kitűnő minősítést kapott az Európa Bizottságtól: vagyis az eredmények „felülmúlták az elvárásokat".
Végül az Európa Bizottság kifejezte azt a kívánságát, hogy a projekt folytatódhasson a MINERVAeC kezdeményezés keretében, valamint hogy az nemzeti képviselők a saját országukban hozzanak létre munkacsoportokat a kulturális tartalmak digitalizálásának elősegítése érdekében.
http://www.mek.oszk.hu/minerva http://www.minervaeurope.org
(Szalóki Gabriella (OSZK) tájékoztatása, 2006. márc. 23.)

Javaslat egy Magyar Internet Archívum létrehozására

Az OSZK MEK Osztálya javasolja egy Magyar Internet Archívum létrehozását. Az interneten megjelenő tartalom a folyamatos és rohamos növekedése mellett egyben folyamatosan és rohamosan pusztul is. Digitális kultúránk megőrzése nagyon fontos, de nálunk még fel nem ismert, meg nem oldott feladat: komplett webhelyek nyilvános gyűjteménye nem létezik még Magyarországon. Pedig ilyen archívumok a világ sok országában létrejöttek az elmúlt években, ahol vagy a teljes nemzeti webteret, vagy válogatott site-okat mentenek le rendszeres időközönként, és tesznek kutathatóvá a jelen és a jövő számára. A feladat nagysága és komplexitása miatt ez mindenképpen több intézmény együttműködését igényli. Többek között a következő feladatokat kell megoldani: az archiválandó kör lehatárolása, az automatikus időszaki mentés és gazdaságos tárolás technológiájának kidolgozása, ajánlások készítése a jól archiválható web-site struktúrákhoz, metaadatok hozzárendelése az archivált anyaghoz, intelligens keresőprogramok beépítése, a webarchívumok jogi státusának tisztázása...
(F: Drótos László, mekdl@iif.hu, OSZK-MEK (KIT Hírlevél, 2006/26. jún.28.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtári szolgáltatások értékelése a használók szempontjából

„A használók elégedettsége nem múló szeszély"
Michael D. Johnson

HERNON, Peter – WHITMAN, John R. Delivering satisfaction and service quality : a customer-based approach for libraries. – Peter Hernon, John R. Whitman ; [ed. by the] American Library Association. – Chicago ; London : ALA, 2001. 181 p.
ISBN 0-8389-0789-X

Azok az üzleti vállalkozások, amelyeknek nagy erőfeszítésükbe került az elmúlt évtizedekben talpon maradni a vásárlókért folytatott harcban, ma már úgy tekintenek a vásárlóra (ügyfélre), mint a legfontosabb üzleti értékre. A vállalkozók rájöttek arra, hogy a vásárlóknak széles körű választási lehetőségük van, ezért érdemes megnyerni őket, megérteni a szükségleteiket és tartalmas kapcsolatot tartani fenn velük.

A használókra való figyelem a non-profit szektorban sem ismeretlen, így a könyvtárakban sem. Bár a könyvtárak nincsenek versenyben egymással a „piacért", de a használóknak itt is vannak választási lehetőségeik információs igényeik kielégítésére, s elképzelhető, hogy ezek a nem könyvtári típusú lehetőségek sok használót elvonnak a könyvtártól, talán örökre is. Az internet, csaknem végtelen lehetőségeivel, és olcsó – néha ingyenes hozzáféréssel – igen fenyegető információs vetélytárs. Mit tehetnek a könyvtárak?

A kötet szerzői szerint válaszért a profitorientált vállalatok tapasztalataihoz kell fordulnunk, hogy megtaláljuk a módot ezek átvételére, könyvtári alkalmazására. A módszer középpontjában a könyvtár és a használó (customer) közötti kapcsolat áll. Az első lépés a megoldás felé, hogy meghatározzuk és megvizsgáljuk ezt a kapcsolatot. Ha meghatároztuk és megértettük mi is az a „kielégítő kapcsolat" a következő tennivaló ennek megteremtése, úgy hogy a használó elégedett legyen.

Ehhez az optimális kapcsolat kialakításához ad segítséget az amerikai szerzőpáros könyve. A továbbiakban „mazsolázgatok" azokból a figyelemreméltó gondolatokból és példákból, amelyekkel a könyvben megismerkedtem, s amelyek alkalmazása segítséget jelenthet könyvtáraink számára az olvasó hatékony kiszolgálásában.

A bevezetőben megfogalmazottak szerint a kötet nemcsak felső-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és középvezetőknek szól, hanem minden könyvtárosnak, a könyvtárak ügyéért felelős politikusoknak és a könyvtáros hallgatóknak is hasznos lehet. Olyan tervet mutat be a kielégítő szolgáltatások bevezetéséhez – kiegészítve már sikeresen alkalmazott kérdőívekkel – melyet, a helyi sajátosságokhoz igazítva, minden könyvtári típusban sikeresen alkalmazhatunk.

A szerzők szerint a szolgáltatások minőségének mérésénél a statisztikai mutatók – kiszolgált olvasók, referensz kérdések, kölcsönzött és helyben használt kötetek száma – vizsgálata mellett nagyobb figyelmet kell fordítani az olvasók véleményére, ezért ők a szolgáltatások témakörét két – egymáshoz szorosan kapcsolódó – szempontból vizsgálják:

- A szolgáltatás minősége (service quality);
- A használók elégedettsége (customer satisfaction).

A kötet második fejezete foglalkozik a szolgáltatás minőségével, amely a stratégiai tervezés eszköze, és meghatározza azokat az elvárásokat, melyeket a használók fogalmaznak meg könyvtárakkal szemben. A szolgáltatás minőségét a hiányok elemzésével (gap analysis) határozhatjuk meg, mely két lépcsőben történik. A szolgáltatás minősége a különbség, a hiány az olvasók elvárásai és az adott könyvtárban tapasztaltak között. Minél nagyobb ez a különbség, annál több probléma van a könyvtár által nyújtott szolgáltatások minőségével, és értelemszerűen minél kisebb, annál jobban meg tud felelni a könyvtár az olvasók elvárásainak. A szolgáltatás minőségét mérő kérdőív első felének tartalmaznia kell azokat az olvasói elvárásokat, melyeknek a könyvtár általában szeretne és hajlandó is megfelelni, a második felében pedig ugyanezt a kérdéssort megismételve már az adott könyvtárban tapasztaltakra lehet kérdezni. Ezzel az eljárással megtudhatjuk, hogy használóink mit várnak el a könyvtáraktól, és hogy könyvtárunk mennyire tud megfelelni ezeknek az elvárásoknak.

A használók elvárásai azonban nem statikusak, folyamatosan változnak az idővel, ahogyan új tapasztalatokat szereznek a számukra új szolgáltatásokat felajánló különféle szolgáltatóktól.

Ha egy könyvesbolt például vásárlóit a nézelődésre, olvasgatásra biztatja – például kényelmes fotelek elhelyezésével –, és közben kávéházat is üzemeltet, akkor a vásárlókban az olvasás és az ételek, italok képzettársítását váltja ki. Lehetséges, hogy a könyvtárhasználók is ezt a „könyvesbolt – kávéház" érzést fogják elvárni a könyvtáraktól, és szeretnének olvasgatás közben enni vagy kávézgatni. A könyvtáraknak ezért figyelniük kell más szolgáltatókat, és végig kell gondolniuk, melyek azok, amiket maguk is meg tudnak valósítani, át tudnak venni.

A harmadik fejezet témája a *használók elégedettségének mérésével foglalkozik.* Ezt olyan diagnosztikai eszközként kell elképzelnünk, amely azt méri, hogy az olvasók hogyan „érzékelik" a könyvtár szolgáltatásait, és rámutat az esetleges hiányosságokra, azokra a területekre, melyek beavatkozást igényelnek. A szerzők javaslata szerint minden évben, de legalább minden második évben szükség van olvasói elégedettség vizsgálatok elvégzésére.

Elégedettségről akkor beszélünk, mikor az általunk várt tapasztalatok megfelelnek a valóságos tapasztalatoknak. Az elégedettség érzése szorosan összefügg az elvárásokkal, melynek három fajtáját különböztejük meg:

1. Alapelvárások (Core Expectations) – neveltetésünkkel ívódnak belénk, mint például az udvariasság, tisztelet, emberi méltóság. Ezek megsértésén, illetve elmaradásán lepődünk meg a legjobban, de sajnos ezeket szokták a legtöbbször figyelmen kívül hagyni.

2. Tanult elvárások (Learned expectations) – ezeket tapasztalatok útján szerezhetjük, mikor kapcsolatba kerülünk különféle szolgáltatókkal, akik újdonságokat, extra szolgáltatásokat vezetnek be a használók még el nem várt igényeinek kielégítésére. Ami azonban valaha „extra" volt, ma már lehet, hogy az alapszolgáltatások/alapelvárások közé tartozik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3. Feltételezett elvárások (Anticipated expecations) – azok a szolgáltatók, melyek előre megérzik mire van/lesz szükségük a használóknak, vagy önmaguk keltik az igényt az új szolgáltatásra a használókban, előnyben vannak a többi szolgáltatóval szemben, hisz őket, és új szolgáltatásukat részesítik előnyben. Ez az előny mindaddig tart, míg ez az elvárás is tanult elvárássá nem lesz.

Ez a három típus alkotja az elvárt tapasztalatot. Amikor a valóságos tapasztalatok megegyeznek az elvárásokkal a használó elégedett, amikor még túl is szárnyalja azokat, a használó el van ragadtatva. Az elégedettség és az elragadtatás mértéke az elégedettség fokozataival mérhető. Nehéz azonban objektíven meghatározni az elégedettség mértékét, ezért célszerű a használót megkérdezni, hogy mennyire elégedett a szolgáltatásainkkal. Ez történhet egy tízes skálájú kérdőívvel, melyben egyes szolgáltatások mellett a használók tíz fokozatban jelölhetik meg, hogy milyen mértében elégedettek azokkal. A leghasznosabb információkat azoktól szerezhetjük, akik nem elégedettek szolgáltatásainkkal, mivel ők mutatnak rá azokra a területekre, amelyeken javítani kell.

A használók elégedettségének mérése azért fontos, hogy a könyvtárakban – a profitorientált szektor szolgáltatóihoz hasonlóan – az ún. üzleti kapcsolat (transaction relationship) átalakuljon elégedett kapcsolattá (satisfaction relationship). Az üzleti kapcsolat jellemzője, hogy egyszerű szolgáltatás fizetés fejében, melyben nincsenek elvárások a másikkal szemben a kapcsolat folytatására. Lehetőség van azonban olyan kölcsönös elégedettséget hozó kapcsolat kialakítására, melyben a szolgáltató megfogalmazza, hogy milyen szolgáltatásokat szeretne biztosítani a használók számára, azt kérve tőlük, hogy folyamatosan értékeljék azokat, és osszák meg velük véleményüket. Az ügyfeleket, használókat is bevonva a szolgáltató munkájába olyan kapcsolat alakulhat ki, melyben a használó jobban tudatában van szerepének, és elkötelezetté válik a szolgáltató támogatására és fejlesztésére. Ez a könyvtárak esetében az alábbiakat jelenti:

- a használók elvárásainak megértését, a szolgáltatás minőség és az elégedettség szempontjait is figyelembe véve,
- annak felismerését, hogy mennyire fontos a használókban tudatosítani, hogy „mire is való" a könyvtár, milyen szolgáltatásokat tudunk számukra nyújtani,
- garantált minőségű szolgáltatások biztosítását,
- a használók felkérését, hogy visszajelzéseikkel mutassanak rá azokra a területekre, melyeken javítani lehetne a szolgáltatások színvonalát.

Ebben a fejezetben mutatnak rá a kötet szerzői arra is, hogy a személyzetnek, a könyvtárosnak kulcsszerepe van a minőség és elégedettség elérésében. Az olvasószolgálatban dolgozók vannak a tűzvonalban, ők azok, akik közvetítik a könyvtár szolgáltatásait számukra. Ugyanakkor a könyvtár vezetésének a feladata az, hogy motiválják és hatáskörrel is felruházzák az alkalmazottakat, hogy a használókat kielégítően tudják ellátni. A könyv egyik szerzőjének – John R. Withman-nak – véleménye szerint a könyvtár sikere szempontjából elengedhetetlen, hogy vezető elkötelezettséget mutasson a használók elégedettségének elérése érdekében. Jelmondata „Gondolkozz, mint egy használó, cselekedj, mint egy vezető". Nagyon fontos, hogy a dolgozók megértsék, hogy a szolgáltatás minősége és a használók elégedettsége, hogyan kapcsolódik a könyvtár missziójához.

A kutatások azt bizonyítják, hogy az olvasók és a személyzet elégedettsége között összefüggés van. Az elégedett alkalmazottak jobban dolgoznak, elkötelezettebbek munkájuk és a használók elégedettsége iránt. A dolgozók hozzáállása és szerepe a kulcs minden szolgáltató szervezetnél, mely fontosnak tartja ügyfeleit. A könyvtár nem választhatja meg használóit, de a vezetésnek döntő szerepe van az alkalmazot-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tak kiválasztásában. Olyanokat kell alkalmazni, akik a szakmai alkalmasság mellett az alábbi készségekkel rendelkeznek:

- Elkötelezettség a tökéletes kiszolgálásra;
- Jó kommunikációs készségek;
- Motiváltság, egy életen át tartó tanulás képessége,
- Csapatban dolgozás képessége;
- Kezdeményező készség, problémamegoldó készség;
- Rugalmas és lelkes

A negyedik fejezetben a tervezésről olvashatunk, mely irányt mutat, alapokat ad a könyvtári szolgáltatásokhoz, és segíti a döntés hozatalt. A tervezés része a könyvtár víziójának (jövőkép) és küldetésnyilatkozatának kidolgozása is. A tervezés folyamatának részeként fontos feladat a könyvtár környezetének megvizsgálása, és ezeket összevetve a könyvtár lehetőségeivel, adottságaival kell kialakítani a missziót, mely összefoglalja mindazon „szolgáltatás válaszokat" (service response), melyeket a könyvtár fel tud vállalni. Egy közkönyvtár esetében legalább 13 ilyen „szolgáltatás választ" különíthetünk el:

- *Alapműveltség (Basic literacy) elsajátításának segítése*
- *Üzleti élettel és karrier ralakításával kapcsolatos információs igények kielégítése*
- *Közösségi szellem (Commons) kialakításának támogatása*
- *Közösség tájékoztatása (Community referral) a helyi szervezetek, társaságok munkájáról*
- *Fogyasztói információk (Consumer information) biztosítása*
- *Kulturális tudatosság (Cultural awerness) fejlesztése*
- *Aktuális témák, információk (Current topics and titles) biztosítása*
- *A tanulás segítése (Formal learning support)*
- *Általános információk (General information) adása*
- *Kormányzati információk (Government information) biztosítása*
- *Információs műveltséghez (Information literacy) szükséges készséget elsajátításának segítése*
- *Életen át tartó tanulás (Lifelong learning) segítése, igénykeltés*
- *Helyi történelem, őskutatás (Local history and genealogy) információs igényeinek kielégítése*

A szerzők véleménye szerint a közkönyvtárakban törekedni kell mind a 13 kategóriában valamilyen fokú szolgáltatás nyújtására, de az anyagi forrásokat és a helyi közösség igényeit figyelembe véve néhány szolgáltatás előnyt élvezhet.

Az ötödik fejezetben olvashatunk a szolgáltatási terv (service plan) kidolgozásáról és alkalmazásáról. A szolgáltatás terv egy olyan részletes terv, melynek segítségével a könyvtárosok végrehajthatják a könyvtár misszijában fogalmazott szolgáltatási célokat. A szolgáltatás terv kialakítása 6 lépésből áll:

1. Vegyük át az irányítást azon tényezők felett, melyek befolyásolják a szolgáltatás minőséget és az elégedettséget – a „hatás ciklusban" (Wheel of influence) négy tényező van: pénzügyi források, misszió, végrehajtás, értékelés
2. Határozzuk meg használóink számára, hogy, mit várhatnak el könyvtárunktól, milyen szolgáltatásokat nyújtunk számukra.
3. Garantáljuk a minőségi szolgáltatást, és adjunk lehetőséget használóink számára, hogy kifejezhessék elégedettségüket, illetve elégedetlenségüket.
4. Hatalmazzuk fel az alkalmazottakat a használók igényeinek kielégítésére.
5. Kérjünk visszajelzést a használóktól.
6. Az igény és elégedettségi vizsgálatok eredményeit osszuk meg a felhasználókkal, és nyilvánítsuk ki, hogy melyek azok a területek,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

melyeken a vizsgálatok tanulságaként javítani fogunk munkánkon.

A hatodik, hetedik és nyolcadik fejezetben a szerzők bemutatják a kérdőívek elkészítésének, értékelésének statisztikai módszereit, a számítógép alkalmazásának lehetőségeit az olvasók elégedettségének elérésében és mérésében. A függelékekben is számos hasznos anyagot találhatunk: kérdőívek, küldetésnyilatkozatok és talán számunkra a legérdekesebb: a Wright State University Libraries „kiválóság iránti elkötelezettség" (commitment to excellence) című dokumentuma. A recenzió végén álljon tanulságul egy részlet az utóbbiból .

- *Minden használó számára biztosítjuk az udvarias, gyors és pontos kiszolgálást.*
- *Figyelünk az ön igényeire, és igyekszünk megfelelni az elvárásainak.*
- *Minden tőlünk telhetőt megteszünk, hogy biztosítsuk a forrásokat, melyek megfelelnek az ön kutatási igényeinek.*
- *Felajánljuk a tájékoztatást forrásainkról és szolgáltatásainkról.*
- *Olyan környezetet biztosítunk az ön számára, melyben hatékonyan tud tanulni és kutatni.*
- *Nem fogjuk ide-oda küldözgetni. Megadjuk önnek a kívánt segítséget, vagy ahhoz irányítjuk, aki tud önnek segíteni.*

Bognárné Lovász Katalin

Nemzeti ereklyék az Országos Széchényi Könyvtárban

Az Országos Széchényi Könyvtár július 6-án, csütörtökön 16 órakor új, kiemelkedő jelentőségű kiállítássorozatot nyit: ettől az időponttól kezdve a könyvtár vadonatúj, erre a célra kialakított kiállítóterében állandó jelleggel látható lesz a magyar írásbeli kultúra egy-egy kiemelkedő darabja: a Corvinák, a Képes Krónika, a Halotti Beszéd, a Himnusz eredeti kézirata, stb. Negyedévente egy-egy ilyen nemzeti ereklye kerül kiállításra, hasonlóan a Szent Korona védett kiállítási körülményeihez. Sok éve fennálló látogatói kívánságnak tesz eleget a könyvtár ezzel a vállalkozással.

Mátyás király könyvtárának legszebb darabjával, a Philostratus-corvinával indul a nemzeti ereklye kiállítássorozat, majd minden negyedévben egy-egy hasonlóan kiemelkedő darabot tekinthetnek meg a látogatók. A most bemutatásra kerülő kódex Philostratus (Kr. u. 3. sz.) athéni szofistának és unokaöccsének műveit, antik hősök és filozófusok életrajzát, leveleket és egy nápolyi képtár képeinek leírását tartalmazza. A Philostratus-corvina Mátyás könyvtárának legszebb kódexe, ennek címlapján sorakoznak a legnagyobb gazdagságban az antikizáló díszítőelemek, érmek, kameók, építészeti elemek, mitológiai jelenetek, a bal oldali lap keretdíszében pedig a római császárok éremportréi között Mátyás portréját is láthatjuk.

A kódex legszebb lapjai letölthetőek az alábbi helyről: ftp://bambusz.oszk.hu, felhasználónév: nemzeti, jelszó: ereklye.

A kiállításon elhelyezésre kerül az a Corvin-kárpitok címet viselő, három részből álló modern kárpitkompozíció is, melyet a Magyar Kárpitművészek Egyesületének tagjai több éves munkával készítettek el.

A Digitális Kincstár CD-sorozat első darabja is elkészült, mely az OSZK kincseit mutatja be elektronikus hasonmás kiadásban.

Az első Nemzeti Ereklye az Országos Széchényi Könyvtárban 2006. július 7-től október 8-ig tekinthető meg.

(OSZK lista, 2006. jún. 23.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÉGLI Ferenc:
Életrajzi források a helyismereti tájékoztatáshoz: regionális és lokális életrajzgyűjtemények válogatott annotált bibliográfiája / Kégli Ferenc. – Bp. : Könyvtári Intézet, 2005. 184 p. – (Továbbképzés felsőfokon ; ISSN 1589-1682)
ISBN 963 201 615 7

Életrajzi források a helyismereti kutatás számára

A Könyvtári Intézet 2002-ben indította meg a Továbbképzés felsőfokon című sorozatát *Bartos Éva* szerkesztésében. Első kötetként *Dán Krisztina* munkája jelent meg az iskolai könyvtári munkáról. 2003-ban a régi nyomtatványokkal (*Borsa Gedeon*), a referálással (*Koltay Tibor*) és a könyvtártervezéssel (*Urbán László*) foglalkozó kötetek láttak napvilágot, 2004-ben pedig *Bényei Miklós* adta ki Genius loci címmel a helyismereti tevékenységgel kapcsolatos írását. Ugyanezt a témát folytatja *Kégli Ferenc* könyve is, bár egy kissé kirí a sorozat eddigi darabjai közül, hiszen az *Életrajzi források a helyismereti tájékoztatáshoz* című összeállítás nem a továbbképzést szolgáló tanulmány, hanem a helyismereti tájékoztatásban mindennap jól használható segédkönyv.

Kégli Ferenc a Székesfehérvárott, a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár elődjeiről (Városi könyvtár, 1993; Körzeti könyvtár 2002) megjelent kötetei után most, hűen hétköznapi foglalkozásához (az Országos Széchényi Könyvtár XIX–XX. századi Könyvtörténeti Osztályának vezetője) bibliográfiai munkával jelentkezett. Bevezetőjében idézi Bényei Miklós előbb említett könyvében írott megállapítását *„a mikrokörnyezethez való emocionális* kötődés*"*-ről, én mégis Kégli Ferenc szavaival jellemzem a mű alapgondolatát: *„Minden ember életében az egyik legfontosabb vonatkozási pont a születés helye, a szülőföld, s szintén fontos sokak számára, hogy haláluk esetén hová temessék őket. Ez fordítva is igaz: egy adott tájon élők számára is nagy jelentőséggel bír az, milyen kiemelkedő vezéregyéniségek, hősök, tudósok, költők, írók, művészek származtak területükről, és azt is számon tartják, mely személyiségeknek vált végső nyughelyévé földjük."* (4. p.)

Szerencsére e kötet nem a „ki a helyi szerző, ki a helyi személyiség?" elméletileg lényegében meghatározhatatlan kérdését fejtegeti. A szerző szerint: *„A bibliográfiai kalauz a mindenkori Magyarország[i...], illetve a mai határokon kívül eső, magyarlakta Kárpát-medencei régiókra, tájakra és településekre vonatkozó, 570 önállóan vagy rejtetten megjelent életrajzi lexikont, életrajzi adattárat mutat be."* (11. p.) A gyűjtés csak az önálló kiadványokra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

terjedt ki, periodikumokra nem. A kötet rendkívüli értéke az 1920 és 1944 közötti negyedszázadban megjelent magyarországi, és a trianoni békekötéssel elcsatolt területeken 1920-tól napjainkig megjelent kiadványok számbavétele, melyek a legtöbb hazai könyvtárban hiányoznak.

A könyv létrejöttében jelentős szerepet játszhatott a szerző mentorának, *Kertész Gyulá*nak e tárggyal való foglalkozása és bibliográfiai adatgyűjtése, melyre Kégli Ferenc hivatkozik is forrásainak fölsorolásakor, de a kiadványt is e jeles bibliográfus emlékének ajánlja. (És a gonosz kisördög azt suttogja bennem, az sem lehet véletlen, hogy a több mint két évtizeden keresztül Székesfehérváron dolgozott szerző az első lokális vonatkozású összeállítást a Tudományos Gyűjteményben találta meg *A' Fehérvármegyei Tudósokról* címmel.) De ez természetesen csak tréfa, hiszen a bibliográfia gyűjtőköre lényegében csak a 20–21. századi kiadványokra terjed ki. Ettől korábban megjelent kötet csak akkor szerepel a műben, ha *„gyűjtőköre eltérő volt id. Szinnyei József Magyar írók élete és munkái gyűjtőkörétől."* (11. p.)

A bibliográfia fő rendezési elvéül a legegyszerűbb – ezért legjobb – megoldást választotta: a leírt bibliográfiai adat címében vagy annotációjában előforduló földrajzi név betűrendjét. Így mintegy 220 földrajzi egység (település, megye, táj, régió) nevei kerültek a bibliográfia fő részébe Abaúj megyétől Zemplén megyéig. Külön ki kell emelnem az egyházmegyék, egyházkerületek, valamint a miskolci apostoli kormányzóság igazán dicséretes szerepeltetését.

Azokat a tételeket, melyek leírásának mérvadó helyén több földrajzi név is szerepel, csak az első névhez sorolta be az összeállító. Ennek megfelelően *A visszatért Felvidék és Nógrád megye adattára* 196. tételként a Felvidék címszó alatt található, Nógrád megyénél csak „Lásd még" utalással a tételszámra. A *Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely r. t. város* c. mű leírása az 570., utolsó tétel, a városnévnél pedig utalás található. E módszerrel természetesen szétszóródnak a közigazgatási névváltozatok, de a megye, ill. tájnév alatti utalások kitűnően összehozzák az eltérő néven szereplő adminisztratív területegységeket. Így Borsod-Abaúj-Zemplén megyénél is egy sor utalást találunk: → még Abaúj megye; Abaúj-Torna megye; Borsod, Gömör és Kishont k. e. e. megye; Borsod megye; Zemplén megye; Felvidéknél: →még Csehszlovákia; Szepesség; Szlovákia. *„Egy földrajzi egységen belül a művek megjelenési évük szerint sorakoznak, fordított időrendben."* (13. p.)

A feldolgozott anyag leírásaiból adódó közlési rendszer természetesen magában hordja az esetlegesség veszélyét, nevezetesen azt, hogy vajon megtaláljuk-e az egy területről szóló összes munka bibliográfiai tételeit? Kégli Ferenc azonban kitűnően oldja meg ezt a dilemmát. Öt földrajzinév-mutatót készít: Régiók, tájak; Magyarországi megyék és települések (megyék szerint rendezve) 2004. évi állapotuk szerint; Történeti megyék és megyenév-változatok; Egyházszervezeti egységek; Országok és határon túli települések. Ezáltal jól áttekinthetővé válik a fölépítést adó földrajzinév-anyag. A legalapvetőbb tájékozódást természetesen az igazgatási (helység, megye, ország) nevek biztosítják. Ezért is lett volna jó a régiók és tájak névanyagát oda *is* behelyezni, ha másként nem, utalás formájában. Tudom, hogy egyes tájegységek (pl. Alföld vagy Duna mente) több megye területét is átfogják, de a legtöbb mégis gond nélkül besorolható lenne egy megye, vagy ország neve alá. Annál is inkább, mert pl. a Borsod-Abaúj-Zemplén megyénél közölt Sárospatak és térsége, Szerencs és térsége, Tokaj és térsége nem sokban különbözik a tájak közé sorolt Badacsony térségétől vagy Tápió mentétől. Igaz, hogy a bibliográfiai részben a több helyen található utalók (Délvidék → még Jugoszlávia; Muravidék; Szlovénia; Vajdaság) részben könnyítenek a kötet használójának dolgán.

A bibliográfia leírásai a hatályos szabványok szerint készültek, rendkívül gondosan, besorolási adatokat viszont nem tartalmaznak. Töb-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bes kiadások esetén a legutolsó, hasonmás és elektronikus megjelentetések esetén pedig az alapkiadás volt a leírás alapja. Ám mindez csak a megfelelő kiadvány azonosítását szolgálja, bár azt tökéletesen. A leírások legterjedelmesebb és tartalmilag leglényegesebb eleme az annotáció. *„Ha az életrajzi anyag csak a mű egy része vagy fejezete, az annotáció a rész vagy a fejezet adatainak dőlt betűs leírásával kezdődik. Az életrajzi anyag ismertetése kilenc szempont alapján történt. A szempontokat betűk jelzik"* (12. p.) A szerző meghatározta a **Gy**űjtőkör idő- és földrajzi határait, valamint a földolgozott személyek számát; az anyaggyűjtés **L**ezárását; az adatok **F**orrását; az életrajzok elnevezését, közlésének **R**endezőelvét; a személyi adatok **Sz**erkezetét; az **A**rcképeket; a **M**utatók típusait; a csatolt **J**egyzékeket (rövidítések, segédletek, névlisták); a közlés **K**apcsolatait (előzmény, folytatás, kiadásváltozat stb.).

Az 570 tétel összegyűjtése sem volt kis feladat, de a tartalmuk ilyen gazdag kiaknázása jóval nagyobb és értékesebb munkát követelt. Ezáltal vált az összeállítás igazán használhatóvá és példaértékűvé. Ennek illusztrálására hadd idézzek három példát.

Az Aradon 1887-ben, Báttaszéki Lajos szerkesztésében megjelent *Alföldi képes emlékkönyv* annotációja pl. ezt tartalmazza: Arad, Békés, Bihar, Csongrád, Temes és Csanád megye megyei és városi főispánjai, a megyék és városok 41 vezető személyiségének váltakozó adattartalmú élet-, illetve jellemrajza, 40 arcképpel, tartalomjegyzékkel, lezárva 1887 májusában. A tételt az Alföld címszó alatt találtam, de mind a 6 megye nevénél ott a hivatkozás a 8. tételszámra!

Csanád vármegye tíz évvel Trianon után címmel jelent meg Gyulán 1929-ben Vermes Ernő összeállításában az a mű, mely alcíme szerint Csanád vármegye és az egyelőre egyesített Arad- és Torontál vármegyék revíziós emlékalbuma. Az annotációból a következőket lehet megtudni: a megye, illetve a települések rövid bemutatásakor azok közéleti személyiségeinek életrajzát is megtaláljuk; fölsorolásuk a hierarchiát és a települések sorrendjét követi: a csanádi püspökség tisztségviselői, felsőházi tagok, országgyűlési képviselők, Makó, majd a Csanád megyei, és külön a Csonka-Arad megyei községek betűrendben, azon belül a személynevek betűrendjében, kiegészítésként függelékkel; a személyi adatokban általában: név, foglalkozás, születési év, hely, tanulmányok, életpálya, katonai részvétel az I. világháborúban, kitüntetések, közéleti tevékenység, az adatok többsége arcképpel.

Borovszky Samu 1908-ban jelentette meg a *Magyarország vármegyéi és városai* sorozatának Győr vármegyei kötetét. Ebben Osváth Gyula összeállítását is közölte: Irodalom, tudomány, művészet címmel. Ennek annotációját lényegében így fogalmazta meg a bibliográfiai kalauz összeállítója: a 17–20. században élt, illetve még élő, a megyében született és/vagy ott működő kb. 70 személy adata; váltakozó részletességű szócikkek, általában: név, foglalkozás, születési adatok, tanulmányok, életpálya, közéleti tevékenység, helyi vonatkozás kiemelése, halálozási adat, művek; az adatok forrásainak megjelölésével; néhány képpel; név- és tárgymutatóval. A Kapcsolat adatban pedig hivatkozik a Borovszky-féle CD-ROM-ra, valamint az Arcanum DVD könyvtár 3. és 4. darabjára.

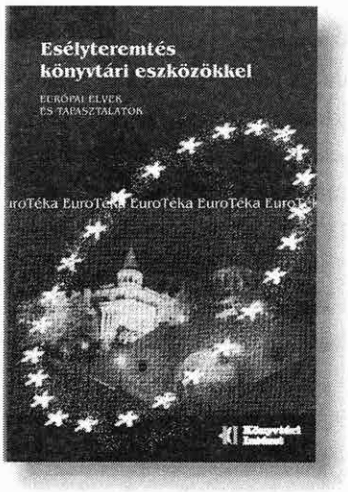
A közölt példák is bizonyítják, hogy milyen gazdag adatközléssel dolgozik Kégli Ferenc, akár a gyűjtőkör, akár a közölt adatok sorrendje, akár annak szerkezetére vonatkozóan. A használó szinte maga előtt látja a művet, s nehézség nélkül el tudja dönteni, hogy megfelel-e céljainak vagy sem. Ez a föltárás minden dicséretet megérdemel.

A kötet végül a mutatókkal egészül ki. A földrajzi nevek mutatójáról már tettem említést, emellett a szerző *Személynév- és címmutatót* készített, mely egyetlen betűrendben a bibliográfiai leírásokban található személyneveket és főcímeket tükrözi.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Ezzel kapcsolatban rá kell mutatnom egy érdekes jelenségre. E bibliográfia különös módon szinte kettéválasztja szerkezetében a dokumentumok azonosítását szolgáló és a tartalmi föltárás elemeit. Míg a kiadványok formai adatai döntően a bibliográfiai leírásokban és a Személynév- és címmutatóban jelennek meg, a tartalmi föltárás az annotáció és a Földrajzinév-mutató eredménye. (Ebből csupán a Kapcsolatok szempontja a kivétel.)
Bartos Éva jól tette, hogy megjelentette a Könyvtári Intézet sorozatában Kégli Ferenc bibliográfiáját, aki kitűnően oldotta meg feladatát, és példaértékű segédkönyvet alkotott, melyet bárhol nagy haszonnal forgathatnak a helyi személyiségek adatai után érdeklődők. Őszintén gratulálok az annotációk gazdag anyagának megalkotásához.

Gyuris György

Esélyteremtés könyvtári eszközökkel : európai elvek és tapasztalatok / [közread. a] Könyvtári Intézet. – Budapest: Könyvtári Intézet, 2005. – 104 p. (EuroTéka ; ISSN 1787-0283) ISBN 963 201 622X

Esélyteremtés könyvtári eszközökkel

A Könyvtári Intézet *EuroTéka* sorozatának új kötete mindazon elvek és tapasztalatok áttekintését nyújtja, amelyek a fogyatékkal élők egyenrangú könyvtárhasználatát hivatottak elősegíteni.
Miként azt a sorozatot szerkesztő *Bartos Éva* előszava is jelzi, az első fejezet *(Információ-hozzáférés a fogyatékkal élők számára)* „egy nagy ívű speciális kézikönyv, a PULMAN Digitális Útmutató egy részletét adja közre". Az útmutatóból megtudhatjuk, hogy az elektronikus szolgáltatások „fogyatékkal élőknek" nevezett fontos célcsoportjai – beleértve az átmenetileg, illetve az életkoruk miatt hátrányos helyzetbe került embereket is – *„miképpen férhetnek hozzá a közkönyvtárak nyújtotta információkhoz és szolgáltatásokhoz"*. Ahhoz azonban, hogy az Információs Társadalom Technológia (Information Society Technologies, továbbiakban ITT) lehetőségei valós esélyt jelenthessenek számukra, bizonyos alapfeltételek megteremtésére van szükség. Az IT (Információs Technológia) eszközök technikai korlátainak megszüntetése, a közkönyvtárak szolgáltatásainak hozzáférhetővé tétele a fogyatékkal élők számára – beleértve a számítógép, az internet, az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

online szolgáltatások használatát is – stratégiai kérdés, és éppúgy része a távlati terveknek és a fejlesztendő területeknek, mint az általános irányelveknek.

A közkönyvtárak hozzáférhetősége és alkalmassága négy fő területen mutatkozik meg, illetve mérhető le:

1. Fizikai hozzáférés (az épületekhez, polcokhoz, munkahelyekhez stb.).
2. Intellektuális hozzáférés (az információhordozók tartalmához, beleértve például a speciális szoftvereket is).
3. Virtuális hozzáférés (azok számára, akik magát a könyvtárépületet nem tudják felkeresni).
4. A könyvtári dolgozók képzése (a fogyatékkal élők kiszolgálására).

A *távlati tervek* a digitalizálás kiterjesztésének társadalmi szükségszerűségére épülnek, így *„a következő évtizedben a közkönyvtárak, múzeumok és levéltárak egyik fő feladata és kihívása lesz, hogy az elektronikusan kezelt információkhoz való hozzáférést a közösség valamennyi tagjának megfelelő módon biztosítsák"*.

Az útmutató részletezi a fejlesztendő területeket a fenti négy szempont szerint. A *fizikai hozzáférés* a megfelelő bejáratokat, szabadon nyíló vagy önműködő ajtókat, az épületen kívüli és belüli rámpákat, korlátokat, az akadálymentes folyósokat, a hatékony világítást, a jól hozzáférhető asztalokat, számítógépeket éppúgy magában foglalja, mint a polcok ideális magasságát, a megfelelő feliratokat, a jól hozzáférhető parkolókat és a vizuálisan érzékelhető riasztórendszereket – hogy csak a legfontosabbakat említsük. Az olvasóban itt joggal merülhet fel a kérdés (az útmutató elveivel a legmesszebbmenőkig egyetértve is): mindezt miből fogja előteremteni a legfiatalabb uniós tagállamok – jelesül Magyarország – kulturális kormányzata és költségvetése, hiszen *„mindezeknek az intézkedéseknek a kivitelezhetősége és költségvonzata nagymértékben a meglévő infrastruktúra és források függvénye"*. Az *intellektuális hozzáférés* biztosítása, amely elsősorban a digitális dokumentumok elérhetőségét jelenti a fogyatékkal élők számára (is), szintén döntő részben pénzügyi, gazdasági kérdés (billentyűzet-adaptálások, alternatív billentyűzetek, hang-input, segítő technológiai szoftver, magnetofonra vett anyagok, nyomtatásnagyító eszközök, képernyő-leolvasó szoftver, Braille-írást fordító szoftver stb.). Gazdasági és kulturális életünk döntéshozóinak nem árt szem előtt tartani azt a tényt, hogy *„az Európai Közösség 2001/29/EK rendelete fontos törvény(ek) meghozatalához vezethet az alternatív formátumú anyagok előállítása és a fogyatékkal élő felhasználók rendelkezésére bocsátása érdekében"*. Természetesen *„azoktól az emberektől sem tagadható meg a szolgáltatásokhoz való hozzáférés, akik hátrányos helyzetüknél fogva nem tudják felkeresni a könyvtárépületet"*, így számukra biztosítani kell a *virtuális hozzáférés* lehetőségét (például laptopok és mobiltelefonok rendelkezésre bocsátásával!). Nem elhanyagolható *a könyvtári dolgozók* képzése sem a fogyatékkal élők adekvát kiszolgálása, a velük való bánásmód, viselkedés, kommunikáció magas szakmai és emberi színvonala érdekében.

A továbbiakban arról a felmérésről olvashatunk az első fejezetben, amelyet a PULMAN (Public Libraries Mobilising Advanced Networks) végzett tizenkét ország könyvtáraiban, feltárandó a fogyatékkal élők szükségleteit, valamint az újabb fejlesztéseket az információhozzáférés és a szolgáltatások vonatkozásában. Noha a felmérésben részt vett közkönyvtárak többségében javult valamelyest a fizikai hozzáférés esélye az épületekbe való bejutás és az épületeken belüli hozzáférés tekintetében, összességében *„a fogyatékkal élők számára még mindig nincs biztosítva az információhozzáférés, és a speciális szolgáltatások is hiányoznak"*. Fontos tehát a távlati tervek kidolgozása és megvalósítása a fizikai, az intellektuá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lis és a virtuális hozzáférés terén éppúgy, mint a könyvtári dolgozók oktatásában és egyéb könyvtári kezdeményezésekben.

A kötet első fejezetének záró része olyan könyvtárakat sorol fel javarészt európai országokból, amelyek a PULMAN-projekt keretében adatokat szolgáltattak saját fejlesztéseikről. Bulgária, a Cseh Köztársaság, Dánia, az Egyesült Királyság, Észtország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Kolumbia, Lettország, Magyarország, Moldova, Portugália, Spanyolország és Svédország egyaránt büszke lehet egy vagy több olyan könyvtári kezdeményezésre vagy intézményre, amely az esélyegyenlőség megteremtését szolgálja. Magyarországon például a szolnoki Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár 1998 óta egyebek között 1000 hangoskönyvet, Braille-katalógust és szövegről beszédre átalakító számítógépet szerzett be. Az itt felsorolt könyvtárak és szolgáltatások internetes elérhetőségének, címeinek feltüntetése hasznos kiegészítés mindazok számára, akik alaposabban meg akarnak ismerkedni az adott intézményekkel és szolgáltatásokkal. Hasonlóképpen hasznos az első fejezet végén található „Függelék", amely országokhoz, illetve szervezetekhez kötötten sorolja fel a fogyatékkal élők könyvtári hozzáférésével és a nekik nyújtott szolgáltatásokkal kapcsolatos nemzeti és nemzetközi törvényeket, ajánlásokat és irányelveket.

A kötet második fejezete „Speciális dokumentumok és szolgáltatások" címen számba veszi azokat a megoldásokat, *„amelyeket a brit könyvtárak napi tevékenységében fellelhetünk, és amelyek biztosítják a könyvtári anyagok... és szolgáltatások alkalmasságát a bármiféle, de főként az érzékszervi fogyatékosságban szenvedők számára". Peter Craddock* és *Margaret Wallace* itt közreadott szövege (Alternatív formátumú dokumentumok) részlet egy fontos angol kézikönyvből (*Library services for visually impaired people: a manual of best practice*). A jelenlegi helyzet ismertetésekor a szerzők kiemelik az alternatív formátumú dokumentumok (öregbetűs nyomtatás, hangoskönyvek, vakírások – Braille, Moon – és az elektronikus szöveg) alapvető fontosságát a vakok és gyengénlátók kommunikációs korlátainak lebontásában. Az önkéntes szektor közreműködésének, a helyi és regionális önkéntes szervezetek támogatásának igen fontos szerepe van azoknak a szolgáltató központoknak a létrejöttében, amelyek a fogyatékkal élők információ-ellátásáról minőségi termékekkel gondoskodnak. A szerzők a könyvtári szolgáltatásokról szólva megállapítják, hogy azokat *„úgy kell megszervezni, hogy képesek legyenek az olvasmányok és információs tartalmak alternatív és elektronikus formátumban való hozzáférhetőségének biztosítására"*. Mindez az állománygyarapítási politikával (irányelvek) kezdődik, majd folytatódik a költségvetés összeállításával és a tényleges állománygyarapítással (címek kiválasztása, közös, konzorciális beszerzés).

A továbbiakban részletes szakmai áttekintést kapunk az alternatív formátumú dokumentumokról, így az öregbetűs kiadványok jellemzőiről és fajtáiról (nagyított betűs nyomtatás, elektronikusan generált öregbetűs kiadványok, nagy- vagy óriásbetűs könyvek, öregbetűs újságok és periodikumok), a különféle *hanghordozók*ról (audiokazetta, új digitális hanghordozók, CD-k, mesterséges beszéd, hangoskönyvek, hangos újságok és periodikumok, hangalámondásos videokazetták), a *dombornyomásos írások*ról (Braille, Braille Music, Moon), valamint az *elektronikus hordozók*ról. Ez utóbbi rész utal a világhálón megtalálható fontos címekre, anyagokra (például: Gutenberg Project, elektronikus újságok, folyóiratok), mivel az elektronikus dokumentumok *„a látáscsökkentek információval való ellátásában igen fontos szerepet játszanak"*.

Az angol szerzőpáros könyvének itt közölt 8. fejezete kitér még az *etnikai kisebbségeknek szóló anyagok*ra, hiszen az ide tartozó hátrányos helyzetű embereknek *„nyelvileg és formátumban is egyaránt speciális anyagokra van szük-*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ségük", a *bibliográfiai szolgáltatások*ra (katalógusok, könyvajánlók), valamint a *transzkripciós szolgáltatások*ra (információ-ellátás az olvasó számára a legmegfelelőbb formátumban).

A fejezet végén az *olvasószolgálat* speciális feladatainak összegzésére kerül sor (olvasásfejlesztés, mozgókönyvtárak, házhoz szállító szolgáltatások, postai szolgáltatás vakoknak, eszközök kölcsönzése).

Az európai elveket és tapasztalatokat összegző kötet harmadik fejezete a „Társadalmi befogadás" címet viseli. Itt *Feimer Ágnes*, a Könyvtári Intézet munkatársa tette közzé szemléjét az etnikai és nyelvi kisebbségek könyvtári ellátásáról. E kérdéskör – és ezen belül is a bevándorlók és menekültek könyvtári ellátása - behatóbb vizsgálatát az tette szükségessé és időszerűvé, hogy *„a bevándorlás totális társadalmi jelenség, szakértők szerint az Európát jelenleg jellemző migrációs hullám a 21. században tovább fog erősödni"*. Következésképpen a tendenciák a „multikulturális" társadalom formálódása, fejlődése irányába mutatnak, amely jelentős létszámú etnikai-nyelvi kisebbség jelenlétét feltételezi egy-egy-egy országban. Feimer Ágnes tanulmánya Európára koncentrál, így részletesen a skandináv országok, Hollandia, Németország és Nagy-Britannia példáján mutatja be, hogy *„mit tehet a könyvtár a más etnikumúak társadalmi beilleszkedéséért"*. Az etnikai kisebbségek könyvtári ellátása során felmerülő problémák például a multikulturális szolgáltatás finanszírozása, a több nyelven beszélő könyvtárosok alkalmazása, a webhelyek nyelvezete, a személyzet felkészítése a deviáns magatartású (főként fiatalkorú) bevándorlókkal való bánásmódra stb. A továbbiakban – részletes ismertetés helyett – inkább egy-egy példa kiragadása tűnik indokoltnak a tényekben, adatokban bővelkedő dolgozatból annak érzékeltetésére, hogy a jelenlegi globalizált, multikulturális társadalomban milyen fontos feladatot láthat el a közkönyvtár a különböző etnikumok és kultúrák közötti párbeszéd segítésében.

A skandináv országok közül Dánia jár az élen a nemzeti kisebbségek kulturális esélyegyenlőségéért végzett munkában törvényi (1999-es Integrációs Törvény) és intézményi szinten (például: Bevándorlók Irodalmának Dán Központi Könyvtára) egyaránt. Kiemelkedő szakmai és szociális tevékenységet végez az Arhusi Városi Könyvtár és Gellerupban működő fiókkönyvtára, továbbá a Greve-i Könyvtár és az Odense város könyvtári hálózatához tartozó Vollmose-i fiókkönyvtár. Ez utóbbiban *„a könyvtár részeként működő tanulási központ tulajdonképpen elektronikus olvasóterem, ahol az információs és kommunikációs technika, valamint hozzáértő személyzet segíti a használókat tájékozódási és kommunikációs problémáik megoldásában"*.

Noha a skandináv országok közül Finnországban a legalacsonyabb a külföldiek aránya, a Helsinki Városi Könyvtár Központi Többnyelvű Könyvtári Szolgálatot működtet, és több fiókkönyvtárával jelentős részt vállal az információszolgáltatásból, a multikulturális szemlélet hagyományos és elektronikus módon történő terjesztéséből.

Norvégiában a Deichman Könyvtár (Oslói Városi Könyvtár) kisebbségi nyelvű könyveit és egyéb anyagait 1983-ban multikulturális gyűjteménnyé szervezve javították a bevándorlók könyvtári ellátását. Itt jelenleg 37 nyelven találhatók könyvek, és a könyvtár személyzete 25 országból származik.

Svédországban a Stockholmi Városi Könyvtár keretében működő nemzetközi könyvtár mintegy 200 ezres idegen nyelvű könyvállománnyal rendelkezik. Az Internationella Biblioteket az etnikai kisebbségek ellátásának központi intézménye, amely a könyveken kívül folyóiratokat, videoanyagokat és CD-ket gyűjt, valamint Internet-hozzáférést, kutatószobát és több mint 100-féle írásmóddal használható szövegszerkesztő programokat biztosít olvasóinak.

Hollandiában a teljes lakosság csaknem 20%-át különböző etnikumú nemzeti kisebbségek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

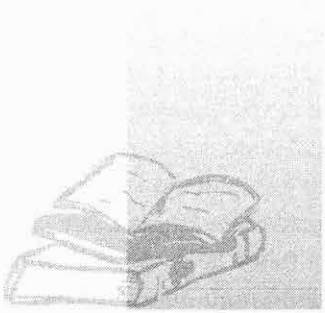
alkotják (legnagyobb arányban törökök és marokkóiak), így igen fontos szerep jut a Holland Könyvtári és Olvasási Központnak (NBLC) a könyvbeszerzések összehangolásában és a tanácsadásban. A Hágai –, Amszterdami – és Utrechti Városi Könyvtár sokrétű multikulturális tevékenysége (számítógép- és internethasználati tanfolyamok, kulturális programok, együttműködés az iskolákkal) szintén példaértékű.

A lakosság 9%-a külföldi Németországban, ahol szintén a törökök és leszármazottaik alkotják a legnépesebb etnikumot. Integrálódásuk az EU-országok közül Németországban a legproblematikusabb, ezért különösen jelentős egy-egy német (nagy)város (Berlin, Hamburg, Nürnberg, München, Frankfurt am Main, Gelsenkirchen, Düsseldorf, Duisburg) külföldieknek szóló könyvtári szolgáltatása, gyűjteményszervezői és szociális munkája. A Frankfurt am Main-i Városi Könyvtár gallusi fiókkönyvtárában például – részben amerikai mintára – olyan projektet vezettek be, amely különböző tanfolyamok keretében a mindennapi élethez szükséges széles körű ismeretek elsajátításában segíti a bevándorlókat (nyelvtanfolyamok, orientációs tanfolyamok, könyvtárhasználati ismeretek oktatása).

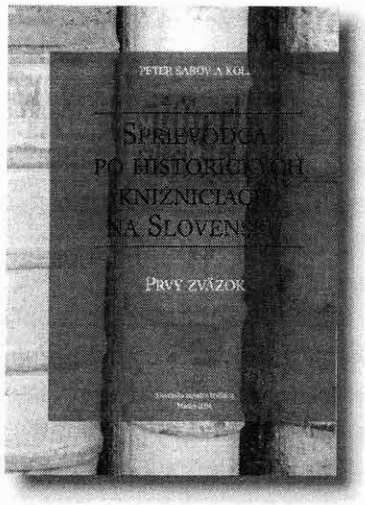
Nagy-Britanniában – az itt élő számos etnikai kisebbség okán – már régóta fontos közéleti téma a társadalmi integráció kérdése, ugyanakkor *„a közkönyvtárak szerepe ebben a folyamatban még nem teljesen egyértelmű"*. A tanulmány főként az elmúlt hat-hét évből tud hasznos és tanulságos kezdeményezésekről beszámolni (például 1999-ből *„Mindenki könyvtára: társadalmi integráció a közkönyvtárakban"* című dokumentum; 2000-ből *„Könyvtárak: az integráció mibenléte"* című dokumentum; a 2000-ben véget érő *„Közkönyvtári politika és társadalmi kirekesztés"* elnevezésű kutatás, melynek eredményeként létrejött a *„Társadalmi Kirekesztés Elleni Harc Hálózata"*). A szerző – egyebek között – említést tesz a mertoni könyvtár *„Egyenlő hozzáférés"* nevű szolgáltatásáról, a *„Fekete családok olvasási projektjé"*-ről Birminghamben, a greenwichi olvasói körökről és a Londoni Könyvtárfejlesztési Szervezet *„Isten hozta a könyvtárában"* elnevezésű projektjéről.

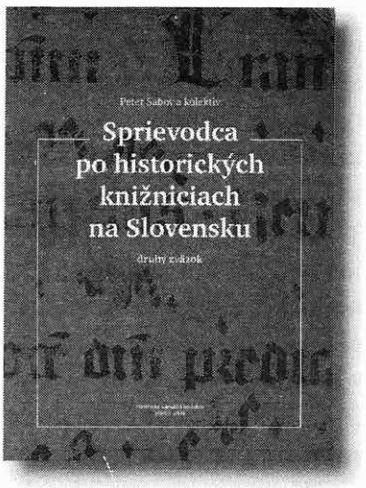
Dolgozata összegzésében Feimer Ágnes utal azokra az uniós akcióprogramokra, pályázatokra, amelyek – immár az új tagországok számára is – elvi-stratégiai és anyagi forrást nyújthatnak a társadalmi kirekesztés elleni küzdelemben. A javarészt angol és német nyelvű forrásokra hivatkozó gazdag irodalomjegyzék csaknem „naprakész" tájékozódást tesz lehetővé e nálunk is aktuális témában. Hiszen, ahogy Bartos Éva írta: *„a hátrányos helyzet kialakulásának megelőzése, illetve kezelése, az esélyteremtés, az egyenlő bánásmód érvényesítése mind olyan, a hazai könyvtárügy előtt álló stratégiai feladat, amelynek megvalósítása nem elszigetelt szakmai kérdés, hanem az átfogó társadalompolitikai célkitűzések rendszerébe illeszkedő tudatos tevékenység, melynek révén a könyvtárak a maguk eszközeivel képesek elősegíteni azok eredményes megvalósulását"*.

Éger Veronika

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku / Peter Sabov a kol. – Martin : Slovenská národná knižnica.
– 2 db ; 21 cm
1. zv. – 2001. – 164 p. : ill. – ISBN 80-89023-10-X
2. zv. – 2004. – 110 p. : ill. – ISBN 80-89023-34-7

Kalauz a történeti múltú szlovákiai könyvtárakhoz

Hosszú szellemi vajúdás után, a szakma képviselői által megfogalmazott kételyek közepette (és ellenére) született meg az első olyan – több kötetesre tervezett – mű, amely a Szlovákiában található történeti jelentőségű könyvgyűjtemények számbavételét tűzte ki célul. A szerzők az első kötet kiadását egyfajta kísérletnek szánták, hogy fölmérjék, az olvasóközönség milyen érdeklődést mutat a szlovákiai könyvpiacon eleddig ismeretlen téma iránt. Az 500 példányban megjelent könyvre nemcsak a könyvtárak részéről mutatkozott igény, de egyes múzeumokból és levéltárakból is érkeztek megrendelések, sőt magánszemélyek is nyújtottak be előjegyzést a várhatóan megjelenő további kötetekre. Mindez ösztönzőleg hatott a szerzőgárdára, amely ekképpen beteljesülni láthatta a mű megalkotásakor megfogalmazott célokat: a laikus közönség és a szakemberek informálását a fennmaradt, különös jelentőséggel bíró könyvgyűjteményekről, valamint a figyelem ráirányítását a kultúrtörténet egy a szakemberek által is méltatlanul elhanyagolt területére.

A történelmi múltú könyvgyűjtemények kérdése először az ötvenes években került napirendre Szlovákiában a nemesi és egyházi vagyonok államosítása kapcsán, amikor is az épségben megmaradt, értékes könyvtárakkal az akkori kultúrpolitikai szempontoknak megfelelő módon bántak (el). Közelebbről ez azt jelentette, hogy a könyvek, kéziratok széthordása okán megszakadt a gyűjtemények kontinuitása, a legértékesebb nyomtatványoknak, műveknek a többi közül való kiemelésével a tartalom megbomlott, az értéktelennek ítélt művek likvidálásával pedig a gyűjtemények egyes részei megsemmisültek. A rendszer főideológusai ugyanakkor többször is hangsúlyozták a történelmi jelentőségű könyvgyűjtemények megőrzésének fontosságát, gyakorlati lépeseket azonban nem tettek az ügyben.

Az első, a probléma szempontjából nagy jelentőséggel bíró lépés megtételére a nyolcvanas években került sor. Ekkor történt meg ugyanis a történeti múlttal rendelkező könyvgyűjtemények országos összeírása, számbavétele, amelynek köszönhetően meglehetősen pontos ismeretekkel rendelkezhetünk a könyvtárak lelőhelyeit illetően. Szükség van azonban az így létrehozott

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

információs adatbázis aktualizálására, hogy megfelelő módon fölmérhető legyen az egyes gyűjtemények jelenlegi állapota, s lehetővé váljon az abból fakadó szükségletek megfogalmazása. Elsődleges feladat a feldolgozás folyamatainak biztosítása, valamint a dokumentumok megtisztítása és megfelelő elhelyezése, ahogy arról a 2000/183-as szlovákiai könyvtári törvény rendelkezik. Különösen fontos a szakemberek meggyőzése arról, hogy egyedül a könyvgyűjtemények komplex módon történő kezelése szolgálja a nemzeti kulturális örökség megőrzésének ügyét.

Annak ellenére, hogy már a *Matica slovenská*ról szóló 1954. áprilisi törvény rendelkezik a könyvtártípusú történelmi emlékekről való gondoskodásról, a problémához való hozzáállás továbbra is nagyobb mértékben teoretikus, s meglehetőst felületes látásmódról tanúskodik, ezért is érzik a szerzők fontosnak, hogy az olvasóval megértessék a kérdés jelentős voltát, egyszersmind a támogatását kérve további munkájukhoz. Az első kötetben a legérdekesebbnek ítélt történeti múltú könyvtárak bemutatását tűzték ki célul, de maga a sorozat, amennyiben a téma találkozik az olvasóközönség érdeklődésével, minden olyan könyvtárat számba vesz, amely szerepel a szlovákiai könyvtári törvényben felsorolt történelmi jelentőségű könyvgyűjtemények között. A kötet nem vállalkozik a gyűjtemények történeti analízisére, csupán rövid keresztmetszetét nyújtja történetüknek, a problémában való eligazodást segítendő. Mielőtt ismertetnénk a recenzió tárgyát képező két kötet felépítését, foglaljuk össze röviden, áttekintő jelleggel – az első kötetben található bevezető tanulmány alapján – a szlovákiai könyvtártörténet egyes szakaszait.

Az első könyvgyűjtemények a 13. századhoz köthetőek: megemlítendő a lőcsei templom gyűjteménye, *Muthmer* szepesi prépost gyűjteménye, a szepesi és a pozsonyi káptalan könyvtára. A 14. század elején különös jelentőséggel bír és ugyancsak értékes a Menedékkőnek (Lapis refugii, szlovákul: Skala útočišťa) nevezett egykori karthauzi kolostor könyvtára. (A kolostorban egyébként szkriptórium is működött.) Sajnos, az eddig említett gyűjteményeknek csupán kicsiny része maradt fenn. A szlovákiai területre későn érkező reneszánsz nem hoz különösebb fordulatot a könyvtárak fejlődésében. Ekkoriban nyomdákat nem találunk még errefelé: a beszerzés külföldről folyik. Radikális változást hoz azonban a reformáció korszaka. A nemesség elkezdi a német nyelvű reformációs irodalom beszerzését. Vándornyomdák jelennek meg pl. Semptén (Šintava), Komjáton (Komjatice), Galgócon (Hlohovec). Az ezeken a helyeken nyomtatott művek egy része ma a *Szlovák Nemzeti Könyvtár* állományát gazdagítja. Állandó nyomdák jönnek létre Kassán (Košice), Nagyszombaton (Trnava), Bártfán (Bardejov), Pozsonyban (Bratislava) stb. A 16. és a 17. században a nemesi könyvtárak mellett egyházi és iskolai könyvtárakat is alapítanak, utóbbiakat pl. a pozsonyi, a selmecbányai és a késmárki líceumban. A könyvtárak létrejötte mellett a megszűnésüknek is tanúi lehetünk, az ok a mai helyzettel analóg: az anyagiak hiánya. A felvilágosodás korszakát a kalapos király, II. József nevéhez fűződő reformok fémjelzik. Megszűnik a kolostori könyvtárak felvirágzása, ugyanakkor – az 1781-es türelmi rendeletből kifolyólag – kulturális téren együttműködés alakul ki a különböző felekezetek között, illetve megkezdődik a széles néprétegek bevonása az oktatásba, amely tényezők kihatnak a könyvtárak fejlődésére is. E korszakra jellemző az oktatói ösztönzésre létrejövő tanulókörök, -egyletek megjelenése, amelyek tagjai – sokszor értékes állománnyal rendelkező – könyvgyűjteményeket hoznak létre. Legjelentősebb mind közül a kishonti evangélikus esperesség nyilvános könyvtára. A 18. század végén, a 19. század elején a nemesek érdeklődése a francia forradalom irányába fordul, ennek következményeképpen különösen értékes könyvtárak keletkezésének lehetünk tanúi. A legfontosabbak szlovák területen: az *Andrássyak* könyvtára Betléren (Betliar),

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a *Sztárayaké* Nagymihályon (Michalovce), az *Osztroluczky* családé Osztrolukán (Ostrá Lúka), az *Apponyiaké* Bécsben (később Pozsonyban, végül Apponyban (Oponice)), a *Zayak* könyvgyűjteménye Ugrócon (Uhrovec). A szlovák nemzeti mozgalom jeles képviselői elsősorban a 19. század első felében hozzák létre ugyancsak értékes könyvgyűjteményeiket bizonyítandó a szlovák nép régmúlt időkig visszanyúló kulturális ambícióit, természetesen a szlovák, ill. más szláv nyelvű anyagok gyűjtését állítva érdeklődésük homlokterébe. Célként tűzik ki a széles néprétegek tanítását. Három jelentős gyűjtő nevét szükséges itt megemlítenünk: *Michal Rešetkáét*, *Martin Hamuljakét* és *Vavrinec Čaplovičét*. Míg utóbbi könyvtárát Árva vármegye népének ajándékozta, addig Rešetka és Hamuljak gyűjteménye képezte egykor a *Szlovák Nemzeti Könyvtár* állományának alapját. A nemzeti mozgalom más jeles képviselői is elajándékozták könyvtáraikat a nemzeti kulturális intézmények létrehozását segítendő, de – sajnálatos módon – e gyűjtemények nem őrződtek meg komplex módon, sorsuk az lett, hogy szétszóródtak az anyaintézmény állományában. 1918-ban a szlovákiai könyvgyűjtemények jelentős része külföldre (főként Magyarországra) kerül. 1945 után a nagy múltú könyvtárak kulturális jelentőségének meg nem értése gyógyíthatatlan károkat okoz, a dokumentumok egy részének nyomtalan eltűnéséhez vezet.

A Szlovák Nemzeti Könyvtár – más intézményekkel egyetemben – a közelmúltban több fontos lépésre szánta el magát az értékes könyvtárak rekonstrukciójára vonatkozólag: pl. megteremtették az ősnyomtatványok megőrzésének megfelelő körülményeit, modern raktárhelyiségeket hoztak létre az értékes könyvgyűjtemények megóvására stb. Mindez ugyanakkor még mindig messze van az ideális állapotoktól, amelyek megteremtéséhez a lakosság megértő viszonyulásának kivívására volna szükség. E célt szolgálja a Szlovák Nemzeti Könyvtár gondozásában megjelent *Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku* (Kalauz a történeti múltú szlovákiai könyvtárakhoz) című kiadvány.

Mint korábban már említettük, az első kötetben a szerzők által legérdekesebbnek ítélt történeti múltú könyvtárak leírását találhatjuk. Ilyenek pl.: az Apponyiak (nagyapponyi) könyvtára, a Zayak könyvtára, Martin Hamuljak könyvtára, a kishonti esperesség nyilvános könyvtára, *Forgách Miklós* – egykori nyitrai főispán – könyvtára, a Kassai Állami Tudományos Könyvtár nagy múlttal rendelkező könyvgyűjteményei stb. A kötetben található könyvtárak intézményi felosztása a következő: a Túrócszentmártonban (Martin) található *Szlovák Nemzeti Könyvtár*, a *Pozsonyi Egyetemi Könyvtár* s más tudományos könyvtárak felügyelete alá, illetve tulajdonába tartozó könyvtárak („A" jelzés alatt); múzeumok és galériák könyvtárai („B"); rendek és egyházi intézmények könyvtárai („C"). Az egyes leírásoknál, a fejezetcím után zárójelben jelzik a szerzők (mindkét kötetben), hogy nemesi, egyházi, magán- vagy egyesületi, ill. iskolai könyvtárról van-e szó. A fejezetek felépítése kis eltérésektől eltekintve ugyanazt a formai felosztást követi. A fejezetcím, azaz a könyvtár neve után előbb a fejezetet jegyző szerző nevét olvashatjuk, majd – kis betűkkel – a könyvtár eredeti elnevezését/-eit; a tulajdonos, ill. fenntartó nevét; a pontos címet (ezen belül telefonszámo(ka)t, e-mail-címet); a könyvtár nyújtotta szolgáltatásokat, avagy a könyvtárhasználat lehetőségeit; végül a vonatkozó irodalmat. Az egyes gyűjtemények leírása a következő, alfejezeti felosztás szerint történik: a) a könyvtár rövid története; b) a könyvtár jelenlegi állománya számokban (ha rendelkezésre áll, az eredetire vonatkozó adatok is); c) a gyűjtemény kronológiai (és olykor nyelvi) összetétele; d) a tipológiai összetétel; e) míg az előző alfejezet olykor kimarad, a tartalmi összetételről mindenütt részletekbe menő leírást találunk; f) katalógusok. Ezt a felosztást követik – az alfejezeti betűjel elhagyásával – a második kötet egyes fejezetei is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A második kötetben a rekonstruált könyvtárak bemutatására kerítenek sort a szerzők. E gyűjteményeknek eleddig kevés figyelmet szentelt a szakma, jóllehet egykori önmaguk torzójaként is jelentős értéket képviselnek. Főként olyan könyvtárakról van szó, amelyeket a létrehozó, illetve a kezdeményező személyek történelemben betöltött jelentős szerepe miatt nyilvánítottak – vagy készülnek épp nyilvánítani – történeti múltú könyvgyűjteményeknek. Mindezek általában méretükben kicsi, a képviselt szellemi értéket illetően jelentős gyűjtemények. A kötetben megtalálható pl.: *Andrej Kmeť, Adam Chalupka, Milan Rastislav Štefánik*, valamint a *Selmecbányai Líceum* könyvtárának gyűjteménye.

A két színes illusztrációkban bővelkedő kötet közül az elsőt angol és francia nyelvű rezümével is ellátták a szerzők, a másodikban csak angol nyelvű összefoglalás található. A szerzők célja, hogy művükkel a *Pamäť Slovenska* (Szlovákia emlékezete) elnevezésű projekt számára szolgáltassanak megfelelő forrásanyagot. A projekt célja a nemzeti kulturális örökség minden elemének megóvása szinkronban ezen értékeknek a nagyközönség elé tárását lehetővé tevő körülmények megteremtésével. Előre látható, hogy a kiadványsorozat folytatása nem lesz problémamentes. Ennek okaként a bevezetőt jegyző *Peter Sabov* a nyilvánosság szereplőinek a haza iránti elkötelezettséget hangsúlyozó szólamai és a – főként anyagi természetű – támogatásra való hajlandóság hiánya között húzódó ellentmondást említi.

Dancs Szabolcs

Elindult a MICHAEL Plus program

A MICHEAL Program (Multilingual Inventory of Cultural Heritage in Europe) kezdeményezése azon a felismerésen alapult, hogy szükséges egy olyan európai digitális adatbázis létrehozása, amely mind nemzeti mind európai szinten hozzáférhetővé teszi a kulturális örökség digitális értékeit. A program 2004-ben Nagy Britannia, Franciaország és Olaszország részvételével indult, amelynek folytatásaként, kiterjesztéseként 2006. június 1.-vel 11 európai ország, köztük Magyarország együttműködésével megkezdődött a MICHAEL Plus program végrehajtása. Mindkét projekt az Európai Bizottság eTen programjának támogatásával valósul meg.

A munka első szakaszában egy többnyelvű, az Open Archives Initiative (OAI) elven alapuló nyílt forrású keretrendszert és egy ahhoz kapcsolódó keresőmotort alakítanak ki a partnerek, valamint nyilvántartást (katalógust) készítenek az adott országban fellelhető digitális gyűjteményekről. Eddig az angol és a francia MICHAEL adatbázis teszt változata készült el és vált elérhetővé.

A projekt célkitűzése, hogy elősegítse az egyszerű és gyors hozzáférést az európai kulturális örökség digitalizált értékeihez, az európai országok könyvtárainak, múzeumainak, és levéltárainak digitális gyűjteményeihez.

A program kiterjesztésével további 11 ország digitális gyűjteményeinek katalógusa készül el, majd ezek összekapcsolásával egy összeurópai gyűjteményi adatbázis jön létre. A tervek szerint 2007-től Európa különböző országainak digitális gyűjteményeiben kereshetnek majd a felhasználók. A tudományos és oktatási célú felhasználás mellett a szolgáltatás a kulturális turizmus és a kreatív iparágak fejlődését is elősegítheti.

Magyarország részvételét a programban az Oktatási és Kulturális Minisztérium, a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, valamint a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ Kht. támogatja, a szakmai feladatokat pedig az NDA látja el.

A végrehajtás következő szakaszában, 2006. decemberéig elkészül a MICHAEL prototípus magyar nyelvű változata, s megkezdődik az adatbázis feltöltése. Jövő év elején sor kerül a 11 résztvevő ország adatbázisainak összekapcsolására, amely a projektidőszak végére mindenki által elérhetővé válik egy közös többnyelvű platformról.

Megvalósulásakor a MICHAEL egy gyűjteményi szintű leírásokból álló adatbázist kínál majd, míg az NDA dokumentum szintű hozzáférést és visszakeresési lehetőséget nyújtó szolgáltatást biztosít a felhasználók számára. Az, hogy miként lehetne a MICHAEL-t más adatbázisokkal is összekapcsolni, lehetne akár egy újabb európai projekt témája is. Az NDA szakértői mindenesetre már most törik a fejüket a MICHAEL és az NDA adatbázisa közötti átjárás megoldásán.

Bővebben a MICHAEL programról ld.: http://www.michael-culture.org/

Az NDA munkatársai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtár- és információtudomány

97
197

Terminológia

06/97

SUKIASÂN, E.R.: Upravlât' možno tol'ko organizovannymi znaniâmi = Naučn. Teh. Bibl. 2005. 9.no. 17-21.p.

Irányítani csak szervezett ismeretekkel lehet

Információszervezés; Terminológia

A szerző a tudásmenedzsment (knowledge management) fogalom orosz megfelelőjét keresi, mivel az orosz nyelvben a knowledge – a magyarhoz hasonlóan – tudásnak és ismeret(ek)nek egyaránt fordítható. Az orosz értelmezést segíti, hogy a tudás esetén következetesen a főnév egyes számát, míg ismeretek esetén többes számát használják.

Az *ismeretek irányítása* (kezelése) elmélet tárgyát csak annak a szövegkörnyezetnek az alapján lehet meghatározni, amelyben előfordul. Ehhez a „knowledge management" kifejezésre kerestek, és a találatként megjelenő weblapokon előfordulási gyakoriságuk szerint rendszerezték a szavakat. Ez a módszer azonban nem nyújtott igazi támpontot, a szerző szerint a valóban kapcsolódó fogalmak, mint az osztályozás, rendszerezés, tárgy, jellemző, kapcsolat, szint stb. nem volt az első ötven szó között. Ugyancsak nem szerepelt a *nem* és *faj* fogalma, azaz a hierarchikus kapcsolatokra utalás. Véleménye szerint ezek az *ismeretszervezés* (knowledge organization) tárgykörbe tartoznak, amelynek szakterülete régebben alakult ki, és nemzetközi szervezete is van, az International Society for Knowledge Organization (ISKO).

Az ismeretszervezés fogalmat H. I. Bliss amerikai könyvtártudós javasolta 1929-ben kiadott könyvében, könyvtári alkalmazásával pedig részletesen az 1933-ban megjelent könyvében foglalkozott.

folyóirat FIGYELŐ

KÜLFÖLDI

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Meghatározása szerint a szervezett tudás az ismereteknek a tudományos és pedagógiai megközelítésnek megfelelően szabályozott rendszere, amelyben minden elemnek előre meghatározott helye van, és kapcsolatrendszere a többi elemmel. Az ismeretek megszerzése olyan folyamat, amelyet a szabályozottság és a rendszerszerűség jellemez. Ugyanakkor az ismeretek rendszertelenül is gyarapodhatnak, például a tapasztalatoknak vagy a megfigyeléseknek köszönhetően. Ezek az ismeretek azonban elvesznek, ha nem lesznek feldolgozva, és nem kerülnek az ismeretek rendszerében meghatározott helyükre. Az ismeretszervezés tehát rendszerezést jelent, az ismereteknek a memóriában való olyan elhelyezését, hogy kellő időben és kellő helyen elő lehessen venni. Az embernek minden nap szervezni kell ismereteit, ötvözve az újak megszerzését a korábbiak felülvizsgálatával. Ha az ismeretek helyesen, ésszerűen szervezettek, nő az aktív memória hatékonysági együtthatója: az embernek eszébe jut minden, amit tud, minimális időt fordítva a tudatából való előhívásra.

Az ISKO ezt a megközelítést követi: a könyvtárak fejlődési tendenciáit az emberi tudás bővítésének és többszörözésének szempontjából vizsgálja. Az emberiség által összegyűjtött együttes tudás mennyisége folyamatosan ő, ezért első helyre az ismeretek megszerzési és feldolgozási folyamatának intenzívebbé tétele kerül.

Bár a szerző szándéka az ismeretek irányítása és az ismeretek szervezése fogalom szembeállítása volt, arra a következtetésre jutott, hogy a két fogalom gyakorlatilag teljesen fedi egymást, különbség csak alkalmazási területükben van.

A könyvtárosoknak pedig érteniük kell, mivel foglalkozik a mindannyiuk által ismert osztályozás: vagy nem tudják, vagy a divatot követik, amikor olyan nagy lelkesedéssel beszélnek a tudásmenedzsmentről.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Történet

06/98

PLUS, M.A.: Iz istorii poâvleniâ pervyh referativnyh žurnalov v Zapadnoj Evrope = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 2005. 12.no. 33-35.p. Bibliogr. 13 tétel.

Az első referáló lapok megjelenése Nyugat-Európában: történeti áttekintés

Referátum; Tájékoztató munka története

A referálás és a bibliográfiai összeállítások történetének kezdetét nehéz konkrét időponthoz kötni. Az alexandriai, a pergamoni és a többi korai nagykönyvtár anyagának megsemmisülése miatt nem tudjuk pontosan, mikor keletkeztek a referáló irodalom első dokumentumai, bár a mezopotámiai gyűjtemény feltárásakor kerültek elő olyan anyagtáblák, amelyek feljegyzései korai annotációknak tekinthetők.

A hellénizmus tudósai intenzív másolási és „kivonatolási" tevékenységet végeztek a klasszikus művek tanulmányozása során annak érdekében, hogy a kijegyzetelt anyagokat a későbbiekben saját munkáikban felhasználhassák. Ha az eredeti mű nem maradt fenn, a róla szóló információ gyakran kizárólag e tudós kivonatokban öröklődött az utókorra, vagyis így megvalósult az annotáció-készítés egy igen érdekes formája. Többször fordult elő az is, hogy a legfontosabb történelmi és tudományos munkákat kivonatokkal vagy a tartalom rövid ismertetésével egészítették ki. A IX. században, a bizánci kultúra felvirágzásának idején a híres teológustanár, Photius úgy tanított, hogy hallgatóival a saját könyvtárában fellelhető műveket vitatták meg. Egyszer egy hallgatója azt kérte tőle, állítsa össze számára azoknak a könyveknek a jegyzékét, amelyek tárgyalását az órákról való gyakori hiányzásai miatt elmulasztotta. Így keletkezett a Bibliotheca azaz Myriobiblon című munka, amelyet a ritka egyházi és tudományos

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

művek első ismert referátum-gyűjteményeként tartunk számon. A kötetbe összesen 168 szerző munkáiról szóló információk kerültek be: ezek tartalmazták a művek bibliográfiai adatait, tartalmi kivonatukat, a szövegből vett idézeteket, valamint tartalmuk, stílusuk és nyelvezetük értékelését is.

A referálás történetének korai példáit testesítik meg azok a jelentések, ill. kivonataik, amelyeket a Vatikán által megbízott követek küldtek a római pápának és a világi követek saját uralkodóiknak, de arra is gyakran volt példa, hogy udvari hivatalnokok elkészítették a hivatalos dokumentumok rövidített változatait. A XV. században élt II. Pius pápáról tudjuk, hogy szeretett olvasni és maga készített az elolvasott művekről referátumokat, amelyeket aztán elküldött ismerőseinek. A középkortól kezdve a tudósok legtöbbször saját, teljes műveiket csak néhány közeli barátnak és tudóstársnak küldték meg, a szélesebb közönség – az akkoriban szokásos módon – a tudós levelezésén keresztül értesült a műről úgy, hogy annak kivonatát maga a tudós készítette el. Nyilván nem véletlen, hogy Leibniz fennmaradt levelezése mintegy 15 ezer referátumnak minősülő szöveget őriz.

Az első valódi referáló lap a francia miniszter, Colbert parancsára jelent meg, 1665. január 5-én, *Le Journal des Sçavans* címmel. Hetente jelent meg, számonként 7 oldalon, első szerkesztője a híres Denis de Sallo volt. A szerkesztő szerint a lapot azoknak szánták, akik túlságosan lusták, vagy elfoglaltak voltak ahhoz, hogy a könyveket teljes terjedelmükben elolvassák. A francia példa Európában hamar követőkre talált: Londonban megjelent a *Philosophical Transactions of the Royal Society*, Amszterdamban a *Nouvelles de la Republique des Lettres*, Rotterdamban pedig a *Histoire des Ouvrages des Savans*. Egy 1694-es strassburgi adat szerint Európában a XVII. század végén már 50 referáló lap létezett, 1710-ben Freiburgban pedig már 110 német, és további 20 francia, olasz, latin és holland referáló kiadványt vettek lajstromba.

A harmincéves háború veszteségeitől szenvedő, hercegségekre és fejedelemségekre osztott német területeken az első referáló lap 1703-ban Lipcsében jelent meg, *Monatsextracte* címmel, főleg politikai tematikájú lapokat szemlézve, majd ezt követte hamarosan a *Deutsche acta eruditorium, oder, Geschichte der Gelehrten, den gegen-wartigen Zustand der Literatur in Europa begreiffen* (1712-1739). 1765 és 1769 között hetente adták ki Frankfurt am Mainben azt a *Neue Auszüge aus den besten ausländischen Wochen-und Monatsschriften* címet viselő referáló lapot, amely kivonatait külföldi orvosi, mezőgazdasági, politikai, művészeti és irodalmi művek alapján készítette; példáját a későbbiekben Franciaországban és Angliában is követték. Az első speciális, azaz egyetlen tudományterületre koncentráló referáló lapot 1766 és 1778 között Chemnitzben jelentették meg: *Geographischer Büchersaal, zum Nutzen und Vergnügen eröffnet* címmel geográfusok számra készült.

Az interneten elérhető referátumokat tartalmazó adatbázisok a mai napig nem szorították ki és nem helyettesíthetik a nyomtatott referáló lapokat, a tudósok többsége az információszerzés teljessége érdekében a kétféle eszközt párhuzamosan, ill. az egyik információit a másik segítségével találtakkal kiegészítve használja.

(Hangodi Ágnes)

Lásd még 137

Kutatás

06/99

CONNAWAY, Lynn Silipigni: A research funding opportunity for library and information sciene faculty: The OCLC/ALISE Library and Information Science Research Grant Program = J.Educ.Libr.Inf.Sci. 46.vol. 2005. 3.no. 258-265.p. Bibliogr.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kutatás-támogatási lehetőség a könyvtár- és információtudományi tanszék számára - az OCLC/ALISE könyvtár- és információtudományi kutatástámogatási programja

Könyvtártudományi kutatás; Oktató -könyvtárosképzésben; Pályázat -könyvtártudományi

Az Egyesült Államokban korlátozott számú pályázati forrás áll rendelkezésre a könyvtártudományi kutatás támogatására. A könyvtártudományi oktatók kutatási tevékenységének ösztönzésére 1999-ben az OCLC (Online Computer Library Center, Inc.) és az ALISE (Association of Library and Information Science) összefogásából megszületett a Library and Information Science Research Grant Program (LISRGP). Ugyanezzel a céllal korábban, 1985 és 1987 között az OCLC számítógépes munkaállomásokról gondoskodott. 1988 és 2002 között egy-egy kutatási projektet maximum 10 ezer dollárral támogattak. 2003 óta az OCLC/ALISE LISRGP három programot finanszírozott, maximum 15 ezer dolláros támogatással. A pályázatokat a kiírásokhoz melléklelt útmutató szerint kell benyújtani. A nyertesek kötelesek a kutatást egy éven belül befejezni, és az eredményekről összegző jelentést készíteni. A prioritásokat az OCLC kutatási prioritásai és a szakirodalom alapján összeállított kutatási ütemterv szerint állapítják meg.

(Autoref.)

Lásd még 166

Információszervezés (information management)

Lásd 97

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Nemzeti könyvtárügy

06/100

BATTISTI, Michele: Séminaire GFII: faut-il une politique nationale de l'information scientifique et technique? = Documentaliste. 42.vol. 2005. 3.no. 217-221.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Szükség van-e nemzeti tájékoztatási politikára?

Tájékoztatási politika

1970 és 1990 között Franciaországnak volt tudományos–műszaki tájékoztatási politikája, azóta azonban a politikai és gazdasági helyzet lényegesen megváltozott. Van-e helye még ma is hasonló információs politikának? E kérdés vizsgálatára állított fel munkacsoportot a francia GFII (Groupement français de l'industrie de l'information), majd szemináriumot szerveztek a német és amerikai helyzet, valamint az újabb francia kezdeményezések áttekintésére. Azt tervezik, hogy a közeljövőben kerekasztal-értekezletre hívják a francia műszaki–tudományos információs közösség főbb szereplőit.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

06/101

OBERMEIER, Franz: Das brasilianische Bibliothekswesen. Überblick über die Geschichte des Brasilianischen Bibliothekswesens = Bibliotheksdienst. 39.Jg. 2005. 11.no. 1411-1437.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

A brazil könyvtárügy. Áttekintés Brazília könyvtárügyének történetéről

Könyvtárügy; Könyvtárügy története

Brazília újkori történelme: a hosszúra nyúló kolonializmus, a monarchia és a társadalmi egyenlőtlenségek meghatározták az ország könyvtárügyének történetét is.

Az 1810-ben alapított nemzeti könyvtár – Európa több országához hasonlóan – a királyi udvar kulturális érdeklődésének köszönheti létét. A gyűjtemény, melyet a könyvtár alapításakor a karmeliták épületében helyeztek el, 1858-ban Rio de Janeiro központjában reprezentatív épületet kapott, de már a 19. században tervbe vették az intézmény áthelyezését az új fővárosba, Brazíliába. Az új könyvtár építését azonban csak a legutóbbi időkben kezdték el, a munkák jelenleg sem fejeződtek be teljesen, ennek következtében a ma már 8,5 millió dokumentumot számláló nemzeti könyvtár régi állománya még mindig Rio de Janeiróban, a régi helyén van.

1837-ben Rio de Janeiróban egy másik jelentős könyvtár is létrejött, a Real Gabinete Português de Leitura. Ezt az olvasókört portugál emigránsok alapították, s mivel az adományokból szépen növekvő intézmény később megkapta a portugál szerzők műveinek kötelespéldány-jogát is, ma már a portugál irodalom legnagyobb könyvtárává vált az anyaországon kívül. Ma modern kutatóintézetként működik. A rioi intézményhez hasonlóan 1850 után több más városban is szerveztek hasonló névvel olvasókört és könyvtárat, ezek azonban kisebb jelentőségűek voltak.

A közkönyvtárak legszélesebb hálózata São Paulóban épült ki, ez a város az agglomerációjával együtt 15 millió lakost számlál. Itt 27 közkönyvtár 35 gyerek- és ifjúsági könyvtár, 21 nevelési központi (iskolai és nyilvános-) könyvtár működik, a kieső területeket bibliobuszokkal látják el. A közkönyvtárak állománya São Paulóban 2,6 millió dokumentum, a látogatók száma évente 4 millió. A városban igen magas az analfabéták száma, ezen az iskolák, a könyvtárak, a művelődési házak közös „Olvasókör Program"-ja kíván javítani. A program keretében számos rendezvényt, író-olvasó találkozót szerveztek, számos kihelyezett kölcsönzőhelyet létesítettek, pl. a metró aluljáróiban. A könyvtárosok egy része azonban úgy vélekedik, hogy az erők és a könyvállomány szétforgácsolásánál hasznosabb lenne a meglevő könyvtárak működési feltételeit megszilárdítani.

A közkönyvtárak központi intézménye São Paulóban a Biblioteca Mário de Andrade. Ez a régi alapítású könyvtár ma 2 millió dokumentummal rendelkezik, azon belül jelentős régi állománnyal is. Jelentős részt vállal a város kulturális életében: évente csaknem kétszáz rendezvényén több mint 10 ezer látogató fordul meg. Az állománygyarapítás terén viszont anyagi okok miatt kritikus helyzetben van.

A vidék közkönyvtári ellátása igen hiányos. Bár 1996-ban célul tűzték ki, hogy minden hatezer lakosúnál nagyobb településen könyvtárat létesítenek, ezt a célt azonban nem tudták még elérni. Az állam csak az iskolák könyvellátását támogatja, ennek ellenére az iskolák egyharmadában egyáltalán nincs könyvtár. 2003-ban érvénybe lépett ugyan a Lei do libro, a könyvről és a könyvtárakról szóló törvény, ez azonban annyira általánosságokban mozog, hogy a könyvtárak helyzetének konkrét javulása nem várható tőle.

São Paulóban a párizsi Pompidou Központ mintájára létrehoztak egy hasonló intézményt, a Centro cultural São Pauolót. Az új kulturális központ integrálja a könyvtárat, a mozit, a színházat, előadó- és kiállítótermeket. 900 ezer dokumentumot kínál látogatóinak, elsősorban a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

művészetek, színház, tánc, film, fotó, irodalom és zene köréből. Ez ma a város leglátogatottabb könyvtára.

Brazília egyetemei a régebbi felsőoktatási intézmények összevonásából viszonylag későn jöttek létre. A legnagyobb közülük São Paulóban működik 75 ezer hallgatóval. Mivel ez is több régi intézmény összevonásából keletkezett, nincs központi könyvtára kölcsönzési állománnyal, az egyetemi könyvtár voltaképp kari könyvtárakból áll. A központi feladatok, mindenekelőtt a számítógépesítés megoldására 1987-ben létrehozták a Serviço de Biblioteca e Documentação-t, ez készítette el a ma már 1,2 millió bibliográfiai adatot tartalmazó központi katalógust. Hasonló megoldás született a Rio de Janeiróban működő Porto Alegre Egyetemen. Itt 1970-ben hívtak létre formálisan egy központi könyvtárat, mely a 33 kari vagy intézeti könyvtárat gondozza, elvégzi ezek katalogizálási, sokszorosítási, igazgatási feladatait. Az államilag fenntartott, gazdagnak nem mondható Porto Alegre-től nem messze működik a jezsuita rend által működtetett São Leopoldo egyetem, ahol tandíjat szednek. Az egyetem egészén, a könyvtárán is tükröződik a kedvező anyagi ellátottság. Brazíliában nincs központi könyvtári intézet. A könyvtárügy technológiai kérdéseivel egy szélesebb feladatkörű intézmény, a Brazil Információs, Tudományos és Technológiai Intézet foglalkozik, itt adnak pl. segítséget a számítógépes könyvtárközi kölcsönzés megszervezéséhez, itt szerkesztik a nemzeti folyóirat-repertóriumot, itt adják az ISBN számokat.

A nemzeti központi katalógus első lépcsőjeként még csak regionális katalógus létezik, ezt São Paulo egyetemi könyvtára működteti.

A folyóiratcikkek online kölcsönzése a „Comut"-on (Comutação Bibliográfica) keresztül történik. 2002-ben ezt az online szolgáltatást 1500 könyvtár vette igénybe, 1,5 millió másolatot kértek A brazil természettudományi, orvostudományi folyóiratok cikkeihez való (ingyenes) hozzáférést egy virtuális könyvtár segíti, a SciELO (Scientific Electronic Library Online). A külföldi folyóiratcikkek (kb. 10 ezer folyóirat és 90 adatbázis) a CAPES-en keresztül férhetők hozzá, a vállalkozásban részt vevő 150 intézmény számára ingyenesen.

(Katsányi Sándor)

06/102

LE TOURNEAU, Cécile: Les politiques de lecture publique au Brésil = Bull.Bibl.Fr. 50.tom. 2005. 2.no. 74-80.p.

Közművelődési politika Brazíliában

Könyvtárpolitika; Olvasásra nevelés

Annak ellenére, hogy Brazíliában a 7–14 éves gyerekek közül már majdnem mindenki jár iskolába, a felnőttek között még mindig magas az analfabéták aránya. A könyvtári ellátás hiányossága miatt (a könyvtárak száma és felszereltsége még mindig elégtelen) az oktatási minisztérium 2001-ben egy programot indított, melynek keretében közvetlenül a diákoknak juttatnak könyveket. Ám a könyvszeretet és az olvasás valóságos előmozdítása helyi szinten történik. 2003-ban Brazília megszavazott egy könyvtörvényt, és 2005-ben hatályba fog lépni a könyvre és az olvasásra irányuló nemzeti terv. A cikk mellékletben közreadja a *Mala do Livro - Bibliotecas domiciliares* c. 1990-ben indított programot.

(Autoref.)

06/103

JONEŠOVÁ, Petra - VEJSADOVÁ, Jana: Grantové projekty veřejných knihoven = IT lib. 9.roč. 2005. 4.no. 10-15.p.

Res. angol nyelven

Finanszírozási projektek a cseh nyilvános könyvtáraknak

Közművelődési könyvtár; Pályázat -könyvtáraknak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nyilvános könyvtárak finanszírozása közpénzekből és kiegészítő forrásokból történik. A támogatások között kiemelt a minisztériumok szerepe.

A *Kulturális Minisztérium* támogatási programjai között szerepel a *könyvtári nyilvános információs szolgáltatások* programja, amelynek célja a nyilvános könyvtári és információs szolgáltatások megújítása, az információs forrásokhoz, közhasznú információkhoz való hozzáférés, az élethosszig tartó tanulás, a kulturális igények támogatása. A *21. század könyvtára* program 1999 óta támogatja a nemzeti kisebbségeket, az idegenek és egészségileg sérültek integrálását, kulturális, művelődési tevékenységek szervezését.

2002 óta a *könyvtárak regionális funkcióját* támogató program a funkciót ellátó területi könyvtárakat normatívák alapján (6,62 Kč/lakos, 6047,33 Kč/község) finanszírozza. A *cseh könyvtári program* célja a cseh irodalom nem kommersz címeinek vásárlási támogatása. 1999-2002 között ez évente 15-17 ezer darab könyvet jelentett.

Az *Informatikai Minisztérium* támogatott programjai:

A *nyilvános hírek intranet* programja és az *internetet a könyvtárakba!* projekt keretében 2003-ig kb. 360 könyvtár kapott internetelérést. Cél, hogy az összes nyilvános könyvtárban legyen internet 2006 végéig. A *nemzeti információs írástudás* projektje 2003-ban indult, a számítógépes használat széles körű elterjesztése, tanfolyamok szervezése céljából. A *nyilvános internethelyek* program keretében a nyilvános internetelérésel rendelkező szolgáltatók adatait tartalmazó adatbázis épül.

Az *Oktatási, Ifjúsági és Sport Minisztérium* programjai:

A *kutatási és fejlesztési információs források* 2000-2003 közötti programjának célja a felsőoktatás szakmai és interdiszciplináris információs forrásainak rendszeres anyagi támogatása. A *kutatás információs infrastruktúrája* program 5 éves keretek között (2004-2008) biztosít információs forrásokat.

Az *Európai Bizottság* évente 280, egyéb európai testületek további 120 programot hirdetnek meg. A Strukturális Alapokból finanszírozható az információs társadalom, az információs írástudás, a digitális infrastruktúra modernizálása. Az EU legismertebb programjai: *Culture 2000, VI. keretprogram, Socrates, Leonardo.* A felhívásokat az EB hivatalos közlönyében, az *Official Journal*-ban hirdetik meg. Átlagosan öt beadott projektből négyet nem finanszíroznak, a támogatások utólagos finanszírozásúak.

A támogatás sajátos típusa az alapítvány, forrásai közcélok megvalósítását finanszírozzák. A bársonyos forradalom után a cseh könyvtárügyben jelentős szerepük volt az alapítványoknak. A cégajándék közvetlenül vagy alapítványi közreműködéssel támogathat közcélokat.

A nyugati világ régi hagyománya a szponzorálás, a nonprofit szféra támogatása a forprofit szféra által. A hazai könyvtárak vegyes tapasztalatokkal rendelkeznek ezzel kapcsolatban.

A projektkészítés a forrásteremtés legfontosabb része. A projekt struktúrája alkalmazkodik a kiíráshoz. A projekt legigényesebb része a problémák és igények világos, tömör megfogalmazása. A projektcél ismertetése döntő a támogatásban. Javasolt a fő cél meghatározásán kívül a mellékcélokat, célcsoportokat is jelezni. A módszertani rész tartalmazza a cél elérése érdekében követett tevékenységek és módszerek leírását, magyarázatát.

Európai uniós projektben minden igényhez előzetes költségvetés szükséges, a kiadások és bevételek egyeztetésével. Elsődleges költségeknek tekintik a személyi, működési, szolgáltatási, utazási és dologi kiadásokat. A finanszírozás általában 40-50%-os arányú, amelyet a megvalósító – a cseh gyakorlattal ellentétben – teljes egészében visszamenőleg kap meg.

A projekt elkészítése nem egyszerű feladat, de a befektetett energiák előbb vagy utóbb a használók megelégedésére szolgálnak, ami könyvtárosok és információs szakemberek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

számára mindennél fontosabb.

(Prókai Margit)

06/104

JOHNSON, Ian M.: The impact on libraries and archives in Iraq of war and looting in 2003. A preliminary assessment of the damage and subsequent reconstruction efforts = Int.Inf.Libr.Rev. 37.vol. 2005. 3.no. 209-271.p. Bibliogr.

A 2003. évi háború és fosztogatás hatása az iraki könyvtárakban és levéltárakban. A károk előzetes becslése és a helyreállítási törekvések

Fejlesztési terv; Háborús károk; Könyvtárügy; Támogatás -más országnak

Mivel a 2003-ban kezdődő iraki háborúnak a könyvtári ás levéltári szolgáltatásokra gyakorolt hatását a kezdeti jelentések pontatlanul és korlátozottan tárták fel, a szerző most – számos hivatalos és nem hivatalos forrás alapján – egy átfogóbb és megbízhatóbb képet szeretne az olvasók elé tárni. Röviden bemutatja a fő újjáépítési programokat, majd felvázol néhány lényeges kérdést az iraki könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások helyreállításával kapcsolatban. A háborús károkkal foglalkozó jelentések közül nemcsak a nemzeti könyvtárra és levéltárra vonatkozókat tekinti át, hanem az egyetemi és a jelentős szakkönyvtárakra vonatkozókat is, megemlítve, hogy a főiskolai, középiskolai és közkönyvtárakról igen kevés információ áll rendelkezésre. Bemutatja a fő levéltári gyűjtemények állapotát, és a függelékben a kisebb történelmi és vallási kéziratgyűjtemények sorsáról is tudósít. Végül a konfliktus idején lábra kapott pontatlan információkból eredő problémákat tárgyalja, és a jelenlegi és tervezett helyreállítási erőfeszítések néhány kérdésével foglalkozik. Rámutat, hogy az újjáépítés érdekében nem elég kijavítani a sérült épületeket, pótolni a fosztogatások során eltűnt berendezéseket és dokumentumokat, hanem a helyi szakembergárda mozgósítására és felkészítésére is szükség van.

(Autoref. alapján)

06/105

RICHTER-NGOGANG, Barbara: Modernste Technik trifft auf jahrhundertealte Tradition. Übersicht über das südkoreanische Bibliothekswesen - mit einem Blick nach Nordkorea = BuB. 57.Jg. 2005. 10.no. 701-707.p.

Res. angol és francia nyelven

Áttekintés Dél-(és Észak-)Korea könyvtárügyéről

Könyvtárügy

A könyv és a könyvtár története Koreában igen messzire nyúlik vissza. Az első könyvtárat (a keresztény időszámítás szerint) 372-ben alapították, és itt maradt fenn az első fémszerkezettel nyomtatott könyv, a „Jiklji", egy kínai nyelvű zen-buddhista szöveggyűjtemény 1377-ből. (2001-ben felkerült a világörökség listára.) Az 1400-as években a király tudósainak könyvtárában dolgozták ki a koreai írásmódot, a Hangul-t, melyet 1443-ban királyi rendeletre tettek kötelezővé. 1776-ban megnyílt a királyi könyvtár, a Gyujanggak (1910-ben 160 ezer kötete volt).

Korea 1909-1945 között Japán gyarmata volt. Ez alatt történt ugyan a könyvtárakban némi modernizációs kezdeményezés, főleg a katalogizálás és az osztályozás terén, de a koreai nyelvű könyvek nyomásának és terjesztésének szigorú tilalma alapjaiban tette lehetetlenné a koreai könyvtárügy kibontakozását. Erre csak 1945 után, illetve az 1950-1953 közötti háború befejeztével kerülhetett sor, a kettészakított két államban más-más formában.

Délen a könyvtárügy fejlődésének motorja az 1955-ben újjászervezett könyvtáros egyesület, a Korean Library Association lett. 1957-ben a Yonsei Egyetemen bevezették a könyvtártudományi szakképzést, 1963-ban könyvtári törvényt hagytak jóvá, 1976-ban Szöulban IFLA-konferenciát rendeztek.

Jelenleg a Koreai Köztársaságban (Dél-Korea) 487 nyilvános könyvtár működik. Ez a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szám nagyon alacsony: 100 ezer lakosra jut egy könyvtár. (Nagy-Britanniában ez a mutatószám 12 ezer, az Egyesült Államokban 30 ezer, Japánban 48 ezer). A kormányzat programjában a könyvtárak számának 750-re való felemelése szerepel 2011-ig.

A Nemzeti Könyvtárat a japán csapatok kivonulása után alapították 1945 októberében, helyzetét az 1963-as könyvtári törvény erősítette meg. Jelenleg legfőbb célja a Nemzeti Digitális Könyvtár kiépítése. Ennek előmunkálataként 1993-2000 között egységesítették a korábbi hat katalógusformátumot (KOR-MARC monográfiák, periodikák, régi könyvek stb. leírására), és az egységes Koreai Standard (KS) alapján végzik a konvertálást.

A dél-koreai könyvtárak 90 százalékát összeköti a KOLIS-NET (Korean Library Information Network System). Ez lehetővé teszi a katalógustételek átvételét, a Nemzeti Könyvtár évente 350 ezer bibliográfiai leírást végez el.

Az 1994-ben életbe lépett új könyvtári törvény újra rendezte a köteles példányok ügyét: a kiadók nem csak a könyvekből, hanem a CD-kből, videókból is kötelesek 2-2 példányt beszolgáltatni. A gyakorlati megvalósítás azonban még rendezetlen. Új feladatot jelent a könyvtár számára – a hagyományos dokumentumtípusok kialakult megőrzési kötelezettsége mellett – a digitális dokumentumok hosszú időre történő megőrzésének biztosítása.

Szöul legnépszerűbb közkönyvtára az 1994-ben alapított Songpa Public Library. Látogatóinak napi átlaga 7000 fő, a kölcsönzőké 2700, a kölcsönzött dokumentumoké 5600. Az állomány túlnyomó részét a könyvek teszik ki (165 ezer kötet), a CD-k, DVD-k, videók száma 4500 körül van. Bár a könyvtár hatalmas forgalmat bonyolít le (az előcsarnok tele van helyre várakozó fiatalokkal), mindössze 32 dolgozóval működik, akik az olvasók kiszolgálása mellett számos rendezvényt is szerveznek. Mint a dél-koreai könyvtárakat általában, ezt a könyvtárat is az jellemzi, hogy a technikailag kétségtelenül fejlett színvonal mellett építészetileg és téralakításukban nem felelnek meg egy modern európai információs központról alkotott elképzelésnek.

Egészen más képet mutat Észak-Korea könyvtárügye. Itt sokkal magasabb a könyvtárak száma, 15 ezret tartanak nyilván, minden települést törvény kötelez könyvtár fenntartására. A Nemzeti Könyvtár Phenjanban 30 millió dokumentumot őriz. Épülete a könyvtár és a népfőiskola sajátos keveréke: számtalan speciális olvasóterme van pl. a távoktatási anyagok olvasására, a nyelvtanulásra, zenehallgatásra. Az információhoz jutás korántsem szabad, nincsen könyvtári adatbázis-rendszer, nincs hozzáférés az internethez, az országban csak a helyi intranet használható. A könyvtárak a CDS/ISIS rendszert használják MARC-Derivat katalogizáló formával.

(Katsányi Sándor)

06/106

WOŁOSZ, Jan: Nowe wyzwanie dla bibliotek polskich = Bibliotekarz. 2005. 12.no. 3-6.p.

Új kihívások a lengyel könyvtárak számára

Fejlesztési terv; Könyvtári rendszer -országos; Könyvtárpolitika

A közfelfogást tükrözi és a könyvtárak helyzetét nehezíti, hogy sem a központi, sem a helyi médiában nem beszélnek a könyvtárak nehézségeiről, holott a felsőoktatás átalakulása miatt egyre nagyobb szükség van a jó könyvtári háttérre és a hatékony információszolgáltatásra.

Ezt csak egy modern könyvtári rendszer biztosíthatja, felkészült könyvtárosokkal, amelyért azonban csak a könyvtárosok harcolnak, a politikusok nem tulajdonítanak nagy jelentőséget neki, bár ezt nyilvánosan ezt nem vállalják. A könyvtárak alulmaradnak a forrásokért való harcban, beolvasztják vagy megszűntetik őket.

Ennek a szemléletnek a következménye a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtárügyi igazgatás és a könyvtárpolitika gyengesége, a könyvtárosok tudásának semmibevétele, a hozzá nem értés uralma a szakértelem felett, amely a könyvtárügyi döntések színvonalában nyilvánul meg, és elbátortalanítja a könyvtárosokat.

Mindezen problémák között a könyvtárosok meggyőződése, hogy a legnagyobb kihívás a könyvtárak olyan mérvű fejlesztése, hogy az ország oktatási, kulturális és társadalmi infrastruktúrájának alapvető elemévé váljanak. Ez indítja őket a külföldön már bevált megoldások átvételére, az innen érkező támogatás igénybevételére, melynek révén a kilencvenes években a felsőoktatási könyvtárakban modern számítógépes rendszereket vezettek be. Ezt követte egy automatizálási program kidolgozása, melynek keretében megindultak az országos központi katalógus (NUKAT), az osztott katalogizálás (KARO), a Lengyel Digitális Könyvtár munkálatai, könyvtári konzorciumok alakultak. Egy sor problémával is meg kellett küzdeni: formátumok, információkereső nyelvek, szabványosítás, hiteles jegyzékek stb.

A Bertelsmann Alapítvány és a Goethe Intézet támogatása a közkönyvtárak modernizálását szolgálta. E törekvések gyakran felpezsdítik a könyvtárpolitikai, stratégiai elképzeléseket is. Pozitív kezdeményezés volt a könyvtári állomány védelmét szolgáló program, amely a kiadók figyelmét is felhívta arra, hogy a könyvtárak számára fontos a savmentes papírra történő nyomtatás.

A legjelentősebb vitát a 2004-ben kiadott *„Kulturális fejlesztési stratégia 2004-2013"* c. dokumentum váltotta ki, amelyben többek között megfogalmazódik a közkönyvtárak infrastukturális megújításának igénye, ezen belül a számítástechnikai háttér javítása, digitalizálás, az állomány bővítése, olvasómozgalmak szervezése, a könyvtár funkcióinak színesítése stb. A programmal szemben a legsúlyosabb kritika az, hogy a könyvtárosok bevonása nélkül dolgozták ki olyan szakértők, akik először találkoztak ezekkel a problémákkal, így javaslataikat a helyi realitások figyelembevétele nélkül tették meg.

A 39 millió zlotys költségvetéssel induló program elsődleges prioritása a könyvtárak fejlesztése, az állomány minőségének és hozzáférhetőségének javítása. Új könyveket vásároltak a közkönyvtáraknak, így 2004-ben a beszerzések aránya 100 lakosra számítva 6,6 kötetre nőtt.

Fontos kezdeményezés az IKONK@ program, amely a közkönyvtárakban internet-hozzáférést biztosít, valamint a Lengyel Internet Könyvtár, amelynek tervezéséből a szakma ismét kimaradt. Többek között ennek elkerülésére meg kell nyerni a médiát és a közvéleményt, hogy foglalkozzon a könyvtárakkal és az olvasással kapcsolatos kérdésekkel, a politikusokat pedig rá kell venni, hogy korrigálják a könyvtárpolitikát, és hozzanak létre a könyvtárügyet irányító központi szakmai testületeket. Javítani kell a könyvtári munka jogi környezetét, finanszírozását, modern módszerek bevezetése és technológiai fejlesztés szükséges. Némi optimizmusra ad okot, hogy a kormány a kultúrát, az oktatást és a tudományt a fontos prioritások között említi…

(Orbán Éva)

06/107

O gosudarstvennoj politike razvitiâ bibliotečnogo dela v Rossijskoj Federacii. Resenie Kollegii Ministerstva kul'tury i massovyh kommunikacij Rossijskoj Federacii = Bibliotekovedenie. 2005. 5.no. 8-19.p.

A könyvtárügy fejlesztésének állami politikája az Orosz Föderációban. A Kulturális és Tömegkommunikációs Minisztérium Kollégiumának határozata

Állami irányítás; Fejlesztési terv; Könyvtárpolitika; Könyvtárügy

2005 márciusában az Orosz Föderáció Kulturális és Tömegkommunikációs Minisztériuma számára jelentés és helyzetkép készült az állami könyvtárügyről és a fejlesztési politika lehet-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

séges irányairól. A jelentés szerint az ország és a könyvtárügy előtt komoly feladatok állnak annak érdekében, hogy Oroszországban is kialakuljon az információs és tudástársadalom, végbemehessen a szociális, a politikai és a gazdasági átalakulás. A könyvtárak a legdemokratikusabb és a leginkább használt kulturális intézmények az országban, kihasználtságuk háromszor több az összes többi kulturális intézmény éves látogatottságánál, szolgáltatásaikat valamennyi lakossági és szociális réteg használja. A nagykönyvtárakban már reggel, nyitás előtt sorban állnak a használók, az olvasótermek befogadóképessége alatta marad az igényeknek.

Oroszország könyvtári rendszerét a 18. században alapozták meg, az 1724-ben létrehozott akadémiai, illetve az 1795-ben alapított uralkodói gyűjteménnyel, a 19. század 30-as-40-es éveiben pedig megjelentek a nyilvános könyvtárak az orosz kormányzósági és járási székhelyeken. 1917 után kialakult az állam által koordinált könyvtári hálózat, amely valamennyi működő intézményt a tömegek politikai felvilágosítását szolgáló rendszerbe integrálta. A 20. század nyolcvanas éveiben lezajló politikai, gazdasági és szociális változások új feltételeket teremtettek a könyvtárak számára: gyökeresen megváltozott a társadalom információigénye, az információs infrastruktúra és a könyvpiac. A könyvtárak legfontosabb feladatává az információhoz való szabad hozzáférés biztosítása vált. Mivel az információk tekintélyes hányada napjainkban csak elektronikus formában létezik, a harmadik évezredben a könyvtár már nem csak a könyvek őrzőhelye, hanem elektronikus archívum is. Az orosz könyvtárak nagy többségének körülményei nem felelnek meg a fenti kihívásoknak.

Napjainkban mintegy 130 ezer könyvtár működik az ország területén: fenntartásuk, típusaik és használatuk szerint igen sokfélék. A két legnagyobb gyűjtemény az Orosz Állami és az Orosz Nemzeti Könyvtár, a legnagyobb hálózattal az Oktatási Minisztériumhoz tartozó iskolai könyvtárak rendelkeznek, de több ezer könyvtár működik az ipari, a mezőgazdasági és a tudományos-technikai szakterületeken is. 2004-ben a nyilvános közkönyvtárak száma elérte a 48 ezret, ezek több mint 2000 központosított hálózatba tömörülnek. Az utóbbi húsz évben azonban a könyvtárak száma folyamatosan csökken, a meglévők működési körülményei és technikai felszereltsége alacsony színvonalú, a lakosság körében egyre növekszik a különbség az információban gazdagok és az információban szegények között. A 90-es évek kezdete óta a föderáció közepes és kisebb városaiba nem jut el a teljes hazai könyvtermés 90 százaléka, a könyvtárak pedig a komoly finanszírozási gondok miatt (az intézmények többségéhez a könyvtárosok fizetésén kívül nem érkezik pénz) nem tudják megvásárolni a kurrens könyvkiadás termékeit.

A könyvtárak informatikai háttere sem kielégítő, bár a könyvtári munkafolyamatok egy része, mint pl. a feldolgozó munka már automatizáltan működik; nagyon sok gyűjtemény épít saját adatbázisokat; és a legnagyobb közkönyvtárakban már 50-100 gépből álló, internetre kapcsolt számítógépes hálózatok működnek. Létrejött a LIBNET, a Nemzeti Információs és Bibliográfiai Központ, ahol a központi adatbázisból már mintegy 5,7 millió bibliográfiai leírás érhető el. Kidolgozták a katalogizálás nemzeti elveit, létrejött a RUSMARC. Elkészültek és a megvalósítás útját járják a nemzeti elektronikus könyvtár tervei és az ABRIKON (regionális könyvtári konzorciumok szövetsége) konzorciumon keresztül alkalmazzák a Z39.50-es szabványt. A 90-es évek végétől nagy sikerrel működik a nyilvános közkönyvtárak körében a jogi, az ökológiai és a közigazgatási információszolgáltatás a lakosság számára és létrehozták a közérdekű információk portálját, a www.library.ru-t is.

Komoly problémát jelent a könyvtárakban található dokumentumállomány megőrzése és védelme. A 2001-ben indult nemzeti állományvédelmi program alapján 16 régióban hozták

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

létre azokat az ún. dokumentum-konzerválási központokat, ahol a restaurálástól kezdve a mikrofilmezésen keresztül a tűzbiztos védelemig minden megvalósítható. Napjainkig azonban a program még nem sokat változtatott a fennálló rossz állományvédelmi lehetőségeken és a napi gyakorlaton.

A könyvtárak személyi állományának képzése és továbbképzése föderációs, régióközi, régiós és helyi szinteken valósul meg. Komoly problémát jelent viszont a képzésben a távoktatás szinte teljes hiánya, valamint az, hogy az utóbbi években erősen csökkent a közép- és felsőoktatási intézmények könyvtári fakultásaira felvettek létszáma és sajnálatos módon megindult a magasabban képzett könyvtári szakemberek elvándorlása is a szakmából.

A fentebb részletezett helyzetkép és elemzés alapján a következő fejlesztések kívánatosak a föderációban a könyvtári területen:

- a könyvtári törvény és a kötelespéldány-szolgáltatásról szóló jogszabály módosítása, időszerűvé tétele;
- szakmai normatívák kidolgozása, a minőségbiztosítás bevezetése, a nemzetközi és az országos könyvtári statisztikai gyakorlat összehangolása, monitoring-tevékenység;
- a LIBNET számítógépes hálózatának fejlesztése, az orosz könyvtárak közös elektronikus katalógusának létrehozása;
- a nemzeti elektronikus könyvtár létrehozása;
- könyvtári integrált rendszerek bevezetése, a formai és a tartalmi feltárás egységesítése;
- a nemzetközi és nemzeti információforrásokhoz való közvetlen hozzáférés biztosítása az orosz könyvtárak számára;
- a könyvtári állomány megőrzése a jövő nemzedékei számára (nyilvántartás, restaurálás, konzerválás, mikrofilmezés);
- a különbségek kiegyenlítése az orosz polgárok információszerzési lehetőségei terén (különös tekintettel kisvárosokra és a mezőgazdasági vidékekre, ill. a hátrányos helyzetű használói rétegekre);
- a könyvtárügy infrastruktúrájának fejlesztése;
- a kiegészítő- és továbbképzés fejlesztése a könyvtárosok képzésén belül (monitoring, life-long learning, információs és számítógépes írástudás);
- az orosz könyvtárosok aktív részvétele az IFLA, az UNESCO, az Európa Tanács és más nemzetközi szervezetek munkájában;
- a könyvtárügy és a könyvtárak finanszírozási és technológiai hátterének megerősítése.

(Hangodi Ágnes)

06/108

Federal'naâ celevaâ programma „Elektronnaâ Rossiâ (2002-2010 gody)" na etape realizacii = Bibliotekovedenie. 2005. 4.no. 15-20.p.

Az „Elektronikus Oroszország (2002-2010)" nevű föderatív célprogram a megvalósulás útján

Állami irányítás; Információs társadalom; Információtechnológia; Tervezés

2005 áprilisában az Oroszországi Állami Könyvtárban (Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka = RGB) az Orosz Föderáció Gazdasági Fejlesztési és Kereskedelmi Minisztériuma (Minekomrazvitiâ) megállapodást írt alá a föderatív Kulturális és Tömegkommunikációs Minisztériummal, amelynek célja az együttműködés az „Elektronikus Oroszország" (2002-2010) föderatív célprogram megvalósításában.

A Minékomrazvitiâ a társminisztériumokkal és főhatóságokkal 2002-ben kezdte meg az elektronikus állam felépítésére és az információs társadalom kialakítására irányuló célprogram megvalósítását. A program egyik kiemelt iránya, hogy az állampolgárok számára biztosítsa az államhatalmi szerveknél lévő információs források elérhetőségét. Ezért a megvalósítás első lépéseként mindenki számára hozzáférhető központokat nyitottak. A cél a digitális egyenlőtlenség felszámolása, az információs társada-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lom elemeinek megteremtése és a hatalom nyitottságának biztosítása volt. 2002-2004 között az ország különböző területein föderatív és regionális finanszírozással száz ilyen központ nyílt. Ezek a központok nemcsak az internetes elérés infrastruktúráját jelentik, hanem lehetőséget adnak az állampolgároknak, hogy személyes ügyeikben (szociális kedvezmények, nyugdíj, jogi kérdések, kapcsolattartás, tanulás stb.) igénybe tudják venni a hálózatot.

A megállapodás aláírása logikus folytatása az elektronikus információforrások létrehozására irányuló munkáknak, beleértve a kulturális örökség digitalizálását. A kulturális minisztérium irányításával az elmúlt években folytatott projektek közé sorolható a nagy elektronikus könyvtárak kialakítása, az oroszországi nemzeti bibliográfia létrehozása, az állami levéltárakban őrzött anyagok elektronikus leírása, az elektronikus „igazolványok" kialakítása az ingatlan műemlékekhez, és ezek eléréséhez egyedülálló műholdas kapcsolat kiépítése. Oroszország részt vesz a levéltári dokumentumok digitalizálásával foglalkozó nemzetközi projektekben is.

A két minisztérium együttműködése olyan jelentős területen is lehetővé teszi az erők egyesítését, mint az elektronikus nyilvántartások. A jelenlegi rend szerint az egyes főhatóságok adatbázisai (természetes és jogi személyekről, ingatlanokról stb.) csak tájékoztatási célokat szolgálnak, hivatalos iratként nem pótolják a papíron kiadott adatokat. Ezért a megállapodás keretében az RGB-ben kísérleti projektet indítanak, amelynek célja, hogy az RGB egy részállománya alapján meghatározzák azoknak a dokumentumoknak a listáját, amelyeket csak elektronikus formában kötelező tárolni, kidolgozzák az elektronikus információtárolás folyamatát szabályozó normatív-jogi előírásokat.

A 2005-2006. évi feladat a változásokhoz, reformokhoz szükséges módszertani, technológiai és törvénykezési alapok kidolgozása, az infokommunikációs eszközök hatékonyabb alkalmazásának elősegítése nem csak az állami irányításban, hanem az ország egészében.

2004-ben mintegy hetven projekt fejeződött be, témáik közé sorolható az elektronikus állam architektúrája, az állami információs források egyesítése, elektronikus adminisztratív szabályozók kidolgozása stb. A projektek megvalósításban több mint 140 vállalat és intézmény, 36 adminisztratív irányítási egység és 11 városi együttműködés vett részt.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 171

Központi szolgáltatások

06/109

MISSINGHAM, Roxanne - BOSTON, Tony: Innovation in practice: redeveloping the Australian national bibliographic service = El.Libr. 23.vol. 2005. 6.no. 641-651.p. Bibliogr.

Innováció a gyakorlatban: az országos bibliográfiai szolgálat Ausztráliában

Gépi információkeresési rendszer; Központi katalógus -online; Nemzeti bibliográfia; Szoftver

A Kinetica nevű szolgáltatáson keresztül az ausztrál könyvtárak az ausztrál nemzeti bibliográfia adatbázisához és egyéb, nemzetközi forrástájékoztató szolgáltatásokhoz férhetnek hozzá. A modern technológiák lehetőségeit szem előtt tartva a Kineticát nemrégiben felújították: korszerű bibliográfiai adatkezelő- és keresőrendszerrel látták el, amely lehetőséget ad a használóknak arra, hogy egyetlen felületen keressék ki és jelenítsék meg az információkat. Évi 6 millió kereséssel a Kinetica az ausztrál könyvtárak közötti forrásmegosztás és együttműködés szívét jelenti.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

06/110

BURNHILL, Peter - LAW, Derek: SUNCAT rising. UK serials union catalogue to assist document access = Interlend.Doc.Supply. 33.vol. 2005. 4.no. 203-207.p.

A brit tudományos könyvtárakban található időszaki kiadványok központi katalógusa (SUNCAT): a megvalósíthatósági vizsgálatok eredményei

Dokumentumszolgáltatás; Időszaki kiadvány; Központi katalógus -online; Online katalógus; Tervezés

A cikk ismerteti az új brit központi folyóirat-katalógus, a SUNCAT jellemzőit. A SUNCAT lehetővé teszi az angol felsőoktatási könyvtárak állományában lévő folyóiratok lelőhelyének megállapítását, segítséget nyújt a könyvtárak online katalógusainak frissítéséhez, és részét képezi a brit elektronikus könyvtárnak. A SUNCAT több mint négymillió rekordot tartalmaz Nagy-Britannia húsz legnagyobb könyvtárának nyomtatott és elektronikus állományáról – ez több mint 90%-a brit könyvtárakban található összes folyóiratcímnek. Folyamatban van további ötven tudományos könyvtár bevonása a rendszerbe. Ezenkívül kutatásokat is végeznek a digitális kor kihívásaira való felkészülés céljából, és vizsgálják, hogyan tölthetne be a SUNCAT fontos szerepet a hozzáférés/ellátás rendszerében, miközben a hangsúly a szolgáltatásról egyre inkább a hozzáférésre tevődik át.

(Autoref. alapján)

Lásd még 111

Együttműködés

06/111

GATENBY, Janifer - GOLDNER, Matt: International sharing and delivery of library resources = Interlend.Doc.Supply. 33.vol. 2005. 4.no. 184-188.p. Bibliogr.

A könyvtári erőforrások nemzetközi megosztása és szolgáltatása. AZ OCLC és az OCLC PICA legfrissebb fejleményei

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -nemzetközi; Használói szokások; Igény; Központi katalógus - online; Térítéses szolgáltatás

Napjainkban az információszolgáltatás még minden tekintetben hibrid jellegű: hibridek a könyvtári gyűjtemények, hibrid a felhasználók információtechnológiai jártassága és a forrásmegosztási megoldások (önkiszolgálás, minimális vagy teljes körű könyvtári közvetítés).
A könyvtári források könnyen és széles körűen elérhetőekké váltak az OPAC-ok, központi katalógusok és portálok révén, a könyvtárak még nem eléggé teszik hozzáférhetővé a felderített forrásokat. Jelenleg a következő hat területen mutatkoznak problémák, amelyek megoldásán az OCLC és az OCLC PICA dolgozik:
1. Lelőhely-megállapítás a forrás felfedezése után – Átfogó kalauzokra van szükség azokról a szolgáltatásokról, amelyeket az egyes könyvtárak nyújtanak a különböző használói csoportok számára. Az Open WorldCat program a web használói számára a népszerű internetes keresők, bibliográfiai és könyvkereskedelmi adatbázisok segítségével is elérhetővé teszi a könyvtárakban őrzött dokumentumok adatait. Az OCLC arra törekszik, hogy megnyissa a WorldCat katalógust (mint a keresők találati rangsorában előkelő helyre sorolt, egyedülálló nemzetközi információforrást) a világ regionális és országos központi katalógusai előtt (Csehország, Finnország anyaga már szerepel benne, továbbá folyik a LinkUK és a holland központi katalógus, az NCC betöltése). Egyre nyilvánvalóbb, hogy szükség lenne egy olyan globális kalauzra, amelyből (egyetlen helyen) megállapíthatók lennének az egyes könyvtárak szolgáltatási feltételei. Adataikat az egyes könyvtárak maguk tarthatnák karban. Az OCLC kísérleteket folytat egy webes szolgáltatás kialakításával egy pro-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

totípus (IPIG Directory) alkalmazásának tapasztalatait felhasználva.

2. A szolgáltatások kölcsönös összekapcsolása – Bár bizonyos együttműködő könyvtári csoportok viszonossági alapon szolgáltatásokat nyújtanak egymás használóinak, de a szolgáltatások kapcsolódása technikai és politikai okokból nincs megoldva. Nagyon kevesen használják az ISO könyvtárközi kölcsönzési protokolljának 2. verzióját, feltehetően azért, mert nagyon bonyolult és nehézkes. Új verzió is van előkészületben, de az csak a közvetített forrásmegosztással foglalkozik, és „visszafelé" nem kompatibilis a 2. verzióval. Az OCLC és az OCLC PICA ezért üzembe helyezte a WorldCat és az NCC jóval egyszerűbb könyvtárközi kölcsönzési rendszerét. A WorldCat Resource Sharing szolgáltatás webes felületet kínál a kérések küldéséhez és kezeléséhez, az NCC pedig a kérdéseket open-URL-ként fogadja.

3. A dokumentumszolgáltatás korlátozása a privilegizált használókra – A közvetített dokumentumszolgáltatások igen drágák, ezért csak egy szűk kör használja őket. A szolgáltatás demokratizálása érdekében meg kell szüntetni a korlátozásokat, ugyanakkor olyan térítéseket kell bevezetni, amelyek mellett a szolgáltatás fenn tud maradni. Csökkennének az árak, ha a közvetítés nélküli vagy a félig közvetített szolgáltatásra át lehetne térni. Lehetséges viszont, hogy a közvetlen ügyintézés a könyvtárosok számára túl megterhelő forgalmat eredményezne, és nem lenne pénz a személyzet bővítésére. A könyvtárak számára előnyösebb, ha felszámítják a tényleges költségeket, mint ha megtagadják a szolgáltatást.

4. Nincsenek egységes, egyszerű fizetési opciók – Ha sok szolgáltató könyvtár működik együtt a rendszerben, nagyon bonyolult és költséges lehet a fizetések logisztikája. Jelenleg nincs olyan nemzetközi keretrendszer, amelynek segítségével a könyvtárak egyszerűen elszámolhatnák a kölcsönzésért, másolásért és a referensz szolgáltatásért fizetett összegeket nemzetközi viszonylatban. A WorldCat Interlibrary Fee Management (IFM) szolgáltatása havi egy számlán összegzi a kiadásokat és bevételeket. Azt tervezik, hogy ezt webes szolgáltatásként teszik felhasználhatóvá a könyvtárak számára, akár a WorldCat Resource Sharingtől függetlenül is.

5. A dokumentumszolgáltatás lehetőségei korlátozottak – Újszerű és alternatív szolgáltatási opciókra lenne szükség azokra az esetekre, amikor a hagyományos kölcsönzési és másolási szolgáltatásra nincs lehetőség, vagy az nagyon költséges. Ezeket aztán fel is kellene tüntetni a szolgáltatási lehetőségek között a megfelelő helyeken. Ha például valamely mű nem kölcsönözhető az adott használó számára, mert sérülékeny, javasolni kell a megvásárlás, a digitalizálás (akár védett a mű szerzői jogilag, akár nem), a tartalom indexelése (ha a mű már nem kapható, de még szerzői jogilag védett) vagy a betekintés (reference lookup; ha a dokumentum nem kölcsönözhető vagy a kölcsönzés túlságosan sok időt venne igénybe) lehetőségét. Az Open WorldCat új könyvvásárlási rendszerével a használó online könyvesboltban is rendelhet (Baker and Taylor), a szerzői jogdíjat pedig az a könyvtár kapja, amelyet az olvasó megjelöl. Az OCLC-nek és az OCLC PICA-nak is van a könyvtárak számára szóló, azok gyűjteményét digitalizáló és feltáró digitalizálási szolgáltatása.

6. Nem lehet egységesen tájékozódni a dokumentumszolgáltatási lehetőségekről – A használói interfészek nem egységesen prezentálják a dokumentumszolgáltatási lehetőségeket. A sokféle módszertől, a kért dokumentum jellegétől és egyéb tényezőktől függően algoritmusok segítségével ki lehet számítani, melyik megoldás a legfelelőbb.

Az OCLC és az OCLC PICA közös stratégiájának három pillére:

1. a kérések teljesítése minden áron,
2. segítségnyújtás mind a közvetett, mind a közvetlen kérés és dokumentumszolgáltatás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

esetében,

3. átfogó, modulokból felépülő keretrendszer biztosítása, amelybe bármely szinten be lehet lépni.

Az OCLC és az OCLC PICA együttműködik egy jól használható üzleti architektúra kialakításán, most már csak a könyvtári, információkeresési és dokumentumszolgáltatási rendszerek tervezőin múlik, hogy együttműködik-e termékük a webes szolgáltatásokkal.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 104, 109, 119, 126, 139-140, 145, 147, 154-155, 158

Jogi szabályozás

06/112

TRANIELLO, Paolo: Esiste un „diritto delle biblioteche" nell'ordinamento italiano? = Boll.AIB. 45.vol. 2005. 3.no. 297-307.p.

Res. angol nyelven

Létezik-e „könyvtári törvény" az olasz jogszabályi rendszerben?

Jogszabály -könyvtárügyi

Pontosabban fogalmazva a kérdés az, hogy az olasz jogi szabályozások szövetéből kiolvasható-e egy szerves egységbe foglalható, a könyvtárakra általában – és különösen a közkönyvtárakra – vonatkozó koherens törvénykoncepció. A tény ugyanis az, hogy kifejezett „könyvtári törvény", azaz állami szintű, a könyvtárakra vonatkozó törvény nincs, ugyanakkor igen vaskos korpusza van a regionális szintű könyvtári vonatkozású szabályozásoknak. Ez nem csak azt jelenti, hogy több, az államitól eltérő jogforrás van, hanem azt is, hogy plurális jogi, szabályozási rendszerek jöttek létre, melyek nem csak formális jogszabályokból, hanem különféle természetű szabályozási szituációk eredményeiből állnak.

A könyvtár, mint intézmény tehát „körül van kerítve" szabályokkal, ami hiányzik, az mind állami, mind regionális szinten a szabályozások rendszerezésére, összehangolására irányuló bármiféle törekvés, ami – főként a közkönyvtárak tekintetében – pontosabban és hatékonyabban körvonalazna néhány alapintézkedést.

(Mohor Jenő)

06/113

BATTISTI, Michele: Droit des bibliothèques - droit des usagers = Documentaliste. 42.vol. 2005. 4-5.no. 292-296.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Könyvtári törvény: a használók jogai

Jogszabály -könyvtárügyi; Közművelődési könyvtár; Tájékoztatás szabadsága

Miközben a francia parlament a szerzői jogi törvény vitájára készül, a francia könyvtáros egyesület (ABF) 2005. évi 51. kongresszusának fő témájául is ezt a kérdést választotta. Azt kívánták megvizsgálni, hogy milyen következményekkel járhat a közkönyvtárakra és olvasóikra a szerzői jog merev szabályozására irányuló „jogi invázió". A szakma egyéb kérdéseivel foglalkozó műhelyek mellett kerekasztal-beszélgetés sorozatot szerveztek, amelyeken különféle kiindulópontok szerint vizsgálták a szóban forgó összetett problémát, így pl.: kölcsönzési jog, szerzői jog, szabadság illetve tiltás, a levéltárak és múzeumok helyzete, kitekintés a Cseh Köztársaság és Dánia gyakorlatára, használói jogok és a szólás szabadsága.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

06/114

SRAJBERG, Â.L.: Rossijskie elektronnye bibliotečnye resursy i avtorskoe pravo = Naučn.Teh.Bibl. 2005. 10.no. 5-12.p.

Orosz elektronikus könyvtári források és a szerzői jog

Elektronikus könyvtár; Elektronikus publikáció; Szerzői jog

A könyvtárak automatizáltsági szintje, a folyamatosan növekvő számítógép-kapacitás és az internetes technológiák fejlődése Oroszországban is lehetővé tette, hogy a könyvtárak jelentősen bővítsék az elektronikus források létrehozására irányuló munkáikat, beleértve a saját elektronikus könyvtárakat is. Néhány könyvtár, köztük a GPNTB Rossii már nyújt olyan szolgáltatást, amikor a felhasználó a könyvtár elektronikus katalógusa alapján rendeli és kapja meg egy dokumentum másolatát, elsősorban tudományos folyóiratok cikkeit.

A saját állomány digitalizálását jellemző adatok közül kiemelést érdemel: Orosz Állami Könyvtár – 50 ezer hazai disszertáció teljes szövege, 7 ezer (főleg 17–19. századi) könyv teljes szövege; GPNTB Rossii – több mint 10 ezer tudományos és műszaki témájú disszertáció autoreferátumainak a teljes szövege; Orosz Nemzeti Könyvtár – ritka kéziratok, archív és ikonfestett anyagok, ősnyomtatványok, kézzel színezett térképek stb.

Az elektronikus könyvtárak és források létrehozásának és hasznosításának jogi szabályozását számos föderatív szintű törvény jelenti, köztük az 1994. évi könyvtári törvény, az 1993. évi szerzői jogi törvény és az 1995. évi információs, informatizálási és információvédelmi törvény.

A szerzői jogi törvény gyakorlati alkalmazását a fénymásolatok szolgáltatásán lehet bemutatni: a könyvtárakban általában a fénymásoló gépeket a munkatársak kezelik, azaz övék a felelősség a másolás jogi következményeiért, míg a nyugati országokban – ahol többnyire önkiszolgáló gépek működnek – a felelősség a felhasználót terheli. A fénymásolás (és mikrofilmezés) nagyrészt az egyetemi hallgatók tanulmányaihoz, a kutatók, tudósok és más felhasználók munkájához szükséges, valamint állományvédelmi célokra. Így ezen a területen nem voltak különösebb botrányok.

Az elektronikus másolatokkal már bonyolultabb a helyzet, amit elsősorban az interneten található, nem jogtiszta anyagok okoznak. Néhány kereset már van a bíróságokon, például a Moškov Könyvtár mintegy tíz ügyben érintett, és ezek nem mindegyike vitathatatlan. Számos eset támasztja alá, hogy szükség van a fenti törvények végrehajtását szabályozó rendeletek pontosabb megfogalmazására. Az Állami Duma előtt van már néhány törvénytervezet, így az internet oroszországi használatának jogi szabályozásáról szóló, valamit az információhoz való jogot és a személyes jellegű információt szabályozó törvény tervezete.

A könyvtárak gyakorlata előtte jár a jogalkotásnak, ezért a könyvtárosok sokszor saját kockázatukra nyújtják a szolgáltatásokat, és nagyon várják a törvényhozók segítségét. A nagy könyvtárak óvatosak, pontosan betartják az előírásokat, de nem zárják el az olvasók elől a korszerű technológiai eszközöket. 2005 elején az Orosz Állami Könyvtár két szerzői jogkezelő társasággal is írt alá szerződést: a Kopirus szervezettel (amely a fénymásolásból származó bevételek 5%-át kapja), és az Oroszországi Multimédia Társasággal (amely az elektronikus források szerzői jogainak betartását figyeli, a szolgáltatásokból származó bevétel 2%-át kapja).

Több társaságnál már jogászokat és ügyvédeket alkalmaznak az esetleges peres ügyek tisztázására, bár az esetek többségében a perek nem a jogsértő ellen indulnak, hanem az elektronikus könyvtárak ellen, ami terjesztésüket is komolyan fenyegeti. Ezért volt jelentős esemény az Oroszországi Elektronikus Könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tárak Egyesületének a megalakulása, amely az elektronikus könyvtárak és új információs technológiák nemzetközi egyesületével (EBNIT Egyesület) együttműködve tudja folytatni a munkát. A könyvtárak (közvetlenül vagy ügynökségen keresztül) szerződéseket kezdenek kötni a szerzőkkel, és napirenden van a könyvtárakban a „copyright" szolgálatok megnyitása.
Mind az állami hivatalnokok, mind az állami és magáncégek érdekeltek az egységes jogi elvek kidolgozásában. Ezek közé tartozik:

- az elektronikus könyvtárak szervezése és fejlesztése Oroszországban és a világon;
- az elektronikus könyvtárak igénylése és értékelése a korszerű társadalmakban;
- az elektronikus könyvtárak és egyéb tartalomszolgáltatók tevékenységét biztosító jogi szabályozási mechanizmusok Oroszországban;
- az állami intézetek szerepe az elektronikus könyvtárak fejlesztésében és fenntartásában, az érdekelt felek jogainak betartása;
- a közkönyvtárak és az elektronikus könyvtárak együttműködése;
- az elektronikus könyvtárak egyesületeinek létrehozása, céljaik, feladataik meghatározása.

(Viszocsekné Péteri Éva)

06/115

LARIVIERE, Jules: Les services de photocopie dans les bibliothèques: la Cour supreme du Canada se prononce = Doc.Bibl. 51.vol. 2005. 3.no. 165-174.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és spanyol nyelven

Másolatszolgáltatás a könyvtárakban: a kanadai legfelsőbb bíróság döntése

Jogszabály -könyvtárügyi; Másolatszolgáltatás

2004 márciusában a kanadai legfelsőbb bíróság fontos döntést hozott a könyvtárak másolatszolgáltatásával kapcsolatban: kimondta, hogy ez a szolgáltatás a méltányos használat (fair use) kategóriájába esik. A szerző felvázolja az eset fejleményeit, és részletesen elemzi a hatását. Emlékezteti a könyvtárakat, hogy a hatékonyabb dokumentumszolgáltatás érdekében világos hozzáférési szabályokat és irányelveket kell kidolgozniuk.

(Autoref.)

Könyvtárosi hivatás

06/116

MILTENOFF, Plamen - HAUPTMAN, Robert: Ethical dilemmas in libraries: an international perspective = El.Libr. 23.vol. 2005. 6.no. 664-670.p.

Etikai kérdések a könyvtárakban: nemzetközi helyzetkép

Felmérés [forma]; Könyvtárosetika

Az elmúlt huszonöt évben megszaporodtak az etikai kihívások szakmánkkal szemben. Valamikor egyszerűbb volt az élet, a problémákat könnyen meg lehetett oldani – akár hivatalos vagy jogi úton is. Napjainkban viszont a jogi kívánalmakat sokszor etikai megfontolások írják felül; olyan sokféle szokás, szabály, érték, törvény játszik ma szerepet egy-egy kérdésben, hogy még egy adott helyen (államban, tartományban stb.) sem találkozni azonos megoldásokkal. Valamikor az volt a követelmény, hogy minden kérdezősködés nélkül adjuk át a kért dokumentumot vagy információt az olvasónak, napjainkban viszont számos etikai dilemma adódik – főleg a 2001. szeptember 11-i események nyomán –, és teljesen ellentétes nézetek csapnak össze az információ, a személyes adatok védelme és a szellemi szabadság kérdésében.
A tanulmány szerzői arra voltak kíváncsiak, milyen szerepet játszanak az etikai megfontolások nemzetközileg. Mivel a szakirodalomban nem találtak összehasonlító tanulmányokat – a *The*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ethics of librarianship: an international survey című áttekintés (2002) csupán tizenhét ország profilját tartalmazza különböző szerzők tollából –, rövid kérdőívet állítottak össze, amelyet (előzetes egyeztetés után) 17 levelezőlistára küldtek el, remélve, hogy a könyvtáros közösség megválaszolja. Mindössze 139 könyvtáros válaszolt: ebből 100 férfi, 35 nő volt (négyen nem adták meg a nemüket); a kérdőívre hat országból reagáltak: Ausztriából 4 Bulgáriából 13, az Egyesült Államokból 76, Finnországból 1, Kanadából 33, Svédországból 9 fő.

Először az etikai kérdések iránti érdeklődésre és az etikai kódex szerepére kérdeztek rá, majd a cenzúra és a személyes adatok kérdéseire. Megtudakolták azt is, hogy az új törvények hatnak-e az információhoz jutás körülményeire, illetve hogy mi a véleményük a copyright és a méltányos használat szerepéről, hatásáról. Végül az áremelkedéseknek és a technológiai fejlődés kihatásainak a megítélését vizsgálták (az információhoz jutás és a személyes szféra védelmének oldaláról). A válaszokat három csoportba sorolták (egyetért, semleges válasz, nem ért egyet), és oszlopdiagramokon ábrázolták – alul a kérdéseket szerepeltetve, de a válaszokból is idéztek példákat, és kommentálták őket a szerzők.

A felmérés eredményeit összefoglalva megállapítható, hogy a válaszadók többsége számára fontos a könyvtárosetika; sokak számára gondot okoz a cenzúra bármilyen formája, de sokak számára nem. Többen úgy vélték, hogy az emelkedő költségek meghatározó szerepet játszanak a könyvtárak működésében, de csak kevesen gondolták, hogy a technikai változások negatív hatást gyakorolnának a személyes szféra és a szellemi tulajdon védelmére. Az általános vélemény az volt, hogy az etikai kérdések alapvető szerepet játszanak a könyvtáros hivatásban – és ez nemzetközi szinten is igaz, de igen nehéz (olykor képtelenség) az etikai dilemmák feloldása. Szinte egybecseng az a vélemény a válaszokban, hogy „a könyvtárak a bizalomra, a könyvtáros személyes integritásába és a diákok becsületességébe vetett hitre alapozva működnek."

(Murányi Lajos)

06/117

FISHER, Biddy - HALLAM, Gillian - PARTRIDGE, Helen: Different approaches: common conclusions. The skills debate of the twenty-first century = New Rev.Acad.Librariansh. 11.vol. 2005. 1.no. 13-29.p. Bibliogr.

Különböző megközelítés – azonos következtetések. Milyen ismeretekre és készségekre van szükségük a könyvtárosoknak és tájékoztató szakembereknek a 21. században?

Könyvtáros -felsőfokú; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Oktatási anyag; Továbbképzés

A cikk egy kutatás eredményeit elemzi, amelyet az Egyesült Államokban és Ausztráliában végeztek. Azt vizsgálták, milyen ismeretekkel és jártasságokkal kell rendelkezniük a könyvtárosoknak és tájékoztatási szakembereknek a 21. század kihívásainak kezeléséhez. Az Egyesült Királyságban a *Chartered Institute for Library and Information Professionals* új jártassági kategóriákat fejlesztett ki, és aktualizálta az információs szakemberek számára szükséges ismeretbázist. Ausztráliában a kutatás a „szakterület-ismeret" (discipline knowledge) és az „általános alkalmasság" (generic capability)" két, egymásba fonódó és egymást kiegészítő kategóriájára összpontosított. A két projekt nyomán született eredmények a könyvtári és tájékoztatási szakma összes területén alkalmazhatók a munkaerő-tervezés támogatására. A folyamatos továbbképzés (career-long learning) elengedhetetlenné vált az információs szakemberek számára. A kutatás eredményei rámutatnak, hogy a szakmai fejlődéshez az egyén, az oktatók, a munkahely és a szakmai egyesületek együttműködésére van szükség.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

06/118

BILSKA, Gražyna: Spokojnost knihovníkov s povolaním = Knižnica. 6.roč. 2005. 9.no. 15-20.p.

Res. angol nyelven

Mennyire elégedettek a könyvtárosok hivatásukkal?

Felmérés; Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás; Munkahelyi légkör

A cikk egy felmérés eredményeit ismerteti lengyel közkönyvtárosok munkaköri elégedettségéről. A kutatást az EBIB nevű elektronikus folyóirat útján végezték. A szerző értékeli a könyvtári pálya választásában közrejátszó legfontosabb tényezőket, pl. a könyvtárosok társadalmi helyzetét, a fizetéssel és egyéb juttatásokkal való elégedettségüket, és az előmeneteli lehetőségeket. Azt is vizsgálták, hogy munka természete, a munkakörülmények és a fizetések hogyan befolyásolják a könyvtárosok elégedettségét.

(Autoref. alapján)

Oktatás és továbbképzés

06/119

AUDUNSON, Ragnar: LIS and the creation of a European educational space = J.Librariansh.Inf.Sci. 37.vol. 2005. 4.no. 171-174.p.

A könyvtár- és tájékoztatástudományi képzés és az európai oktatási tér létrehozása

Koordináció -nemzetközi; Könyvtárosképzés - felsőfokú; Könyvtártudományi kutatás; Tanterv, óraterv

Az ún. bolognai folyamat egységes, átlátható oktatási rendszert kíván megteremteni Európában. Az európai könyvtárosképzési programok különféle modelleket és hagyományokat követnek, például a könyvtártudomány mint a közgazdasághoz, szociológiához, vagy a történelemhez hasonló felsőoktatási szakterület, szemben az ún. szakmai modellel, vagy a BA–MA–PhD modell, szemben azzal a modellel, ahol az MA egy másik tárgyból szerzett BA-ra épül. Mint felsőoktatási szakterület, a könyvtártudomány a számítástechnika, a matematika, a nyelvészet, a társadalomtudományok és a humán tudományok ismeretanyagára alapoz. Mivel az egyes programok más és más választható tárgyakat kínálnak, nehéz egyetértésre jutni a könyvtártudomány „mag"-szakterületeit illetően. Ez a helyzet komoly problémát jelent a bolognai folyamathoz való csatlakozás szempontjából. Az akkreditáció és a bizonyítvány kérdése is fontos szempontok. A cikk egy bürokratikus, merev rendszer helyett folyamat-szemléletű megközelítést javasol. Az átláthatóság irányába tett fontos lépésnek tekinthető a könyvtártudomány európai tantervének kidolgozásával foglalkozó koppenhágai konferencia (2005. augusztus 11-12.)

(Autoref. alapján)

06/120

JURKOWSKI, Odi - ANTRIM, Patricia - ROBINS, Jennifer: Building bridges between students and practitioners = J.Educ.Libr.Inf.Sci. 46.vol. 2005. 3.no. 198-209.p. Bibliogr.

Kapcsolatteremtés hallgatók és gyakorló könyvtárosok között

Konferencia -nemzeti; Könyvtáros-utánpótlás; Oktatási módszer; Oktató -könyvtárosképzésben

A tanulók hatékonyabban tanulnak, ha van lehetőségük másokat tanítani. Több elmélet is alátámasztja, hogy a tanulás lényegében társadalmi tevékenység. Az egyetemi oktatók egyik lehetősége a társadalmi és a szakmai tevékenység összekapcsolására az, hogy konferencia-előadásaikba bevonják a hallgatóikat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egy ilyen alkalom egyrészt ösztönzi a tanulást, másrészt sikerélményt is jelent a részt vevő diákoknak. A cikk ismerteti, hogy a Central Missouri Állami Egyetem könyvtártudományi tanszékének oktatói hogyan szerepeltek együtt nyolc posztgraduális hallgatóval a Missouri Iskolai Könyvtáros Egyesület 2004 áprilisában tartott konferenciáján. A hallgatók gyakorlatot szereztek a nyilvánosság előtti szakmai szereplésben, alkalmuk volt találkozni más szakemberekkel, és jobb rálátásuk nyílt az elhelyezkedési lehetőségekre is. A konferenciákon való szereplés hallgatók, oktatók és gyakorló könyvtárosok számára egyaránt hasznos tevékenység.

(Autoref.)

06/121

JULIEN, Heidi: Education for information literacy instruction: a global perspective = J.Educ.Libr.Inf.Sci. 46.vol. 2005. 3.no. 210-216.p. Bibliogr. 13 tétel.

Hogyan tanítsuk az információs jártasságot?

Felmérés; Használók képzése; Honlap; Könyvtárosképző intézmény; Tanterv, óraterv

A könyvtárhasználati oktatás alapvető fontosságú az egyetemi könyvtárakban, de a közkönyvtárakban is egyre fontosabbá válik. A jelen kutatással a szerző azt kívánta megállapítani, hogy a szakkönyvtárosok mennyire vannak kiképezve erre a munkára. 93, a világ különböző könyvtáros iskoláinak tanrendjét vizsgálták meg az iskolák weboldalainak tartalmi elemzésével. Kiderült, hogy többségük nem kínál semmilyen könyvtárhasználati kurzust. Ahol van ilyen képzés, ott a következő tantárgyakat oktatják: pedagógia, programtervezés és -végrehajtás, felmérési ismeretek, tanuláselmélet, oktatástervezés, a használóképzés alapfogalmai, eredmény-értékelés, igényfelmérés és internetes oktatási módszerek. Az egész világon csak egy iskola akadt, ahol kötelező tárgyként szerepelt a használók képzése. Ezek az eredmények azt mutatják, hogy nem megfelelően képzik ki a szakkönyvtárosokat az oktatási munkára. A szerző reméli, hogy vizsgálatának eredményei segíteni fogják az oktatás jövőbeli megtervezését ezen a területén.

(Autoref.)

06/122

ALEXANDER, Linda Baldwin: ADA resources for the library and information professions = J.Educ.Libr.Inf.Sci. 46.vol. 2005. 3.no. 248-257.p. Bibliogr.

Az ADA-val (a fogyatékkal élők jogait rögzítő amerikai törvény) kapcsolatos információforrások könyvtári és információs szakemberek számára

Hátrányos helyzetű olvasó; Könyvtárosképzés - felsőfokú

Igen kevés könyvtáros tekinthető szakembernek a fogyatékkal élő használók kiszolgálása terén. Újabb vizsgálatok szerint az Egyesült Államok könyvtáros iskoláinak nem mindegyik posztgraduális programjában szerepel kellő mértékben az Americans with Disabilities Act (ADA), sem a sérült használók könyvtári ellátása. A szerző e hiányosság pótlására kínál forrásokat a „Master" kurzusok oktatói számára. A cikk a következő részekből áll: rövid irodalomjegyzék a téma legújabb publikációiról, internetes források, a témához kapcsolódó jogi és szervezési események időrendi felsorolása, példák a sérült embereknek nyújtott szolgáltatásokat tartalmazó könyvtári weboldalakról, glosszárium a segítő technológiákról, berendezésekről.

(Autoref.)

06/123

HURST, Susan: After you find your office, everything else you need to know - online orientations for newly hired reference librarians = Internet Ref.Serv.Q. 10.vol. 2005. 2.no. 35-42.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Online információs anyagok frissen alkalmazott referensz könyvtárosok számára

Egyetemi könyvtár; Online üzemmód; Pályakezdő könyvtáros; Referensz; Továbbképzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az újonnan belépő referensz könyvtárosoknak nem kevés eligazításra van szükségük. A cikk az ohioi Miami Egyetemen használt online rendszert ismerteti, amelynek elektronikus dokumentumai olyan területekkel foglalkoznak, melyekkel az új referensz könyvtárosoknak korábban csak személyes eligazításokon volt alkalmuk megismerkedni. A rendszer előnyei: alaposság, elérhetőség, következetesség, időmegtakarítás az eligazításokat tartó könyvtárosok számára. Hátrányai: a dokumentumok online létrehozásának, feltöltésének, frissítésének és karbantartásának szükségessége. A Miami Egyetem könyvtárosai úgy találták, hogy e hátrányokat bőségen kárpótolja az elektronikus dokumentumok hasznossága és hatékonysága

(Autoref. alapján)

06/124

HRISTOV, M. Natalie: Trends, issues and practical solutions for cross training catalogers to provide reference services: a survey-based study = Tech.Serv.Q. 23.vol. 2005. 1.no. 35-51.p. Bibliogr.

Katalogizálók átképzése referensz feladatokra: gyakorlati megoldások egy felmérés alapján

Felmérés; Gépi dokumentumleírás; Referensz; Személyzet; Továbbképzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk azt vizsgálja, hogy milyen mértékben képzik ki a katalogizálókat az amerikai tudományos könyvtárakban a referensz szolgálatban való részvételre. A szakirodalom tanulmányozásán kívül 120 ARL (Association of Research Libraries) tagkönyvtár katalogizáló részlegének küldtek kérdőívet. Kiderült, hogy a katalogizálóknak csak kb. egyharmada vesz rész ilyen tevékenységben. Velük egy újabb felmérést készítettek, amely kimutatta, hogy a katalogizálóknak ez a kettős tevékenysége nagymértékben fellendítette a könyvtári szolgáltatásokat. Meg kell azonban jegyezni, hogy az optimális eredmény jól átgondolt előkészületet igényel, és jól szervezett koordinációra van szükség a katalogizáló és a referensz részleg között. A szakirodalomban fellelhető esettanulmányok és felmérési eredmények számos fontos tudnivalót tartalmaznak, amelyek sokat segíthetnek a sikeres képzés megszervezésében.

(Autoref. alapján)

Lásd még 117

Szabványok, normatívák

06/125

JÖRGENSEN, Peter: Citations in hypermedia: implementation issues = Inf.Technol.Libr. 24.vol. 2005. 4.no. 186-191.p. Bibliogr.

Hivatkozások a hipermédiában: alkalmazási kérdések

Elektronikus dokumentum; Hivatkozás; Szabvány - könyvtári

A tudományos munka minden területén egyre nagyobb mértékben használnak fel internetes forrásokat, de ezek összegyűjtése nem könnyű feladat. A szerző egy olyan módszert javasol, amellyel az elektronikus forrásokban rejlő bibliográfiai információk automatikusan összegyűjthetők. Tárgyalja az erre alkalmas szabványokat (DC, MODS, METS), megemlítve az alkalmazás akadályait is. *(Autoref.)*

Lásd még 170

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

06/126

KRIŠTOFOVÁ, Katarína: Rozvojové projekty Slovenskej národnej knižnice a výhlad do budúcnosti = IT lib. 9.roč. 2005. 4.no. 7-9.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol nyelven

A Szlovák Nemzeti Könyvtár fejlesztési projektjei és jövője

Együttműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv; Könyvtári rendszer -országos; Nemzeti könyvtár

A szlovák könyvtári rendszer központja a Szlovák Nemzeti Könyvtár, amelynek küldetése, hogy könyvtári információs szolgáltatásokkal és információs technológiákkal biztosítsa a bármilyen hordozón megjelenő információkhoz való szabad hozzáférést.

A nemzeti könyvtár 2000-től vált önálló jogi személyiséggé, korábban szervezetileg a Matica Slovenská részeként működött, ezért a szomszédos európai és a világ nemzeti könyvtári viszonylatában elmaradásai vannak. Az állami költségvetés mellett igyekszik más forrásokból, dotációkból, alapítványi forrásokból, pályázatokból kiegészíteni költségvetését.

A projektek alapvetően 5 nagy csoportra oszthatóak:

- a könyvtári-információs rendszert befolyásoló projektek;
- az információs társadalom és infrastruktúra kiépítését támogató projektek;
- a kulturális örökség védelmét és hozzáférését szorgalmazó projektek;
- építési projektek;
- a nemzeti könyvtár együttműködési projektjei közgyűjteményekkel nemzeti és nemzetközi szinten.

Az első csoportba tartoznak az integrált könyvtári-információs rendszerek, közös katalógusok, és azokhoz való nyilvános eléréseknek a biztosítása. Ilyen az *eIFL Direct* projekt, amely elektronikus információkat biztosít könyvtárak számára (1999), a *Szlovák Közös Könyvtári Katalógus* (2002), *Szlovákia Virtuális Könyvtára* (2002), a *Harmadik generációs könyvtári-információs rendszer* (KIS3G – 2004). Ide sorolható az uniós 6. keretprogram projektje, az Információs Társadalom Technológiáin belül a *TEL-ME-MOR*.

A második csoportba két fontos projekt tartozik: a *Könyvtárak információellátása* nevű, a Kulturális Minisztérium által támogatott nemzeti projekt, a *Nemzeti információs infrastruktúra és annak a vállalkozói szféra támogatására* irányuló projektje. Az első projekt keretében 110 nyilvános könyvtár korszerű számítástechnikai felszerelésére és internet-hozzáférés biztosítására törekedtek, a digitális tartalmak, az elektronikus ügyintézés elérése miatt. A másik projekt célja a minőségi könyvtári szolgáltatásokon keresztül az ipar versenyképességének fejlesztése, a felsőoktatási könyvtárak együttműködésének erősítése, a gazdasági szféra érdekeinek támogatása. Ide tartozik még a *Szlovák Nemzeti Könyvtár nyomdájának megépítése* (2001), az *Európa tanácsi és európai információs központ* kialakítása (2002), az *Ipari tulajdon hivatalának információs központja* (2003) és a szlovák és külföldi szabadalmi adatbázisokhoz való hozzáférés.

A kulturális örökségvédelmi projektek körébe tartozik a *Dokumentumvédelmi nemzeti megújító program*, keretében az időszaki kiadványok mikrofilmes őrzésével, a hibrid tech-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nikával őrzött dokumentumokkal, a digitális könyvtárakkal és archívummal, a hangdokumentumok őrzésével és archiválásával kapcsolatos programok. A szlovák kulturális örökség digitalizálását kitűző program keretében valósul meg a *Szlovákia Emlékezete* nevű digitális projekt és a hozzá kapcsolódó digitális portál, a *Memoria Slovaca.*

Az 5. keretprogramban kapcsolódott a nemzeti könyvtár a *MINERVA* projekthez, amelynek célja a kulturális és tudományos tartalmak digitalizálási munkálatainak összehangolása.

A 6. keretprogramban digitalizálásra 36 millió eurót szántak, amely folytatódni fog a 7. keretprogramban is, kiegészítő forrásokhoz lehet jutni az *eContent+* programban.

Az építési projekteken belül a nemzeti könyvtár téradottságainak javítására törekszenek, ezek között szerepel az egyetemi olvasóterem rekonstrukciója, a mozitermek felújítása, a számítástechnikai központ korszerűsítése, a Szlovák Nemzeti Irodalmi Múzeum felújítása.

Az elmúlt 5 évben a nemzeti könyvtár már önálló testületként csatlakozott a különböző projektekhez és programokhoz, így jelentős lépéseket sikerült tennie a fejlődésben. A továbbiakban is várható, hogy a 2007-2013 közötti időszakban az EU Strukturális Alapjaihoz való hozzáférés újabb lehetőségeket nyit főként a regionális fejlesztés irányában. A Culture 2007 program elődjéhez, a Culture 2000-hez hasonlóan kétoldalú együttműködéseket fog támogatni főként a holland és norvég partnerekkel.

A Szlovák Nemzeti Könyvtár jó úton halad afelé, hogy európai jelentőségű intézménnyé váljék és folytathassa küldetésének megvalósítását.

(Prókai Margit)

Lásd még 186

Felsőoktatási könyvtárak

06/127

SIMPSON, Bill: Merger and centralisaton: can we be big AND good = LIBER Q. 15.vol. 2005. 3/4.no.

Az egyetemi könyvtárak összevonása Manchesterben

Internetcím: http://liber.library.uu.nl/

Egyetemi könyvtár; Megszűnés -könyvtáré; Munkaszervezés

Két egyetemet és a gazdasági főiskolát vonták össze Manchesterben 2004-ben, s ezzel létrehozták Anglia legnagyobb egyetemét. Az integrált könyvtár neve: John Rylands University Library, The University of Manchester, amely alig különbözik a már korábban nagy tekintélyt szerzett intézmény nevétől. 35 telephelyen működik, 4,5 millió könyvet, több mint egymillió kéziratot, s valószínűleg az Egyesült Királyság legnagyobb e-dokumentum gyűjteményét tartalmazza. A 2005/2006-os évre költségvetése 22 775 millió euró. A személyzet létszáma 370 fő.

A könyvtári integráció sikeresnek bizonyult, mert egy felmérés szerint a központi szolgáltatások közül a könyvtárat minősítették a legpozitívabban a használók.

Az integráció egyik legkényesebb problémájának a személyzeti kérdés bizonyult. A munkatársak természetesen féltették munkahelyüket. Tisztességes eljárással, meggyőzéssel és kölcsönös megértéssel sikerült ezt a problémát is megoldani. Mindössze 50 személy vonult nyugdíjba, vagy – megfelelő végkielégítéssel – távozott a könyvtártól.

A könyvtár igazgatójának két helyettese van (az egyik a belső munkáért, a másik a szolgáltatásokért felel). A 7 osztály élén osztályvezetők állnak. Belső pályázatokat írtak ki a korábban önálló könyvtárak hasonló pozícióinak egy személy által történő ellátására. Ugyanakkor szükség volt bizonyos új posztok létrehozására is, főleg a koordinációs feladatok szempontjából. A szervezeti és személyi változásokat mind lebonyolították az új könyvtár megnyitása (2004. október 1.) előtt.

A szolgáltatásokat is sikerrel vonták össze. Nem törekedtek uniformizált megoldásokra, s megőrizték a helyileg bevált megoldásokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Minden eljárást érdeme szerint bíráltak el, s nem fogadták el automatikusan a korábbi legnagyobb könyvtáréit. Ha a hatékonyság érdekében be is zártak kisebb egységeket, ezek személyzetét bevonták a tervezés és végrehajtás folyamatába, és biztosították további alkalmazásukat.
Nem lett volna sikeres a könyvtárak összevonása, ha nem igazodott volna az egyetem céljaihoz. A könyvtári szolgálatot a radikálisan megváltozott egyetemi szervezethez kellett igazítani. Az új egyetemnek négy nagy, átfogó fakultása van (ezek között a humán fakultás maga is kitesz egy egyetemet). A korábbi tanszékekből (departments) nagyobb intézetek (schools) lettek, melyek között a hagyományos határok elmosódtak. Ezekez a változásokhoz igazodóan a könyvtárban szakreferenseket az egyetemi részlegekkel kapcsolatot tartó könyvtárosok váltották fel (Subject Librarians helyett Academic Liaison Librarians lett szerepük és elnevezésük).
Ha nem is zajlott le fájdalommentesen az összevonás, haszonnal járt mind a személyzet, mind a használók számára. A régi kérdéseket új módon kellett megközelíteni. A kisebb könyvtárak munkatársai előtt újabb perspektívák nyíltak egy nagyobb szervezetben, a helyileg bevált, hatékony eljárásokat megőrizték, s megnőtt a dokumentumgyűjtemény kritikus tömege a használók számára.
A kérdést, egyszerre lehet-e valami nagy és jó (sőt szép), pozitívan válaszolta meg az összevonás. Ehhez azonban szükség volt a személyzet elkötelezett hozzáállására, a menedzsment víziójára és vezetőképességére, gondos tervezésére és bizalomra a munkatársak iránt.

(Papp István)

06/128

TOLPPANEN, Bradley P. - MILLER, Joan [et al.]: Library World Wide Web sites at medium-sized universities: a re-examination = Internet Ref.Serv.Q. 10.vol. 2005. 2.no. 7-18.p.

Közepes nagyságú egyetemek könyvtárainak honlapjai: új felmérés

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Hatékonyság; Honlap

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk egy második felmérés eredményeit ismerteti, amelyben 133 közepes méretű amerikai egyetemi könyvtár webhelyeit vizsgálták. A szerzők mindegyik webhelyet meglátogatták, és jellemző tulajdonságaikat feljegyezték. 42 olyan összetevőt azonosítottak, amely a részvevő könyvtárak több mint ötven százalékában jelen volt. Az eredményeket összehasonlították egy három évvel korábbi hasonló felmérés eredményeivel, és megállapították az időközben bekövetkezett változásokat.

(Autoref.)

06/129

ANI, Okon E. - ESIN, Jacob E. - EDEM, Nkoyo: Adoption of information and communication technology (ICT) in academic libraries: a strategy for library networking in Nigeria = El.Libr. 23.vol. 2005. 6.no. 701-708.p. Bibliogr.

Információs és kommunikációs technológiák használata a nigériai egyetemi könyvtárakban: terv a könyvtárak hálózatosítására

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Gépi könyvtári hálózat; Információtechnológia

A cikk azt vizsgálja, hogy az információs és kommunikációs technológia (ICT) milyen mértékben van jelen a nigériai egyetemi könyvtárakban. Az adatgyűjtést postán kiküldött kérdőívekkel végezték. A felmérésbe bevont 29 könyvtárból 17 (60%)válaszolt. Kiderült, hogy csak hat könyvtárról mondható el, hogy teljes mértékben gépesített, kilenc készül a gépesítésre, hét helyi hálózatot telepített, ötnek van online katalógusa, és csak négy nyújt internet-hozzáférést. Az ICT hatékony alkalmazásának fő akadálya az anyagi források hiánya és az elektromos áramszolgál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tatás elmaradottsága. Mindkét probléma orvoslása a szövetségi kormány feladata lenne.

(Autoref. alapján)

Lásd még 156, 159, 168-169, 172, 175-176, 180, 185, 187, 191, 193

Közművelődési könyvtárak

06/130

JANKOWSKI Piotr: Jak jest i jak może być wykorzystywany potencjał bibliotek publicznych? = Poradnik Bibl. 2005. 10.no. 3-8.p. Bibliogr. 6 tétel.

Milyen és milyen lehetne a közkönyvtárak szolgáltatási potenciálja?

Feladatkör; Könyvtári hálózat; Szolgáltatások; Városi könyvtár

Varsó Ursus nevű városnegyedében nemrégen még gépgyárak működtek. Az egykori munkáslakótelepen ma 46 ezer ember él, többségükben fiatalok. A városrész dinamikusan fejlődik. A könyvtárnak négy fiókja van: a 2005-ben megnyílt tudományos olvasóterem, az ifjúsági és felnőtt kölcsönző könyvár, a gyermekkönyvtár és egy másik ifjúsági részleg, olvasóteremmel és gyermekkönyvtárral. Két részleg a hetvenes évekbeli blokkház első emeletén található, ahová a mozgássérültek nem tudnak eljutni. A városi költségvetéssel működő könyvtárban a könyvbeszerzési keret 2004-ről 2005-re 50%-kal emelkedett.

A hagyományos szolgáltatások között szerepel a használók képzése, a könyvek házhozszállítása, a hangoskönyvtár, iskolákba, kultúrházakba kihelyezett letétek, irodalmi találkozók, kézműves foglalkozások a gyermekkönyvtárakban.

A munka melletti képzésben részt vevők számának drámai növekedése alkalmat ad a könyvtárnak arra, hogy ne csak olvasóterem legyen, hanem valódi információs-tanulási központtá váljon. Ez a változás nemcsak a könyvtárosok, hanem a város vezetői számára is szembeötlő, ezért az IFLA közkönyvtári elveinek megfelelően támogatják az oktatási rendszer változásainak, az információs technológia fejlődésének és a megnövekedett információs igényeknek megfelelő új szolgáltatások bevezetését. Az oktatással, önképzéssel kapcsolatos a könyvtári előadások tematikájának kiterjesztése; az idegen nyelvű könyvállomány jelentős gyarapítása; együttműködés az idősek egyetemével; kultúraközi képzés (módszertani munka, együttműködés, kiadványok, részvétel a BARFIE konferencián); olvasásnépszerűsítő akciók.

Az információs technológia fejlődése is a tevékenységi kör bővüléséhez vezet. A számítógépes, online katalógus ma már közhelynek számít, és a fiatalok nem tudnak és nem is akarnak a cédulakatalógusokban keresni. Valamennyi fiókot felszerelték jó minőségű számítógépekkel, megbízható internetkapcsolattal és vírusvédelemmel. Ennek köszönhetően mindenhonnan elérhető a központi katalógus. A tudományos olvasóteremben számos multimédiás enciklopédia, történelmi összefoglaló munka stb. áll rendelkezésre. Az IFLA-manifesztum értelmében igyekeznek az interneten keresztül biztosítani az információ elérését. Az internethasználattal nő a könyvtár által kínált egyéb lehetőségek ismertsége is. A tudományos olvasóteremben európai uniós információs pontot létesítettek. A Munkaügyi Szolgálat multimédiás munkaállomásokat helyezett ki a munkanélküliek számára, akik a könyvtár inspiráló légkörében, a modern csatornákon keresztül kereshetnek állást, és ez jóval kisebb stresszel jár, mint a hivatali sorban állás. Az internetes háttér turisztikai információs pont létrehozását is lehetővé tette.

A szolgáltatási potenciál emelését befolyásoló további tényezők közül elsőként említendő a varsói közkönyvtárak integrált rendszerének tervezett létrehozása. A könyvtári normatíváknak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

való megfelelés is fontos. Az IFLA ajánlásaihoz viszonyítva a könyvtár 65 ezer kötetes állományát lehetne még javítani. Érdemes lenne erősíteni a „kávézó" jelleget is a közösség fejlesztése érdekében. Az új feladatok csak akkor teljesíthetők, ha a könyvtárosi ismereteken kívül az új funkcióknak megfelelő képzettséggel is rendelkeznek a munkatársak. Szerencsére dolgoznak itt nyelvtanárok, turisztikai szakértők, pedagógusok stb. A nyitvatartási időt is az egyszerre dolgozó és tanuló olvasók igényeihez kell igazítani. A könyvtárak nagyon fontos és nehéz feladata a helyi társadalom öntudatra ébresztése. Ezt a célt szolgálják az EU információs központok, de az iskolán kívüli képzésben való részvétel és számos más új szolgáltatási forma, amelyekkel az eddig elhanyagolt rétegeket közelítik meg. Fontos, hogy ezek szerepeljenek a könyvtár alapdokumentumaiban, tehát ne az egyes könyvtárvezetők lelkesedésétől függjenek. Ezt ajánlja olvasóinak az ursusi könyvtár a Gutenberg és a Bill Gates galaxisok között.

(Orbán Éva)

06/131

FUNKE, Juliane: Die Berliner bezirklichen Bibliotheken: Chance durch Wandel? Die Expertengruppe „Neuorganisation der bezirklichen Bibliotheken" hat ihre Arbeit beendet. Ein aktueller Zwischenbericht = Bibliotheksdienst. 39.Jg. 2005. 8/9.no. 1041-1044.p.

Berlini közkönyvtárak: esély változtatás útján? A kerületi könyvtárak újjászervezésére létrehozott szakértői bizottság jelentése

Fiókkönyvtár; Könyvtári hálózat; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Városi könyvtár

Berlinben a kerületi könyvtárak 12 egymástól viszonylag különálló hálózatot alkotnak. Ezek lényegesen eltérő ellátottsági szinten és teljesítménnyel működnek, összesen mintegy száz állomáshellyel. A városvezetés kulturális bizottságát már évek óta foglalkoztatja a kérdés megoldása. 2004-ben könyvtárpolitikai kollokviumot rendeztek „Berlini közkönyvtárak: esély változtatás útján?" címmel, és háromtagú szakértői bizottságot kértek fel javaslattételre a kerületi könyvtárak újjászervezése ügyében .

A szakbizottság a 2005. júniusában leadott zárójelentésében a következő megállapításokat ill. javaslatokat tette:

- Az egyes kerületek könyvtári szolgáltatásainak szintje között igen nagyok a különbségek, az élenjárók mellett sürgős beavatkozásra szorulók is találhatók.
- A jelenlegi szervezeti és adminisztrációs rendszer nem teszi lehetővé az egész városra kiterjedő konstruktív fejlesztést.
- Normákon és teljesítményen alapuló, szigorú és átlátható ellátási rendszert kell bevezetni ráfordítás/teljesítmény mérés alapján. Javasolt normák: lakosonként évi 6 kölcsönzés, könyvtárosonként évi 25 ezer kölcsönzött dokumentum, lakosonként 1,50 euró költségvetési keret.
- A kerületi könyvtárak tevékenységüket közvetlenül az olvasószolgálatra koncentrálják.
- A VÖBB (a berlini közkönyvtárak gépi hálózata) építsen ki központosított szolgáltató rendszert valamennyi berlini közkönyvtár ellátása érdekében. Ennek költségét a kerületek és a Berlini Központi és Tartományi Könyvtár 1:13 arányban közösen fedezzék.

A javaslat költségkihatásai: évi 5 millió euró új dokumentumok beszerzésére és évi 2 millió euró a tervezett új ellátó központ működtetésére (kb. 50 munkaerő). A fejlesztés forrása az a kb. 110 munkahely, mely az évek során a kerületi könyvtárakban megszüntethető lesz.

A város kulturális bizottságának tagjai pozitívan fogadták a bizottsági javaslatokat, abban a reményben, hogy a berlini közkönyvtárak ügye ennek segítségével kijuthat a jelenlegi zsákutcájából. Jelenleg egy berlini munkacsoport a szakértői javaslatok megvalósításának mikéntjét dolgozza ki.

(Katsányi Sándor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

06/132

VERHO, Seppo: Surffaakkona Rotuaarilla? = Kirjastolehti. 98.vsk. 2005. 6.no. 17.p.

A finnországi Oulu város önkormányzati fejlesztései az internet-hozzáférés és a könyvtárhasználat modernizálása területén

Számítógép-hálózat; Szolgáltatások; Városi könyvtár

Oulu városa 400 éves fennállásának jubileuma tiszteletére úgy határozott, hogy ún. vezeték nélküli internet-hozzáférés céljából települési hálózatot épít ki, amely könnyen elérhető lesz a város központjában, a hivatalokban, könyvtárakban, iskolákban bárki számára, aki csatlakozni akar a világhálóra. Ehhez ún. WLAN rendszerű kompatibilis számítógépre, mobiltelefonra és hasonló fejlesztésekre van szükség.

A város abban bízik, hogy a települési hálózat nagyban javítja a városban élők közérzetét, megkönnyíti a hivatalos ügyintézést, bővíti mindazt az ismeretszerzést és tudást, melynek Oulu város polgárai a haszonélvezői.

A hálózati elérhetőség mellett tanácsadó szerviz is működik, és oktatási csomag támogatja az információs társadalom által nyújtott ismeretek közötti eligazodást. Ezen kívül minden oului lakosnak jár egy e-mail cím, sőt saját weboldalra is lehetőséget kínál a szolgáltató. Erre a projektre a város a következő pár évben 2,4 milliárd eurót szándékozik áldozni.

Ami a könyvtárat illeti, a vezeték nélküli hálózattal már a kezdetektől igyekezett a könyvtárhasználók kedvében járni. Ez a fejlesztés azonban nagyban megkönnyíti a könyvtárosok munkáját is. Így könnyebben lehet böngészni a gyűjteményi adatbázisban, a polcok között elhelyezett vezeték nélküli számítógépek segítségével kényelmesebb az olvasótermekben dolgozni. A felhasználói végpontoknál tapasztalható sorban állást szerencsésen csökkenti a saját laptop használata. Ezt az igényt még inkább kielégítendő, a könyvtárak saját laptopokat szereztek be, mivel a vezeték nélküli számítógépes környezetben könnyebb a felhasználói, kutatói helyigényeket megteremteni a szükséglethez rugalmasan igazodva.

Egyelőre a városi hálózat a könyvtári szolgáltatások közül a keresésre, a gyűjteményi adatbázisban való tallózásra, a könyvtári példányok kikérésére, félretételére és a kölcsönzés lejártáról szóló értesítésre szorítkozik. Könyvtári szempontból a könnyen és mindenütt elérhető városi hálózat csak akkor tudja igazán megmutatni, hogy mire képes, ha a könyvtár ezen keresztül is ki tudja szolgálni az olvasót, tehát ha maguk a művek is elérhetőek lesznek az olvasók számára. Ez ügyben az Oului Városi Könyvtár tárgyalásokat folytatott, miként lehetne a felhasználók részére a hálózaton keresztül pl. lexikonokat, ill. szótárakat elérhetővé tenni, eddig kevés eredménnyel. Egyedül a tekintélyes Finn Irodalmi Társaság (Suomalainen Kirjallisuuden Seura) által gondozott Nemzeti Bibliográfiáról született megállapodás. A könyvtári felhasználók részéről igény mutatkozik még szaklapok cikkei, különböző tesztek, szórakoztató magazinok, sőt zenei híranyagok iránt is.

A probléma azonban a kínálati oldalon van. Egyelőre a digitális tartalomszolgáltatók vevőcsalogató közvetítőcsatornaként nem látnak elég fantáziát a közkönyvtárakban.

Egyébként a hálózati belépés meglehetősen könnyű, nem szükséges jelszót megjegyezni. Ennek ellenére a vezeték nélküli hálózat nem mondható kevésbé biztonságosnak és visszaélésre alkalmasabbnak, mint a vezetékes hálózat. A hálózati bejelentkezésnél a tűzfal és a naponta frissített vírusvédelem automatikusan bekapcsol. Jelszó helyett a hitelkártya vagy más azonosító dokumentum érvényes titkos kódját kell megadni.

A Taito Oulu 400 – tudásra, ismeretre utaló elnevezéssel rendelkező – hálózati internetes szolgáltatás a 2003-as panOULU nevű szolgáltatás folytatása. Ez az évszám azért is volt kiemelkedő, mert a város, az egyetem, a szak-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

irányú főiskola és az OULU telefontársaság ekkor egyesítette kapacitásait és hálózatait.
A jelenlegi nyilvános vezeték nélküli internetes szolgáltatás a városházán, néhány közkönyvtárban, a főiskolán, az egyetemi campus területén, a diákotthonokban és a városközpont nyilvános terein bárki számára rendelkezésre áll
Bár további fejlesztések várhatók, említést érdemel, hogy a lakónegyedekben nem tervezik a további kiépítést. A hálózatot ugyanis kifejezetten arra az igényre tervezték és építik ki, amikor is az ember az otthonától történetesen távol van, és a munkahelyéről sem éri el a világhálót. Ily módon a turistáknak is sikerül Ouluban internethez jutniuk, nem szükséges bejelentett oului lakosnak sem lenni.

(Kránitz Lászlóné)

06/133

LIMAM, Latifa: La réalité financière des bibliothèques municipales des villes moyennes de France: quelles marges de négociation? = Doc.Bibl. 51.vol. 2005. 3.no. 185-191.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Közepes méretű francia városok könyvtárainak pénzügyi lehetőségei: van-e mód „manőverezésre"?

Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Városi könyvtár

Egy közművelődési könyvtár léte és működési feltételei elsősorban az illető várostól függnek, ezért sorsdöntő kérdés, hogy a megválasztott tisztségviselők hogyan viszonyulnak a könyvtárhoz. Ám a könyvtár és a számára nyújtandó anyagi források nem függhetnek pusztán a megválasztott városi vezetők politikai orientációjától vagy akaratától – a könyvtárak működést befolyásoló szereplők és politikai irányzatok sokfélék lehetnek.

(Autoref.)

06/134

AHTI-HOKKA, Ritva: Sata miljoona liika vai liian vähän = Kirjastolehti. 98.vsk. 2005. 6.no. 5.p.

Messukylä – a finn helytállás könyvtári példája Avagy mi lesz a finn könyvtári hálózat sorsa?

Fiókkönyvtár; Iskolai könyvtár; Községi könyvtár; Megszűnés -könyvtáré

1865-ben Messukylä (Észak-Häme tartomány) kicsiny könyvtárának „könyves szekrénye" évente mintegy 10 alkalommal „nyitott ki." Ezen könyves szekrényke olyan kincseket is magában rejtett, melynek kikölcsönzése, elolvasása csodaszámba ment a helybeli olvasóközönség körében.
A múlt évben a közkönyvtárakat kb. 66 milliószor vették igénybe a felhasználók. A kívülről történő hálózati hozzáférések száma pedig 41 millió volt.
A fent említett falucska nem létezik már – Tamperé-hez csatolták, – de a Messukylä Könyvtár igen. Kiemelkedő és sokoldalú iskolai könyvtár, élénk forgalommal és szakmailag kvalifikált könyvtárosi személyzettel. 2005-ben ünnepelték a könyvtár kereken 140 éves fennállását. Vajon ki állítaná, hogy a Messukylä nevű kis település azért szűnt meg, mert nem lakatolta le időben a falu könyvtárát? Vagy hogy történetesen a könyvtár „felzabálta" volna magát a települést?
Sok finn településen ebben a pillanatban is azon ügyködnek, hogy mi módon zárhatnák be a fiókkönyvtárakat. Nyilvánvaló a tény, hogy Finnország sem tudja eltartani a kiskönyvtárak jelenlegi számát, a mintegy ezerre tehető fiókkönyvtárat. Hiszen Finnországban mindenki tud olvasni, a közművelődés, népművelés szempontjából nincs többé szükség a könyvtár intézményére – mondják. Sőt, a finnek egyre jobban tudnak olvasni a számítógépük segítségével otthon is, netán egészségügyi centrumok aulájában várakozva, vagy bárhol, ahol van számítógép. Lehet olvasni még a finn köztévé (YLE) segít-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ségével is, mely kiváló oktatási programokat kínál műsoraiban. Érdemes-e tehát épületeket fenntartani pusztán a könyvek kedvéért? – erről vitázik nap mint nap egy úgynevezett illetékes, vagyis szakember és egy hivatali alkalmazott a nyilvánosság előtt.

Nyomon követte a Kirjastolehti is, hogy vajon megmenekül-e Savonlinna városi könyvtára két fiókkönyvtárának tervezett bezárásával. Vajon mekkora összegek folynak be ezáltal? Savonlinna városa két hét kényszerpihenőre küldte a könyvtár alkalmazottait. A könyvtárosok bérszínvonalának ismeretében nehéz elhinni, hogy ez az intézkedés sokat lendített a város gazdálkodásán.

Könyvtári szolgáltatásokat igen sokféle módon lehet kínálni. A mozgókönyvtárak már általánossá váltak, a hálózati ügyintézés fejlődik. A finn ember amúgy is maga a homo mobilis, vagyis az a fajta mozgékony személy, aki csak beül az autójába, és több tíz kilométert autózik, hogy megkaphasson valamit.

Megérhetjük még, hogy valamelyik nagyobb könyvtár lesz a jövőben „a" központi könyvtár, ahová majd kedvezményes buszkirándulásokat szerveznek – vizionál a szerző némi iróniával. Ez a látomás, vízió azonban cseppet sem szívderítő. Mert ebből a könyvtárból ugyanis száműzve látszik a nemes idea, miszerint a könyvtár ma is egyfajta kulturális találkozóhely és a kulturális időtöltés nemes színtere, melyet a milliós nagyságrendű felhasználói számadatok is sokatmondóan bizonyítanak. Amennyiben az ország 20 nagyrégióra történő tagolása megvalósul, feltételezhető, hogy a jelenlegi könyvtári szolgáltatások meg fognak szűnni. Valószínűsíthető, hogy az ún. logisztikai osztályok válnak a leghatalmasabb egységekké a még megmaradt könyvtárakban.

Ezért is kellene a könyvtárügy területén elkezdeni az érdemi vitát a jövő konkrét alternatíváiról. Nagyon fontos lenne, hogy maguk a könyvtárosok döntsenek a fejlesztés irányáról, hogy ne kerüljenek majd abba a helyzetbe, hogy kívülről diktált követelményeket kényszerüljenek a gyakorlatban megvalósítani

Ideje elkezdeni a következő évtized működési stratégiájának felépítését, pl. az iskolai könyvtárak hálózati stratégiájának újragondolásával. Más működőképes szervezetekkel is egyesülhetnének a könyvtárak. El kell gondolkodni azon is, hogyan lehetne a jelenlegi könyvtári hálózatot rugalmasan és könnyen átalakítani a kor kihívásainak megfelelően.

Egy norvég könyvtárkutató szakember számításai szerint a jövő könyvtára el fog férni egy jópofa dobozban, ahová majd bepréselik az összes adathalmazt. S akkor már nem lesz szükség arra sem, hogy bezárják a könyvtárat arra az esetre, ha a „beázás" fenyeget – zárja pesszimista hangvételű cikkét a szerző.

(Kránitz Lászlóné)

Lásd még 113, 135, 160, 167, 173, 188-190

Tudományos és szakkönyvtárak

06/135

GABEL, Gernot U.: Neue Attraktion in der „Welthauptstadt des Buches". Die „Grande Bibliothèque" in Montréal ist eine Kombination aus Stadt- und Landesbibliothek = BuB. 57.Jg. 2005. 10.no. 726-729.p.

A montreali „Grande Bibliothèque" városi és tartományi könyvtár kombinációja

Könyvtárépület; Nemzeti könyvtár; Városi könyvtár

A történelmi tények ismerete magyarázza, hogy miért van Kanadában egy tartományi városnak, Montrealnak (Québec tartomány) nemzeti könyvtára.

A Szent Lőrinc folyó mellékén annak idején letelepedett francia közösség az angol nyelvi többségű Kanada tartományává vált, és az ottawai állami vezetés a 19. században itt is az angolt tette hivatalos nyelvvé. A 90 százalékban francia

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyelvű és francia öntudatú Québec tartomány azonban kultúrája megőrzésére törekedett, s felhasználta a lehetőséget, mikor a 19. század első felében az állam (anyagi okokból) kivonult az oktatásból és a kulturális életből, átengedve azt a katolikus egyháznak. A Montreal lakóinak lelki gondozását átvevő Szent Sulpice rend 1844-ben francia nyelvű könyvtárat alapított Oeuvres des bons livres néven. A régi városrészbe helyezett könyvtár azonban az idők múltával egyre kevésbé tudta kielégíteni a fejlődő modern várost. Az amerikai könyvtárak mecénása, Andrew Carnegie felajánlott Montrealnak 150 ezer dollárt egy új épület létrehozásához és public library létesítéséhez, a klérus befolyása alatt álló városvezetés azonban ajánlatát visszautasítva maga hozott létre egy új könyvtárat. Az 1915-ben megnyíló új intézmény a Bibliothèque Saint-Sulpice nevet viselte Az egyetemi negyedben, pompás új szecessziós épületben 80 ezer kötet várta az olvasókat. A gyarapodás nagyrészt franciaországi vásárlások útján történt, a könyvtár a francia kultúra őrzőjének szerepét vállalta; az 1920-as évek gazdasági válsága azonban váratlanul tönkretette az új intézményt. 1917-ben alakult ugyan egy városi könyvtár is, ez azonban bibliofil gyűjtemény volt, a növekvő és iparosodó város új igényeinek egyáltalán nem felelt meg.

Az 1960-as évek „csendes forradalma" után – ami a várospolitika függetlenedését is jelentette az egyházi befolyás alól – a franko-kanadai könyvtári szövetség (Association Canadienne des Bibliothécaires de Langue Française) egyre határozottabban szorgalmazta egy Québec tartományi „nemzeti" könyvtár megszervezését. A városvezetés elfogadta a javaslatot, és 1968-ban formálisan megkezdte működését a „Bibliothèque Nationale du Québec" (BNQ).

A két régi épületben működő, (majd egy harmadikat is kapó) könyvtár kiemelt feladata a „Laurentiana" (a név a Szent Lőrinc folyóra utal) létrehozása volt: retrospektív kiegészítésekkel is meg kellett teremteni a québeci kiadású vagy Québecre vonatkozó művek teljességre törő gyűjteményét, létrehozni a „nemzeti" bibliográfiát (Bibliographie du Québec) és folyóirat-repertóriumot. A könyvtár épületgondjának megoldására 1996-ban ideiglenes megoldás született: egy volt cigarettagyár épületében 20 ezer négyzetméterhez jutott az intézmény; ami lehetővé tette ugyan a zavartalan működést, de a közönség számára nem nyújtott vonzó megjelenést.

A régi gyárépületbe való beköltözéssel szinte egy időben megindult az új, „nagy könyvtár" tervezése is. (Az ekkor megvalósuló párizsi Nemzeti Könyvtár példaképe is inspirálta a „Grande Bibliothèque" gondolatát.) Új könyvtári koncepció alakult ki: a nemzeti könyvtári és a korszerű városi könyvtári funkciókat egyaránt megvalósító intézmény terve. 1998-ban parlamenti döntés született az új épület létrehozásáról, 2001-ben megkezdődött a város központjában levő Palais du Commerce lebontásával az építkezés. A kivitelezésre a vancouveri Patkau építész team kapott megbízást. A könyvtár létrehozása 141 millió kanadai dollárba (70 millió euró) került.

Az új könyvtár az állami egyetem közelében, vonzó egyetemi negyedben kapott helyet, közvetlenül kapcsolódva egy metróállomáshoz is. Föld alatti parkolója 400 férőhelyes. Az épület 33 ezer négyzetméteres alapterületének egyharmadán a nemzeti könyvtári feladatkörű Laurentiana helyezkedik el, kétharmadán a nyilvános városi könyvtár. A hatalmas üvegfalakkal világossá tett épület egy óriási irodalmi üzletházhoz hasonlít.

- A metró szintjén helyezkedik el az aktualitások és újdonságok böngészdéje, ez a hét minden napján éjfélig látogatható. (Az egész intézmény hétköznapokon este tízig, szombaton ötig.) Ezen a szinten van a 70 ezer dokumentummal rendelkező gyerekkönyvtár és 50 ezres állománnyal a vakok könyvtára.
- A második szinten a gazdasági élet irodalma és a munkaközvetítő központ található valamint egy speciális Kanada-gyűjtemény,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

melynek célja képet adni a bevándorlóknak befogadó országukról.
- A harmadik szinten helyezték el a történelem és a társadalomtudományok irodalmát,
- a negyediken a nagy zenei részleg foglal helyet.

A könyvtár állománya mintegy négymillió dokumentum, ebből 1,2 millió a könyv, 350 ezer kötet a nemzeti örökség, a Laurentiana része, ezeket csak helyben lehet olvasni, tíz éven belül azonban ezt az egész állományrészt digitalizálni fogják, hogy Québec lakói bárhol és bármikor hozzájuk férjenek.

A könyvtárban 2500 személy részére van ülőhely, 400 számára PC használati lehetőség. Az intézmény használata díjtalan. Az első héten a könyvtárat 63 ezren keresték fel, a beiratkozott használók száma 110 ezer.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 143

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

06/136

MAYNARD, Sally - DAVIES, J. Eric: Metrics for schools' and children's services: a ten year retrospective = VINE. 35.vo. 2005. 4.no. 196-209.p. Bibliogr.

Iskolai és gyermekkönyvtári szolgáltatások az utóbbi tíz évben

Felmérés; Gyermekkönyvtár; Iskolai könyvtár; Statisztika [forma]; Szolgáltatások

Valamely nemzet hosszú távú elkötelezettségét a kultúra, az olvasás és a tanulás iránt jól jelzi, mennyit fordít a gyermekek könyvtári és tájékoztatási ellátására. A jelen cikk a brit helyzetet kívánja bemutatni, némi nemzetközi kitekintéssel. Kérdőíves felmérést végeztek az ország összes közkönyvtári hatóságának és iskolai könyvtári szolgáltatásának bevonásával. A kérdőíveket elektronikus úton juttatták el a résztvevőknek. Az elmúlt tíz évben az információhordozók természete lényegesen megváltozott, a választék kibővült. A számítógép átalakította a gyerekek egymás közötti kommunikációját, és ma már szinte az „egész világ", beleértve a könyveket is, a bevásárlóközpontokban is megvásárolható. Ebben a helyzetben fontos feladat hárul a gyermekkönyvtárakra, csak az a kérdés, hogy képesek-e elég gyorsan reagálni a változásokra.

(Autoref. alapján)

06/137

GABEL, Gernot U.: Die Kinderbibliotheken „L'Heure Joyeuse" in Belgien und Frankreich = Bibliotheksdienst. 39.Jg. 2005. 10.no. 1217-1221.

A „L'Heure Joyeuse" gyermekkönyvtárak Belgiumban és Franciaországban

Gyermekkönyvtár; Könyvtártörténet -nemzeti

Franciaország és Belgium közvetve az első világháborúnak köszönheti első korszerű gyerekkönyvtárait.

A 20. század első felében ezekben az országokban a közkönyvtárak elenyésző kivételtől eltekintve csak a felnőttekre voltak tekintettel. Ugyanakkor az Egyesült Államokban már az 1890-es években kialakult és elterjedt a modern gyerekkönyvtár intézménye, 1900-ban az Amerikai Könyvtáros Egyesületnek már gyerekkönyvtári szekciója is alakult. A gyerekkönyvtár ügyét itt lelkes apostolok vitték előre.

1917-ben a háború sújtotta Észak-Franciaországba és Belgiumba az amerikai fegyveres erőkkel együtt segélyszervezetek is érkeztek, hogy a pusztítások helyreállításában segítséget nyújtsanak. Egyes segélyszervezetek a gyerekkönyvek ill. gyerekkönyvtárak terén kívántak segítséget nyújtani, pl. az „Amerikai Bizottság az Elpusztított Területek Megsegítésére" (Comité Américain pour les Régions Dévastées, CARD), a Gyerekkönyvtári Bizottság, a Könyvbizottság (Book Committee).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Brüsszel városa és a Book Committee között megállapodás jött létre: a város helyiséget biztosít, a Bizottság gyerekkönyveket és felszerelést ad egy gyerekkönyvtár létrehozásához. Így jött létre 1920-ban Brüsszel első modern gyerekkönyvtára. Az intézmény „L'Heure Joyeuse" (vidám órák) nevet viselte, két fiatal könyvtárosnőjét az amerikai kollégák képezték ki. Az 1920-as években Brüsszelben még három, a második világháború kitöréséig még további négy hasonló gyerekkönyvtár jött létre. Mind a „L'Heure Joyeuse" nevet viselte és hasonló elvekre épült: ingyenesség, szabadpolc, gyerekekhez méretezett bútorzat, olvasóterem, gyerekfoglalkozások.

A belgiumi sikereken felbátorodva a Book Committee Franciaországra is ki akarta terjeszteni működését. A párizsi városvezetés azonban, miután befolyásos francia könyvtárosok elutasították a gyerekkönyvtár eszméjét, 1922-ben visszautasította a felajánlott segítséget. Végül is a párizsi városi könyvtár vezetőjének érvei alapján mégis megszületett a megállapodás: a város megfelelő helyet biztosít (Párizs központjában, a Quartier Latinban), a Bizottság 2 ezer gyerekkönyvet és speciális gyerekkönyvtári bútorzatot ad. 1924-ben megnyílt az ugyancsak L'Heure Joyeuse néven működő könyvtár az 5-17 éves látogatók számára.

Az új könyvtár ellentétes véleményeket és éles vitákat váltott ki. Az új, szabadpolcos gyerekkönyvtárakban a könyvtárosok együtt tevékenykedtek a gyerekekkel, a pedagógusok egy része a nevelői auktoritást látta veszélyben. A francia iskolarendszer elkülönítette a fiúkat és lányokat, az új gyerekkönyvtárak koedukáltan működtek. Ráadásul a L'Heure Joyeuse-ökben a legkülönfélébb társadalmi rétegek gyerekei voltak együtt, az új intézmény nemcsak pedagógiai, hanem szociális kísérletnek is számított. Végül azonban a francia könyvtárak egyik általános felügyelője 1930-ban az ügy mellé állt, és felszólította az ország legnagyobb városi könyvtárainak igazgatóit a példa követésére. 1934-1943 között sorra alakultak az ugyancsak L'Heure Joyeuse nevet viselő gyerekkönyvtárak.

Az első párizsi mintakönyvtár 1974-ig eredeti helyén működött, azóta annak közelében kapott egy sokkal tágasabb helyet. Ma a párizsi városi könyvtár fiókja. Az idők során Franciaország legnagyobb gyerekkönyvtárává vált, állományának része lett a régi francia és külföldi gyerekkönyvek gyűjteménye, amely 1977 óta mint történeti gyerekkönyvek részlege működik, a 18 századtól induló anyaga 35 ezer gyerekkönyvet tartalmaz.

(Katsányi Sándor)

Egyéb könyvtárak

06/138

TANEWSKI, Paweł: Biblioteka polska w Londynie (wczoraj, dziś, jutro?) = Poradnik. Bibl. 2005. 11.no. 11-15.p. Bibliogr.

Lengyel könyvtár Londonban

Feladatkör; Kulturális kapcsolatok; Külföldön fenntartott könyvtár

London a második világháború óta a lengyel emigráció fontos központja. A háború után mintegy 160 ezer lengyel élt Nagy Britanniában, ebből 40 ezer Londonban. A rendszerváltás után, immár az Európai Unió tagjaként 300 ezerre növekedett azoknak a száma, akik itt keresnek jobb megélhetési lehetőséget.

Természetes, hogy e jelentős létszámú lengyel kolónia üzleteket, múzeumot, klubot, templomokat és könyvtárat tart fenn. A londoni Lengyel Könyvtárat 1942-ben alapította a Vallás- és Közművelődésügyi Minisztérium. A könyvtár előkelő körzetben, a Buckingham Palota közelében helyezkedett el. Első vezetője Maria Danilewicz polonista lett, aki a háború előtt a varsói Nemzeti Könyvtár munkatársa volt, majd

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1939-ben a párizsi Lengyel Könyvtárba került. A háború idején a könyvtár fő feladata az olyan dokumentumok (aprónyomtatványok, plakátok, kéziratok, fényképek) gyűjtése volt, amelyek a politikai emigráció történetét, tevékenységét dokumentálták. Ebben az időben a könyvgyűjtemény is jelentősen gyarapodott, ugyanis a háborús veszteségeket szenvedett könyvkereskedések, antikváriumok igen olcsón juttattak könyveket a könyvtárak számára, és jelentős adományokat kapott a könyvtár az emigránsoktól is. 1945-re az állomány 15 ezer kötetet számlált. A háború után a britek nem ismerték el a kommunista lengyel kormányt. A bevándorló tömegeknek azonban még nagyobb könyvtárra volt szükségük, amely kiegészült a felszámolt emigráns kormány gyűjteményével, további 11 ezer kötettel. A kommunista fordulat ellenére a Lengyel Könyvtár 1946-ban 14 ezer kötetet ajándékozott öt lengyelországi egyetemi könyvtárnak.

A háború utáni években a Lengyel Könyvtár egyben főiskolai könyvtára volt a „Polish University College"-nak, és így hozzájárult több ezer lengyel oktatásához és életlehetőségeinek megteremtéséhez. 1953-ban a brit kormány meg akarta szüntetni a főiskolát és vele együtt a 60 ezer kötetes könyvtárat is, ám a lengyel kolónia 21 ezer aláírással ellátott petíciója nyomán elállt szándékától, és továbbra is vállalta az intézmények részleges finanszírozását. Ebben az évben a könyvtár átköltözött Kensingtonba, egy olyan épületbe, amely reprezentációra alkalmasabb volt, mint könyvtárnak. Ennek ellenére 1976-ig itt működött. Közben, 1965-ben, ismét meg akarták szüntetni, de a Lengyel Társadalmi és Kulturális Központ vállalta további működtetését. 1977-ben ennek az intézménynek az új épületébe költözött át a könyvtár, Hammersmith kerületbe. 1973-ban Maria Danilewicz lemondott könyvtárvezetői tisztségéről. Utóda az egykor távol-keleti kadétiskolába járt Dr. Zdzisław Jagodziński, történész, bibliográfius, publicista lett.

A lengyel politikai ellenzék a hetvenes évek végén kezdte el keresni a második nyilvánosság lehetőségét. A Lengyel Könyvtár Jagodziński vezetésével az emigráns könyvkiadás élére állt, és jelentős részt vállalt a szamizdat kiadványok Lengyelországba való eljuttatásából. Az emigráns irodalom legfőbb gyűjtőhelye lett. A kilencvenes évek elejére 115 ezer könyv, 950 kézirat, 40 ezer fénykép, 14 500 exlibris és több mint 4000 folyóirat alkotta az állományt.

Ma már egyre kevesebben képviselik a régi, katonai emigrációt. A többség rövid időre jön Londonba „kenyeret keresni", általában csak a templomban találkozik honfitársaival, és nem kíván „gyökeret verni". Nem az egykori „lengyel" negyedben, a Hammersmithben telepszenek meg, hanem szétszórva. Lehet, hogy a Lengyel Könyvtárnak fontos szerepe lenne a régi és új kivándorlók közötti kapcsolatteremtésben. A könyvtári marketing új eszközeivel kell olvasókat és adományozókat megnyernie, és továbbra is gyűjtenie kell az egyre fiatalodó londoni lengyelek mindennapjait tükröző dokumentumokat.

(Orbán Éva)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

06/139

MITTLER, Elmar: The DFG national research collection system (Sondersammelgebietssystemplan - SSG) for print and electronic publications = LIBER Q. 15.vol. 2005. 3/4.no.

A Német Kutatási Társaság országos gyűjtőköri programja (Sondersammelgebietssystemplan) nyomtatott és elektronikus dokumentumokra

Internetcím: http://liber.library.uu.nl/

Dokumentumszolgáltatás; Egybehangolt állományalakítás; Hatékonyság; Portál; Tudományos és szakkönyvtárak

A *Deutsche Forschungsgemeinschaft* (DGF) elődje 1948-ban (a világháborús veszteségek és az ország megosztottsága okán) indította el azt a könyvtári állománygyarapítási programot melynek célja (ma is), hogy minden, kutatói érdeklődésre számos tartó műből legyen egy példány legalább egy német könyvtárban.

A szervezeti séma egyszerű volt: megkeresni a legjelentősebb gyűjteményeket; a legerősebb gyűjteményű könyvtárt anyagilag támogatni a külföldi (szak)irodalom beszerzésében; felkérni a könyvtárt, hogy vállalja a felelősséget a külföldi anyagok (és a teljes német kiadványtermés) beszerzéséért és a gyarapításhoz, feldolgozáshoz könyvtárközi kölcsönzéshez szükséges személyzet biztosításáért. Több mint húsz vezető német könyvtár és számos kisebb szakkönyvtár kap támogatást ily módon a szakgyűjteményi rendszer kialakítása érdekében. Az elmúlt 50 év folyamán néhány szakterületet országos központi könyvtárak (orvosi, műszaki, közgazdasági) vettek át, a német újraegyesítés pedig új résztvevőket hozott a rendszerbe. A tárgykörök és a támogatások megosztása meglehetősen komplex feladat, hiszen el kell kerülni a duplumok finanszírozását, de (egy jól szervezett könyvtárközi kölcsönzési rendszerrel a háttérben) a rendszer meglehetősen jól működik.

A *Sondersammelgebietssystemplan* (SSG) elnevezésű rendszer tagkönyvtárainak munkacsoportja statisztikája szerint 2003-ban a DGF fizette az állománygyarapítási program költségeinek 63%-át (ha a személyzeti költségeket is figyelembe vesszük, az arány megfordul: a könyvtárak viselik az összköltség 68%-át). A rendszernek természetesen hátrányai is vannak. A kiadványok mennyiségének és árának növekedése miatt vizsgálják a költségcsökkentés lehetőségeit. Ennek nyomán megállapították, hogy a támogatott gyűjtemények között nincs jelentős átfedés, ugyanakkor egy másik vizsgálat kimutatta, hogy a vizsgált szakterületeken a monográfiák 19,7-41,5%-a, a folyóiratok 18,2-54%-a volt egyedi. Ugyanakkor a szakgyűjteményekkel rendelkező könyvtárak a kölcsönzési kérések mindössze 23,8%-át elégítették ki; számos, az SSG körbe nem tartozó könyvtár is nyújt könyvtárközi kölcsönzéssel szakirodalmi anyagot; az olvasók általában nem ismerik saját szakterületük SSG könyvtárát. Az SSG könyvtárak mind a hierarchikus (helyi, regionális, országos gyűjtemények) könyvtárközi kölcsönzési rendszerben (ahol az „utolsó lehetőséget" jelentik), mind a SUBITO elnevezésű elektronikus dokumentum-ellátási rendszerben részt vesznek. (Ez utóbbiban mintegy 30 könyvtár kínál – csekély könyvtári közreműködéssel, közvetlenül a végfelhasználóhoz küldött – elektronikus dokumentumokat. Költségei ugyan magasabbak, mint

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

a könyvtárközi kölcsönzésé, azonban sokkal gyorsabb.)
A jövőt tekintve szükségesnek látszik a skót SCONE, vagy az OCLC/LACEY alapján valamiféle gyűjtemény-megfeleltetési stratégiát kimunkálni. Az e-folyóiratok terén törekedni kell az országos szintű licencszerződések megkötésére (először 2005-ben sikerült négy nagy SSG könyvtárnak 18 adatbázisra országos licencmegállapodást kötnie). A virtuális könyvtárak fejlesztésében az SSG könyvtárak egyrészt a *DigiZeitschriften* („a német JSTOR") számára digitalizálják folyóirataikat, másrészt a *Vascoda* tudományos portálon belül nyújtják szolgáltatásaikat.

(Mohor Jenő)

06/140

VOORBIS, Henk: Cooperative collection management int the humanities in the Netherlands = LIBER Q. 15.vol. 2005. 3/4.no.

Együttműködés a humán tudományi állománygyarapítás területén Hollandiában

Internetcím: http://liber.library.uu.nl/

Egybehangolt állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Kutatás információellátása; Nemzeti könyvtár; Szakirodalom -humán tudományi; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Az áremelkedések és a kiadványok mennyiségének növekedése következtében a holland könyvtárak is szembesültek a beszerzés nehézségeivel. Ennek nyomán 1996-ban felbecsülték a tudományos és felsőoktatási könyvtárak állományát (a „nemzeti gyűjteményt"). Módszerül a német *Sondersammelgebietssystemplan* (SSG, lásd a 139.sz. referátumot) rendszer tagkönyvtárainak gyarapodásával való összevetést választották, és megállapították, hogy a német könyvtárak adott beszerzéseinek még 45%-a sincs meg Hollandiában.

Az eredmények rámutattak arra is, hogy az egyes könyvtárak hogyan egészítik ki egymást: a legerősebb holland teológiai könyvtár csak 22%-ot, az országosan összesített állomány viszont 49%-os arányt mutatott. Ha viszont azt is vizsgálták, hogy a hiányzó művek mennyire relevánsak a holland kutatók számára, kiderült, hogy a releváns művek több mint 60%-a megvan a holland könyvtárakban is. A humán tudományok tekintetében a releváns könyvek 63,3%-a, a releváns periodikumok 52,4%-a, azaz az összes releváns kiadvány 58,9%-a megtalálható volt a holland könyvtárakban is. Mivel a többi tudományterülethez képest ez volt a legalacsonyabb arány, a holland tudományos kutatási szervezet (NWO) 1998-2000-re több mint 2,2 millió eurós támogatást adott a humán tudományok állománygyarapítására. Az ennek felhasználására kidolgozott projektben hat egyetemi és a nemzeti könyvtár vett részt.
Az összesen 38 szakterületet az intézmény oktatási kötelezettségének és beszerzési keretének figyelembevételével osztották fel úgy, hogy egy-egy szakterületnek lehetőleg egy könyvtár legyen a felelőse. A gyarapítási keretet csak Hollandiában még meg nem lévő dokumentumok beszerzésére fordíthatták, ezen belül a könyvtár könyvet, folyóiratot, elektronikus dokumentumot egyaránt beszerezhetett. A támogatott könyvtárt terhelték a feldolgozás, tárolás, és a könyvtárközi kölcsönzésre bocsátás, valamint a többi szakterület (amelyeknek nem lett országos felelőse) gyarapítása szinten tartásának költségei. A két év alatt 37660 publikációt szereztek be.
Az NWO 2001-2004 között újabb közel 2,5 millió eurós támogatást nyújtott (melyhez az egyetemek további 680670 euróval járultak hozzá), és a korábbi tapasztalatok alapján néhány változtatást is végrehajtottak, finomítottak a keretek elosztásán, néhány szakterület gazdát cserélt, és nagyobb erőfeszítéseket tettek az elektronikus források licencelésére.
A két ciklus eredményeit vizsgálva kitűnt, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

míg a friss kiadványok beszerzése mind a társadalom-, mind a természettudományok esetében csökkent, a humán tudományok esetében növekedett. Az első két évben viszonylag magasabb volt a korábbi kiadványok aránya (pl. 1960 előtti 1,3%, 1991-1995 közötti 17,7%), a pótlások nagy része ezzel meg is történt (a második ciklusban 0,8 illetve 2,9%-ra csökkent), viszont 30%-ot tett ki az 1996-2000 közötti, és 63,7%-ot a 2000 utáni megjelenésű publikációk beszerzésének aránya. Az értékelés kérdőíves illetve interjús vizsgálatokkal kiterjedt a szakreferens könyvtárosok és a humán tudományi kutatók véleményére is.

A legfontosabb megállapítások szerint a nemzeti gyűjtemény sokfélesége jelentős mértékben növekedett, és mind a könyvtárosok, mind a kutatók véleménye szerint ebben nagy szerepet játszott a projekt. A kiadványok mennyiségének folyamatos növekedésére tekintettel elengedhetetlenül fontos a projekt folytatása. Szükség van néhány további változtatásra: lehetővé kellene tenni egyes esetekben második példány beszerzését is a projekt terhére, és nagyobb figyelmet kell fordítani az angol és holland mellett más nyelvű dokumentumok beszerzésére. Mind a tanszékeknek, mind az egyéni kutatóknak több ismerettel kell rendelkezniük a projektről általában, és a beszerzési javaslattétel lehetőségéről különösen. Az értékelő tanulmány alapján az NWO úgy döntött, hogy 2005-2006-ra, harmadik ciklusban is finanszírozza a projektet, melynek 2,2 millió eurós keretét 70%-ban az NWO, 30%-ban az egyetemek biztosítják.

(Mohor Jenő)

06/141

WAGNER, A.Ben: Take the „e-only" test = Libr.J. 130.vol. 2005. 19.no. 36-37.p.

A „Csak elektronikus" teszt: készen áll-e a könyvtár arra, hogy a folyóiratoknak csak az elektronikus változatát rendelje meg?

Elektronikus folyóirat; Folyóirat-előfizetés

A költségvetési keret és a raktárak szűkös volta, valamint a hét minden napján hozzáférhető (24/7) szakirodalom iránti igény egyre több könyvtárat késztet arra, hogy folyóiratait csak elektronikus formátumban fizesse elő. Számos vita és cikk foglalkozik e megoldás előnyeivel, költségével és kockázataival. Ez az írás két olyan segédeszközt (kérdőívet) ismertet, amely segítségével gyorsan eldönthetjük, érdemes-e lemondani egy adott folyóirat nyomtatott változatát az elektronikus javára. Az első gyorsteszt (*quick screen*) fejlécből – a kiadó neve, a folyóirat címe – és öt rövid kérdéscsoportból áll:

1. *Van-e lehetőség kizárólag az elektronikus változat előfizetésére?* (Igen / Nem)
   Nemleges válasz esetén állj!
2. *Adnak-e kedvezményt, ha csak az elektronikus változatra fizetünk elő?*
   (Igen / Nem)
   Nemleges válasz esetén állj!
3. *A tartalom tulajdonlásának lehetőségei:*
   A) A régebbi évfolyamok __ év múlva ingyenesen elérhetők az interneten
   (Igen / Nem)
   B) A régebbi évfolyamok megvásárolhatók
   (Igen / Nem)
   __ A kiadó honlapján elérhetők vagy
   __ fizikai hordozón (CD-ROM/DVD) évente megkapja az előfizető.
4. *A tartalomhoz való folyamatos hozzáférés biztosítása*
   __ Harmadik fél tükörportálján
   __ Letéti megállapodás
   __ A szerződés nyelve
   Egyéb _____
5. A kulcskérdés: *Ha tíz évig előfizetünk egy e-folyóiratra, aztán lemondjuk, mi lesz ezzel a tíz évfolyammal?*
   __Nem érhetők el többé.
   __ A kiadó honlapján ingyenesen elérhetők.
   __A kiadó honlapján csekély összegért elérhetők.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

__ Kérésre a kiadó megfelelő formátumban elküldi.

A második kérdőív (*Journal Publisher Evaluation Sheet*) valamivel hosszabb: 13 rövid kérdésre kell választ adni, majd ezeket pontérték alapján három oszlopba besorolni. (Pl. a régi évfolyamok lemondás esetén elérhetők-e, a kiadó típusa, a könyvtár/kiadó viszonya, megtakarítás mértéke, a könyvtárközi kölcsönzés lehetséges-e stb.) Az ív kitöltése után gyorsan kiderül, hogy a folyóirat elektronikus változatára való áttérés biztonságos-e, bizonytalan-e vagy nem ajánlott. A legfontosabb szempont, hogy hosszú távon elérhető legyen a tartalom, és hogy az elektronikus változat egyenértékű-e a nyomtatottal.

A leírt tesztek jól segíthetik a döntéshozatalt, de nem igazi objektív mérőeszközök – a végső szót a gyarapító könyvtárosoknak kell kimondaniuk!

(Murányi Lajos)

06/142

RONCEVIC, Mirela: The e-ref invasion = Libr.J.Suppl. 130.vol. 2005. 19.no. 8-13.p.

Átveszik-e az elektronikus tájékoztató eszközök a hagyományos kézikönyvek helyét?

Állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Közművelődési könyvtár; Referensz; Segédkönyv, kézikönyv

Az egyik michigani közkönyvtárban a tájékoztató szolgálat munkatársai a kézikönyvtár számos darabját kivonják, és az elektronikus dokumentumoknak csinálnak helyet, de ezt látni New Yorkban és Georgiaban is. Mindez arra utal, hogy bevonultak a könyvtárakba az elektronikus dokumentumok: egyre több olvasó hálózati adatbázisokban kíván tájékozódni. Védhetjük a könyveket, de nem tagadhatjuk, mennyivel előnyösebb sokszor az elektronikus dokumentumok használata. A kép elég vegyes most még: nem tisztázódott, milyen legyen egy kézikönyvtári állomány ebben az átmeneti időszakban. (A szakmai konferenciákon ezekről a kérdésekről mindig telt ház előtt folyik a vita.)

A kiadók is különböző stratégiával reagálnak a helyzetre, és ez üzleti modelljeikben is tükröződik: némelyik szinte minden energiáját az elektronikus változatoknak szenteli (H.W. Wilson), egyesek elektronikus könyvekkel jelentkeznek (Thomson Gale), mások régebbi kiadványaikat digitalizálják (Greenwood, Routledge), megint mások hűek nyomtatott irányvonalukhoz (Sage Reference), ugyanakkor partnerként az elektronikus tartalomszolgáltatásban is részt vesznek. Ami közös, számolnak az új igényekkel.

A könyvtárosokkal folytatott beszélgetésekből kiderült, hogy továbbra is vásárolnak kézikönyveket, de közel sem annyit, mint azelőtt: részint a helyhiány, de főleg a szolgáltatás színvonala miatt (az elektronikus változat ugyanis „többet tud"). Ideális esetben a könyvtárak mind a két formátumban beszereznék a kézikönyveket, de ez nem megy: a szűkös gyarapítási keretek miatt nehéz döntéseket kell hozni. (Ha nem a hálózati források miatt, akkor a többi nem hagyományos dokumentum népszerűsége miatt jut kevesebb pénz könyvre, abból is a népszerű szépirodalomra.) Egyesek azért vesznek kevesebb nyomtatott dokumentumot, hogy több elektronikus forrásra jusson pénz, míg mások azért óvakodnak az elektronikus változattól, mert úgy érzik, nem kapnak elég egyenértéket a pénzükért.

A pénznek mindenki szűkében van, a kiadók is, hiszen egy komoly adatbázis kiépítése nem olcsó mulatság. Jelentős veszélyt – vagy inkább versenytársat – jelent a Google is számukra. Ugyanakkor több kiadó keresi a párbeszéd lehetőségét a könyvtárosokkal, hiszen elsősorban ők (és olvasóik) számára készülnek a kézikönyvek.

A cikk végkicsengése: a nyomtatott kézikönyvek sorsa lehet válságos, de a tájékoztató segédkönyvek kiadásáé és a tájékoztató könyvtáros szakmáé nem; a problémákat egymás kölcsönös

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megelégedésére kell megoldaniuk. (Talán az sem véletlen, hogy a cikkbe két oldalon a *Sage Reference* két többkötetes kézikönyvének, illetve a *Science Direct* online referensz anyagainak a hirdetése ékelődik...)

(Murányi Lajos)

Lásd még 156

Különgyűjtemények

06/143

CHO, Jin-suk: Schatzkiste voller Werke einer grossen Kulturnation. Die Koreasanmlung der Staatsbibliothek zu Berlin = Bub. 57.Jg. 2005. 10.no. 696-700.p. Bibliogr. 8 tétel.

Res. angol és francia nyelven

A berlini Staatsbibliothek Korea-gyűjteménye

Általános tudományos könyvtár; Ázsiai gyűjtemény

Brandenburgi Frigyes Vilmos választófejedelem, a Porosz Állami Könyvtár (a mai Berlini Állami Könyvtár elődje) alapítója fontosnak tartotta a Keletre vonatkozó ismeretek gyarapítását, ezért a könyvtár már a 17. század második felében megkezdte a kínai művek gyűjtését, megalapozva ezzel a később önálló részleggé váló Kelet-ázsiai Gyűjteményt. A gyűjtőkör pontos regionális határait csak később, 1922-ben határozták meg. A második világháború alatt a gyűjteményből 50 ezer kötetet különböző helyekre szállítottak el, 30 ezer kötet elveszett, 20 ezer kötet ma a krakkói Jagelló Könyvtárban található.

1951-től a Berlini Állami Könyvtár Kelet-ázsiai Részlege – együttműködve a Keleti Részleggel – az országos irodalomellátási rendszer részeként, országos feladatkörű különgyűjteményként működik a Német Kutatási Társaság megbízásából. Több mint egymillió kötete van, (ebből 700 ezer eredeti nyelven), gyűjtőköre: Japán, Kína (Hongkonggal együtt), Korea, Tajvan, Mongólia. Az évi gyarapodás 15 ezer kötet, 4 ezer kurrens folyóirat. Japán és Dél-Korea hivatalos kiadványait a könyvtár – tekintettel az országos szakkönyvtári feladatra – megkapja, más területekről vétel és csere útján gyarapodik. A Kelet-ázsiai Részleg nemcsak Németországnak, hanem Európának is a legnagyobb ilyen jellegű gyűjteménye.

A könyvtár két keleti gyűjteményrészlege közös olvasótermet tart fenn, 30 ezer kötetes kézikönyvtárral.

A Kelet-ázsiai Részleg viszonylag önálló egysége a koreai gyűjtemény. A koreai irodalom gyűjtésének története is messzire nyúlik vissza: 1883-ban a Német Birodalom és a Koreai Királyság barátsági szerződést kötött, utána évekig Koreában működött tanácsadó diplomataként Paul Georg von Möllendorff, akinek helyi vonatkozású hagyatéka a berlini Állami Könyvtárba került. A két ország kapcsolata az azóta eltelt 120 év alatt is eleven maradt. Ma a koreai gyűjtemény 65 ezer eredeti nyelvű könyvön kívül igen gazdag nyugati nyelveken írt anyaggal és 200 kurrens folyóirattal rendelkezik. Németországban öt egyetemen tanulnak a hallgatók koreanisztikát, további öt egyetemen a koreanisztika mint mellékszak vagy mint nyelv felvehető, így az Állami Könyvtár koreai gyűjteménye tíz kisebb intézeti könyvtár központjaként is működik.

A gyarapítás a korábbi időszakokban csak a nyelvészeti, irodalmi és helyismereti művekre terjedt ki, az 1960-as évektől azonban a társadalomtudományi és művészeti műveket is beszerzik, a Koreára vonatkozó jogtudományi irodalmat pedig a Berlini Állami Könyvtár, mint gyűjtőkörébe tartozót, nyugati nyelveken szerzi be. Jelentősek a régi útleírások, köztük a legrégibb, fametszetekkel illusztrált koreai úti beszámoló: Christoph Arnold: *„Három hatalmas birodalom, Japán, Sziám és Corea igazmondó leírása"* 1672-ből.

Újabban a kelet-ázsiai kutatások az egyes országok sajátságain túl elsősorban a közös

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

történeti, politikai, gazdasági és kulturális jellegre és a változások közös tendenciáira irányulnak. Ez a kutatói érdeklődés meghatározza a gyűjtemény munkáját is: az eredeti nyelvű művek és azok nyugati fordításain túl előtérbe került a nyugati szerzőktől származó, a térség problémáival foglalkozó művek beszerzése, valamint kiemelten gyűjtik a térségből származó, a szomszédos országok helyzetét elemző írásokat, pl. japán és koreai irodalmat Kínáról, kínai és koreai elemzéseket Japánról stb. (A japán nyelvű, Koreával foglalkozó irodalom azért is fontos, mert Korea japán megszállása alatt, 1910-1945 között a koreai nyelvű publikálás teljességgel tiltott volt.)

A dél-koreai irodalomhoz való hozzájutás a kereskedelmi csatornákon és jegyzékeken keresztül többé-kevésbé megfelelő. Igen sok művet kapnak ajándékba a „Korea Foundation"-től. (Ez kb. a Goethe Intézetnek megfelelő kultúraközvetítő szervezet.) Észak-koreai művet jelenleg kirívóan alacsony számban szereznek csak be, mert az itteni kiadók mozgásköre rendkívül korlátozott, túlnyomórészt politikai-ideológiai műveket adnak csak ki. E műveket korábban Hongkongon és részben Japánon keresztül szerezték be, most ez egy észak-koreai szállító cégen keresztül is lehetséges.

A gyűjtemény teljes anyagát digitális formában kívánják feltárni, e téren viszont sajátos nehézséget jelent a koreai írásmód. Gondot okoz a latin betűkre történő transzkripció: az egyes átírási szabályok (pl. a német könyvtárakban hivatalos szabvány és a koreai könyvkiadók által használt gyakorlat) eltérnek egymástól.

(Katsányi Sándor)

06/144

ALBANESE, Andrew Richard: Rarities online = Libr.J. 130.vol. 2005. 18.no. 40-43.p.

Könyvritkaságok digitalizálása amerikai egyetemi könyvtárakban

Digitalizálás; Egyetemi könyvtár; Különgyűjtemény; Régi és ritka könyvek gyűjteménye

A digitalizálás révén az eddig a kutatóktól is elzárt értékes kéziratok, könyvritkaságok és különgyűjtemények válnak, válhatnak közkincscsé. Az Egyesült Államokban fontos programok indultak több nagykönyvtárban, így a Columbia egyetemen (*Columbia University Libraries Digital Program*), a Stanford és a Cambridge egyetemen (középkori kéziratok digitalizálási projektje). A digitalizálás mellett legalább ilyen fontos a különgyűjtemények folyamatos gyarapítása is, a fontos gyűjtemények megszerzése, és a különgyűjtemények feltárása. A tudományos könyvtárak szövetsége (Association of Research Libraries, ARL) különgyűjteményi munkacsoportjának 1998-as felmérése szerint 100 könyvtárnak mintegy a harmadában nincs feltárva az állomány, és 44%-uk nem is enged hozzáférést a feldolgozatlan anyaghoz. 2003. évi konferenciájukon e gyűjteményeknek az interneten való eléréséről tanácskoztak, de a minimális rekordformátumra tett javaslat nem aratott elismerést. (Nem egyszerű annak az eldöntése sem, milyen szinten tárják fel az állományt: a gyűjtemény szintjén, a dokumentumok szintjén, vagy ezeket kombinálva.) Idő- és munkaigényes a tárolás, a megőrzés és a dokumentumok konzerválása is.

A cikk befejező része két fontos kezdeményezést ismertet. A Columbia egyetem könyvtára a jelentős régi könyv- és kéziratgyűjteménye mellett (500 ezer, illetve 28 millió egység) jelentős dokumentumanyagot tárol *oral history* gyűjteményében (pl. a szeptember 11-i eseményekről is), valamint a nemrég megszerzett emberi jogi (*Human Right Watch*) archívumában, melynek feldolgozása most kezdődött. Chicagóban az egyetem új projektje keretében jelentős elektronikus kéziratgyűjteményt fognak létrehozni 65 arab, etióp, görög, latin, örmény és szír kézirat (*Goodspeed New Testament Manuscript Collection*) digitalizálása révén, amely az interneten lesz elérhető a kutatók számára

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

(http://goodspeed.lib.uchicago.edu/).
Az utolsó oldalon egy keretes írásban – a fentiek illusztrálására – a szerző a Virginia egyetem (UVA) történelmi különgyűjteményének otthont adó, 2004-ben megnyitott új könyvtárat mutatja be.

(Murányi Lajos)

Feldolgozó munka

06/145

LEES, Janet: OCLC Registry of Digital Masters - Opportunities for European cooperation = LIBER Q. 15.vol. 2005. 3/4.no.

Az OCLC digitális alappéldány-nyilvántartása: lehetőség az európai együttműködésre

Internetcím: http://liber.library.uu.nl/

Bibliográfiai számbavétel; Dokumentumazonosítás; Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus dokumentum

A digitális könyvtárak működéséhez szükséges infrastruktúra lényeges eleme kell, hogy legyen a digitális „mesterkópiák" számbavétele, regisztrációja. Egy ilyen regiszter funkcionális követelményeinek összeállítására a digitális könyvtári szövetség (*Digital Library Federation* – DLF) 2001-ben hívott életre munkabizottságot, majd felkérték az OCLC-t a bizottsággal való együttműködésre, hogy a kifejlesztendő regisztrációs rekordok beépülhessenek az OCLC WorldCat-ba. Kezdetben a regiszter a nyomtatott eredetiről, állományvédelmi céllal készült digitális másolatok leírásait tartalmazta volna, később ezt kiterjesztették a digitálisan létrejött anyagokra is, beleértve a folyóiratokat.
A regiszterbe való bejelentéssel az intézmény azt jelzi, hogy a leírt anyagot szándékában áll hosszú ideig megőrizni és hozzáférési lehetőségét fenntartani. A regiszter rekordjai a meglévő leírási szabványokon alapulnak, kiegészítve a digitalizálásra és a hozzáférésre vonatkozó adatokkal. Mivel a regiszternek az OCLC „ad szállást", a MARC21 formátumot használják, de ez nem zárja ki a más formátumokról (pl. UniMARC, DublinCore) való konverzió lehetőségét. Az URL (vagy URN)-ek és más tartós azonosítók a használati példány elérését és a hozzáférés módjának leírását is szolgálják, valamint információt adnak a „mesterkópia" létrehozásánál és archiválásánál alkalmazott szabványokról. A digitalizálás szándékának jelzése pedig a fölösleges többszörös digitalizálást teszi elkerülhetővé. A rekordkészítés részletes útmutatója megtalálható a DLF honlapján.
(http://www.diglib.org/dlfhomepage.htm)
Bár jó lenne csak magas szinten szabványosított és igen jó minőségű anyagokat nyilvántartani, annak érdekében, hogy a magas követelmények ne zárjanak ki fontos gyűjteményeket a regisztrációból, csak minimális előfeltételeket állapítottak meg. Az egyelőre nem túl sok rekord egyaránt elérhető az OCLC FirstSearch interfészén, az OCLC PICA PiCarta elnevezésű szolgáltatásán, és önálló adatbázisként a DLF-en keresztül is.
Európában a LIBER támogatásával az EROMM (*European Register of Microform Masters*) mintájára működhetne a rendszer.

(Mohor Jenő)

06/146

ŠAUPERL, Alenka: Subject cataloging process of Slovenian and American catalogers = J.Doc. 61.vol. 2005. 6.no. 713-733.p. Bibliogr.

A tárgyi feltárás munkafolyamatának elemzése szlovén és amerikai könyvtárakban: egy empirikus vizsgálat eredményei

Felmérés; Összehasonlító könyvtártudomány; Tárgyi feltárás

A tanulmány a tárgyi katalogizálás (osztályozás) folyamatát vizsgálta szlovén és amerikai katalo-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gizálók esetében. Első lépésként mindegyik katalogizáló a könyv témáját akarta kideríteni. Míg az amerikai katalogizálók a szerző szándékát is vizsgálták, a szlovének kizárólag a témára összpontosítottak. A szlovén és amerikai *egyetemi könyvtári* katalogizálók nem foglalkoztak annak kiderítésével, hogy a könyvet milyen célból fogják használni, de az amerikai *közkönyvtári* katalogizálók fontosnak tartották ezt. Az új leírás elkészítéséhez mindegyik szakember felhasználta a már létező rekordot és/vagy megnézte a már használt tárgyszavakat. Utolsó lépésként az amerikaiak összevetették a választott tárgyszót vagy jelzetet a vonatkozó indexelő nyelv legújabb kiadásával és ellenőrizték, hogy helyesen értelmezték-e azt. Ezt a lépést a szlovén katalogizálók gyakran kihagyták.

(Autoref. alapján)

06/147

BALÍKOVÁ, Marie: Viacjazyčný predmetový prístup do katalógov národných knižníc (MSAC). Spolupráca Českej republiky so Slovenskom, Slovinskom, Chorvátskom, Macedónskom, a Lotyšskom = Knižnica. 6.roč. 2005. 11.no. 3-8.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Többnyelvű tárgyi keresés könyvtárak katalógusaiban (MSAC.) Együttműködés a Cseh Köztársaság és Szlovákia, Szlovénia, Macedónia, Littvánia és Lettország között

Együttműködés - nemzetközi; Gépi információkeresés; Nemzeti könyvtár; Online katalógus; Tárgyi feltárás; Tárgyszójegyzék; Többnyelvű tézaurusz

A cikk egy nemzetközi projektet ismertet egy többnyelvű tárgyszójegyzék kifejlesztéséről, amelynek alapjául a tárgyi besorolási adatok cseh adatállományát kívánják felhasználni. A projekt célja az, hogy a részt vevő könyvtárakban az online katalógusok és az együttműködő internetszolgáltatások használói egy olyan egységes indexelő és információkereső eszközhöz jussanak, amely lehetővé teszi a többnyelvű, egyidejűleg több adatbázisban történő keresést. A projektben részt vevő országok: Csehország, Horvátország, Lettország, Litvánia, Macedónia, Szlovákia és Szlovénia. A kezdeményezés összhangban van az IFLA legutóbbi irányelveivel: *Changing Roles of Subject Access Tools* (Berlin), *Implementation and Adaptation of Global Tools for Subject Access to Local Needs* (Buenos Aires), *Cataloguing and Subject Tools for Global Access: International Partnerships* (Oslo).

(Autoref. alapján)

06/148

SHIRI, Ali - MOLBERG, Keri: Interfaces to knowledge organization systems in Canadian digital library collections = Online Inf.Rev. 29.vol. 2005. 6.no. 604-619.p. Bibliogr.

Osztályozási rendszerek alkalmazása kanadai digitális könyvtárakban

Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Osztályozási rendszer; Számítógép-hálózat

A cikk azt vizsgálja, hogy a kanadai digitális könyvtári állományok milyen mértékben vannak összekapcsolva valamilyen osztályozási rendszerrel a keresési felületen keresztül. A következő adatgyűjtési módszereket alkalmazták: az osztályozási rendszerek irodalmának áttekintése; kanadai kormányzati és felsőoktatási intézmények webhelyeinek vizsgálata, kapcsolatfelvétel osztályozási rendszerek kutatóival; kapcsolatfelvétel a kormányzati szervezetek szakembereivel az osztályozás és információszervezés területéről. 33 olyan digitális állományt találtak, amelyek használnak valamilyen osztályozási rendszert, leginkább tezauruszt, tárgyszójegyzéket és osztályozási táblázatokat.

(Autoref. alapján)

Lásd még 124, 169

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Katalógusok

Lásd 110

Információkeresés

06/149

OZMUTLU, Seda: Performance of question-based vs keyword-based search engines and effect of web user characteristics on search engine performance = Online Inf.Rev. 29.vol. 2005. 6.no. 656-675.p. Bibliogr.

Természetes nyelvű kérdésre, illetve kulcsszóra épülő keresőgépek teljesítményének összehasonlítása, és a használók tulajdonságainak hatása a keresőgépek teljesítményére

Gépi információkeresési rendszer; Használói szokások; Hatékonyság; Keresőkép; Számítógép-hálózat

A tanulmány azt vizsgálja, hogy a természetes nyelvi vagy a kulcsszó alapú kérdéseket dolgozzák-e fel sikeresebben az internetes keresőgépek, és hogy a használók jellemzői és a keresőrendszer megválasztása befolyásolja-e a keresés teljességét és pontosságát. Két internetes keresőgép, a Google és az AskJeeves teljesítményét hasonlították össze. Az AskJeeves valamivel sikeresebbnek bizonyult a természetes nyelvi kérdések feldolgozásában, de ez az eredmény statisztikailag nem volt bizonyítható. A Google viszont a kulcsszavas keresések esetében statisztikailag is jobb eredményeket produkált, mint az AskJeeves. Az is bebizonyosodott, hogy a használók tulajdonságai közül a koruk befolyásolja a legkevésbé a teljességet és pontosságot.

(Autoref. alapján)

06/150

PU, Hsiao-Tieh: A comparative analysis of web image and textual queries = Online Inf.Rev. 29.vol. 2005. 5.no. 457-467.p. Bibliogr.

Képek és szövegek keresése az interneten: összehasonlító elemzés

Gépi információkeresés; Használói szokások; Képanyag; Keresőkép; Számítógép-hálózat

A tanulmány célja a világhálón való kép-, illetve szövegkeresések összehasonlítása. A szerző nagyszámú internetes keresőkérdést hasonlított össze azok tényszerű jellemzői, típusai és témái szerint. Főbb eredmények: 1) a használók kép- és szövegkeresésnél egyaránt rövid keresőkérdést szeretnek feltenni; 2) képek keresésénél több a nulla találat, specifikusabb és finomabb a keresőkérdés; 3) a képkeresések a szövegkeresésnél nagyobb mértékben irányulnak bizonyos népszerű témákra; a szövegkeresések keresőkérdései változatosabbak.

(Autoref. alapján)

06/151

GOODRUM, Abby A.: I can't tell you what I want, but I'll know it when I see it. Terminological disconnects in digital image reference = Ref.User Serv.Q. 45.vol. 2005. 1.no. 46.,47.,51-53.p. Bibliogr. 8 tétel.

„Nem tudom elmondani, mit is szeretnék, de amint látom, tudni fogom..." Terminológiai problémák a digitális képekről való tájékoztatásban

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Gépi információkeresés; Képanyag; Referensz; Tárgyi feltárás

A vizuális források szakértői (múzeumi könyvtárosok, diafilmtárosok, film- és videoarchívumok munkatársai stb.) mindig is közvetítettek a képgyűjtemények és a képi információ iránti igények között, illetve segítettek a vizuálisinformáció-igény meghatározásában (kifejezésében) és a különböző forrásokból származó képekkel való megfeleltetésben.

A képkeresés lényegét tekintve fordítás: a kereső igényét le kell fordítani olyan belső kifejezésekre (vagy leképezésekre), amelyekkel az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

igény érthetővé válik a keresést végző személy, vagy információs rendszer számára. Az első nehézség a *vizuális* információ iránti igény *verbális* kifejezése, amihez a képek leírásának sokféle lehetősége társul, akár a keresők, akár a gyűjteményszervezők használják azokat. Az elektronikus képtárolás pedig megsokszorozza a képforrások mennyiségét, ráadásul a weben elérhető digitalizált képek nagy részéhez nem társul semmiféle szöveges leírás. A gyakorlatban egy-egy képgyűjtemény tartalmát inkább gyűjtemény szinten írják le, mintsem az egyes képek tekintetében.

A keresőrendszerek legtöbbje szöveg alapú, noha a képek legtöbbjét semmilyen szöveges információ nem kíséri. A különféle gyűjteményeknek pedig más-más információigényei vannak: egy szépművészeti múzeum esetében a kép tárgya szinte érdektelen (alkotójához, keletkezési körülményeihez és idejéhez, provenienciájához képest), míg egy könyvtár helyismereti gyűjteményében éppen a tárgy (mit vagy kit, milyen eseményt ábrázol) az elsődleges szempont. Ennek megfelelően a képek katalogizálása is rendkívül különböző lehet, s mindmáig nem is alakult ki egységes módszer a képek leírására, mely a múzeumok, könyvtárak, levéltárak különféle igényeit egyaránt ki tudná elégíteni.

Az a megközelítési mód, mely a bemutatotthoz hasonló képeket keres, illetve színek, formák szerint keres képeket, vezetett el a többnyire *Content Based Image Retrieval* (CBIR) rendszernek nevezett, automatikus képfeldolgozáson alapuló megoldások kifejlesztéséhez. Ezek a képeket mintafelismerő programokkal olyan egyszerű tulajdonságok szerint dolgozzák fel, mint szín, alak, felület, amiket magukból a képekből nyernek. A kereső azután mintaképekből, színskálákból válogathatja össze (klikkeléssel) a keresett kép megfelelő tulajdonságait. Ez az ígéretes megközelítés azonban még fejlődésének korai fázisában van.

A képek és leírásaik közötti (szemiotikailag is megközelíthető) szemantikai akadály leküzdésére Enser a képek következő típusait határozta meg:

- általános dokumentációs (valósághű ábrázolás: fénykép, rajz, festmény stb.);
- speciális dokumentációs (valósághű ábrázolás, valamilyen technika közbejöttével: röntgen, ultrahang, mikroszkópos felvételek, hőfénykép stb.);
- kreatív (a valósághű ábrázolástól eltérő: nemfiguratív műalkotás, védjegy, logo, címer stb.);
- modell (a valóságot két vagy három dimenzióban modellező ábrázolások: térkép, diagram, építészeti tervrajz stb.).

A vizuális igények további megkülönböztetésére alkalmas, hogy van-e és milyen jellegű vizuális finomítás, olyan kifejezés, mely módosítja a körülírt képigényt. Ilyen lehet:

- nem egyedi (pl.: egy férfi képe);
- nem egyedi, finomított (pl.: egy nyolcvan körüli, zongorázó férfi képe);
- egyedi (pl.: kép Bill Clintonról);
- egyedi, finomított (pl.: kép a szaxofonozó Clintonról).

A *Syracuse University* (New York) könyvtárában végzett felmérés szerint az *AskERIC*-hez és a *Virtual Reference Desk*-hez érkezett 7527 digitális referensz kérés közül 590 vonatkozott vizuális anyagokra, az alábbi megoszlásban: általános dokumentációs 77,3%; modell 24,4%; kreatív 6,2%; speciális dokumentációs 2,1%. Nem egyedi, finomított 55%; nem egyedi 24%, egyedi 14%, egyedi, finomított 7%. Noha valamenynyi kérést sikerült kielégíteni, a forrásként felhasznált webhelyek alig 30%-ában találtak 3 vagy több olyan kifejezést, ami a felhasználó kérésében is szerepelt. A keresőtől származó legalább egy kifejezés szerepelt a webhelyek címének 17%-ában, illetve 57%-ban bárhol az adott webforrásban, míg a képszövegekben illetve a fájlnevekben mindössze 2-2%-ban. Két kifejezés esetében az arány 42, 7, illetve 1-1%. Megállapítható, hogy a weben elérhető vizuális adatbázisok, illetve források éppen a fontos

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

helyeken (cím, képszöveg, fájlnév) nem tartalmaznak a kereső által használt kifejezéseket (hiszen míg a használó füstöt, füstfelhőt keres, a rendszer szótárában inkább az „ipari környezetszennyezés" kifejezés található).

(Mohor Jenő)

06/152

BENOGOCHEA, L. - PATRICIO, M.Á.: Sistemas de visualización para bibliotecas digitales = Rev.Esp.Doc.Cient. 28.vol. 2005. 3.no. 273-292.p. Bibliogr. 19 tétel.

Res. angol nyelven

Digitális könyvtárak megjelenítési módszerei

Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresés; Számítógép-hálózat

A könyvtár hagyományos funkciói (a gyűjtés, feldolgozás, tárolás, hozzáférhetővé tétel és használatba adás) a digitális környezetben is érvényesek, azonban itt a könyvtáros, tájékoztató és dokumentációs szakemberek napi munkájához hozzá tartozik az interneten elérhető források használata is. Az internet ugyan tekinthető a világ legnagyobb enciklopédiájának is, ám tartalma nem érhető el rendezett formában, s nem is mindig könnyen.
Noha a felhasználóknak (és a könyvtárosoknak) a keresőmotorok formájában vannak eszközeik az információk fellelésére, azonban a választott mód nagymértékben befolyásolja az elérhető eredményt. A hagyományos módon megjelenő eredmények hatékonysága pedig könnyen elvész, ha nagy mennyiségű adatot kapunk válaszként. A probléma megoldásának eszközei lehetnek az interneten végzett információkeresés eredményeinek vizualizációját szolgáló rendszerek. Ezek a strukturált megjelenítést szolgáló rendszerek két (esetleg három) dimenzióba rendezik az elemeket, lehetővé téve a felhasználó számára, hogy úgy „mozogjanak" a megtalált információk között, mintha egy felületen (vagy a térben) tennék azt.

(Autoref. alapján)

06/153

ARSENAULT, Clément: Problemes de repérage des ressources bibliographiques en langue chinoise: une perspective occidentale = Doc.Bibl. 51.vol. 2005. 3.no. 175-184.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és spanyol nyelven

Kínai nyelvű bibliográfiai források keresésének problémái „nyugati" nézőpontból

Gépi információkeresés; Nem latin betű; Transzliteráció

A cikk számos kutatási lehetőséget vázol fel kínai nyelvű bibliográfiai rekordok keresési módszereinek kifejlesztésére. Az eddigi kutatások főleg a latin betűs transzliterációra (Pinyin) épülő információkeresés előnyeivel és hátrányaival foglalkoztak, de úgy tűnik, a használók jelentős része elégedetlen a Pinyin típusú keresések eredményeivel. Ezért szükséges egyéb módszerek felfedezése és integrálása észak-amerikai környezetbe, ahol az állományok egy részét kínai nyelvű dokumentumok alkotják.

(Autoref. alapján)

Lásd még 109, 147, 181, 184

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

06/154

BRANDORFF, Günter: Al@din weiss alles. Drei Jahre erfolgreicher Informationsdienst der niederländischen Bibliotheken = BuB. 57.Jg. 2005. 11/12.no. 780-782.p.

Három éve működik a holland könyvtárak digitális információs szolgáltatása, az Al@din

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Együttműködés -belföldi; Referensz; Számítógép-hálózat

Hollandiában már három éve sikeresen működik a közkönyvtárak elektronikus tájékoztató szolgálata, az Al@din (*Algemeen Landelijk Dekkend Digitaal Informatienetwerk*), amelyet a nagyközönség, a könyvtárak és az olvasók egyaránt díjtalanul vehetnek igénybe (http://www.bibliotheek.nl/). Minden országos reklámhadjárat után megnő a szolgáltatás iránti érdeklődés, ami főleg annak köszönhető, hogy a beérkező kérdésekre jól felkészült szakemberek válaszolnak. Alapelvük az, hogy a felhasznált források pontosak és ellenőrizhetőek legyenek. Az Al@dintól elektronikus levélben lehet kérdezni, és a válasz is így érkezik – egy, de legfeljebb öt munkanapon belül. A közkönyvtárak egyesülete működteti és koordinálja országosan, a szervezőmunkát és a koordinálást tartományonként a könyvtárak végzik. A tájékoztató tevékenység négylépcsős: az első maga az önállóan tájékozódni tudó felhasználó; ha már nem boldogul, akkor lép be a következő szint (az Al@din tájékoztató szolgálata), majd az információközvetítő, végül pedig a tanácsadó szolgálat.

A beérkező kérdéseket a kérdező lakhelye alapján továbbítják az illetékes tartományba, ahol (szinte) minden helyi és regionális könyvtárban egy-egy csoport végzi a tájékoztatást (*informatie service*) pontos beosztás alapján heti négy órában. (Először a legrégebb óta várakozó kérdéseket válaszolják meg.) A bonyolultabb kérdéseket a szaktájékoztatókhoz továbbítják (*informatie bemiddeling*), akik szakterületek szerint szerveződnek (pl. irodalom, művészetek, zene stb.); ebbe a munkába már a tartományi könyvtárak, a nemzeti könyvtár és a szakkönyvtárak munkatársai is bekapcsolódnak. A legmagasabb szintű tájékoztatásban (*informatie advies*) már a közkönyvtári rendszeren kívüli szakemberek is részt vesznek (levéltárosok, az egyetemi könyvtárak munkatársai stb.).

A munkafolyamatokat minden szinten a *QuestionPoint*, az OCLC/Pica hálózati alkalmazása támogatja.

A szolgáltatás népszerűsítésére újabb kampány indult 2005 tavaszán, és ennek nyomán rendkívüli mértékben megnőtt a kérdések száma (elsősorban a fiatalok és gyermekek jelentkeztek). Figyelemre méltó, hogy a kérdezők fele beiratkozott olvasó volt.

A szolgáltatással igen elégedettek a felhasználók, de a fő célt, a közkönyvtárakról alkotott kép és vélemény (imázs) javítását nem sikerült elérni. Ennek oka főleg abban rejlik, hogy az Al@din „önálló életre kelt", és nem kapcsolódik szervesen a könyvtárakhoz. A kérdezők zöme 13 és 19 év közötti leány és nő, vagyis jóval fiatalabb az átlagos könyvtárba járó (35-49 év közötti) népességnél. A kérések többsége a történelemmel, az egészséggel, biológiával és az oktatással kapcsolatos.

A cikk mellett két érdekes kérdés és a rájuk adott válaszok olvashatók *Al@din* aláírással.

(Murányi Lajos)

06/155

ALBRECHT, Rita: Digitale Auskunft im Verbund. Ein Jahr Infopoint Rhein-Main = Bibliotheksdienst. 39.Jg. 2005. 10.no. 1272-1296.p.

Elektronikus tájékozatás kooperációban. Egy éves a Rajna-Majna régió InfoPoint szolgáltatása

Együttműködés -belföldi; Referensz; Statisztika [forma]; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

2003 nyarán *Diane Kresh*, a *Library of Congress* (LoC) olvasószolgálati munkatársa tartott előadást Frankfurtban a nemzeti könyvtárban a Rajna-Majna régió könyvtárosainak a *QuestionPoint* nevű virtuális tájékoztató szolgálatról (http://www.questionpoint.org/), melynek alapja az együttműködés, a szakirodalmi források kölcsönös elérése és az információs szakértelem. (A szolgáltatás lehetőségeit és pozitívumait

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vizsgálta nemrég a LoC *Collaborative Digital Reference Service* nevű projektjében, amelynek eredményei beépültek a *QuestionPoint* fejlesztésébe is.) Az *OCLC* (Online Computer Library Center) megfelelő partnernek bizonyult a technikai feltételek (szoftverfejlesztés, gépi háttér) biztosításában.

Az előadás nyomán született meg az ötlet, hogy a régió különböző típusú és nagyságú könyvtárai hozzanak léte hasonló tájékoztató szolgálatot. 2003 novemberében meg is alakult az a munkabizottság, amelyik kidolgozta a tervezetet. A kooperációs modell mellett döntöttek, és konzorcium alapítását javasolták – csatlakozva a szerte a világon már működő *QuestionPoint*-szolgálathoz. Ezután többhetes próbaüzem során vizsgálták a rendelkezésre álló szoftver alkalmasságát. A hesseni hálózati központ (HeBIS) is a csatlakozás mellett döntött (itt már régóta folyik egy chat-modul segítségével a használók tájékoztatása a közös OPAC-ban való kereséssel és a könyvtárközi kölcsönzéssel kapcsolatban). 2004 májusában alakult meg a konzorcium – először egyesítve Németországban egy szolgáltatásban a tudományos és közművelődési könyvtárakat –, augusztus 1-jén pedig csatlakozott a QuestionPointhoz, és a szolgáltatás októberig mindenütt elindult. (A résztvevők: a nemzeti könyvtár, a frankfurti városi könyvtár, a frankfurti egyetemi könyvtár, a mainzi egyetemi könyvtár USA-könyvtára és a HeBIS hálózati központ – utóbbi végzi a koordinációs és adminisztrációs teendőket.)

A tanulmány ezután az InfoPoint egy évét tekinti át (a belső tájékoztatásra készült jelentés átdolgozott változatával), kitérve a gépi és személyi feltételek, továbbá a profil kialakítására, a tájékoztatást végzők képzésére, a szervezeti és szervezési kérdésekre. Részletes képet kapunk a tájékoztató szolgálat igénybevételéről, a használói csoportokról, a beérkező kérdések természetéről, a válaszokból épített adatbázisokról (knowledge bases), a rendszer működéséről, a minőségbiztosításról, a használat statisztikai adatairól és jellemzőiről, valamint a szolgáltatás népszerűsítéséről.

A konzorcium előnyei a nehezedő (pénzügyi és személyi) feltételek közepette jelentkeztek igazán; az együttes fellépés révén mind kifelé, mind befelé nagyobb hatást tudtak elérni. A használók is nyertek a konzorcium ereje révén, magas szintű tájékoztatást kaptak, ezért kívánatos a taglétszám jövőbeli bővítése is. A Rajna-Majna Munkacsoportban az érintett könyvtárak képviselői vettek részt. A szükséges űrlapot is közösen dolgozták ki, s mindvégig sikerült a tagok motivációját megfelelő szinten tartani. A munkacsoport értékelése szerint a szolgáltatás első éve sikeres volt; a szolgáltatást kezelő QuestionPoint-szoftver ideálisnak és megbízhatónak bizonyult (a kisebb hibák ellenére). A könyvtárak együttműködését példásnak és gyümölcsözőnek ítélte, és az *InfoPoint* folytatását javasolta. A könyvtárak vezetői is egyetértettek ezzel, és a szolgáltatás hosszú távú kiépítését támogatták. Tervezik, hogy a jövőben a *QuestionPoint* chatlehetőségével is élni fognak, illetve, hogy a konzorciumot újabb könyvtárakkal bővítik. (Ennek előkészületei már folynak.)

(Murányi Lajos)

06/156

LEVRAULT, Bethany R.: Integration in academic reference departments. From print to digital resources = Acq.Libr. 35/36.no. 2005. 21-36.p. Bibliogr.

A felsőoktatási könyvtárak tájékoztatási részlegeinek integrálása: a nyomtatottól a digitális források felé

Elektronikus dokumentum; Felsőoktatási könyvtár; Referensz; Segédkönyvtár, kézikönyvtár

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Napjainkban a referensz szolgáltatások forradalmi változáson mennek keresztül. A szűk

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

költségvetési keretek mellett a hagyományos modellek és a nyomtatott források használata egyre inkább megkérdőjelezhető. A cikk az egyetemi könyvtárak referensz állományának jövőjét tárgyalja, hangsúlyozva az elektronikus formátumokra való áttérés fontosságát. Néhány vizsgált kérdés: a referensz szolgálat hagyományos modellje hogyan alkalmazható az új formátumokra, milyen mértékben kell elektronikus forrásokat integrálni az állományba, az integrálást segítő új technológiák és a könyvtári katalógus szerepe. Annak ellenére – vélekedik a szerző –, hogy a túlélés érdekében a könyvtár kénytelen új technológiákhoz folyamodni, a meghatározó szerepet a változatlan alapelveknek kell játszaniuk.

(Autoref.)

Lásd még 123-124, 179

Dokumentációs eljárások és termékeik

06/157

MONTESI, Michela - URDICIAIN, Blanca Gil: Abstracts. Problems classified from the user perspective = J.Inf.Sci. 31.vol. 2005. 6.no. 515-526.p. Bibliogr. 44 tétel.

A referálás problémái a használó szemszögéből nézve

Adatbázis -mezőgazdasági; Adatbázis -pedagógiai; Használó; Hatékonyság; Referátum; Terminológia

Figyelembe véve, hogy a referátumok vizsgálata eddig kevésbé vette figyelembe a potenciális felhasználók szempontjait, a referátumokkal kapcsolatos problémákról interjúk keretében kérdeztek meg felhasználókat. Hatvan véletlenszerűen kiválasztott referátumot használtak fel erre a célra. A referátumok hat különböző adatbázisból, angol, olasz és spanyol nyelven készültek az oktatás, valamint a mezőgazdaság területén. Az interjúkat két-két holland, olasz és spanyol egyetemen folytatták le. A holland felhasználók angol nyelvű, az olasz és a spanyol felhasználók anyanyelvükön készült referátumokat kaptak. Nem vették figyelembe a referátumok eltérő tipográfiai megjelenését. A negatív megítélést tartalmazó megállapítások száma 204 volt a 144 pozitív megállapítással szemben. A pozitív megállapítások elsősorban arra szorítkoztak, hogy a felhasználók elismerték a kapott információk, bizonyos tudományos témák fontosságát, érdekességét.

A problémák első csoportját a pontatlan, az érthetetlen vagy nehezen érthető, a kétértelmű, valamint a megkérdőjelezhető terminológia jelentette. Problémát jelentett a felhasználók számára a referátumok túlzott tömörsége. Kifogásolták a referátumok kiegyensúlyozatlanságát, azaz bizonyos információk hiányát és (kisebb számban) a túl sok információt. A felhasználók számos esetben hiányolták az általuk az adott kutatás módszereivel, eredményeivel és a diszkusszióval kapcsolatos elvárható adatokat, vagy azok teljességét. A mezőgazdasági szakemberek inkább az eredmények, az oktatásiak a célkitűzés, a kutatás tárgya és a következtetések hiányára voltak érzékenyek. Mindkét csoport fontosnak tartotta a módszerek leírását.

A mezőgazdasági szakemberek egy sor kategória pontos, számszerű adatait, a pontos botanikai hivatkozásokat és a rövidítések teljes feloldását különösen fontosnak tartották, míg az oktatási szakemberek elvárták volna, hogy az eredeti dokumentum elolvasásához találjanak a referátumokban motivációt, és általában úgy látták, hogy a referátumokban nem volt elegendő érv és gondolat.

Az irreleváns és szükségtelen szövegrészek megítélése különböző és szubjektív volt. Az ismert tényeket, háttérismereteket felvonultató, túl hosszú bevezetések bosszantották, vagy untatták a felhasználókat. A túl sok információ más esetekben hátráltatta a felhasználókat az adatok fontosságának megítélésében, amit az ezt panaszoló válaszadók más hibáknál súlyosabbnak

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ítéltek meg.
Az interjúalanyok kiemelték, hogy a referátumokkal kapcsolatos reakcióikat bizonyos várakozásaik irányítják. Ezek egy része már a referátumok olvasása előtt megvolt. A szerző neve, a folyóirat hírneve, korábbi előzetes tapasztalatok voltak ilyen tényezők. A referátumok olvasása közben is keletkezhetnek elvárások, főként a terminológiával kapcsolatban.
A referátumok szerkezetével kapcsolatos megjegyzések egyaránt vonatkoztak az általános keretek hiányára és egyes mondatok rossz elhelyezésére. Az oktatási témájú referátumoknál a világos és hivatalos, a mezőgazdaságiaknál az objektív stílus elvárása jelentkezett. Bár a vizsgálati szempontok között nem szerepelt, a megkérdezettek megjegyzéseket tettek a referátumok tipográfiai elrendezésére is.
A referátumokra vonatkozó különböző előírásokból gyakran hiányoznak a nagyobb számú konkrét példák, különösen annak kifejtése, hogy mit kerüljünk el. Ezeket pótolják a vizsgálat eredményei. Egyértelművé vált az is, hogy a terminológia problémái többet jelentenek, mint annak a kérdése, hogy ellenőrzött szókincset vagy a szerző saját szavait használjuk a referátumokban.

(Koltay Tibor)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

Lásd 111, 115, 139

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

06/158

SAUERMANN, Katrin: Brücken bauen in eine fremde Welt. Auf dem Weg zur Kooperation in Sachen multikultureller Bibliotheksarbeit = BuB. 57.Jg. 2005. 11/12.no. 789-792.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

Együttműködés a multikulturális könyvtári munka területén

Elektronikus posta; Nemzetiségi olvasó; Tapasztalatcsere; Továbbképzés

A „PL Multicultural" nevű internetes fórum iránti nagyfokú érdeklődés bizonyítja, milyen nagy szükség van Németországban a tapasztalatok megosztására a multikulturális könyvtári szolgáltatások területén. A magánkezdeményezésre indult „önsegélyező" hálózat azt a hiányt kívánja pótolni, hogy a multikulturális könyvtárügynek a DBI megszűnése óta nincs hivatalos felelőse. A magán e-mail címmel működő levelezőfórum résztvevői megoszthatják egymással tapasztalataikat, javaslatokat tehetnek, segítséget adhatnak vagy kaphatnak, erősítve a nemzetközi együttműködést. A fórumnak német nyelvterületen már több mint 140 tagja van.

(Autoref. alapján)

06/159

PINDER, Chris: Customers with disabilities: the academic library response = Libr.Rev. 54.vol. 2005. 8.no. 464-471.p. Bibliogr. 6 tétel.

Hogyan kezeli az egyetemi könyvtár a fogyatékkal élőket?

Beteg olvasó; Egyetemi könyvtár; Információtechnológia

Az Egyesült Királyságban a 2003-2004-es tanévben a felsőoktatásba került hallgatók 5%-a (kb. 45 ezer fő) él együtt valamilyen hátránnyal. 41%-uk dyslexiás, 20%-uk valamilyen láthatatlan hátrányról (diabetes, epilepszia, asztma) számolt be. 4,5% a kerekes széket használók aránya.
Az 1995-ös Disability Discrimination Act még

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nem tért ki a felsőoktatásra, a 2001-es Special Educational Needs and Disability Act (SENDA) azonban már arra késztette a felsőoktatási intézményeket, hogy foglalkozzanak a hátrányos helyzetűek problémáival. Az intézmények minőségbiztosításával foglalkozó szervezet által összeállított kódex is előírta az egyenlő elbánás kötelezettségét, sőt a megfelelő intézkedések megtételét a hátrányos helyzet leküzdése érdekében. A SENDA törvény megvalósítása három lépcsőben történik: 2002-ben az intézmények szabályzatait módosították, 2003-ban biztosították a szükséges segédeszközöket, 2005-ben volt az épületek akadálymentesítésének a határideje.

A könyvtárak feladata, hogy tudomást szerezzenek arról, mely hallgatóknak van szükségük segítségre; magukat az érintetteket is meg kell győzniük, hogy az ezzel kapcsolatos információkkal senki nem él vissza; az információkat el kell juttatni a könyvtár munkatársaihoz. A SENDA előírásai arról szólnak, hogy a könyvtár irányadó dokumentumait meg kell vizsgálni, hogy ne legyenek diszkriminatívak; a könyvtári szolgáltatások legyenek elérhetőek; a nyomtatott dokumentumokat megfelelő formátumokban kell elérhetővé tenni; a webhelyek, jelzések és feliratok legyenek jól használhatók; a szolgáltatások használatához különböző eszközöket és berendezéseket kell beszerezni; a személyzetet ki kell képezni. A SCONUL (a felsőoktatási könyvtárak szövetsége) a SENDA megvalósításához irányelveket állított össze, esettanulmányokkal, amelyben összefoglalták azokat az érveket és ellenérveket is, amelyek a hátrányos helyzetű hallgatók ellátásának integrált vagy külön megszervezése mellett, illetve ellen szólnak. A SCONUL az integrált szolgáltatások mellett tette le voksát.

1999-ben a hátrányos helyzetű hallgatókkal kapcsolatos kérdések felügyeletére országos koordinátort neveztek ki. A koordinátor szerepét Skóciában később egy team vette át, amely az egész felsőoktatási szektorra nézve foglalkozik a képzés és információszolgáltatás stratégiai kérdéseivel, az érintett szolgáltatások munkatársainak képzését is beleértve. A JISC (Joint Information Systems Committee) TechDis kezdeményezése az épületek és szolgáltatások hozzáférhetőségét és az esélyegyenlőséget vizsgálja a felsőoktatásban, valamint képzést szervez a hátrányos helyzettel kapcsolatos témákról.

A Skóciában folyó rendezvények egy része a SCURL (Scottish Confederation of University and Research Libraries) égisze alatt zajlik. A rendezvények célja a szolgáltatások és eszközök számbavétele, információcsere, külső szakemberek meghallgatása. Összeállítottak egy szempontrendszert az intézmények auditálásához is. Hasonló kezdeményezések sokfelé folynak (Open Rose Group, CLAUD stb.) Az Aston University könyvtárának esete tipikusnak mondható. Az épületet, a berendezéseket és a szolgáltatásokat jelentősen át kellett alakítaniuk, hogy a dyslexiások, látás- és mozgássérültek, halláskárosultak igényeihez igazodjanak. A gyakorlati kivitelezés során kicserélték a nehéz bejárati üvegajtót, a szolgáltatási helyeken halláskönnyítő készülékeket szereltek fel, a pultok magasságát beállították, megfelelő hardvert és szoftvert szereztek be. A könyvtárosok segítenek a másolásban, színes papírt biztosítanak, a kölcsönzésnél speciális szolgáltatásokat ajánlanak fel. Az információs brosúrák a weben is elérhetőek.

A SENDA előírásainak megvalósítási területei a következők: megfelelően képzett személyzet, akadálymentes fizikai és információs környezet, segítő technológia és szoftver a könyvtár erre a célra kijelölt területein. A szolgáltatások és a könyvtárépület ésszerű átalakítása során természetesen még sok más tennivaló felmerülhet.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

06/160

BEATON, Marion: Glasgow City Council: library, information and learning services for disabled people in Glasgow = Libr.Rev. 54.vol. 2005. 8.no. 472-478.p. Bibliogr.

Milyen könyvtári, információs és tanulást segítő szolgáltatásokat nyújt Glasgow városa a fogyatékkal élőknek?

Felnőttoktatás; Hátrányos helyzetű olvasó; Információtechnológia; Városi könyvtár

Vizsgálatok szerint Glasgow-ban kb. hatezer 19 évesnél fiatalabb és 43 ezer 19 és 60 év közötti hátrányos helyzetű lakos él. A közkönyvtári szolgáltatások fejlesztésénél, a kulturális, szabadidős, tanulási szolgáltatásokhoz való hozzáférés területén messzemenően az esélyegyenlőség biztosítására törekszik a fenntartó, a városi önkormányzat illetékes osztálya (Glasgow City Council: Cultural ans Leisure Services: Libraries, Information and Learning).

A vonatkozó esélyegyenlőségi politika és akcióterv (2005) figyelembevételével foglalkoznak a fizikai hozzáféréssel, a személyzet képzésével és más kérdésekkel, és figyelemmel kísérik az akcióterv megvalósulását. A 36 könyvtár és tanulási központ legtöbbjét, a mozgó tanulási központot is beleértve, látogatni tudják a mozgássérültek, és különböző eszközök is rendelkezésükre állnak a használathoz. Az épületeket az elérhetőség szempontjából auditálják, a szükséges átalakításokat (pl. automatikusan nyíló ajtók) tervbe veszik és a pénzeszközöktől függően kivitelezik.

A közkönyvtáraknak gondolniuk kell azokra is, akik valamilyen okból nem veszik igénybe szolgáltatásaikat. Önkéntes csoportokkal és egyénekkel konzultálva alakítják ki a fizikai szempontból hátrányos helyzetűek számára szóló kínálatot. Ebben szerepelnek például információtechnológiai tanfolyamok, elsősegély, stresszkezelés, főzőtanfolyam. A tanfolyamhoz kapcsolódik a könyvtárral való ismerkedés is. Az egyes könyvtárak tanulási központjai részét képezik a városban folyó online tanulási programoknak (Real). Különböző pályázatok (Bill and Melinda Gates Foundation, Learn Direct Scotland) segítségével a tanulási központok számítógépeit igyekeznek segítő eszközökkel (képernyőolvasó és –nagyító szoftver, speciális egér, érintéses képernyő, nagy billentyűzet) felszerelni.

A *Learning Solutions* program keretében gondoskodnak a használók képzéséről, az oktatási anyagokról, a szolgáltatást végző személyzet oktatásáról és a szolgáltatások marketingjéről. A hasonló *Momentum* program a közkönyvtárakat kifejezetten jó helyszínként tartja számon a fizikai vagy társadalmi szempontból hátrányos helyzetűek esélyeinek növelésére.

A könyvtári hálózat legnagyobb könyvtára (egyben Európa egyik legnagyobb referensz könyvtára), a Mitchell Library szintén felkészült a hátrányos helyzetűek fogadására, mind technikai eszközökkel, mind személyzettel. Törekszenek az épület megfelelő átalakítására is. A hallássérült emberek számára jeltolmácsolással tartanak könyvtárbemutató túrákat.

A fiókkönyvtárakban nagy választékban állnak rendelkezésre öregbetűs és hangos könyvek a legkülönbözőbb hordozókon, és minden korosztály igényeit figyelembe véve. Csatlakoztak a *Right to Read* kampányhoz, amely a vakok számára nagyobb választékot követel, mert jelenleg a nyomtatott dokumentumok kb. 5%-a érhető el más formátumban. A *Healthy Reading* (egészséges olvasás) program keretében a helyi orvosok könyveket is „felírhatnak" a stresszel vagy más érzelmi problémákkal küszködők számára. A „receptekért" a könyvtárak megfelelő olvasmányokat ajánlanak, ezeket nagy gonddal már előre kiválasztották. A város több területén van mód könyvek házhoz szállítására.

Az említett szolgáltatások népszerűsítésére minden alkalmat megragadnak, például a 2005-ben Glasgow-ban megrendezett paraolimpiát is felhasználták a könyvtárak.

A személyzet kezdeti és folyamatos képzését

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megoldották, a *Momentum* programmal kooperálva. Hetente egy órát rendszeresen rászánnak az ismeretek frissítésére.

(Hegyközi Ilona)

06/161

MATTHAEIDESOVÁ, Marta: Od rizika vylúčenia k právu na začlenenie. Problematika prieskumov prístupu k informáciám a využívaniu knižničnych služieb zrakovo postihnutymi používatel'mi = Knižnica. 6.roč. 2005. 10.no. 13-19.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

A kizárás veszélyétől a bekapcsolódás jogáig. A látáskárosultak könyvtárhasználatának kérdései

Információtechnológia; Vak könyvtárhasználó

A cikk bemutatja a vakok és gyengén látók szlovákiai könyvtárának (Matej Hrebenda, Lőcse) fél évszázados történetét és szolgáltatásait. E központi könyvtár fő tevékenységi köréhez tartoznak a Braille-kiadások, továbbá hangos könyvek és a digitális dokumentumok előállítása. A könyvtár Szlovákia 25 közkönyvtárának, valamint a látássérült emberekkel foglalkozó iskoláknak és iskolai könyvtáraknak is kölcsönöz hangos könyveket és egyéb hanganyagokat. Meg kell azonban említeni, hogy a sérült használóknak nyújtott tudományos könyvtári szolgáltatások jelenleg nem kielégítők Szlovákiában, ezért külföldi könyvtárak igénybevételére is szükség van. A VEGA 1/9236/02 nevű kutatási program vonatkozó eredményeinek közreadásával a cikk fel szeretné hívni a figyelmet a látássérültekkel foglalkozó pedagógiára és könyvtári szolgáltatásokra irányuló kutatások hasznosságára.

(Autoref. alapján)

06/162

MOJSKÁ, Lubica: Prieskum zrakovo postihnutých používatelov knižníc = Knižnica. 6.roč. 2005. 10.no. 19-23.p.

Res. angol nyelven

Felmérés látáskárosult könyvtárhasználók körében

Felmérés; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Vak könyvtárhasználó

2004-ben felmérés készült Szlovákia 13 nyilvános könyvtárában a látássérültek könyvtárhasználati szokásairól. A kétféle kérdéstípust tartalmazó kérdőív összeállításában a látássérült könyvtárhasználókkal kapcsolatos korábbi tapasztalatokat vették alapul.

Az első részben nemre, életkorra, használói típusra vonatkozó, látással kapcsolatos adatok szerepeltek. A második rész tíz kérdése a használói szokásokkal függött össze.

A kérdőív nyomtatott, öregbetűs formátumú volt. A látássérültek használói szokásait 2002-ben már vizsgálták (K1), a jelenlegi kutatás, ennek a 3. szintjét valósította meg (K3).

A 183 megkérdezett használó 61,2%-a nő, 38,8%-a férfi volt. Életkori megoszlás szerint18-30 év közötti 12%, 30-50 év közötti 41,1%, 50-60 év közötti 20,8%, 60 fölötti 36,1% volt.

A látássérültség mértéke szerint: nem látó (vak) 29,5%, részlegesen látó 42,1%, gyengénlátó 28,4%. A megkérdezettek 80,9%-a volt tagja a Vakok Szövetségének. A használói típus szerint középiskolás 0,5%, felsőoktatási hallgató 1,7%, alkalmazott 8,2%, munkanélküli 19,1%, nyugdíjas 70,5%.

A látássérültek idegen nyelvismeretére jellemző, hogy 24,6% beszél legalább egy idegen nyelven (10,9% oroszul, 9,3% németül, 6% angolul, 2,7% franciául, 1,6-1,6% csehül és magyarul). A sérültek 74,9%-a nem beszél semmilyen idegen nyelven.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárhasználat módjára vonatkozó kérdésre 52,9% válaszolta a személyes használatot, 32,2% más személy közreműködésével, 7,5% házhozszállítással, 7,5% pedig vegyesen veszi igénybe a szolgáltatásokat.
Az információforrások közül 77,6% a könyves publikációt választotta, 16,9% a periodikákban közölt forrásokat, 2,2% adatbázisokat, 3,8% internetoldalakat, 1,2% pedig egyebet jelölt meg.
A dokumentumtípusok közül 10,9% írásos anyagot, 85,8% hangzó anyagot, 3,8% Braille-írással készült anyagot, 1,6% elektronikus dokumentumokat, 4,4% internetes szövegeket jelölt meg. A használt anyagok műfajai között 1,6% tankönyv, 16,9% szakirodalom, 80,9% szépirodalom, 10,9% mese, 5,5% nyelvtanfolyami anyag, 3,3% kézikönyv, 0,5% címtár, 6,6% egyéb szerepelt.
A könyvtári szolgáltatásokkal kapcsolatban abszolút elégedettséget fejezett ki 8,2%, 39,8% pedig javaslatokat fogalmazott meg. A könyvtár tereiben való tájékozódást jónak találta 74,8%, elégségesnek 17,0%, nem elegendőnek 4,4%.
A könyvtári szolgáltatások értékelését összességében kiválónak minősítette 46,7%, nagyon jónak 26,9%, jónak 18,9%.
Az első és a harmadik kutatás eredményei hasonló adatokat közöltek, a kérdőív ugyanaz volt. A két kutatás közötti eltérések az alábbiakban összegezhetőek:

- az első kutatás csak egy könyvtárban zajlott, a harmadik pedig szlovákiai nyilvános könyvtárakban;
- az első kutatás résztvevői között 18 évnél fiatalabb használók is szerepeltek, a harmadik kutatásban kizárólag felnőttek vettek részt.

Mindkét kutatás megerősítette a női nem dominanciáját, a személyes könyvtárhasználatot a használók körében. A csomagküldő szolgálat ingyenes lehetőségével alig néhányan éltek. Többen is említették, hogy a könyvtár messze található a lakóhelyüktől, ezért legfeljebb csak havonta egyszer élnek a használat lehetőségével. Mindkét kutatás megerősítette, hogy a legközkedveltebb dokumentumok a hangos könyvek.
A személyzet értékelése mindkét kutatásban pozitív volt, a szolgáltatásokkal többségében elégedettek voltak. A technikai feltételek között mindkét kutatás hiányosságként rögzítette a speciális, hangos számítógépek és internetes hozzáférés lehetőségét.
A két kutatás között tehát nem voltak extrém különbségek, nem várt eredmények. A felmérés rámutatott a látássérült használók aktuális helyzetére a könyvtári szolgáltatások lehetőségei terén. *(Prókai Margit)*

Lásd még 122

Tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 108, 114, 128, 132, 149, 152, 154-155, 165, 177

Természettudományi és műszaki tájékoztatás

06/163

NIKONOROVA, Ekaterina Vasil'evna: Formirovanie i rasprostranenie ekologičeskogo znaniâ: informacionno-kommunikacionnye aspekty = Bibliotekovedenie. 2005. 5.no. 28-33.p. Bibliogr. 7 tétel.

Ökológiai ismeretek terjesztésének információs-kommunikációs aspektusai

Tájékoztatás -környezetvédelmi; Tájékoztató munka

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Napjainkban a globalizációnak az emberi civilizációra gyakorlat hatását nagyon sokan pozitívan, mások éppen ellenkezőleg: negatívan ítélik meg. Az ökológia szempontjából a globalizáció abban az esetben ismerhető el pozitívumként, ha az emberiség védelmét, az emberek közötti kapcsolatokat, az egyes emberek harmonikus fejlődését szolgálja. A globalizációnak köszönhetően a legnagyobb változások az információs-kommunikációs térben mennek végbe, segíti az információs társadalom fejlődését, segítségével könnyebb kialakítani az információ megteremtésének, megőrzésének, feldolgozásának, és szolgáltatásának sokoldalú rendszerét.

Az emberiség információs-kommunikációs stratégiájának legfontosabb célja a globális kapcsolatok új paradigmájának kialakítása. E paradigma alapelemei a következők: egyenlőség, a hatalom decentralizálása, egyéni felelősség és csapatmunka a konkrét problémák megoldására. A stratégiának ugyanakkor tartalmaznia kell az emberiségnek a természettel folyatott párbeszédét is. E párbeszéd jellemzőit napjainkban már nem csak a tudomány tárhatja fel, megtalálhatjuk ezeket a vallásban és a mitológiában, a művészetben, a politikában és a jogban, a hagyományokban és a folklórban.

A társadalom kommunikációs tevékenysége a beszéden alapszik: a világon mintegy hathétezer beszélt nyelv létezik, és valószínűleg legalább ugyanennyi jelbeszéd-forma. A beszélt nyelvek 83-84 százaléka helyhez kötött, azaz csak egy-egy adott országban használatos. Európában 230 nyelvet használnak, az orosz nyelv a nyolcadik helyen áll a legelterjedtebbek között. A kutatások azt bizonyítják, hogy a természeti, a kulturális és a nyelvi sokszínűség nem egymástól függetlenül, hanem egymásra mindig hatva, egymással közvetlen és szoros kapcsolatban létezik. Ez leginkább a bennszülötteknél és az etnokulturális kisebbségeknél figyelhető meg: életük elszakíthatatlanul összefonódik az őket körülvevő természettel, környezettel, amelyet nem csak megélhetésükhöz, hanem kulturális és szellemi igényeik kielégítésére is használnak. Ezeken az alapokon elmélyült ismeretrendszerre tesznek szert a helyi ökoszisztémáról, ismereteik nem állnak szemben a tudomány eredményeivel, hanem kiegészítik azokat. A világnak azok a régiói, amelyek gazdagok nyelvekben és kultúrájukban, változatos és sokféle tudással, sokszínű világnézettel és hatalmas alkotóerővel bírnak – vagyis rendelkeznek mindazzal, amit manapság tudástőkének, tudásbázisnak nevezünk, és amely elengedhetetlenül szükséges a társadalom innovatív fejlődéséhez.

Ökológiai tudásunk és ismereteink a nyelvek és kultúrák sokszínűségének megőrzésével van szoros kapcsolatban, a megőrzés feladatát pedig a könyvtáraknak kell ellátniuk. Az UNESCO és a Libecon kimutatásai szerint a világon napjainkban nyolcszázezer könyvtári szolgáltatóhely működik, ezekben kb. 35 milliárd dokumentumot őriznek, és mintegy egymillió ember dolgozik könyvtárosként. Ami a könyvtárak látogatottságát illeti: az EU kimutatásai szerint a tíz leglátogatottabb kulturális intézmény rangsorában a könyvtár a második az első helyen álló mozi után. Oroszországban a könyvtárlátogatók száma háromszor annyi, mint az összes többi kulturális intézményé, az országban 130 ezer különböző típusú és fenntartású könyvtár működik. Ezekben a könyvtárakban már kialakult a tapasztalat az ökológiai információ gyűjtésére és szétsugárzására, nagy többségük részt vállal az ökológiai felvilágosításban és nevelésben is – gyakran a helytörténeti gyűjtés keretében. Komoly gyűjtő-, szolgáltató- és kutatómunka folyik a témában az Orosz Nemzeti és az Orosz Állami Könyvtárban, az Orosz Állami Ifjúsági Könyvtárban: e gyűjteményekben képzett szakemberek képesek az ökológiai információk különböző típusú információforrásainak és –technológiáinak kezelésére, az ismeretek információvá konvertálására. Az ökológiai információ egyik specialitása, hogy nem mindig írásos formában létezik, ezért

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

különös figyelmet kell fordítani az ún. szóban elhangzó információk gyűjtésére, Oroszország népei ugyanis több mint száz, különböző nyelvcsaládokhoz tartozó nyelvet beszélnek, ezek közül 54 nyelv olyan, amit már 150 ezernél kevesebb ember használ. Az Orosz Állami Könyvtár honlapjáról (www.rsl.ru) elérhető, OREL nevű nyilvános elektronikus könyvtár mintájára – amely képes írásbeli és szóbeli információtípus tárolására és szolgáltatására – a nemzeti elektronikus könyvtár fogja tartalmazni az ökológiai vonatkozású információkat, ennek tartalma pedig idővel integrálható lesz az európai elektronikus könyvtár (TEL) anyagába.

(Hangodi Ágnes)

06/164

VENUDA, Fabio: Il GIS (Geographic Information System) in biblioteca = Boll.AIB. 45.vol. 2005. 3.no. 327-346.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

A GIS (Geographic Information System) a könyvtárban

Tájékoztatási rendszer -földrajzi

A könyvtárnak mélyen meg kell ismernie azt a környezetet, amelyben működik, annak tulajdonságaihoz, jellemzőihez kell igazítania szolgáltatásait, és közösségének információs és ismeretigényeit kell kielégítenie. A *Geographic Information System* (GIS) technológia segítség lehet e célok elérésében, akár mint a marketingtevékenységet támogató elemző és menedzsmenteszköz, akár mint a hagyományos referensz szolgáltatás kiterjesztése.

A GIS olyan alkalmazás, mely a leíró és szöveges adatoknak a földrajzi információkhoz kapcsolását, az adatok kezelését és elemzését teszi lehetővé, az összefüggések eredményeit pedig digitális térképeken lehet megjeleníteni, illetve grafikus szimbólumok egymásra helyezésével jellemzőket, eseményeket, célokat egyaránt bemutatni. (A GIS-nek évek óta számos alkalmazási lehetőségét próbálták ki sikerrel, útvonaltervezéstől hálózatfejlesztésen át az elektronikus kormányzás politikájának kivitelezéséig.)

A könyvtár két területen használhatja ki a GIS lehetőségeit: belső munkájában és szolgáltatásaiban. Az első esetben a szolgáltatások stratégiai tervezéséhez nyújt segítséget a GIS: a szolgáltatás „piacának" felmérése és meghatározása, a közösség és aktuális jellemzői, valamint az aktív és a lehetséges felhasználók igényeinek nyomon követése során. A második esetben a referensz szolgáltatásoknak a GIS bevezetésével való kiterjesztése elsősorban a közérdekű információk nyújtását teszi látványosan könnyebbé.

(Mohor Jenő)

Könyvtártudományi, informatikai tájékoztatás

06/165

RAZA, M. Masoom - EQBAL, Monawwer: Design and development of library and information science gateway. An Indian initiative = Int.Inf.Libr.Rev. 37.vol. 2005. 4.no. 365-374.p. Bibliogr.

Könyvtár- és tájékoztatástudományi „zsilip" megtervezése és kialakítása. Egy indiai kezdeményezés

Könyvtártudományi tájékoztatás; Portál

A tárgyköri zsilipek (subject gateways) olyan online szolgáltatások, egyben webhelyek, amelyek egy-egy szakterület internetes forrásainak kereshető és böngészhető katalógusát adják. A használókat elvezetik az illető források által feltárt egyéb releváns és kapcsolódó forrásokhoz is. Indiában pályázati támogatással összeállították a könyvtár- és tájékoztatástudomány meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bízható, jól bevált, színvonalas és aktuális internetes forrásainak válogatását.

A szolgáltatás a hiteles indiai és a nemzetközi forrásokat egyaránt tartalmazza. Szerepelnek benne a könyvtár- és tájékoztatástudományi képzés módszertanával, a formai és tárgyi feltárással, a könyvtári számítógépes rendszerekkel, az oktatási intézményekkel kapcsolatos források, a digitális referensz eszközei, a disszertációk, a folyóiratok, szakmai testületek, konferenciák, események, ösztöndíjak, oktatási programok, tanszékek, kiadók és más szolgáltatók elérési lehetőségei és információi, továbbá az ingyenesen elérhető források.

Minden olyan forrást igyekeztek számba venni, felkeresni, értékelni és feltüntetni, amely a témával kapcsolatos referensz kérdések megválaszolásához hasznos lehet. Releváns, hiteles, áttekinthető és könnyen használható forrásokat kerestek, amelyek egy része online érhető el, másik része letölthető a használó számítógépére. A válogatásnál keresőmotorokat, metakeresőket, online kalauzokat, webhelyeket, a weben található információforrásokat és online referáló-indexelő szolgáltatásokat vettek igénybe. Az összeállításban szereplő források dokumentumtipológiai szempontból nagyon sokfélék: intézményi weblapok, e-folyóiratok, forráskalauzok, oktatási anyagok, tájékoztatási eszközök, eseménynaptárak, állásközvetítő szolgáltatások, szabadalmak, szoftverek, projektek, teljes szövegű dokumentumok, képek, videók, szerződések, katalógusok stb.

A szolgáltatás elérhető a www.lisgateway.com címen. A feltüntetett csatolások anyagában egyszerű és összetett keresésre, böngészésre van lehetőség.

(Hegyközi Ilona)

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 140, 166

Oktatás információellátása

06/166

WAKEHAM, Maurice - GARFIELD, Diana: Supporting both learning and research in a UK post-1992 university library. A case study = J.Librariansh.Inf.Sci. 37.vol. 2005. 4.no. 175-186.p. Bibliogr.

A tanulás és a kutatás együttes támogatása egy, az 1992-es felsőoktatási reform után alapított brit egyetem könyvtárában. Esettanulmány

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Elektronikus dokumentum; Kutatás információellátása; Oktatás információellátása

Nagy-Britanniában országos szintű vita folyik a kutatásnak a felsőoktatásban játszott szerepéről, illetve a kutatás és az oktatás kapcsolatáról. A cikkben ismertetett felmérés a következőket vizsgálta: milyen mértékű az oktatási, illetve kutatási források átfedése; a kutatók/oktatók ösztönzik-e a hallgatókat azoknak a forrásoknak a használatára, amelyeket ők maguk használnak; az elektronikus források mennyire befolyásolják az oktatási és kutatási anyagok kapcsolatát. Az Anglia Polytechnic University (APU) 21, kutatással is foglalkozó egyetemi oktatójával készítettek interjút. Kiderült hogy a résztvevők források ajánlásával, munkamegbeszélések útján és saját kutatási tevékenységük megismertetésével igyekeznek ösztönözni a hallgatókat a kutatásra. Intenzíven használják az egyetemi könyvtár webhelyét, az online adatbázisokat és folyóiratokat. Legtöbbjük ugyanezeket a forrásokat a diákjainak is ajánlja. Az új, elektronikus környezettel kapcsolatban a kényelmet, a gyorsaságot és a források változatosságát emelték ki, hátrányként pedig a könyvtárosokkal és a fizikai könyvtárral való kapcsolat hiányát nevezték meg.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Közérdekű tájékoztatás

06/167

PAPALIA, Chiara: L'informazione di communita e una sua applicazione italiana: l'Informagiovani = Boll.AIB. 45.vol. 2005. 3.no. 309-326.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Res. angol nyelven

A közérdekű tájékoztatás és egy olasz alkalmazása, a fiataloknak szóló Informagiovani

Ifjúsági olvasó; Közérdekű tájékozatás; Közművelődési könyvtár

A közérdekű információ, mint szolgáltatás már az 1970-es években létrejött az angolszász országok közkönyvtáraiban. Célja az volt, hogy segítse a közönséget, hogy megtalálja a maga útját mindazon tájékoztató intézmények, szervezetek között, vagy azokhoz, amelyek a mindennapi élet helyi problémáinak megoldásához kínálnak hasznos információkat.

Valójában az 1960-as évektől figyelhető meg (elsősorban Angliában) azon struktúrák jelentős erősödése, amelyek segítséget kínáltak olyan hétköznapi ügyekben, mint pl. a fogyasztóvédelem, a lakáskeresés, a jogi problémák megoldása stb. Végül bonyolulttá vált annak megértése, hogy egy adott probléma megoldása érdekében hová is kellene fordulni. Ekképp vált szükségessé egy olyan szolgáltatás, ami abban segíti a felhasználót, hogy megtalálja az igényeit leghatékonyabban kielégíteni képes szervezetet. Ezen új szolgáltatás megindításához a könyvtár ítéltetett a legalkalmasabb helynek, az egész országban való elterjedtsége, illetve a könyvtárosoknak az információk összegyűjtése és rendezése terén való jártassága okán.

A hetvenes évek végére az angolszász országokban létrejött közérdekű információs szolgáltatások elméleti alapjai az IFLA/Unesco közkönyvtári kiáltványából és fejlesztési irányelveiből erednek. Ezek a dokumentumok kimondják, hogy az információkhoz való hozzáférés lényeges feltétele annak, hogy a polgárok részt vehessenek a demokratikus életben, és hogy a könyvtárak azok az információs központok, amelyek a tudás és az információ minden fajtáját használóik számára hozzáférhetővé teszik.

A szolgáltatás két kitűnő példája ismerhető meg az Egyesült Államokban. Az elsők között (1973-ban) indult Detroit könyvtárban az a szolgáltatás, melynek adatbázisában ma több mint 2000 nonprofit szervezet és intézmény naprakész adatai találhatók, s magában foglalja a munkaügyi információs rendszert és a valamilyen képességproblémával élő gyermekek számára elérhető orvosi és segítő szolgáltatásokat is. A *Queens Borough Public Library* szolgáltatását meghatározza az a körülmény, hogy Queens kb. 2,2 millió lakosának fele a mindennapi életben nem angolul beszél, és a lakosság harmada nem az USA-ban született. A könyvtár ennek megfelelően szolgáltat információkat angol, francia, spanyol, koreai és kínai nyelven, de bizonyos információk albán, arab nyelven, és több kínai nyelvjárás szerint is rendelkezésre állnak. A környezetnek megfelelően a *„community services"* mellett a bevándorlókat érintő tartalmú *„immigrant services database"* is elérhető, és mivel a bevándorlók mintegy fele spanyol nyelvű, az online közérdekű információs rendszer része a *„Bienvenidos a Queens!"* is, mely a bevándorlási politikától kezdve az angol nyelvtanfolyamokig minden szükséges információt elérhetővé tesz.

A közérdekű információs szolgáltatásoknak nincs egyetlen követhető modellje; a megoldás nagymértékben a körülményeken, a könyvtár működési területének jellemzőin múlik. A szolgáltatást kiépítheti egy könyvtár, vagy együttműködhet más intézményekkel, az információ szolgáltatói lehetnek a könyvtárak, de lehetnek a közhivatalok és a nonprofit szervezetek konzorciumai is. Az együttműködésben rejlő előnyök kihasználása érdekében érdemes figyelembe venni a British Library 1998-2000

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

közötti SEAMLESS projektjének eredményeit. A projekt olyan modellt javasol, melyben a közkönyvtár a polgároknak információkat nyújtó különféle szervezetek és intézmények közötti koordinátor szerepét tölti be, és a koordináció megkönnyítésére az adatok archiválása, cseréje és kereshetősége érdekében közös szabvány fejlesztését tartja fontosnak.

Olaszországban a közérdekű információs szolgáltatások nem terjedtek el a könyvtárak körében, mindössze két (egy Firenze és egy Torino környéki) a nyolcvanas évek elején megkezdett, sajnos rövid életű kezdeményezés érdemel említést. Fontosabb tapasztalat a fiatalok információellátását célzó *Informagiovani* központok működése, melyeket több olasz városban építettek ki az 1969-ben, Párizsban megindított CIDJ (*Centre d'Information et de Documentation Jeunesse*) mintájára. A központok felállítását a helyi testületek kezdeményezték abból a felismerésből kiindulva, hogy friss és megbízható információk hiányában a fiatalok számos, a fejlődésük szempontjából fontos lehetőséget mulasztanak el.

Az Informagiovani központok tehát ugyanabból a célból jöttek létre, mint az angolszász közkönyvtárak közérdekű információs szolgáltatásai, a különbség csupán abban van, hogy nem a teljes lakosságot, csak annak egy meghatározott életkorú csoportját célozzák meg. Az Olaszországban még mindig uralkodó felfogás, mely még a közkönyvtárakat is inkább a tanulmányok és a kutatómunka színhelyének tekinti, mintsem tájékoztató (információs) központnak, nem tette lehetővé, hogy az Informagiovani szolgáltatásai és a közkönyvtári szolgáltatások egyesítsék erőiket.

(Mohor Jenő)

Vezetés, irányítás

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

06/168

CLOUTIER, Claudette: Setting up a fee-based information service in an academic library = J.Acad.Librariansh. 31.vol. 2005. 4.no. 332-338.p.

Térítéses információszolgáltatás létrehozása egy felsőoktatási könyvtárban

Felsőoktatási könyvtár; Használó; Költségelemzés; Nyilvánosság -könyvtáré; Térítéses szolgáltatás

1999-ben térítéses szolgáltatást vezettek be a kanadai Calgary Egyetemnek a nyilvánosság számára is hozzáférhető Geológiai és Geofizikai Könyvtárában.

Az intézkedésnek két oka is volt: az addigi anyagi támogatás csökkenése miatt korlátozni kényszerültek a nyitvatartási időt. Ugyanakkor viszont számos olajipari vállalat szakkönyvtára megszűnt, és a kutatók a Gallagher Könyvtárban folytatták az anyaggyűjtést. A könyvtárosok terhelése nőtt, és egyre kevesebb energiát tudtak elsődleges, egyetemi használóikra fordítani.

A könyvtár erőssége gazdag gyűjteménye, a munkatársak húsz év alatt felhalmozott tapasztalata, a különböző intézményekkel és az olajipar vállalataival kiépített kapcsolatai. A könyvtár vezetője ezt megelőzően más intézményeknél már számos ismeretet szerzett a térítéses szolgáltatások bevezetésével és működtetésével kapcsolatban.

Első lépésként jól átgondolt tervezetet nyújtottak be a könyvtár vezető testületének, melyben ismertették az adott körülményeket, és az addig felmerült, valamint a várható igényeket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Megvizsgáltak és összehasonlítottak számos működő helyi és nemzetközi szolgáltatást a párhuzamosságok elkerülése, az igények pontos behatárolása és az árkategóriák kialakult gyakorlatának bemutatása érdekében. Leírták a szolgáltatások működtetésének tervezett módjait. Mindennek eredményeként a leendő térítéses szolgáltatás számára két fő irányt határoztak meg: a kutatási és a dokumentumküldési szolgáltatást.

Ezek után az árak, a megrendelések és a számlázások ügyintézési módjának kialakítása következett. A benchmarking során összegyűjtött adatok alapján négy árkategóriát alakítottak ki: a kutatási munkára, a helyi könyvtárközi kölcsönzésre, a helyi dokumentum-másolásra, a külső könyvtárközi kölcsönzésre és a külső dokumentum-másolásra vonatkozót. Számos tényezőre figyelemmel voltak: az adatbázisok korlátozott, licenchez kötött használatától a szolgáltatások nettó költségének kiszámolásán, az adók és egyéb járulékos költségek kalkulálásán át a szerzői jogi díjakig és a szolgáltatásokat terhelő 7 %-os ÁFA beszámításáig. Végül megszövegezték a felelősségvállalási nyilatkozatot is.

A tervezet szerint a szolgáltatást a Gallagher Library referensz könyvtárosai irányítják diákasszisztensek segítségével. A befolyó bevételből igény szerinti plusz diákokat foglalkoztathatnak, valamint visszatérhetnek a hosszabb nyitvatartási időhöz is. A számlázást és az ügyfélkör adatbázisának karbantartását a gazdasági egység végezné.

A tervezet elfogadása után három szemeszterre vonatkozó próbaszerződési modelleket állítottak össze. Az elsőt a nagy (több mint 1500 alkalmazottat foglalkoztató) olajipari vállalatoknak ajánlották, éves díja 10 ezer dollár. Ebben benne foglaltatik a kutatási idő és az első száz dokumentum belső könyvtárközi kölcsönzésének költsége, valamint 15 könyvtári belépő ára. A második a kisebb és közepes vállalkozások számára jóval alacsonyabb éves díjat tartalmazott, engedményes szakértői tarifát és ingyenes belső könyvtárközi kölcsönzési díjat. A többi szolgáltatásért a hivatalos díj fizetendő. A legolcsóbb a kisvállalkozások és független információbrókerek számára konstruált 200 dolláros éves előfizetés, mely az adminisztrációs költségeket tartalmazza.

Akkortájt négy nagy olajipari konferencia is zajlott Calgaryban, ahol a könyvtár munkatársai bemutatták az új lehetőséget. Ezenkívül felvették a kapcsolatot azokkal a vállalatokkal, melyek felszámolták saját szakkönyvtárukat – ezek közül kettővel sikerült is szerződést kötni. Ezek után a könyvtár megkötötte a szerződéseket a külső dokumentum-szolgáltatókkal, valamint az online adatbázis-szolgáltatókkal. Elkészítettek egy Microsoft Access adatbázist a megrendelések és számlák nyilvántartására.

A szolgáltatás már négy éve sikeresen működik. Ötvenhét szerződéses megrendelőjük van évente. Eddig 3000 megrendelést teljesítettek. Ennek nyolcvan százaléka dokumentum-szolgáltatás és könyvtárközi kölcsönzés, tizenkét százalék pedig online adatbázisban történő kutatás. A bevételekből gyarapítják a gyűjteményt és foglalkoztatják az asszisztenseket. Megnőtt a könyvtár és az egyetem ázsiója is az iparvállalatok körében. A vállalatok, melyek megszűntetik könyvtáraikat, de még a nyugalmazott geológusok és geofizikusok is örömmel ajándékozzák gyűjteményeiket a könyvtárnak.

Ha a szolgáltatás a továbbiakban is ilyen sikeres lesz és megnő az igény iránta, felül kell vizsgálni, elegendő lesz-e a munkaerő, és megfelelő-e az elhelyezés a megváltozott helyzetben. A kitűzött célt máris elérték: visszaállíthatták a könyvtár eredeti nyitvatartási idejét, a nem egyetemi közönség is korlátlanul hozzáférhet gazdag gyűjteményükhöz és szolgáltatásaikhoz, ráadásul még a könyvtár helyi közösségen belüli elismertsége is jelentősen megnőtt.

(Fazokas Eszter)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

06/169

LAM, Vinh-The: Quality control issues in outsourcing cataloging in United States and Canadian academic libraries = Cat.Classif.Q. 40.vol. 2005. 1.no. 101-122.p.

Minőség-ellenőrzési kérdések a katalogizálás „kiszervezése" során amerikai és kanadai felsőoktatási könyvtárakban

Bérmunka kiadása; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Gépi dokumementumleírás; Hatékonyság

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A tanulmány amerikai és kanadai egyetemi könyvtárak által a katalogizálás bérmunkába adása (outsourcing) során alkalmazott minőségellenőrzés gyakorlatát vizsgálja. A legtöbb könyvtár a program beindítása előtt részletes katalogizálási/feldolgozási instrukciókkal látta el a munkát vállaló külső céget. A minőségellenőrzés folyamatát az outsourcing művelet integráns részeként jelölték meg. A legtöbb esetben könyvtáros-katalogizálók és gyakorlott könyvtáros asszisztensek/technikusok egyaránt részt vettek a minőségellenőrzési programokban. Az észlelt hibák aránya alacsony volt, és a külső cég által készített bibliográfiai rekordok túlnyomó része vagy LC/OCLC rekord volt, vagy olyan, amely kompatíbilis volt a Katalogizálási Tanács Szabványosítási Munkacsoportja által kidolgozott szabvánnyal. A könyvtárak többsége elégedett volt a külső cég által nyújtott szolgáltatással. A katalogizálás minőségének meghatározása alapján, amely a pontosság, következetesség, a megfelelő hozzáférési pontok és a rekordkészítés időtartama szempontjait veszi figyelembe, a legtöbb könyvtár arról számolt be, hogy a katalogizálás minőségét nem befolyásolta a bérmunkába adás.

(Autoref.)

06/170

BREŽNEVA, Valentina Vladimirovna: Uslovie konkurentosposobnosti informacionnoj produkcii = Bibliotekovedenie. 2005. 5.no. 44-48.p. Bibliogr. 12 tétel.

Az információs termékek versenyképessége

Hatékonyság; Igény; Szabvány; Szolgáltatások

A könyvtárak gyakorlati munkáját is az utóbbi időben egyre szélesebb körben a szerviztevékenységek közé sorolják, amelynek célja elsősorban az ügyfelek igényeinek kielégítése. A szolgáltatás hatékonyságát a minőség értékelésével ítélik meg. A könyvtári elméletben és gyakorlatban mindig nagy hangsúlyt kapott a visszacsatolás, de itt elsősorban az információs igények kielégítését értették. Ugyanakkor az „elégedettség" fogalma ennél sokkal szélesebb, és nem csak az alapszolgáltatást foglalja magában, hanem a kísérő tényezőket is, mint az átfutási idő, a személyzet jóindulata, a kiszolgáló helyiség kényelme stb. A térítéses szolgáltatások bevezetése az információs szférában és a könyvtárakban azt mutatja, hogy a korszerű felhasználó kész fizetni a szolgáltatásért, ha az megfelel elvárásainak.

A posztindusztriális társadalomban az információ a fejlődés alapvető forrásává vált, az információs piac gyors ütemben fejlődik. Ezen a piacon csak azok a könyvtárak és információs szolgálatok tudnak sikeresen működni, amelyek versenyképes termékeket és szolgáltatásokat kínálnak, azaz megfelelnek a felhasználói követelményeknek.

Az ISO 9000 szabványsorozat szerint pontosan meg kell határozni a szolgáltatásokkal szembeni követelményeket, azaz olyan jellemzőket kell találni, amelyeket a felhasználók figyelemmel tudnak kísérni és értékelni. Ilyenek lehetnek:

- a munkatársak létszáma, a berendezések és az anyagok mennyiségi jellemzői;
- a várakozási és átfutási idő, a technológiai ciklus időtartama;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- a biztonsági, megbízhatósági, pontossági és teljességi mutatók;
- a személyzet udvariassága, empátiája, hozzáértése és a felhasználók számára rendelkezésre állása, a kapcsolatok hatékonysága, a bizalom és szakértelem szintje;
- a szolgáltatás helyszínének kényelme és esztétikus kinézete.

Oroszországban is számos könyvtári szakember foglalkozott a különböző követelmények meghatározásával, és folytatott szakmai vitát a témában. A szolgáltatás minőségének komplex felhasználói értékelésére vonatkozó alaptételből kiindulva, a pszichológiai, etikai, esztétikai és szervezési-műszaki vonatkozásokat figyelembe véve, az információs termékekkel szembeni felhasználói követelmények struktúráját több szintre lehet bontani. Ezek:

- az információval szembeni követelmények,
- a technológiával és a berendezésekkel szembeni követelmények,
- az előállítóval szembeni követelmények,
- a szolgáltatás nyújtásával szembeni követelmények.

A könyvtárak azonban mint költségvetési intézmények korlátozott anyagi forrásokkal rendelkeznek, ami nem teszi lehetővé valamennyi követelmény teljesítését. Nehéz eltalálni, melyek azok az igények, amelyek teljesülése vagy nem teljesülése befolyásolja a felhasználók elégedettségét/elégedetlenségét. Az információs szolgáltatások terén a következő jellemzők befolyásolják a felhasználóknak a minőséggel való elégedettségét:

- kötelező jellemzők, amelyek alapján formálódik a könyvtári szolgáltatásról alkotott elképzelés;
- semleges jellemzők, amelyeket a felhasználó észre sem vesz, amikor normális szinten/értéken vannak (pl. világítás, tisztaság, segítőkészség);
- meglepetésszerű jellemzők, amelyek fokozzák a könyvtár vonzerejét, megmutatják előnyeit a versenytársakkal szemben stb.

A különböző felhasználói csoportok vonatkozásában és különböző helyzetekben a követelmények skálája sokkal szélesebb lehet: pl. a tudományos szakemberek számára fontos az információ teljessége, a vezetők számára a frissessége és az elemző feldolgozás szintje, a nyugdíjasok számára a személyes kapcsolatok megléte. Ez azt jelenti, hogy már a szolgáltatás szervezési folyamatában ki kell jelölni a felhasználói célcsoport számára fontos jellemzőket. Célszerű meghatározni azokat a jellemzőket is, amelyek egyáltalán nem befolyásolják a felhasználó elégedettségét.

A könyvtár versenyképessége nagyban függ attól, hogy vezetői és munkatársai mennyire tudják elemezni és jellemezni információs termékeik felhasználói tulajdonságait, megmutatni azokat az előnyöket, amelyeket a felhasználó élvez, ha az adott könyvtár szolgáltatásait veszi igénybe. Ezeket és azokat az egyéb jellemzőket, amelyek alapján a felhasználó el tudja képzelni a szolgáltatást, és biztosítva látja a minőséget, érdemes szabványokban megfogalmazni. A szabványokban rögzíteni kell a termék jellemzőit és előállítási módját. A szabványok kidolgozását nehezíti, hogy a felhasználó számára érthető nyelven kell megírni. Így lehet megfelelni a nemzetközi minőségügyi szabványnak, vagyis annak, hogy a termék minőségét a felhasználói követelmények határozzák meg.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 127-128, 173, 178, 190

Pénzügyi és gazdasági kérdések

06/171

KORMANČÍKOVÁ, Beatrix: Niektoré možnosti financovania činnosti knižníc = IT lib. 9.roč. 2005. 4.no. 4-6.p.

Res. angol nyelven

A könyvtárak finanszírozásának lehetőségei

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Fejlesztési terv; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A Szlovák Köztársaságban csaknem 6000 könyvtár működik, amelyből 2956 iskolai, 38 felsőoktatási, 2615 nyilvános, 12 tudományos és 358 speciális. A legtöbb könyvtárnak az elmúlt időszakban a több forrásból származó finanszírozás módot kellett választani megmaradásához.
Az EU-ba való belépéssel Szlovákia meríthet a Strukturális Alapok forrásaiból. Az elmúlt rövid időszakban, 2004-2006 között már részesülhettek a könyvtárak is az alapvető infrastruktúrát biztosító operatív program támogatásaiból. A *helyi infrastruktúra-fejlesztés* keretében összességében 330 millió korona értékben sikerült támogatást szerezni a könyvtárak számára. Az *információs társadalom kiépítésére és fejlesztésére* szóló támogatás mögött olcsó és biztonságos internet–csatlakozások kiépítését, a regionális politika és a digitális tartalmak fejlesztését célzó internet használatát támogatták.
Az információs társadalom kiépítésére és fejlesztésére létrehozott nemzeti projektek között a *könyvtárak információellátása* keretében 110 könyvtár korszerű hardverellátása valósult meg.
Az *infrastruktúra kiépítését és fejlesztését* támogató intézkedés keretében a tudományos, felsőoktatási és szakkönyvtárak korszerűsítésére kerülhetett sor. Az operatív program tartalmazta a tudományos és kutatási területeken a vállalkozói szféra csúcsinformációkkal való ellátásának célját.
A *községek megújítása és fejlesztése a kulturális örökség megőrzésében* program lehetővé tette az információs technológiák és szolgáltatások javítását a nyilvános könyvtárakban.
A következő időszakban előreláthatólag Szlovákia nagyobb lehetőségekhez fog jutni a kultúra területén is (a becslések szerint kb. 10,3 milliárd euróval gazdálkodhat a Strukturális Alapokból. A Szlovák Köztársaság kormánya 2005-ben megfogalmazta kohéziós politikájának stratégiai céljait és prioritásait.

A könyvtárakat érintő operatív intézkedések között szerepel *Az örökségőrző alapintézmények fejlesztése, Az elektronikus szolgáltatások, tartalmak, készségek és infrastruktúra fejlesztése, Innováció, információellátás, tudásgazdálkodás* támogatása.
Az intézkedések céljai a következőkben foglalhatók össze:

- az ismeretszerzési rendszerek minőségi fejlesztése;
- a szellemi-kulturális örökség jelenségeinek dokumentálása;
- információforrások vásárlása;
- az ismeretek védelmével kapcsolatos rendszerek korszerűsítése;
- az ismeretek feldolgozásának javítása, az ismeretek digitalizálása;
- a digitális tartalmak hozzáférésének internetes biztosítása;
- további adat és ismeretszervezési alapintézmények gyakorlati támogatása a nyilvános hozzáférés minél szélesebb körű biztosítása érdekében;
- a roma kultúra kutatási, dokumentációs és előadóművészeti központjainak kialakítása.

Az operatív intézkedések elsősorban azokat a közgyűjteményeket és egyéb alapintézményeket érintik, amelyek a kulturális örökség gyűjtésével, őrzésével, közzétételével foglalkoznak.
A *Regionális versenyképesség és foglalkoztatottság* keretének céljai között a kulturális területek támogatási lehetőségei hasonlóak a szlovákiai nemzeti célokhoz. További lehetséges források várhatóak a könyvtárak finanszírozására a következő EU-s programokból: Kultúra 2000/Kultúra 2007, 7. keretprogram a kutatás, a technológiai fejlődés, a tudomány és technika fejlesztésének tevékenységeire, valamint az európai gazdasági területek finanszírozási mechanizmusából és a Szlovák Köztársaság finanszírozási alapjaiból.

(Prókai Margit)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

06/172

MITTLER, Elmar: „Geld haben wir keins mehr - jetzt können Sie nur noch Ideen haben." Strategien zur Finanzierung wissenshaftlicher Bibliotheken = BuB. 57.Jg. 2005. 10.no. 730-734.p.

Res. angol és francia nyelven

„Pénzünk nincs több – most már csak ötleteik lehetnek". Stratégiák a tudományos könyvtárak finanszírozására

Állománygyarapítás; Ésszerűsítés; Felsőoktatási könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A német tudományos könyvtárak ellátottsága sem rózsás az utóbbi időben. *Elmar Mittler* (1940) – jelenleg a göttingeni egyetemi könyvtár (Staats- und Universitätsbibliothek, SUB) igazgatója –, 1974 óta szembesül vezetőként pénzügyi nehézségekkel és a létszámcsökkentés szükségességével, cikkében mégis azt hangsúlyozza, hogy nem kell a múltat túl rózsaszínűre, a jövőt pedig sötétre festenünk. Bevezetésképpen két példán illusztrálja a könyvtárak (szűk) ésszerűsítési lehetőségeit a SUB átszervezési megoldásait ismertetve, majd a gyarapítás nehézségeit, az elektronikus folyóirat-előfizetéseket, és a nyílt hozzáférés kérdéseit elemzi. Cikke végén a tudományos könyvtárak jövőközpontú gazdálkodásának tíz fontos alapelvét fogalmazza meg:

1. A könyvtárak biztos finanszírozásban részesülnek, ha továbbra is nélkülözhetetlen szolgáltatásokat nyújtanak a felsőoktatási intézmények információellátásához.
2. Ehhez a hagyományos szolgáltatások körét (a mindenkori igényhez igazítva) továbbra is fenn kell tartaniuk, és emellett újabbakat is ki kell építeniük.
3. Ez csak úgy sikerülhet, ha

– eddigi szolgáltatásaikat kooperációval, jobb szervezéssel és további ésszerűsítésekkel „karcsúsítani" tudják, hogy a létszámot és a felszabaduló álláshelyeket új szolgáltatásokra használhassák,
– egyéb anyagi források révén és a saját bevételeik átcsoportosításával új álláshelyeket teremtenek.

4. A digitális média egyre növekvő aránya lépésről lépésre lehetővé teszi a közös egyetemi költségkeret kialakítását – elsősorban elektronikus folyóiratok (és adatbázisok) beszerzésében –, amelyhez a karok is hozzájárulnának, és így csökkennének a központi könyvtár pénzügyi gondjai.
5. A felsőoktatási intézmények digitális médiára fordítandó kerete csak ezek szakszerű kezelésének biztosításával és a használati statisztikák bővítésével tartható fenn hosszabb távon.
6. A konzorciális beszerzési lehetőségek kihasználása – ezáltal sok új cím – révén javulni fog mind a könyvtárak pozíciója, mind a könyvtárügy imázsa a releváns szakirodalom szállítójaként.
7. A nyílt hozzáférés (*Open Access*) melletti következetes kiállás segíti a jövő információs problémáinak megoldását.
8. A könyvtárban működő egyetemi szerver vállalj a vezető szerepet az *Open Access* biztosításában:

– az egyetem munkatársainak folyóiratokban közreadott publikációit tegyék elérhetővé (és ezzel kimutathatóan növeljék e publikációk impakt faktorát),
– főleg az egyetemen írt disszertációkat tegyék elérhetővé lehetőleg teljességgel – a pre-publikációs lehetőség kiindulási pontjaként, valamint a könyvtár által gondozott egyetemi kiadó csírájaként, amely jövőbe mutató módon médiasemleges publikálási lehetőséget kínálna.

9. Új szolgáltatások kialakítása (pl. elektronikus segédletek, *Learning Resources Center*ek kiépítése, fontos ismeretek – mint pl. az *information literacy* – oktatása) révén kap-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csolódjon be a könyvtár az oktatás és a tanulás terén az elektronikus tanulás és oktatás fejlesztésébe.

10. Ezek a feladatok csak a helyi számítóközponttal (adott esetben a média-központtal) együttműködve, a többi könyvtárral regionális, országos és nemzetközi kooperációban végezhetők el, például a *SPARC* (Scholarly Publishing & Academic Resources Coalition) és a *DINI* (Deutsche Initiative für Netzwerkinformation) keretei között.

(Murányi Lajos)

06/173

MÜNZ, Barbara - WIRTZ, Natalia: Handfestes Rechenmodell ersetzt vage Intuition. Make-or-Buy-Entscheidungen in Öffentlichen Bibliotheken am Beispiel der Kosten für die Medienbearbeitung = BuB. 57.Jg. 2005. 11/12.no. 793-798.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

Pontos kalkuláció az intuíció helyett. „Csináld vagy vedd meg!"-típusú döntések a közkönyvtárakban a feldolgozó munka költségeinek példája alapján

Bérmunka kiadása; Feldolgozó munka; Gazdaságosság -könyvtárban; Költségelemzés; Közművelődési könyvtár

Annál a döntésnél, hogy egy bizonyos terméket házon belül állítsanak-e elő, vagy külső szolgáltatóra bízzák, sok szempontot kell mérlegelni. Hogyan hozzák meg ezt a döntést a könyvtárak? Ugyanúgy, mint egy üzleti vállalkozás, vagy teljesen másképp? Milyen szerepet játszanak a költségek? Diplomamunkájuk részeként a szerzők ezeket a kérdéseket vizsgálják, példaként a feldolgozás munkafolyamatát választva. Következtetésük a következő: „A házon belüli feldolgozás vagy bérmunkába kiadás" dilemma eldöntésének segítésére jelenleg sehol sem végeznek üzleti szempontú költségelemzéseket a könyvtárak. A döntéseket egészen mostanáig nem ilyen alapon hozták meg. Ez részben annak tulajdonítható, hogy a költségelemzésnek nagy az idő- és munkaerőigénye, részben pedig annak, hogy hiányzik a megfelelő módszer a számításokhoz. Az általuk kifejlesztett modell használatával a költségelemzés még mindig időigényes, de a módszer rugalmas és könnyen használható.

(Autoref. alapján)

06/174

DAVIS, Denise M.: Librarian salaries in the USA: the impact of revenue redistribution on library recruitment = VINE. 35.vo. 2005. 4.no. 188-195.p. Bibliogr.

Könyvtárosi fizetések az Egyesült Államokban: a költségvetés átcsoportosításának hatása a könyvtáros-toborzásra

Felmérés; Költségvetés; Munkabér, alkalmazás; Személyzet

Az ALA-nak gyakran tesznek fel olyan kérdéseket, mint: át kell-e csoportosítaniuk költségvetésüket a könyvtáraknak ahhoz, hogy fenntarthassák személyzeti ellátottságukat? Átcsoportosítás esetén vannak-e „védett" tételei a költségvetésnek? Mi a hatása a nyugdíjba vonulásoknak a személyzeti ellátottságra?
E kérdések megválaszolásához a könyvtári működés négy tényezőjét kell megvizsgálni: a személyzeti ellátottságot, a fizetéseket, az állománygyarapítás költségeit és az egyéb kiadásokat. Ez a cikk a fizetési és személyzeti trendekkel foglalkozik az 1980-2004-es időszakban, valamint a nyugdíjazási kilátásokkal. Összehasonlításképpen az Omaha Public Library tapasztalatait dolgozza fel.
A közkönyvtárakban 1982 és 2003 között 92 000-ről 135 515-re nőtt az alkalmazottak száma (47,4%-os növekedés). A felsőoktatási könyvtárakban 58 476-ról 95 665-re (63,6%).
Az ALA felmérése szerint 1999 és 2004 között

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

évente 2,3% és 4,7% között növekedett a könyvtárosi átlagfizetés, összesen 18%-kal (7979 dollár). Ez alacsonyabb, mint azokban a foglalkozásokban, amelyekkel a könyvtárosság összevethető. A könyvtárakban bármely beosztásban alkalmazottak átlagfizetése 1982-ben 20 338 dollár volt, 2004-ben 52 188.

A közkönyvtárak költségvetésüknek átlagosan 65%-át költötték személyzetre, 14%-ot a gyűjteményre és 21%-ot egyebekre 1982 és 2004 között. A felsőoktatási könyvtárakban a megoszlás a következő: 52 – 34 – 14%. Minthogy a kiadások ilyen megoszlása évről-évre meglehetősen állandónak bizonyult, föltételezhető, hogy a személyzeti kiadások előre rögzítettek, az állománygyarapítási és egyéb költségek pedig változékonyabbak.

Az omahai tapasztalatok általában egybeesnek az országos trendekkel. Néhány érdekesebb megjegyzés:

- 1990 óta a könyvtári költségvetés 2,5%-át teszi ki a város költségvetésének (a rendőrség és tűzoltóság részesedése viszont 40%-ról 60%-ra emelkedett);
- a működési kiadások 2002-ig lépést tartottak az inflációval;
- a megyétől kapott külön támogatást állománygyarapításra fordították;
- 2005-ben öten vonultak nyugdíjba, az így felszabaduló összegből hét személyt újonnan alkalmaztak.

Az ALA vizsgálata szerint a könyvtárosok nyugdíjba vonulási üteme némileg lassul, ezért növekszik a 65 év felettiek száma. A könyvtárosok 71%-a éri el 2005 és 2024 között a 65. életévét. A legnagyobb nyugdíjazási hullámra 2010 és 2020 között lehet számítani (a létszám 45%-a). A számítások szerint a felsőfokú könyvtárosi szakképzettséget szerzők száma lépést tart a nyugdíjba vonulók számával: 2019-ig nem várható, hogy nagyobb lesz a frissen végzettek száma, mint a nyugdíjazás következtében megürülő állásoké.

Noha tömérdek adat áll rendelkezésre különféle forrásokból és felmérésekből, még mindig hiányoznak a megbízható alapadatok. Figyelmet kell fordítani a nem költségvetésből származó forrásokra is, amelyek befolyásolhatják a személyzeti politikát.

(Papp István)

Lásd még 99, 103, 131, 133, 139-140, 168

Személyzet

Lásd 174

Marketing, közönségkapcsolatok

06/175

VOGEL, Teri M. - GOANS, Doug: Delivering the news with blogs: the Georgia State University Library experience = Internet Ref.Serv.Q. 10.vol. 2005. 1.no. 5-27.p.

Könyvtári hírek közvetítése blogok útján: a Georgiai Állami Egyetem könyvtárának tapasztalatai

Egyetemi könyvtár; Elektronikus hirdetőtábla; Könyvtárpropaganda

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A könyvtárral kapcsolatos hírek, szolgáltatások és források terjesztésére a Georgia Állami Egyetem több könyvtárosa Science News néven (http://www.library.gsu.edu/news/science/) internetes naplót (blog) indított. A blogok növekvő népszerűsége ellenére csak kevés könyvtár használta ki ennek a kommunikációs formának a lehetőségeit. A blogok könnyen, gyakran és folyamatosan frissíthetők, így tetszetős alternatívát jelentenek a rugalmatlanabb könyvtári híradókkal szemben. A cikk összefoglalja a könyvtárosok érveit e dinamikus formátum mellett, ismerteti, hogyan teremtették meg az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egyensúlyt a technológia és a könyvtárosok, illetve a használók között, és foglalkozik azokkal a kérdésekkel és feladatokkal is, amelyek megoldása életképessé és sikeressé teheti az új rendszert. Az első felmérések szerint a rendszer felkeltette a használók érdeklődését, és modellként kívánják használni további, tárgyközi blogok kifejlesztéséhez.

(Autoref.)

06/176

LEONARD, Elisabeth - CARR, Allie - FARRELL, Katy: This summer, worship a book = Libr.J. 130.vol. 2005. 19.no. 42-44.p.

„Idén nyáron egy könyvet imádj!" Egy amerikai egyetem olvasás-népszerűsítő rendezvénye

Egyetemi könyvtár; Olvasótábor

Az egyetemi könyvtárak általában a tudományos irodalom szolgáltatását tartják feladatuknak. Nem így a University of California-San Diego Humán és Társadalomtudományi Könyvtára. Legalábbis nyáron a szórakoztató irodalmat propagálják. „Idén nyáron egy könyvet imádj!" a címe annak a 2004-ben először megtartott, és 2005-ben megismételt versengésnek, melynek során, a nyáron is az egyetemen tartózkodó munkatársak számára sikeresen népszerűsítették a szépirodalmat.

Az egyetem dolgozói közül sokan nem is tudják, hogy milyen előnyöket nyújt számukra a könyvtár. Az esemény célja az volt, hogy felüdítő, pihentető olvasásra bátorítsák őket, növeljék a könyvtár állományának használatát, tudatosítsák a kollégákban, milyen előjogokat élveznek a könyvtárban és megtanítsák őket arra, hogyan használhatják a könyvtári forrásokat és katalógusokat.

A szabályok nagyon egyszerűek voltak. Minden résztvevőnek ki kellett töltenie egy-egy formanyomtatványt a könyvekről, melyeket elolvasott. A lapra fel kellett írni a könyv szerzőjét, címét, raktári jelzetét, és válaszolni kellett három kérdés közül legalább egyre. Egy könyv elolvasásáért egy könyvtári rendszámtábla, ötért egy könyvtári bögre, tízért pedig egy könyvtári logós vászontáska járt.

A versengés népszerűsítésére a könyvtárosok minden rendelkezésre álló lehetőséget megragadtak. A központi könyvtár honlapján cikket tettek közzé a várható programról, feltüntették a campus eseménynaptárában is, és hírt adtak róla az egyetem különböző egységeinek honlapjain. A dolgozókat személyes e-mail-ben is megkeresték, időről időre tájékoztatva őket a fejleményekről. Ugyanezt a különböző szakmai levelezőlistákon is megtették. A versenynek külön honlapot is készítettek, mely tartalmazta a verseny szabályait, a formanyomtatványt, az olvasóknak szóló jó tanácsokat, a katalógus használatára vonatkozó útmutatót és az olvasók beszámolóit. Ez utóbbiak különösen nagy visszhangot keltettek, hatásukra megnőtt az érdeklődés a verseny – és az ismertetett könyvek – iránt. A tanulság kedvéért a résztvevőktől megkérdezték azt is, honnan értesültek a mozgalomról. Legtöbben valamelyik honlapon olvastak róla, de sokan az e-mailekből értesültek a lehetőségről.

A könyvtárosok felvették a kapcsolatot az egyetemi dolgozók egyesületével is, és külön pavilont állítottak fel a hagyományos nyári pikniken. A campus könyvesboltjával is együttműködtek – onnan kapták aztán a díjként kiosztott okleveleket.

A verseny hihetetlenül sikeresnek bizonyult. 2005-ben jócskán megnőtt a résztvevők száma, 328-ról 460-ra, 58 helyett már 79 versenyző írt könyvismertetést az általa olvasott könyvről, és tíz csapat alakult. Sokan most először jártak a központi könyvtárban. Őket gondosan eligazították a katalógus világában, és gardírozták magában az épületben is. A legtöbben örömmel üdvözölték a lehetőséget, hogy itt más könyvtárakból is átkérhetnek könyveket, és rácsodálkoztak, hogy hányféle forrás-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ból tájékozódhatnak a kedvükre való olvasmányokról. Az eredményesség jól érzékelhető az egyik résztvevő véleményéből, aki azt írta: „Ez a nyári olvasóverseny felbátorított arra, hogy olvasással töltsem az időt, és segített, hogy újra emlékezzek, milyen csodálatos dolog elmerülni a könyvek világában."
Az olvasási kedv növelésén kívül is származott haszon a versenyből: kialakította az egyetemi közösségen belüli párbeszédet, és erősítette a csapatszellemet. A legtöbb résztvevő jelen volt az ünnepélyes eredményhirdetésen is. Itt végre találkozhattak egymással a könyvtárosok, az olvasók, a szponzorok és a verseny szervezőbizottságának tagjai. Az olvasott könyvek mennyiségén kívül díjazták a leghumorosabb és a legrövidebb könyvismertetéseket is. Az igen változatos díjakat egyetemi és külső szponzorok ajánlották fel. Volt ott díszoklevél, egy helyi étterembe 12 személyre szóló ebédmeghívás és a helyi kaszinóban tölthető hétvége is.
A verseny elérte célját. „Ez az olvasási program volt, amire egész nyáron vártam. Megtörte az iskolai év monotóniáját, és lehetőséget adott a könyv szerelmeseinek a találkozásra." – írta egy elégedett résztvevő.

(Fazokas Eszter)

Felhasználók és használat

Általános kérdések

06/177

KERBS, Robert W.: Social and ethical considerations in virtual worlds = El.Libr. 23.vol. 2005. 5.no. 539-546.p. Bibliogr.

A virtuális világban folytatott tevékenységek társadalmi és erkölcsi normái

Használói szokások; Számítógép-hálózat

A számítógép már nem csak üzleti, tudományos és igazgatási célokra használt szerszám, hanem olyan eszköz is, melynek révén „szociális interakciók" mennek végbe egy „virtuális világban". Ebben a környezetben hasonló gondolkodású emberek tudnak online beszélgetni, találkozni, egymásra hatni. Ezek a lehetőségek ugyanakkor nem csak örömtelik és kielégítők, hanem aggodalomra is okot adnak. A virtuális világban végzett tevékenységek számos etikai és társadalmi problémát vetnek fel. Ilyen például a magánszféra sérelme, a kihasználtságtól való félelem, az identitás-vesztés.
A *játék* elfedi a való életbeli következményeket (ha lezuhanok, van még két életem, ölhetek és rombolhatok büntetlenül stb.). A számítástechnikai ipar épp úgy látja el fogyasztóit, mint a kábítószer-kereskedelem, kialakítja, majd kielégíti a *függőség* szükségleteit. A chat-szobákban gyakran olyan adatokat kell megadni, amelyeket más is láthat, akik anonimitása nemkívánatos következményekkel (visszaélésekkel) járhat. A *leselkedés, zaklatás*, a más életébe, magánszférájába való számítógépes behatolás az USA női lakosságának több mint nyolc százalékát (a férfiak 2,2%-át) érinti. *A gyermekek* által látogatott weboldalak 89%-a gyűjtött be személyes, azonosítható adatokat a gyerekektől egy 1998-as amerikai felmérés szerint. A gyermeki magánszféra online védelméről rendelkező USA törvény (*Children's Online Privacy Protection Act* – COPPA, 2000) hatályba lépése után egy évvel az újabb felmérés szerint ugyan a vizsgált weboldalak 90%-a már tartalmaz valamilyen utalást a magánszférával kapcsolatos

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

politikájára, azonban a COPPA-val való teljes összhangot nem sikerült elérni.

A megelőző védekezés egyik legfontosabb lépése lenne a számítógépes játékok szabályozása, bár van olyan nézet is, hogy az a művészet egy új formája, s mint ilyen, tartalma nem szabályozható. A játékok erőszakossága elleni általános tiltakozása viszont arra késztette az Interaktív Digitális Szoftverszövetséget, hogy létrehozza a Szórakoztató Szoftverek Értékelő Testületét, mely kialakította a kisgyermekeknek, mindenkinek, tiniknek, éretteknek, csak felnőtteknek kategorizálást, azonban a viszonteladói szinten ennek alkalmazását nem tudta megvalósítani. A mai napig nincs megoldás arra, hogy az interneten elérhető játékokat egy független testület – szükség szerint – hatékonyan „blokkolhassa". A szülő (vagy az iskola) szűrheti ugyan (a meglévő szoftverekkel) a gyerek hozzáférését, de számítógép van a szomszédban és a netkávézóban is: egy gyerek számára ma a nem neki való weboldalhoz való hozzáférés könnyebb, mint cigaretta vagy szeszes ital vásárlása. Az e-mail használat, a saját weboldal fenntartása a használótól igényel kellő óvatosságot. Gyerekek esetében a „ne állj szóba idegennel" tanács a virtuális világban is érvényes, csak sokkal nehezebb betartani (pedig lehet, hogy a „tízéves Zsuzsi", akivel a gyerek a neten levelez, büntetett előéletű pedofil...).

További tanácsok: lehetőleg csak moderált levelezőlistára iratkozzunk fel. Ne feledjük: valahányszor e-postaládánkba nézünk, vagy meglátogatunk egy weboldalt, IP-címünk, domain nevünk meghatározható, és vannak kémszoftverek, melyek éppen ezt teszik: begyűjtik adatainkat, webhasználati szokásainkat stb. A megoldás az anonim webhasználat: számos szolgáltatás lehetővé teszi, hogy saját gépünk és a szerver közé rejtjelező szoftver kerüljön, éljünk a lehetőséggel.

A virtuális világban való tevékenység számos veszéllyel jár, s bár ezek egy részét arra hivatott testületek igyekeznek mérsékelni, a megfelelő online viselkedés kialakítása bonyolult feladat, mind a felhasználók, mind a szabályalkotók részéről.

(Mohor Jenő)

06/178

OSUNA ALARCÓN, Rosario M.: Verso un modello di Sistema informativo bibliografico rivolto all'utente = Boll.AIB. 45.vol. 2005. 3.no. 347-358.p. Bibliogr. 28 tétel.

Res. angol nyelven

Egy felhasználó-központú bibliográfiai információs rendszer modellje felé

Használó; Szolgáltatások

Az új használói szokások, az információhoz való hozzáférés új módjai szükségessé teszik, hogy a használó kerüljön az információellátó szolgáltatások középpontjába. A könyvtári szervezetet „bibliográfiai tájékoztató rendszernek" (*System of Bibliographical Information* – SBI) tekintve a kérdés az általános rendszerelmélet felől közelíthető meg. Egy SBI ekképp olyan elemek csoportjának fogható fel, amelyek egy közös cél (a könyvtár küldetése) elérése érekében relációban állnak egymással. Ezek az elemek az SBI úgynevezett elsődleges jellemzői: a cél (általános és egyedi); a finanszírozás; a rendszer elemzése, szolgáltatások, szervezet; a használók; az állomány és a dokumentációs források; a vezetés, értékelés és visszacsatolás. A használó tehát a negyedik elem, amely meghatározza a rendszert. Az a mód, ahogy ma a használó megközelíti az információt, olyan változásokat okoz, melyek a dokumentációs elemzéstől a könyvtáros szerepének újrafogalmazásáig mindent áthatnak, és amelyek elkerülhetetlenül befolyásolják könyvtáraink használatának módját és szervezetét egyaránt.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Használat- és igényvizsgálat

06/179

CHANG, Hye Rhan - HOLLAND, Maurita Peterson: User satisfaction survey of Ask-A-Question service at the Internet Public Library = Internet Ref.Serv.Q. 10.vol. 2005. 2.no. 61-73.p. Bibliogr.

A használói elégedettség vizsgálata az Internet Public Library digitális referensz szolgálatánál

Felmérés; Referensz; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az Internet Public Library Ask-A-Question szolgáltatásával való elégedettség megállapítására 2004 februárja és májusa között felmérést végeztek. A legtöbb résztvevő elégedett volt a szolgáltatás keretében kapott válaszokkal. Annak ellenére, hogy csak néhányan adtak hangot elégedetlenségüknek, a szerzők megvizsgálták ezeket az eseteket, és az összegzésben javaslatokat tesznek az IPL digitális referensz szolgáltatásának javítására.

(Autoref.)

06/180

FAGERHEIM, Britt Anna - WEINGART, Sandra J.: Using focus groups to assess student needs = Libr.Rev. 54.vol. 2005. 9.no. 524-530.p. Bibliogr.

Fókuszcsoportok alkalmazása a hallgatói igények mérésére

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra

Az Utah-i Állami Egyetem Könyvtára ún. „fókuszcsoportok" kialakításával felmérést végzett a hallgatók között az új könyvtárral kapcsolatos igényeik és észrevételek felmérésére. A beérkezett válaszokat 11 kategóriába sorolták. Kiderült, hogy a használók, akár egyénileg, akár csoportosan, a tanulásra fordított idejük nagy részét a könyvtárban töltik; a könyvtárosoktól való segítségkérés tekintetében különböző a hozzáállásuk; a kifogások legtöbbje a magas zajszintre és a számítógépek körüli tanulási/tárolási hely szűkös voltára vonatkozott.

(Autoref. alapján)

06/181

ALI, Naushad: The use of electronic resources at IIT Delhy Library: a study of search behaviours = El.Libr. 23.vol. 2005. 6.no. 691-700.p. Bibliogr.

Elektronikus források használata az ITT Delhi könyvtárában: az információkeresési szokások tanulmányozása

Elektronikus publikáció; Felmérés [forma]; Gépi információkeresés; Használói szokások

A cikk az elektronikus információforrások használatát vizsgálta az Indiai Műszaki Egyetem (Indian Institute of Technology, IIT, Delhi) könyvtárában. Az adatgyűjtést kérdőívekkel és megfigyelés útján végezték. Az összegyűlt 300 mintában a következő kérdéseket elemezték: tudomás az elektronikus szolgáltatások létezéséről, elektronikus folyóiratok használata, az összetett keresési funkció ismerete, az elektronikus információforrások ismerete, az elektronikus információk használatának célja, a használók problémái a szolgáltatással, a rendelkezésre álló infrastruktúra, a használók elégedettségének mértéke. Az eredmények azt mutatták, hogy a használók a Boole-féle logikai operátorokat és a csonkolást használják a legnagyobb mértékben. A használattól való tartózkodás fő okaiként a nyomtatási lehetőség hiányát, a kevés terminált és a képzett személyzet hiányát nevezték meg. A felmérésből az is kiderült, hogy a használók kb.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

60 százaléka valamilyen nehézségbe ütközött az információkeresés során.

(Autoref. alapján)

06/182

EVANS, Christophe: Quels développements pour la recherche sur les publics? = Bull.Bibl.Fr. 50.tom. 2005. 2.no. 30-34.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Hogyan kellene fejleszteni a használói vizsgálatokat?

Felmérés; Könyvtárhasználat; Közművelődési könyvtár; Statisztika

A könyvtárhasználat és az olvasók számának növekedése igen sok tényező függvénye. A szerző kiemeli a kulturális minisztérium által közzétett statisztikai adatok használatának problémáit, és sajnálattal állapítja meg, hogy a fő országos, kvantitatív felmérések legnagyobb része a kilencvenes évekből származik. Kijelenti, hogy a jövőbeli fejlesztés érdekében a jelenlegi szociológiai tanulmányok hagyományos módszereit meg kell újítani. Kimutatja, hogy a használói vizsgálatoknak sok egyéb, eddig járatlan útja is létezik.

(Autoref.)

Lásd még 150, 157, 162, 189, 196

Használók képzése

06/183

CHEVILLOTTE, Sylvie: Bibliothèques et Information Literacy = Bull.Bibl.Fr. 50.tom. 2005. 2.no. 42-49.p. Bibliogr. 15 tétel.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Könyvtárak és információs jártasság: francia helyzetkép

Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Információtechnológia

Az információs jártasság megszerzésével a használók olyan eszközök birtokába jutnak, amelyekkel képesek felügyeletet gyakorolni az információk felett. A szerző áttekinti az információs jártasság fő irányait a francia egyetemi könyvtárakban: az oktatók és információs szakemberek együttműködése, a programok tartalma és intézményi elismertsége, a képzés értékelése stb. országos méretű viták tárgyát képezi. Az információk kezelésének ismerete nemcsak a könyvtárakban fontos, hanem minden állampolgárt érint: a kihívások társadalmi-gazdasági, kulturális és oktatási jellegűek, és nemzetközi szinten is egyre nagyobb jelentőséggel bírnak.

(Autoref.)

06/184

MARTIN, Thérese: La formation à la recherche d'information dans l'enseignement supèrieur en filière scientifique: contextes institutionnel et scientifique, exemple d'une formation a la maîtrise de l'information = Documentaliste. 42.vol. 2005. 3.no. 190-199.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A gépi információkeresés oktatása természettudomány-szakos hallgatóknak: mikor és milyen kurzus keretében történjen?

Gépi információkeresés; Használók képzése -felsőoktatásban

Hol lehet információkeresési kurzusokat találni az egyetemi tanrendben? Milyen akadályai vannak a gyakorlati foglalkozásoknak? A szerző megvizsgálja az információkeresés oktatására irányuló programok intézményi és tudományos hátterét, majd példaként bemutat egy elsőéveseknek szánt tanfolyamot. Tárgyalja a hallgatók által tapasztalt problémákat is.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

06/185

SHARKEY, Jennifer R. - CULP, F. Bartow: Cyberplagiarism and the library: issues and solutions = Ref.Libr. 91/92.no. 2005. 103-115.p. Bibliogr.

Plagizálás és a könyvtárak: kérdések és megoldások

Egyetemi hallgató; Használók képzése -felsőoktatásban; Könyvtárosi hivatás; Számítógéphálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A felsőoktatási intézményekben a hallgatók által folytatott plagizálás régi és folyamatos probléma, amellyel az oktatók és a könyvtárosok egyaránt foglalkoznak. Bár a vizsgálatok eltérő módon ítélik meg az internet hatását a hallgatói plagizálásra, az elektronikus információk könnyű elérése kihívást jelent a könyvtárosok számára, akiknek készen kell lenniük a plagizálásnak nemcsak leleplezésére és megakadályozására, hanem a használók képzésére is erről a témáról. A tanulmány célja, hogy röviden összefoglalja a plagizálás természetét, mértékét és okait felsőoktatási környezetben, különös tekintettel az elektronikus információforrások hatására, és áttekintse azokat az eszközöket, amelyekkel a plagizálás tetten érhető és megakadályozható.

(Autoref.)

Lásd még 121

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

06/186

KOVAČKA, Miloš: Ku koncepcii elektronickej knižnice Milana Hodžu = Knižnica. 6.roč. 2005. 9.no. 5-11.p.

Res. angol nyelven

A Milan Hodža elektronikus könyvtár koncepciójához

Internetcím: www.kis3g.sk

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Megőrzés

A Szlovák Nemzeti Könyvtár különféle koncepciók, programok és projektek útján már több mint tíz éve foglalkozik a szlovák nemzeti örökség digitalizálásának feladataival. A cikk ismerteti a Szlovák Köztársaság országos digitalizálási programját. Az e program keretében megvalósuló elektronikus könyvtárnak gazdagítania kell a Szlovák Köztársaság nemzeti könyvtára és információs rendszere által jelenleg nyújtott szolgáltatásokat, és olyan megoldásokat kell bevezetnie, amelyek kutatók, oktatók és diákok számára egyaránt gyorsabb és összetettebb információkeresést biztosítanak. Nemcsak dokumentációs feladatokat kell ellátnia, hanem egy adott témának, projektnek vagy programnak a kutatási és oktatási hátterét is meg kell teremtenie.

(Autoref. alapján)

Lásd még 144

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 142

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

06/187

TEDD, Lucy A.: E-books in academic libraries: an international overview = New Rev.Acad.Librariansh. 11.vol. 2005. 1.no. 57-78.p. Bibliogr.

E-könyvek a felsőoktatási könyvtárakban. Nemzetközi szemle

Elektronikus könyv; Felsőoktatási könyvtár; Szakirodalmi szemle [forma]; Terminológia

A cikk nemzetközi áttekintést ad az elektronikus könyvek egyetemi könyvtárakban betöltött szerepéről. Felhívja a figyelmet az e-könyvekkel kapcsolatos következetlen terminológiára, röviden ismerteti az e-könyvek történetét, és megad néhány új definíciót. Felsorolja az e-könyv ipar szereplőit, és részletesen bemutat néhány szolgáltatást. Az elektronikus könyvek előnyöket és kihívásokat egyaránt jelentenek mind a használók, mind a könyvtárosok számára – a cikk az egyetemi könyvtárak vonatkozásában vázolja fel ezeket. Különféle kutatási eredményeket is közread, és ismertet néhány kérdést az e-könyvek egyetemi könyvtári kezelésével kapcsolatban. Végül bemutatja a brit *e-Books Working Group* munkáját. Számos weboldal közreadásával illusztrálja az e-könyvek jelenlétét a világ egyetemi könyvtáraiban.

(Autoref.)

06/188

ODER, Norman: The DVD predicament = Libr.J. 130.vol. 2005. 19.no. 38-40.p.

A DVD helye, szerepe és problémái az amerikai közkönyvtárakban

Felmérés [forma]; Közművelődési könyvtár; Videolemez

Az Egyesült Államok közkönyvtáraiban jelentős mértékű az audiovizuális dokumentumok gyarapítása és forgalma. A 2005-ös adatok szerint a könyvtárak nemcsak videókat és hangoskönyveket, hanem zenei CD-ket is beszereznek. Az igazi változást azonban a DVD-k megjelenése jelentette: az elmúlt két évben 91%-kal nőtt a forgalmuk, míg a VHS-videóké 13%-kal csökkent.
A tanulmány a *Reed Business Information* felmérésének megállapításait ismerteti – felhasználva az összevetéshez a Library Journal 2004-es hangoskönyv-vizsgálatát is. (A Reed felmérése 2154 közkönyvtárra terjedt ki, de csak 402 válaszolt.) Szó esik az új formátum gondjairól, a lopás elleni védelemről, a kölcsönzési feltételekről és a térítési díjakról is.
A könyvtárosok szerint több gond van a DVD-kkel: rengeteg a lopás – a különféle óvóintézkedések ellenére; többen szóvá tették, hogy a klasszikus filmeket nem adják ki DVD-n, illetve, hogy anyagiak híján nem tudják mindkét formátumot megvásárolni. A DVD sokkal sérülékenyebb, legfeljebb 25-40 kölcsönzést „bír el". (A kölcsönzésért a könyvtárak 15%-a számít fel külön díjat.) A filmek gyarapítása is eltérő szempontok szerint folyik: a többség népszerű játékfilmeket szerez be, és kevés az olyan intézmény, ahol csak ismeretterjesztő anyagokat gyarapítanak. Az *iPod* megjelenésével a már régóta letölthető zenei anyagok után a könyvtárak szembesültek a hálózatról letölthető videókkal (az OverDrive cég már elkezdett oktató és önképzést szolgáló filmeket forgalmazni). Minél nagyobb egy könyvtár, annál inkább él az új lehetőséggel. (Ez a sérülékeny DVD-k problémájára is megoldást jelenthet.)

(Murányi Lajos)

Lásd még 114, 123, 125, 141-142, 145, 151, 156, 166, 181, 191-197

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárgépesítés általában

Lásd 129

Könyvtárépítés, -berendezés

06/189

DEMPSEY, Beth: Library buildings 2005: power users = Libr.J. 130.vol. 2005. 20.no. 72-75.p.

Könyvtárépület a használók igényei szerint: a pittsburghi Carnegie Library bemutatása

Enteriőr; Építési terv; Használó; Könyvtárépület - közművelődési

A cikk címe arra utal, hogy a könyvtárak használóinak csak kisebb része képes teljes hatásfokkal igénybe venni minden szolgáltatást. Egy nagyobb (Carnegie Library of Pittsburgh) és egy kisebb (Hennepin megye Broodale-i fiókkönyvtára) könyvtár példáján mutatja be a szerző, mennyi akadály gátolja a hatékony használatot, s miképpen lehet az olvasó számára megkönnyíteni a könyvtárban való eligazodást.

A könyvtári tér és szolgáltatások átrendezése nem kíván föltétlenül átépítést is. Jó módszer, ha kiindulásként árnyékként követjük használóink mozgását a könyvtárban, – így megállapíthatók a közlekedés és a tartózkodás zónái (az utóbbi helyeken célszerű például a tájékoztatások elhelyezése, a könyvtárosi segítség felajánlása).

Kisebb könyvtárban merész lépésként akár 50%-kal is csökkenteni lehet az állományt, csupán azt az anyagot megtartva, amelyet a használók igényelnek. Itt érdemes ún. információs szomszédságokat is kialakítani, amelyekben egy helyen található az adott témára vonatkozó valamennyi dokumentum, együtt a kölcsönözhető és a prézens anyag.

Célszerű feladni a könyvtárosi zsargont a közösséggel folytatott kommunikációban. (A Dewey tizedes rendszer nagy hendikepet jelent.)

Tanácsos a nagy könyvkereskedések módszereit alkalmazni az állomány tálalásában.

Nagy figyelmet kell fordítani a feliratokra, s előnyös, ha a feliratozást és a jelek hierarchizálását és elhelyezését egyetlen felelősre bízzák.

Az egyes állományrészeket, szolgáltatásokat ugyanazon rendben, módszerrel, szerkezetben kell felépíteni, hogy a használó eggyel megismerkedvén a többiben is könnyen eligazodhasson.

A lényeg az, hogy a használó minél egyszerűbben és minél gyorsabban eljusson ahhoz a szolgáltatáshoz és dokumentumhoz, amelyre szüksége van. A gyakran történelmi és hangulati értékű, túlzsúfolt könyvtárépületek tovább nem nyújthatók, ezért helyes a használó szemszögéből időnként újra áttekinteni a térszerkezetet, a szolgáltatások és az állományok elrendezését. Számos esetben ugyanis a könyvtáros szempontjai érvényesülnek (pl. Dewey-rendszer, szakzsargon stb.). ami megnehezíti a használó eligazodását.

Akár az állomány elrendezéséről, akár az online katalógusról van szó, kívánatos a célhoz vezető lépések számát a minimumra szorítani. (Ha valaki szakácskönyveket keres, ne kelljen egy egész hierarchián átverekednie magát.)

A jelzetelésben, feliratozásban kerülni kell a vizuális kakofóniát. A feliratokat szerencsésen egészítheti ki a járófelületen alkalmazott jelzésrendszer, valamint a színek célszerű használata az egyes övezetek, tematikus csoportok azonosítására. A jó jelző és eligazító rendszert az jellemzi, hogy a kellő helyen és időben adja meg a használónak a számára szükséges információt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Nem szabad elhelyezni egy olyan feliratot, amelynek elolvasása 12 másodpercet vesz igénybe egy olyan ponton, ahol a használó csak 4 másodpercet tartózkodik. (A bejáratnál ne rohanjuk le információtömeggel, mert ott nem áll meg, el sem olvassa.)

(Papp István)

06/190

PARK, Catherine S.: Harris County Public Library. Creating a design paradigm for twenty-first century libraries = Bottom Line. 18.vol. 2005. 4.no. 167-171.p.

Egy 21. századi szolgáltatási modell bevezetése: a Harris County Public Library (Houston, Texas) tapasztalatai

Könyvtárépület -közművelődési; Könyvtári hálózat; Közművelődési könyvtár; Munkaszervezés; Személyzet; Szolgáltatások

2001-ben a texasi Harris County Public Library (HPCL, www.hcpl.net) megyei fiókkönyvtári hálózatában új szolgáltatási modellt (HPCL 2.0) dolgoztak ki és valósítottak meg. Arra törekedtek, hogy a könyvtárhasználók a 21. századi könyvtár képével találkozzanak, ezért megváltoztatták a könyvtárépületek dizájnját; a változások a könyvtárak működését és szolgáltatásait is érintették.

A megyében 1979-ben népszavazást követően indítottak nagyszabású könyvtárépítési programot: kilenc fiókkönyvtár ekkor épült meg. A 90-es évek végén a népesség (Houston város agglomerációja) hatalmasra nőtt, ezért nagyobb épületekre lett szükség. A fiókkönyvtárak korábbi átlagos alapterületét (12 ezer négyzetláb) sikerült négy könyvtárban 32-78 ezer négyzetlábra emelni (két könyvtár ezek közül integrált egyetemi és közkönyvtár, egy pedig a houstoni városi könyvtárral közös fenntartásban működik), és négy további épületet is megépítettek.

A HPCL 2.0 szolgáltatási modellt az Ironwood Public Library (British Columbia) mintájára tervezték meg. Azt tűzték ki célul, hogy a könyvtárak legyenek a helyi közösség életének központi színterei, adjanak kényelmes helyet minden generáció számára az olvasáshoz és a társas élethez. Megnövelték az olvasószolgálatos munkatársak számát, ugyanakkor a használókat igyekeztek az önkiszolgálásra megtanítani, hogy a meglévő személyzet és a megnövekedett használat mellett is meg tudják növelni a nyitvatartási órák számát, és hatékonyabban ki lehessen használni az erőforrásokat (a forgalom 85%-a önálló gépi kölcsönzés, előjegyzés, a visszaadott könyveket a használó már valamelyest szortírozza is). Törekedtek arra is, hogy a könyvtárosok vállalkozóként gondolkodjanak, és minden döntést az ügyfelek jobb kiszolgálása motiváljon.

Tapasztalataik szerint az új könyvtárépületek megtervezésénél vagy a meglévőek átalakításánál a következőkre kell ügyelni:

- részletes szakmai program
- vonzó és funkcionális épület és enteriőr
- rugalmasan átalakítható belső tér (pl. mozgatható bútorokkal)
- megfelelő jelzések az önkiszolgáláshoz
- a találkozási helyek legyenek felszerelve korszerű technikával
- csendes terek az egyéni és csoportos tanuláshoz
- kényelmes ülőhelyek az olvasáshoz
- étel- és italautomata vagy kávézó
- naprakész, barátságos honlap
- 24/7 online szolgáltatások
- számítógépes tantermek
- a könyvtárosok számára kényelmes munkahelyek a hatékony munkavégzéshez
- és általánosságban: a belső berendezés hasonlítson a nagy könyvesboltokéhoz, ahol a vásárló önállóan eligazodik, és a forgalmas útvonalakon felhívják a figyelmét az újdonságokra és a népszerű témákra.

A 21. századi korszerű könyvtár tervéhez és szolgáltatásaihoz hozzátartoznak még a következők:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- megfelelő parkolási helyek, zaj- és hőcsökkentő folyosók (innen nyílnak a közösségi helyiségek és a könyvesbolt)
- automatikusan nyíló bejárati ajtó
- közvetett világítás
- drót nélküli hozzáférés a számítógép-hálózathoz (laptop-kölcsönzés is)
- energiatakarékos világítás, hűtés és fűtés
- bőséges raktári kapacitás
- ergonomikus ülőbútorok és munkaasztalok.

A meglévő épületek korszerűsítése keretében három fiókkönyvtárban kísérleteznek az egyetlen (közös referensz-, olvasószolgálati és gyermekkönyvtári) pult megoldással. Ezáltal több ülőhelyet nyernek, a felszabaduló személyzet pedig szükség szerint bevethető az olvasók eligazításában. Mobil referenszpultokat is bevetnek a legforgalmasabb időszakokban. A szakmai és a kisegítő személyzet közösen oldja meg a felmerülő problémákat, így újszerű megoldások születhetnek.

A munkatársak képzése igen fontos ennek a szolgáltatási filozófiának a megvalósításához. A HCPL a képzés menedzselésére külön koordinátort szerződtetett. A személyzet minden tagja évente legalább 20 órányi továbbképzésben részesül, többek között az ügyfélszolgálati munka területén is. A különböző képzettségű munkatársakból Leadership Planning Council (a vezetést támogató tervezési tanács) alakult. Az új szemléletet tükrözendő a könyvtár küldetésnyilatkozatát is átdolgozzák. Öt év alatt sok minden megvalósult a hálózat könyvtáraiban. Nagyon büszkék arra, hogy bár a használat hatalmas mértékben megnőtt, a szolgáltatásokat ugyanannyian biztosítják, mint korábban. A siker oka abban rejlik, hogy a változásokat nem mint leküzdendő nehézségeket, hanem mint fejlesztési lehetőséget élték meg a könyvtár munkatársai.

(Hegyközi Ilona)

Számítógép-szoftver

06/191

TULL, Laura: Electronic resources and web sites: replacing a back-end database with Inovative's Electronic Resource Management = Inf.Technol.Libr. 24.vol. 2005. 4.no. 163-169.p. Bibliogr. 9 tétel.

Elektronikus források és weboldalak. Háttéradatbázisok felváltása az Innovative cég elektronikus forráskezelő rendszerével

Adatbázis; Egyetemi könyvtár; Elektronikus dokumentum; File-szervezés -gépi; Honlap; Online katalógus; Szoftver

Az Ohioi Állami Egyetem és több más egyetem az Innovative Interfaces céggel olyan modult hozott létre 2004-ben, amely elektronikus forrásokat kezel és integrálja őket az Innovative cég Millennium nevű integrált rendszerébe. A modul önállóan is működik és három könyvtár, köztük a Kongresszusi Könyvtár meg is vásárolta.

Az elektronikus forrásokat kezelő helyi fejlesztésű rendszerek tartalmaznak MySQL, FileMaker Pro vagy Microsoft Access szoftvereken alapuló adatbázis-fejlesztéseket is. PHP vagy Cold Fusion script-nyelvek segítségével pedig dinamikusan jeleníthetők meg az adatbázisról információk a weboldalakon.

Az MIT (Massachusettes Institute of Technology) Könyvtára Vera néven, FileMaker Pro alkalmazásával olyan adatbázist fejlesztett ki, amely lehetővé teszi az egyetem nyilvános webhelyének jobbá tételét, a licencek nyomon követését, az URL-ek és a proxy szerverekkel való interakciók kezelését, jelentések generálását. A rendszer interfésze lehetővé teszi, hogy a felhasználók tág tematikus kategóriák, címek és szolgáltatók alapján böngésszék az elektronikus forrásokat, és kulcsszavas kereséseket végezzenek bennük.

A Johns Hopkins Egyetem Könyvtára hason-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ló célok elérésére alakította ki HERMES nevű rendszerét, amely együttműködik az integrált rendszerrel, a campus proxy szerverével és több könyvtári webhellyel.

Az Ohioi Állami Egyetem saját fejlesztésű adatbázisát a MySQL-lel alakították ki. Az adatbázis fő célja az volt, hogy jegyzékeket lehessen előállítani, amelyek az egyetemen elérhető elektronikus források leírását, időbeli tartamát és URL-jeit mutatják az egyetemi könyvtár honlapján. A munka a könyvtár két részlege között oszlott meg, eléggé összetett módon.

Az új rendszer előnyei között van, hogy megszűnik e két részleg közötti kettős erőfeszítés, egyetlen rekordba koncentrálja a forrásokra vonatkozó információt, megkönnyítve a hibakeresést. Nem kell tovább működtetni a MySQL adatbázist, a munka az Innovative céghez, a hibakeresés pedig az integrált rendszer rendszer-könyvtárosához került át. A régi, öregedő könyvtári szerver helyett az adatok az Innovative szerverére kerültek. A WebOPAC-kal való integráció folytán a felhasználók hasonló felülettel találkoznak. A licencekre vonatkozó információ látható a WebOPAC-ban a feldolgozó és az olvasószolgálati könyvtárosok számára.

A hátrányok közé sorolható az, hogy a könyvtárak nem ellenőrizhetik a szoftver fejlesztését. A MySQL adatbázis finomabb keresési lehetőségeket biztosított a webfelületen. Hasonlóképpen a linkek kezelése is jobb volt korábban.

(Koltay Tibor)

06/192

ZUMALT, Joseph R.: Voice recognition technology: has it come of age? = Inf.Technol.Libr. 24.vol. 2005. 4.no. 180-185.p. Bibliogr.

A beszédhang felismerésének technológiája

Beszédfelismerés; Szoftver

A beszédfelismerő szoftver lehetővé teszi, hogy a billentyűzet használata nélkül, beszéd által vigyünk be szövegeket a számítógépbe. Amíg a könyvtári szakirodalomban alig találkozunk ezzel a technológiával, az orvostudományi és jogi szakirodalom sikeres alkalmazásokról számol be. Az Illinois Egyetem mezőgazdasági könyvtárában több beszédfelismerő szoftvert hasonlítottak össze a felismerés pontossága és a használhatóság szempontjából. A Dragon NaturallySpeaking 8.0 pontosabbnak bizonyult, mint a Microsoft Office 2003 beszédfelismerő modulja. A cikk röviden áttekinti a beszédfelismerő szoftverek történetét, és hasznos webcímeket is megad a témával kapcsolatban.

(Autoref.)

Lásd még 109

Elektronikus könyvtár

06/193

THOMAS, Charles F. - McDONALD, Robert H. - SMITH, Anthony D. [et al.]: The new frontier of institutional repositories. A common destination with different paths = New Rev.Inf.Net. 11.vol. 2005. 1.no. 65-81.p. Bibliogr.

Az intézményi digitális archívumok tapasztalatai: közös cél elérése különböző utakon

Elektronikus dokumentum; Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Igény; Megőrzés; Tervezés

A Floridai Állami Egyetem d-Scholarship elnevezésű digitális archívuma

2002-ben az egyetem könyvtára kezdeményezte a digitális archívum létrehozását. Egyrészt abból a célból, hogy előmozdítsák az információ megosztásában jelentkező együttműködést, a szabványok és mechanizmusok alkalmazását, elősegítve ezzel, hogy az egyetem különböző szervezeti egységei időtálló és megtalálható digitális tartalmakat hozhassanak létre. Az egye-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

temnek szüksége volt egy kompetenciaközpontra, amely segíti a tanszékeket abban, hogy az új digitális publikációkat és gyűjteményeket minimális redundanciával és alacsony költségekkel tegyék online elérhetővé. Központilag menedzselt formát kívántak tehát találni az elektronikus tartalom befogadására és megőrzésére. Az egyetemen létrejövő gazdag és heterogén digitális tartalmak egy része nem jut el szélesebb felhasználói rétegekhez. Ráadásul a campuson működő internetes keresőgépek nem képesek az adatbázisokban található állományokat indexelni. Számos értékes anyag veszhet így el. A d-Scholarship digitális archívum támogatását úgy kívánták elérni, hogy az egyetem intellektuális tőkéjének elvesztését meggátló stratégia rangjára emelték létrehozását. A d-Scholarship intézményi digitális archívumnak az egyetem könyvtárára kell épülnie. Skálázhatónak, kiterjeszthetőnek kell lennie, hogy be tudjon fogadni, kezelni és szolgáltatni tudjon heterogén tartalmakat, amelyeket felhasználók széles köre változó elérési és használati feltételek között használ.

Egy kivitelezhető intézményi digitális archívum előkészítéséhez a könyvtár javaslatot tett az alapvető metaadatok körének megállapítására, új szabványok alkotására és minden digitális tartalomra való alkalmazására, a meglevő tartalom és metaadatok konvertálására, a gyűjtendő dokumentumok körének az elektronikus disszertációkra és egyéb tartalmakra történő kibővítésére.

Bár a tervezés éve, 2002 nehézségekkel terhes év volt a Floridai Állami Egyetem és más egyetemek költségvetésében, a könyvtár úgy érvelt, hogy nem halasztható a rendszer megvalósítása. Úgy döntöttek, hogy a Berkeley Electronic Press technológiai szolgáltatásait veszik igénybe, és a rendszer 2003 szeptemberében elindult.

A Tennessee Egyetem Scholars Archive rendszere

A rendszernek a *Scholars Archive* nevet az egyetem könyvtára adta. Alapstratégiájuk az volt, hogy előbb felderítik a tartalmi igényeket, hogy az igények határozzák meg a rendszer jellemzőit. Ehhez az Edinburghi Egyetemen használt módszert alkalmazták. Megvizsgálták a már létező tanszéki, intézeti, kari archívumokat. Kereséseket végeztek az utk.edu doménen. Annak reményében tették mindezt, hogy képet kaphassanak arról, miként használja az egyetem a webet a tudományos eredmények terjesztésére. A *Scholars Archive* webhelye háttér-információkat tartalmaz az intézményi digitális archívumokról.

A *Scholars Archive* elődje a Digitális Könyvtári Központ (Digital Library Center) volt, amelyben, a kiadóval együttműködve kísérleti projektként elvégezték a Journal of Economic Issues című folyóirat néhány évfolyamának digitalizálását, és biztosították a hozzáférést a http://diglib.lib.utk.edu/utj/jei-home.php címen. A projekttel egy skálázható rendszert hoztak létre, amely tovább bővíthető, és megállapították a költségeket.

A University of Tenessee Catalog Online projekt a katalógus elektronikus és papíralapú rekordjainak 1994-től történő, pdf-fájlokként történő digitalizálását jelentette. Az elektronikus szakdolgozatok és disszertációk programja már több éve folyt az egyetemen. A könyvtár nyílt hozzáférést biztosít ezekhez az Open Archives Initiative metaadat-aratója használatával az online katalóguson keresztül, és része a Networked Digital Library of Theses and Dissertations (Szakdolgozatok és Disszertációk Hálózati Digitális Könyvtára) rendszernek. A szakdolgozatokat és disszertációkat nem kötelező elektronikusan benyújtani. Az önkéntes (és ösztönzött) elektronikus benyújtás az 1990-2000. tanévi 2,5%-ról, a 2002-2003-as évre 38,7%-ra nőtt.

Jelenleg olyan információ-visszakereső szoftverekkel kísérleteznek, amelyek lehetővé teszik az önarchiválást és a nyílt hozzáférésű metaadat-begyűjtést.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Georgiai Műszaki Egyetem Smartech Digitális archívuma

Az egyetem számára nagy lehetőség kínálkozik arra, hogy tanszékei munkájához többletértéket adjon azzal, hogy összekapcsolják az egyes weboldalakon szétszórtan közzétett információkat. A könyvtár ehhez a metaadatokkal és a források jobb feltalálásának szabványosításával járulhat hozzá. A könyvtár egyúttal vezető szószólója lehet a nyílt forrású technológiák alkalmazásának.

Mivel nem állt rendelkezésre az információvisszakeresés valamilyen mintarendszere, egy „alapértelmezéseket tartalmazó" kísérleti rendszert építettek ki. A jelenleg kapható programcsomagok közül a DSpace programot választották, amelyet az egyetem néhány tanszéke már használ is.

(Koltay Tibor)

Lásd még 114, 148, 186

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

06/194

SCHWARTZ, Charles A.: Reassessing prospects for the open access movement = Coll.Res.Libr. 66.vol. 2005. 6.no. 488-495.p. Bibliogr. a jegyzetekben.

A nyílt hozzáférési mozgalom kilátásainak újraértékelése

Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Prognózis; Publikálás -tudományos kiadványoké

A tudományos kommunikáció válsága már csaknem négy évtizede zajlik. A különböző érintett érdekcsoportok (felsőoktatási vezetők, tudományos könyvtárak, tudományos társaságok, nonprofit kiadók, kiadói konglomerátumok, maguk a kutatók) sokféleségét látva nem meglepő, hogy még nem született kivihető reformjavaslat. A nyílt hozzáférés valószínűleg forradalmasítja a tudományos kommunikáció rendszerét, de nem amiatt, amit hívei állítanak, hogy tudniillik kevésbé költséges. Valójában jelentős kiadással jár, és inflációs hatása van. A nyílt hozzáférés valódi jelentőségéről még nem folytak le a szakmai viták. A nyílt hozzáférési törekvések következményei kettősek: a mozgalmat egyrészt hozzá kell igazítani a különböző érdekcsoportok igényeihez és eltérő kultúrájához, másrészt egy összetettebb rendszer-architektúra van létrejövőben, amelynek következtében megnőhet a tudományos kutatás eredményessége és az innováció szerepe.

(Autoref. alapján)

06/195

WELLER, Ann C.: Electronic scientific information, open access, and editorial peer review: changes on the horizon? = Sci.Technol.Libr. 26.vol. 2005. 1.no. 89-108.p. Bibliogr.

Elektronikus tudományos információk, nyílt hozzáférés és szerkesztőségi lektorálás: változások a láthatáron?

Elektronikus folyóirat; Elektronikus publikáció; Lektorálás; Publikálás -tudományos kiadványoké

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be:
HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,
Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk azokat a változásokat tekinti át, amelyeket az elektronikus környezet okozott a publikálásban, különös tekintettel a szerkesztőségi lektorálás folyamatát befolyásoló nyílt hoz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

záférésre. A szerkesztőségi lektorálásra alapvetően ható tényezők közé tartoznak a következők: az elektronikus folyóiratok hatása a tudományos publikálásra általában, a preprint archívumok, a nyílt hozzáférésű folyóiratok és a nem publikált adatokhoz való hozzáférés. Az új ármodellek megváltoztatják a tudományos publikálás gazdasági helyzetét, és gyorsszemlék vannak kialakulóban, amelyek magára a lektorálási folyamatra lehetnek hatással. A tanulmány végül azt a szerepet vizsgálja, amelyet a kormányzat játszik a nyílt hozzáférés működő modelljének kialakításában.

(Autoref.)

06/196

ROWLANDS, Ian - NICHOLAS, David: Scholarly communication in the digital environment. The 2005 survey of journal author behaviour and attitudes = Aslib Proc. 57.vol. 2005. 6.no. 481-497.p. Bibliogr. 6 tétel.

Tudományos kommunikáció digitális környezetben. 2005. évi felmérés a folyóiratcikkek szerzőinek magatartásáról és véleményéről

Elektronikus publikáció; Felmérés; Folyóiratkiadás; Számítógép-hálózat

A cikk jelentősen hozzájárul a tudományos kommunikáció reformjáról szóló vitához (nyílt hozzáférésű publikálás, intézményi letét). A kérdésről több mint öt és fél ezer folyóiratcikk-szerző részvételével végeztek felmérést. Kiderült, hogy a kutatók egyre többet tudnak a nyílt hozzáférésű publikálás és az intézményi letétek lehetőségéről, de arról különbözőek a vélemények, hogy ez a modell képes-e helyettesíteni a jelenlegi rendszert, és hogy általános elterjedése pozitív vagy negatív fejlemény lenne-e. A szerzők véleményének fontos meghatározója volt a diszciplináris kultúra és a földrajzi hely. Általános volt a kételkedés egy „mindenre alkalmas" megoldás létezésében.

(Autoref. alapján)

06/197

LE HÉNAFF-STITELET, Diane - THIOLON, Catherine: Gérer et diffuser des thèses électroniques: un choix politique pour un enjeu scientifique = Documentaliste. 42.vol. 2005. 4-5.no. 272-282.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Elektronikus disszertációk kezelése és terjesztése

Disszertáció; Hozzáférhetőség; Elektronikus publikáció; Szabvány

Napjainkban, miután a tudományos közösség elfogadta a nyílt archívumok rendszerét, a disszertációk nyílt archívumokban való közreadása az érdeklődés homlokterébe került a felsőoktatási és kutatási intézményekben. Az elektronikus disszertációk terjesztése azért igen fontos feladat, mert olyan tudományos dokumentumokat tesz láthatóvá és elérhetővé, amelyeket nem publikáltak ugyan, de szakmailag ellenőriztek és jóváhagytak. A jelen cikk, miután áttekinti a disszertációk letétbe helyezéséhez, feldolgozásához és terjesztéséhez használt technológiákat, ismerteti az e célt szolgáló francia tervezetet, a STAR-t (Signalement des Thèses à Archivage et Recherche), és hangsúlyozza az elektronikus disszertációk terjesztésére irányuló nemzeti politika tudományos megalapozásának fontosságát.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az ismertetett cikkek forrásai

Acq.Libr. – The Acquisitions Librarian (US)
Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)
Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
Boll.AIB – Bolletino AIB (IT)
Bottom Line – Bottom Line (US)
BuB – BuB Forum für Bibliothek und Information (DE)
Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France
Cat.Classif.Q. – Cataloging and Classification Quarterly (US)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Doc.Bibl. – Documentation et Bibliothèques (CA)
Documentaliste – Documentaliste (FR)
El.Libr. – The Electronic Library (I)
Inf.Technol.Libr. – Information Technology and Libraries (US)
Int.Inf.Libr.Rev. – International Information and Library Review (I)
Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)
Internet Ref.Serv.Q. – Internet Reference Services Quarterly (US)
IT lib. – IT lib: Informačné technológie a knižnice (SK)
J.Acad.Librariansh. – Journal of Academic Librarianship (US)
J.Doc. – Journal of Documentation (GB)
J.Educ.Libr.Inf.Sci. – Journal of Education for Library and Information Science (US)
J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
J.Librariansh.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)
Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)
Knižnica – Knižnica (SK)
LIBER Q. – LIBER Quarterly (I)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libr.Rev. – Library Review (GB)
Naučn.-Teh.Inf. – Naučno-Tehničeskaâ Informaciâ (RU)
Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)
New Rev.Acad.Librariansh. – New Review of Academic Librarianship (GB)
New Rev.Inf.Net. – New Review of Information Networking (GB)
Online Inf.Rev. – Online Information Review (I)
Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
Ref.Libr. – The Reference Librarian (US)
Ref.User Serv.Q. – Reference & User Services Quarterly (US)
Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Espanola de Documentación Científica (ES)
Sci.Technol.Libr. – Science and Technology Libraries (US)
Tech.Serv.Q. – Technical Services Quarterly (US)
VINE – VINE (GB)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kibővült a Német Nemzeti Könyvtár (Deutsche Nationalbibliothek) gyűjtőköre

(Részlet a német nemzeti könyvtár 2006. június 29-i sajtóközleményéből)

2006. június 29-én lépett hatályba a német nemzeti könyvtárról szóló új törvény, amely kibővíti a könyvtár gyűjtőkörét: ezentúl az internetes publikációk, az ún. hálózati elektronikus dokumentumok is részét képezik a gyűjteménynek.

A törvény rögzíti a könyvtár új nevét is: mostantól Deutsche Nationalbibliothek (eddig: Die Deutsche Bibliothek volt) a neve. A könyvtárat irányító tanács munkájában a következőkben a Bundestag képviselői is részt vesznek.

„A Német Nemzeti Bibliográfia (Deutsche Nationalbibliographie) a nyomtatott művek mellett a hálózati elektronikus dokumentumokat is regisztrálja ezentúl, és az ilyen formátumú dokumentumoknak a kultúra, a tudomány és a gyakorlat számára is nélkülözhetetlen forrása lesz. A digitális kulturális örökség könyvtárunk gyűjteményét egy modern kiadványformával bővíti majd" – nyilatkozta Elisabeth Niggemann, a Német Nemzeti Könyvtár (Deutsche Nationalbibliothek, D-NB) fő-igazgatója a törvénymódosítás kapcsán. A D-NB tartósan megőrzi a hálózati dokumentumokat. Az új törvény kötelezi a német kiadókat és azokat is, akik a könyvkereskedelmi forgalomba nem kerülő kiadványokat jelentetnek meg, hogy a különböző hordozókon (nyomtatásban, CD-ROM-on vagy floppyn) megjelenő kiadványok mellett az interneten – vagy az interneten is – megjelenő műveket szintén beszolgáltassák a D-NB-nek.

„Németország újraegyesülése után most lezárul a két nemzeti könyvtár egyesítése is, és ez a tény az új, közös névben is kifejezésre jut. Mint közismert, a D-NB a Német Szövetségi Köztársaság központi megőrző könyvtára és nemzeti bibliográfiai központja egyben" – mondta el a főigazgató asszony. A Deutsche Nationalbibliothek az 1913-ban alapított lipcsei Deutsche Bücherei és az 1947-ben alapított (a berlini Deutsches Musikarchivot is magába foglaló) frankfurti Deutsche Bibliothek összevonásával jött létre. 1990-ben ezekből az intézményekből alakult meg a Die Deutsche Bibliothek. Az új törvény hatályon kívül helyezi a Deutsche Bibliothekről szóló törvényt, és a könyvtárat Deutsche Nationalbibliotheknak nevezi át.

(Ford. Hegyközi Ilona)

(A sajtóközlemény teljes szövegének fordítása elolvasható a Könyvtári Intézet honlapján)

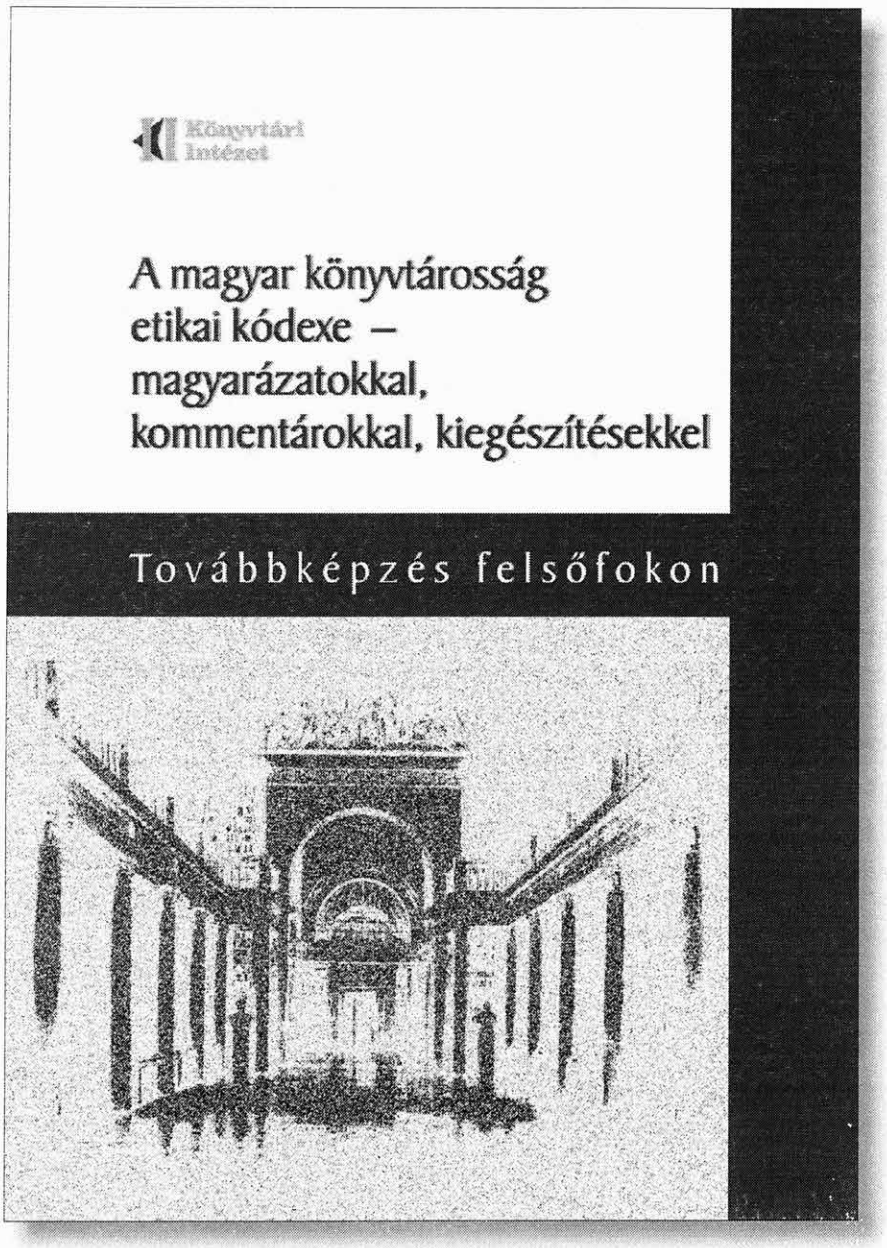
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

RÖVIDESEN MEGJELENIK

a Könyvtári Intézet oktatási osztálya kiadásában a **Továbbképzés felsőfokon** sorozat új kötete,

A magyar könyvtárosság etikai kódexe – magyarázatokkal, kommentárokkal, kiegészítésekkel.

A kötet megrendelhető: Szabó Lászlónénál
(Tel.: 2243-819, e-mail: oktat@oszk.hu)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ÚTMUTATÓ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ SZERZŐI ÉS KÖZREMŰKÖDŐI SZÁMÁRA

• **A lap feladata:** a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.

• **Műfajok, terjedelem:** önálló tanulmányok 20–25 A/4-es oldal (1A/4-es oldal: 1800 n; az ennél hosszabb tanulmányokat több részletben jelentetheti meg a szerkesztőség); szemletanulmányok 10–20 A/4-es oldal; tömörítések, fordítások 5–15 A/4-es oldal; recenziók 3–6 A/4-es oldal, referátumok 1–2 A/4-es oldal. A megadott terjedelemtől a szerkesztővel egyeztetve, el lehet térni.

• **A szövegszerkesztővel készült kéziratokat** e-mailben csatolt fájlként, vagy mágneslemezen lehet küldeni. A szöveget 1,5-es sortávolsággal írják, a címhierarchiát számozással célszerű jelölni. Szövegközi kiemeléseket (idézeteket, neveket, fontos részleteket) kurzívált lehet. A mondandó áttekinthetősége érdekében érdemes alcí-mekkel tagolni a szöveget. A rövidítések, betűszók feloldását az első előfordulásuk alkalmával kell megadni.

• **Irodalomjegyzék, hivatkozások:** a szövegben említett hivatkozások forrásait a cikk végén kell megadni *Irodalom* cím alatt. A cikk szövegében a felső indexbe írják a hivatkozás számát. A lábjegyzetet csillaggal kérjük jelölni az oldal alján. Ha a megjegyzések száma 3-nál több, a cikk végén folyamatos sorszámozással kérjük megadni.

Folyóiratcikkre történő hivatkozás: BERKE Barnabásné: Az elektronikus dokumentumok és könyvtári használatuk. Helyzetkép. In: Könyvtári Figyelő, 11. (47.) évf. 2001. 2. sz. 275–276. p.
Könyvekre történő hivatkozás: ERIKSON, Rolf – MARKUSON, Carolyn: Designing a school library media center for the future. Chicago, ALA, 2001. 109 p.
Könyvrészletre történő hivatkozásnál: HARASZTI Pálné: A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. In: Könyv-tárosok kézikönyve 4. Határterületek. Szerk. Horváth Tibor, Papp István, Bp. Osiris, 2002. 87–118. p.

• **Illusztrációk (ábrák, képek, grafikonok stb.):** a kézirat mellékleteként kérjük megadni, folyamatos sorszámozással, ábrafelirattal ellátva. A szövegben is pontosan jelöljék meg a helyüket. Elektronikusan elérhető illusztrációknál .jpg-formátumban, internetforrásnál az URL feltüntetésével kérjük megadni az illusztrációt.

• **Tartalmi összefoglaló:** a Tanulmányok és a Kitekintés rovat írásaihoz 10–15 mondatos tartalmi összefoglalást kérünk mellékelni az angol nyelvű rezümék elkészítéséhez.

• **Javítás, tipográfia:** a szerkesztőség stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat. Szükség esetén szakmai lektor nézi át a kéziratot. A tartalmat érintő változtatást a szerző jóváhagyásával lehet végrehajtani. Az írások tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi. A szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.

• **Illusztrációk:** az ábrákat, táblázatokat, képeket stb. folyamatosan számozzák be, helyüket egyértelműen adják meg a kéziratban. Az ábráknak adjanak címet. Csak megrajzolt, kész táblázatot tudunk tördelésre küldeni.

• **Szerzői jog:** a szerzőkkel kötött felhasználási szerződés szerint a szerkesztőségnek joga van a cikkek elektronikus változatát az adott szám hagyományos megjelenését követő fél év múlva kitenni a KF internetes archívumába, ingyenes használatra. Amennyiben a Könyvtári Figyelőben közölt írások másik folyóiratban is megjelennek, kérjük, hogy hivatkozzanak a folyóiratban történt közlésre.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

KÖNYVTÁRI ESEMÉNYEK,
KRÓNIKA 2002 – 2005

KITÜNTETETT KÖNYVTÁROSOK NÉVTÁRA
2003 – 2005
(KIEGÉSZÍTÉSEK, PÓTLÁSOK
A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ 2000. ÉVI
KÜLÖNSZÁMÁHOZ)

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben